
(Conference papers)

Programski odbor

Jago Lasić, predsjednik Privredne /Gospodarske komore Federacije BiH,
Predsjednik Programskog odbora

dr Nikola Grabovac, rektor Sveučilišta/ Univerziteta „Vitez“ Travnik,
Zamjenik predsjednika Programskog odbora

Avdo Rapa, podpredsjednik Privredne /Gospodarske komore Federacije BiH,

Adnan Delić, Direktor Agencije za rad i zapošljavanje BiH

Miralem Šarić, direktor Federalnog zavoda za zapošljavanje

Prof dr Kadrija Hodžić, dekan Fakulteta poslovne ekonomije Sveučilišta/
Univerziteta „Vitez“ Travnik

Mr. Sc. Nedret Kikanović, predsjednik Kantonalne privredna komora Tu-
zla

Mr. Sc. Senad Tatarević, izvršni menadžer Sveučilišta/ Univerziteta
„Vitez“ Travnik

Uređivački odbor

Prof dr Kadrija Hodžić, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik

Ivica Nikačević, Federalni zavod za zapošljavanje

Doc. Fehrudin Fehrić, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik

Doc . dr. Hasan Mahmutović, Univerzitet Zenica

Mr. Sc. Samira Zelenbabić, „Bobar banka“ Bijeljina

Amra Kraksner, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik

Jamila Jaganjac, Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik

Glavni urednik

Prof dr Kadrija Hodžić

Izdavač:

Sveučilište/Univerzitet „Vitez“ Travnik

S a d r Ź a j
Conference papers

Kadrija Hodžić,

NEZAPOSLENOST I POBOLJŠAVANJE PERFORMANSI TRŽIŠTA
RADA BOSNE I HERCEGOVINE..... 9

Vinko Kandžija,

SOCIJALNE NEJEDNAKOSTI I TRŽIŠTE RADA..... 33

Asim Ibrahimagić, Siniša Veselinović

TRŽIŠTE RADA I TRENDOVI ZAPOŠLJAVANJA U BOSNI I
HERCEGOVINI 51

Edin Arnaut, Dario Jerković,

UTJECAJ SIVE EKONOMIJE NA TRŽIŠTE RADA U BOSNI I
HERCEGOVINI 73

Hasan Mahmutović, Aida Šabić,

DOPRINOS EKONOMSKOM RAZVOJU KREIRANJEM AKTIVNE
POLITIKE ZAPOŠLJAVANJA U BiH..... 89

Edin Osmanbegović,

KAŠNJENJE INOVATIVNOSTI KAO PREPREKA ZA KREIRANJE
RADNIH MJESTA 103

Ferhat Čejvanović,

INVESTICIJE U POLJOPRIVREDI KAO OBLIK DODATNOG
UPOŠLJAVANJA U BiH – ANALIZA INVESTICIJSKOG PROJEKTA
NABAVKU PLASTENIKA ZA PROIZVODNJU POVRĆA..... 109

Saša Vujić,

MIKROKREDITI I SAMOZAPOŠLJAVANJE 117

Muharem Klapić,

ALARMANTNOST PROBLEMA NEZAPOSLENOSTI NA PODRUČJU
TUZLANSKOG KANTONA 125

Slobodan Vujić,

UVOĐENJE I STVARANJE DODATNIH POTENCIJALA LJUDSKIH
RESURSA NA PRIMJERU LEASING KOMPANIJE 135

Fahrudin Fehrić,

UTICAJ MARKETING KONCEPCIJE NA USPJEŠNO ZAPOŠLJAVANJE
147

Zijo Veledar,

FISKALIZACIJA U FUNKCIJI POVEĆANJA NAPLATE JAVNIH
PRIHODA..... 157

Biljana Jorgić

STANJE ZAPOSLENOSTI – FAKTOR NEZADOVOLJSTVA GRAĐANA
MOGUĆNOSTI ZAPOŠLJAVANJA - PRODAJA ŽIVOTNIH
OSIGURANJA..... 167

Lejla Softić,

ZNAČAJ UNAPREĐENJA I ULAGANJA U LJUDSKE POTENCIJALE
KAO NOSIOCE DRUŠTVENO–EKONOMSKOG RAZVOJA..... 179

Amra Kraksner,

POSLOVNI INKUBATORI - JEDNA OD DUGOROČNIH MJERA ZA
ZAPOŠLJAVANJE 197

Samira Zelenbabić

KUĆA - POS' O ILI KUĆA-KUĆA, PITANJE JE SAD? 207

Dražen

JAVNI RADOVI KAO MOGUĆNOST ZAPOŠLJAVANJA..... 221

Diskusije

Miralem Šarić,

STANJE NA TRŽIŠTU RADA I POLOŽAJ JAVNIH SLUŽBI ZA
ZAPOŠLJAVANJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE 241

Ramiz Kikanović,

ZAPOŠLJAVANJE KA GENERATOR RAZVOJA..... 245

C o n t e n t

Conference papers

Kadrija Hodžić,

THE UNEMPLOYMENT AND IMPROVING MARKET PERFORMANCE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA.....9

Vinko Kandžija,

LES DISPARITÈ SOCIALES ET L MARCHÈ DU TRAVAIL.....33

Asim Ibrahimagić, Siniša Veselinović

THE LABOR AND THE EMPLOYMENT TRENDS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA.....51

Edin Arnaut, Dario Jerković

IMPACT OF GRAY MARKET ON UNEMPLOYMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA.....73

Hasan Mahmutović, Aida Šabić,

CONTRIBUTES TO ECONOMIC DEVELOPMENT CREATION ACTIVE LABOR MARKET POLICIES IN BiH.....89

Edin Osmanbegović

DELAY INNOVATION AS A BARRIER TO JOB CREATION103

Ferhat Čejvanović, Zoran Grgić, Aleksandar Maksimović, Danijela Bićanić

INVESTMENTS IN AGRICULTURE AS A FORM OF ADDITIONAL EMPLOYMENT IN NOSNIA AND HERCEGOVINA.....109

Saša Vujić, Slobodan Vujić,

MICROCREDITS AND SELF-EMPLOYMEN135

Slobodan Vujić, Saša Vujić,

INTRODUCTION AND CREATING ADDITIONAL RESOURCES HUMAN RESOURCES ON THE EXAMPLE OF LEASING COMPANY ...135

Fahrudin Fehrić,

IMPACT MARKETING CONCEPT SUCCESSFULEMPLOYMENT147

Zijo Veledar

FISKALIZATION GEARED TOWARDS ENHANCING THE COLLECTION OF PUBLIC REVENUE 157

Biljana Jorgić

EMPLOYMENT SITUATION – A FACTOR THE DISSATISFACTION OF CITIZEN EMPLOYMENT OPPORTUNITIES - SALES LIFE INSURANCE..... 167

Lejla Softić,

IMPORTANCE OF IMPROVEMENT AND INVESTMENT IN HUMAN POTENTIALS AS BEARER OF HUMAN SOCIETY AND ECONOMIC DEVELOPEMENT..... 179

Amra Kraksner, Jamila Jaganjac,

BUSINESS INCUBATORS - ONE OF LONG-TERM MEASURES FOR RECRUITMENT 197

Samira Zelembabić

HOUSE-BUSINESS OR HOUSE-HOUSE, THAT IS THE QUESTION?207

Dražen Matić,

PUBLIC WORKS AS A POSSIBILITY OF EMPLOYMENT221

Discussions

Miralem Šarić,

STANJE NA TRŽIŠTU RADA I POLOŽAJ JAVNIH SLUŽBI ZA ZAPOŠLJAVANJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE 241

Ramiz Kikanović,

ZAPOŠLJAVANJE KA GENERATOR RAZVOJA..... 245

NEZAPOSLENOST I POBOLJŠAVANJE PERFORMANSI TRŽIŠTA RADA BOSNE I HERCEGOVINE

THE UNEMPLOYMENT AND IMPROVING MARKET PERFORMANCE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Prof dr Kadrija Hodžić

Fakultet poslovne ekonomije Sveučilišta „Vitez“ u Travniku

SAŽETAK: *BiH se tokom ukupnog tranzicijskog perioda neprekidno suočava s izazovima visoke i alarmantne nezaposlenosti, koja je na najvišim razinama u Evropi. Za tranzicijski neuspješne zemlje, poput BiH, već izraženi problem na neusklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada produbljen je s posljedicama globalne recesije: s krizom djelujući ciklični uzrok nezaposlenosti biva, naprosto, nakalempljen na dotadašnju strukturalnu nezaposlenost proizašlu kako iz dugogodišnjeg neuspjeha u provođenju tranzicijsko-strukturalnih reformi, tako i iz institucionalno neujednačenog tržišta rada BiH.*

Autor upozorava da će rast i održavanje nezaposlenosti izazvati veliki pritisak na proračun zemlje, na znatno osiromašanje stanovništva, pri čemu su potencijalni sukobi između onih koji imaju posao i onih koji ga nemaju biti sve veći. Ekonomske nejednakosti između zaposlenih i nezaposlenih, kao i među samim zaposlenim, produbljuju i podrivaju socijalnu koheziju. Visoka nejednakost rezultira povećanim kriminalom, povećanom korupcijom, većom makroekonomskom nestabilnošću i nižim očekivanim trajanjem života. Otuđa je održivi razvoj tokom krize osobito složen problem, pogotovo što je neoliberalni individualizam destruirao socijalnu koheziju i produbio antagonizam rada i kapitala. Od zadnjeg kvartala 2008. odkada počinje djelovati globalna recesija na tržište rada u BiH, računajući zajedno broj otkaza i broj novonezaposlenih, do kraja 2009. izgubljeno je preko 33.000, a do kraja 2010., ukupno 60.000 radnih mjesta. Izostanak uposlenosti ovog broja osoba zemlju će, ponašim procjenama, koštati blizu jedne milijarde KM.

Za poboljšavanje performansi tržišta, autor sistematizira preporuke za podizanje potražnje i poboljšavanja ponude rada. Za povećavanje potražnje za radom elaboriraju se politike novih radnih mjesta na osnovu strukturalnih reformi za poticaj investiranje i poboljšavanje poslovne okoline, te poticanja konkurentnosti. Za poboljšavanje ponude rada preporučuju se (1) izmjena zakonskog okvira i izmjena institucionalnog uređenja i organizacije javnog sistema zapošljavanja, (2) Preporuke za segmentiranost tržišta rada i (3) poboljšavanja aktivnih politika zapošljavanja, kojim bi se znanja i vještine radne snage prilagodile potrebama na tržištu rada.

Ključne riječi: nezaposlenost, tržište rada, strukturalne reforme, globalna recesija, Bosna i Hercegovina.

ABSTRACT: *Bosnia and Herzegovina during the entire transition period continually faced with the challenge of high unemployment and alarming, which is at the highest levels in Europe. For the unsuccessful transition countries, like Bosnia, but expressed the problem in mismatches between supply and demand in the labor market has deepened with the effects of global recession: the cause of the crisis by acting cyclical unemployment becomes, simply grafted onto the earlier structural unemployment arising from both long-term failure in the implementation of transitional- structural reforms and the institutional uneven labor market of Bosnia and Herzegovina.*

The author warns that the growth and maintenance of unemployment cause enormous strain on the budget of the country, the impoverishment of much of the population, with potential conflicts between those who have jobs and those who do not have to be growing. Economic inequality between the employed and unemployed, and among the employees, deepen and undermine social cohesion. High inequality results in increased crime, increased corruption, greater macroeconomic instability and lower life expectancy. Hence, the sustainable development during the crisis, especially a complex problem, especially as the neo-liberal individualism destruiro social cohesion and deepen the antagonism of labor and capital. Since the last quarter of 2008. since the global recession begins to affect the labor market in BiH, together counting the number of job losses and the number of new unemployed, the end of 2009. has been lost over 33,000, and the end of 2010., a total of 60,000 jobs. Lack of employment of the number of people the country will act estimates, will cost around one billion.

To improve the performance of the market, the author codifies recommendations for raising demand and improve the supply of labor. To increase the

demand for labor elaborated policy jobs on the basis of structural reforms to boost investment and improve the business environment, and encourage competitiveness. To improve labor supply is recommended (1) changes in legal framework and institutional arrangements and changes the organization of public employment system (2) Recommendations for the segmentation of labor markets and (3) improve active employment policy, which would be the knowledge and skills of the workforce adapt to market needs of work.

Keywords: *unemployment, labor market, structural reforms, the global recession, Bosnia and Herzegovina.*

UVOD: OTVARANJE PROBLEMA

Nezaposlenost je najveći pojedinačni ekonomski problem Bosne i Hercegovine. Zemlja se tokom ukupnog tranzicijskog perioda neprekidno suočava s izazovima visoke, u nekim godinama i alarmantne nezaposlenosti, koja je na najvišim razinama u Evropi. Aktuelna globalna recesija, čiji se utjecaji u Bosni i Hercegovini osjećaju od druge polovine 2008. godine, je dotadašnju strukturalnu nezaposlenost proširila s obilježjima ciklične nezaposlosti i zaprijetila socijalnom i ekonomskom kolapsu zemlje.

Analitički okvir za utvrđivanje stanja i daljih trendova problema nezaposlenost polazi od slijedećih činjenica:

1. Nezaposlenost u BiH ima alarmantni trend porasta;
2. Evropska komisija je objavila procjenu ekonomskog oporavka na Zapadnom Balkanu u kojoj se kao jedan od najvećih problema navodi nezaposlenost;
3. Problem nezaposlenosti u BiH proizilazi iz:
 - a) Tržište rada u BiH je strukturno neprilagođeno potrebama poslovnog sektora
 - b) BiH odražava maksimu po kojoj u trenutku krize svaka zemlja postaje talac svoje prošlosti
 - c) predrecesijski visoki ekonomski rast nije generirao povećanje

zaposlenosti

d) niska produktivnost u domaćoj privedi ukazuje na dug i trajniji proces tranzicije

4. Spor oporavak naprednih ekonomija
 - a) crne prognoze ILO (Agencija UN za rad): u naprednim ekonomijama zaposlenost će se vratiti na razinu iz razdoblja prije krize tek 2015. godine (umjesto 2013. kako je ranije predviđeno)
 - b) „planovi poticaja se istikuju programima štednje“
5. Tiha inflacija u Bosni i Hercegovini: februar 2011. 0,9 %-0,5 %, mart 07 % (prva tri mjeseca 0,7 %) vršice obezvrjeđivanje nominalnih nadnica/plata;
6. Nužna finansijska konsolidacija podrazumjeva reduricanje socijalnih transfera
7. Ekonomski rast u 2011. (procjene glase na 1,8-2,6 %) i 2012. neće biti dovoljni za stvaranje novih radnih mjesta, čije bi se generiranje moglo očekivati tek pri stopi ekonomskog od najmanje 5 % i stopi rasta nezaposlenosti od 2 %.
8. Budući da zapošljavanje uvijek kasni za poslovnim ciklusom (6-12 mjeseci) nezaposlenost u Bosni i Hercegovini bi mogla postati trajna pojava bosnakohercegovačke budućnosti.
9. Tržište rada FBiH ima sljedeće glavne karakteristike: (1) vrlo niske stope zaposlenosti, posebno žena i mladih (starosti 15-24 godine); (2) vrlo visoka stopa nezaposlenosti generalno, ali posebno mlađe radne snage; (3) vrlo visoka dugoročna nezaposlenost; (4) vrlo visoka stopa neaktivnosti, posebno žena i mladih.
10. Naročito izražen je problem dugoročne nezaposlenosti (27% u odnosu na 3,6% u EU)

1. PRIRODA I UZROCI PERMANENTNE NEZAPOSLENOSTI U BiH

BiH je ušla u postratnu tranziciju sa već naslijeđenim, predratnim balastom vještačkog, administrativnog kreiranja zaposlenosti nauštrb produktivnosti rada. I pored toga broj nezaposlenih je rastao, pa je stvarni broj

nezaposlenih (stanje 1990.) - uz zvaničan broj od preko 283.000, zapravo bio uvećan s brojem viška zaposlenih od preko 400.000 - u predskozorje ratnih sukoba iznosio blizu 690.000. Razarajuće ratne prilike (1992-1995)¹ otvorile su problem nezaposlenosti na pragu tranzicije za preko 837.000 radnika (u FBiH cca 598.000, u RS 239.000).²

Od tada, naslijeđena nepovoljna struktura tržišta rada biva dalje produbljena okolnostima nepripremljenog tranzicionog prilagođavanja i divergentnih političkih opcija koje dovode u pitanje cjelovito tržište rada i državnu opstojnost uopće. Sistemske, strukturne i političke slabosti Bosne i Hercegovine učinile su da u ukupnom postratnom tranzicijskom periodu nezaposlenost bude permanentno akutni problem, odnosno da se permanentno, do danas, održava na razini od preko 40 % registrirane nezaposlenosti.

Sistemske slabosti proizilaze iz kompromisa u Daytonu, u kome se očigledno nije puno raznišljalo o ekonomiji, od BiH je napravljena labava unija, koja na raspolaganju nema niti jedan instrument makroekonomskog upravljanja privredom. Ovakva državna konstitucija očituje: nedefinisanu političku vlast države, nehedinstveni ekonomski prostor, nejedinstvenu privrednu legislativu. Konzekvenca antagoniziranih bh političkonacionalnih unifikacija je zahtjev za nacionalnim tržištima, što je podržano privrednotranzijskim zakonodavstvom, koje, između ostalog, u krajnjoj istanci svodi tranziciju na etničke privatizacije u kojoj je višak radne snage obično nađen među radnicima drugih nacionalnosti od one koja konstituira većinu u dijelu teritorija gdje se vrđi privatizacija.

U atmosferi političke nestabilnosti, koja izražava teško rješive etnonacionalne sukobljenosti oko svojih teritorija, pitanje ekonomskog razvoja, pa time i zaposlenosti, aktualizira se tek s međunarodnim pritiscima i u neobavezujućim nalazima ovih ili onih eksperata, nevladinih institucija ili akademskom opusu pojedinačnih kritičara. Otuda je termin "dinamičan rast" postdejtonskog perioda do izbijanja globalne recesije (1996-2008)

1 Posljedice rata se procjenjuju na preko četvrt miliona poginulih, više od polovine raseljenog stanovništva, izravne materijalne štete od 50-70 milijardi USD, odnosno 100 milijardi USD uzme li se u obzir neostvareni GDP u ratnom vremenu, što je u konačnici smanjilo GDP nakon rata na svega 20 % predratnog. Od konca Drugog svjetskog rata, nijedna druga zemlja u istočnoj i centralnoj Evropi nije iskusila takav masivan ekonomski kolaps.

Vid. *Bosna and Herzegovina: Poverty Assessment*, Svjetska banka, Izvješće br. 25343-BiH, str 49 i dalje. Poređenja radi, u odnosu na bosanskohercegovački ratni kumulativni pad GDP od 80 %, stoji tranzicijski pad GDP nekih postsocijalističkih zemalja, na skali od 30 % (Bugarska, Rumunija i Slovačka), 40 % (Albanija, BJR Makedonija) i 50 % (bivši Sovjetski Savez). Vid. *Bosna i Hercegovina: Od oporavka do održivog rasta*, Svjetska banka, Washington, DC, 1997, str. 3.

2 I. Bošnjović, *Zaposlenost u otvorenoj privredi* u „Uticaj transformacije vlasništva na nezaposlenost i zapošljavanje, Biblioteka BiH: mogućnosti i perspektive razvoja, Sarajevo, 2000, str. 31.

isključivo vezan za iskaze predstavnika međunarodne zajednice, i rezultat je stranim donacijama i transferima podržane ekonomije (*aid driven economy*), a ne uspjeha u provođenju strukturalnih reformi u zemlji. Isključi li se efekat ino pomoći, postaje uvjerljiva ocjena o stanju ekonomske destrukcije, pri čemu smo u potpunosti na strani onih kritičara koji zastoje i usporavanja nalaze u nametnutim politikama ravoja, obnove i rekonstrukcije privrede. Radi se primjenjenim neoliberalnim principima *Washintonskog konsenzusa*, s reduciranjem tranzicije na makroekonomsku stabilnost i kvantitativnu stranu brze vlasničke transformacije, što je zemlji dobijelo stabilnost cijena ali i enormno visoku nezaposlenost.

Od kontraverznih posljedica unijetog neoliberalnog modela razvoja pomenimo da je uz aksiomatsko stajalište po kojem je makroekonomska stabilnost preduslov održivog ekonomskog rasta, primjena neoliberalnog koncepta stabilnosti doprinijela vještačkom uspostavljanju makroekonomske ravnoteže u zemlji, s alarmantnom registriranom nezaposlenošću od preko 40 % i s deficitom platnog bilansa. Fiskalni sektor i sektor realne ekonomije ostali su van poželjnih stabilizacijskih tokova. Zaboravljeno je da po Okunovom zakonu procenat sniženja nezaposlenosti doprinosi porastu GDP za 2 %, te da porast zaposlenosti dovodi do porasta produktivnosti rada i shodno tome se efekti zaposlenosti kumuliraju na GDP. Okunov zakon doveo je do opšteg prihvatanja aktivne stabilizacijske politike koja je postala ključ koji je otvorio vrata ekspanziji svjetske privrede u 1960-im godinama. Potvrđeno je to i novijim zapažanjima po kojima pretjerivanja u nastojanju da se održi stabilnost cijena mogu gušiti ekonomski rast i voditi ka visokoj nezaposlenosti.³

Dakle, svaka makroekonomska stabilnost je krhka ako nema dinamiziranja privrede, odnosno povećavanja produktivnosti a time i konkurentnosti zemlje. Održavanje stabilnosti domaće valute je upitno u uslovima niske izvozne sposobnosti pri opštoj vanjskotrgovinskoj liberalizaciji. Ekonomski rast je najvećim dijelom ovisio o dotoku strane pomoći i transfera dijaspore, što je proširilo prostot neusklađenostio vanjskih tekućih i fiskalnih računa.

Obezbjeđenje visokog i održivog rasta je tranzicijski cilj, ali i nutrina realnog konvergiranja prema EU. U procesu još trajuće bh tranzicije uspostavljena sprovođenje makroekonomska stabilizacija putem prelaznih, intermedijarnih ciljeva (niske inflacije, stabilnog valutnog tečaja i fiskalne stabilnosti) nosi opasnost da dugoročno provođenje makroekonomske stabilizacije može biti pretvoreno u stanje u kojem će se stabilnost cijena i tečaja kao instrumenata makroekonomske politike sama po sebi preobraziti u ciljeve – instrumentalizacija ciljeva. Ako monetarna politika zadrži restriktivnost osnovni elementi fiskalne politike tada moraju biti u funkciji obnove i poticanja rasta, što je moguće ostvariti smanjenjem fiskalnog

3 N. Serra, J. Stiglitz, *Washington Consensus Reconsidered*, Oxford, Univerzity Press, 2008.

opterećenja i propisivanjem određenih olakšica za nove porezne subjekte. Međutim, smanjenje javnih rashoda ima ograničenje, koje je sadržano u njihovoj neelastičnosti. Zbog toga, ako ne postoje pretpostavke za smanjenje javnih rashoda ili je smanjenje moguće u manjem obimu, tada se otvara pitanje produbljanja budžetskog deficita.⁴ Dodatna uvjerenja pružaju proračuni OECD, po kojima negativan rast GDP-a od 1% vodi ka pogoršanju budžetskog deficita od oko 0,5% GDP, iz čega se mogu naslutiti razmjere problema sa kojima se sučava zemlja pogođena većom recesijom.

2. TRENDOVI ZAPOSLENOSTI I NEZAPOSLENOSTI DO POJAVE GLOBALNE RECESIJE

Problem zapošljavanja u predrecesionom period ima svoje dvije faze. U prvoj, 1996.-2003., ispoljavaju se nepovoljne tendencije istovremenog povećavanja nezaposlenosti i stagniranja, pa čak i blagog opadanja trenda zaposlenosti, dok se u drugoj fazi, 2003.-2008. godine, primjećuju nešto povoljniji trendovi jer dolazi do porasta broja zaposlenih, kao i stagniranja odnosno blagog smanjivanja broja nezaposlenih.

U ovoj drugoj fazi (2003-2008), zaposlenost po prvi put u tranzicijskom periodu ima trend porasta sa prosječnom godišnjom stopom rasta od 1,1 %, tj. broj zaposlenih se u ovih 6 godina povećao za preko 6.500, i to sa 619.500 u 2003. na 706.088 u 2008. godini.

U ukupnom predrecionom periodu, nakon izvjesne postratne konsolidacije (od 2000. godine) do zaključno sa 2007. godinom broj nezaposlenih je porastao za preko 100.000 osoba, sa 428.000 na 535.000., pa će 2007. ostati zabilježena kao godina sa najvećim brojem nezaposlenih u ovom periodu.

Tabela 1: Broj zaposlenih i nezaposlenih u BiH 2000-2008.

	Zaposleni			Nezaposleni		
	Broj	Indeks 2000.=100	Stopa zaposlenosti	Broj	Indeks 2000=100	Stopa nezaposlenosti
2000.	639.053	100,0	59,9	428.000	100,0	40,1
2001.	625.643	97,9	59,2	431.773	100,9	40,8
2002.	624.914	97,8	57,8	456.417	106,6	42,2

4 M. Crkvenac, *Ekonomska politika*, Informator, Zagreb, 1997, str. 160.

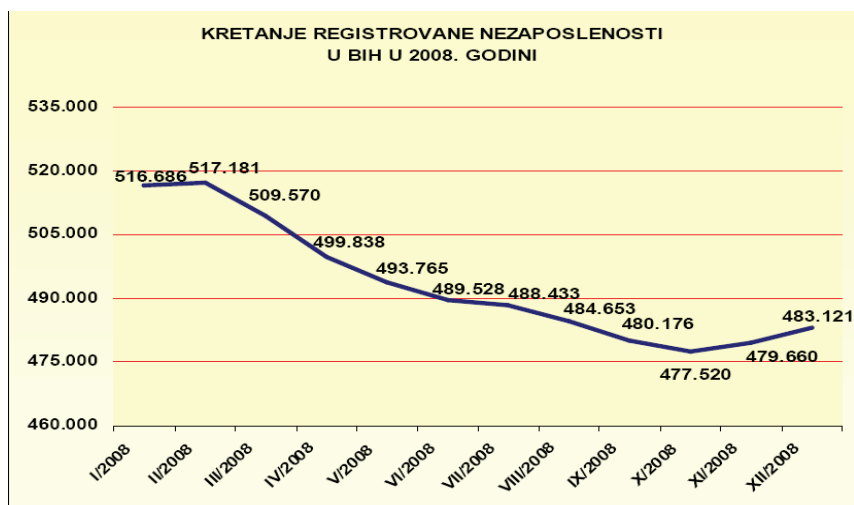
2003.	619.540	96,9	57,3	461.000	107,7	42,7
2004.	638.943	100,0	57,8	466.500	109,0	42,2
2005.	643.837	100,7	56,2	500.941	117,0	43,8
2006.	662.481	103,7	56,3	515.084	120,3	43,7
2007.	687.445	107,6	56,2	535.284	125,1	43,8
2008.	706.088	110,5	59,4	483.000	112,9	40,6

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Sarajevo

Pozitivan trend smanjenja nezaposlenost naročito je izražen u toku 2008. godine (naročito u periodu mart-oktobar). Slika br 1. pokazuje da je najveći pad nezaposlenosti registrovan u mjesecu aprilu u odnosu mart (čak od 1,9 %). Od novembra se počinje osjećati utjecaj recesije za gubitke radnih mjesta u BiH.

U prosjeku, 2008. godina je završila trendom pada neaposenosti (poredeći sa novembrom 2007. godine, taj pad je bio 7,41%, dok je u odnosu na decembar 2007. godine iznosio 6,33%.⁵

Slika 1: Kretanje registrovane nezaposlenosti u BiH u 2008. godini

Izvor: <http://arz.gov.ba/stat/Bilten%20br%204.pdf>

U ovom periodu je naročito izražen problem dugoročne nezaposlen-

⁵ Agencija za rad i zapošljavanje BiH, bilten br. 4.

osti, pri čemu je ova stopa (podaci za 2006. godinu) viša kod ženama (31,6%) nego kod muškaraca (24,6%). Značajan problem je što oko pola radno sposobnog stanovništva nije radno aktivno. Stopa neaktivnosti je visoka, 50,3%, što znači da je 772.000 radno sposobnog stanovništva neaktivno. Stopa neaktivnosti je značajno veća kod ženske populacije-65,4% (479.000) nego kod muškaraca-34,5% (234.000). Stopa neaktivnosti je posebno visoka među mladom radnom snagom (15 do 24 godina), ženskom radnom snagom i starijom radnom snagom.

3. PROBLEM NEZAPOSLENOSTI OD POJAVE EFEKATA GLOBALNE RECESIJE (2008.-2010/2011.)

3.1. Stanje nezaposlenosti

Globalna recesija najviše vidljivom čini svoju socijalnu dimenziju s obzirom na drastično pogoršavanje stanja na tržištu rada, i to s jedne strane kroz formu đavoljeg kruga izvora nezaposlenosti, a s druge, kršenja postojećih radničkih prava. Ekonomisti smatraju stopu nezaposlenosti pokazateljem koji sa zakašnjenjem počinje odražavati uticaj procesa krize koja je zahvatila svjetsku privredu. Kako su objavljeni podaci evropske statističke agencije (EUROSTAT), stopa nezaposlenosti u 27 zemalja EU u decembru 2009. godine se povećala, dostigavši vrijednost od 9,5 %. Ova stopa veća je za 2,1% u odnosu na decembar 2008. godine.

Za tranzicijski neuspješne zemlje, poput BiH, već izraženi problem na neusklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada produbljen je s posljedicama globalne recesije: s krizom djelujući ciklični uzrok nezaposlenosti biva, naprosto, nakalemjen na dotadašnju strukturalnu nezaposlenost proizašlu kako iz dugogodišnjeg neuspjeha u provođenju tranzicijsko-strukturalnih reformi, tako i iz dejtonski dezagregiranog tržišta rada BiH.

Krizom uslovljeno gubljenje radnih mjesta i dotadašnje postojanje neravnoteže odnosno neusklađenosti ili nespojivosti između tražnje i ponude rada ukazuju, dakle, na najtežu konsekvencu globalne krize u BiH – uporedno djelovanje dva krajnje negativna uzroka nezaposlenosti – strukturalnog i cikličnog. Gotovo da nije potrebno obrazlagati da dugoročni karakter dosadašnje strukturalne nezaposlenosti u BiH i kratkoročne ciklične nezaposlenosti prisutne u zadnjoj godini s globalnom recesijom, podrazumjeva veliki trošak za nezaposlene i značajan gubitak potencijalnog autputa na nivou makroekonomije.

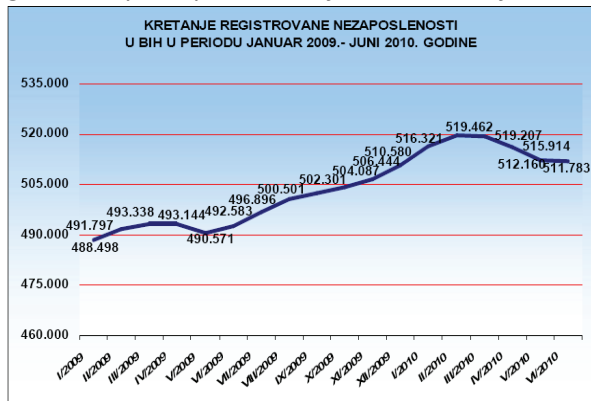
Tabela 2: Broja zaposlenih i nezaposlenih u BiH 2008-2010.

	Zaposleni			Nezaposleni		
	Broj	Indeks 2000.=100	Stopa zaposlenosti	Broj	Indeks 2000.=100	Stopa nezaposlenosti
2008.	706.088	110,5	59,4	483.000	112,9	40,6
2009.	686.044	107,4	57,3	510.580	119,3	42,7
2010.	677.290	106,0	56,9	512.153	119,7	43,1

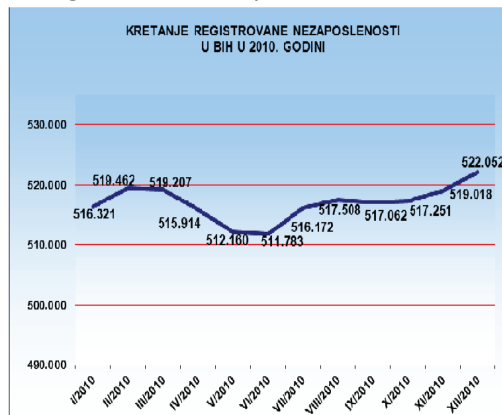
Izvor: Agencija za statistiku BiH, Sarajevo

Slika 2: Kretanje registrovane nezaposlenosti u BiH u vrijeme trajanja globalne recesije

Registrovanq nezaposlenost: januar 2009.– juni 2010.

Registrovana nezaposlenosti u 2010.

Izvor: <http://arz.gov.ba/stat/Bilten%20br%205-%20dopuna%20.pdf>

U 2010. godini došlo je do nastavljanja krajnje nepovoljnog trenda: rasta nezaposlenosti i smanjivanja zaposlenosti. U odnosu na predhodnu, 2009. godinu, došlo je do povećanje broja nezaposlenih za 11.472 lica ili 2,3%, dok je prosječan broj zaposlenih smanjen za 2,1 %.⁶

3.2. Posljedice nezaposlenost

Neravnoteža na tržištu rada koja proizilazi iz promjena u poslovnim ciklusima, kakva je na sceni u Bosni i Hercegovini od zadnjeg kvartala 2008. godine, trebala je biti privremenog karaktera, no promjene u veličini nezaposlenih i slobodnih radnih mjesta koje potiču iz trenutnog stanja u okruženju mogu postati postojeane. Takva situacija može biti vjerovatnija ukoliko proces prilagođavanja na tržištu rada postane duži, što je vjerovatno s obzirom na dotadašnje postojanje visoke strukturne nezaposlenosti i već izraženu depresijaciju ljudskog kapitala. U situaciji nefleksibilnog prilagođavanja, moguće je da se nezaposlenost ne vrati na svoj početni nivo u vrijeme ekspanzije, već da bude čak i veća nego prije nastupanja recesije (fenomen *histereze*).

Rast i održavanje nezaposlenosti izaziva/izazivaće veliki pritisak na budžet zemlje, na znatno osiromašanje stanovništva, pri čemu su potencijalni sukobi između onih koji imaju posao i onih koji ga nemaju. Ekonomske nejednakosti između zaposlenih i nezaposlenih, kao i među samim zaposlenim, produbljuju i podrivaju socijalnu koheziju. Visoka nejednakost rezultira povećanim kriminalom, povećanom korupcijom, većom makroekonomskom nestabilnošću i nižim očekivanim trajanjem života. Otuda je održivi razvoj tokom krize osobito složen problem, pogotovo što je neoliberalni individualizam destruirao socijalnu koheziju i produbio antagonizam rada i kapitala. Od zadnjeg kvartala 2008. odkada počinje djelovati globalna recesija na tržište rada u BiH, računajući zajedno broj otkaza i broj novonezapsolenih, do kraja 2009. izgubljeno je preko 33.000, a do kraja 2010., ukupno 60.000 radnih mjesta. Izostanak uposlenosti ovog broja osoba zemlju će, ponašim procjenama, koštati 1,5-1,8 miliradi KM.

Prema predviđanjima stručnjaka, BiH i u ovoj godini očekuje pad bruto društvenog proizvoda i rast nezaposlenosti.⁷ Najžešći udar ekonomske krize je prošao a cijena koju je platila BiH je pad bruto društvenog proizvoda

6 Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Bilten br. 5.

7 Analiza Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije izvor: http://www.zurnal.info/home/index.php?option=com_content&view=article&id=1249:bih-kriza-e-proi-nezaposlenost-ostaje-&catid=28:novac&Itemid=43

(GDP) u 2009. godini od tri posto. Prema našim procjenama, izostanak Prema analitičarima Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije, ekonomija BiH bi mogla zabilježiti rast tek u 2011. godini, i to od skromnih jedan posto.

4. KOMPARATIVNI PREGLED NEZAPOSLENOSTI U BiH SA ZEMLJAMA REGIONA ZAPADNOG BALKANA

Rast nezaposlenosti prijetoj čitavoj regiji zapadnog Balkana, o čemu svjedoči i procjena Evropske komisije o trendovima nezaposlenosti kao najvećoj prijetoj oporavka na zapadnom Balkanu.

U uvjetima djelovanja globalne recesije, strukturalnim uzrocima nezaposlenosti su dodati ciklični, pa je problem postao još izraženiji. Pojava recesije se naprije odražava na padu ekonomske aktivnosti, gubitku radnih mjesta, odnosno padu zaposlenosti, koja opet dovodi do smanjenja domaćeg proizvoda. Povećanje nezaposlenosti je utjecalo na pad lične potrošnje, što je u konačnici dovelo do pada GDP-a. Pad lične potrošnje je direktno doveo i do smanjenja priliva u budžete od PDV-a, kao i direktnih poreza, čime je dvostruko izvršen pritisak na budžete, kako na prihodovnu, tako i rashodovnu stranu. Ekonomski oporavak zemalja zapadnog Balkana je bio praćen rastom nezaposlenosti, rastom produktivnosti rada i realnih zarada, ali je istovremeno pokazao da koristi od ekonomskog oporavka nisu bile pravično distribuirane. UNDP istraživanja pokazuju da su tržišta rada stagnantna i da su stope zapošljavanja niske (Slay, Maddock and Kulic, 2006, str. 2–5).

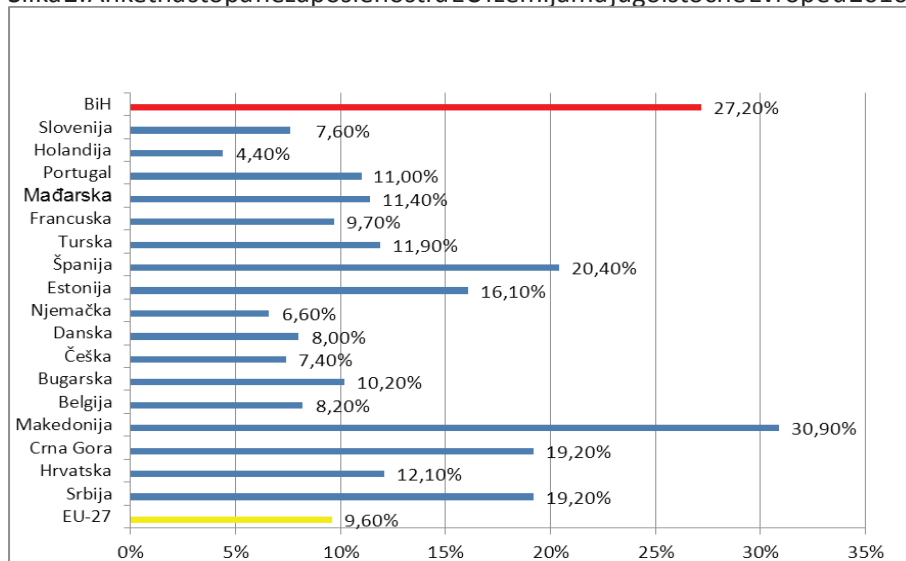
Po procjenama, i to onim optimističnim zemlje zapadnog Balkana su s krizom izgubile najmanje 500.000 radnih mjesta dok pesimistične procjene govore o mnogo većem broju izgubljenih radnih mjesta (samo u Srbiji se ove procjene kreću između 220.000 i 440.000 radnika).

U pristupu registrovane nezaposlenosti, u 2010. godini, BiH je u samom vrhu sa 42,7 %, slijedi je Makedonija sa 32,1%, a zatim dolaze Srbija sa 20 %, Hrvatska sa 11,8 %, te Albanija sa 13,7 % i Crna Gora sa 12,1 %, dok za Kosovo nema podataka iako se smatra da je nezaposlenost i tamo velika (grube procjene glase na 35-40 %). Prema anketnoj nezaposlenosti Makedonija je s 31 % na evropskom vrhu, dok je druga BiH s 27 %. Slijede Srbija, Crna Gora i Albanija, dok je Slovenija s 8 % država s najmanjim brojem nezaposlenih u središnjoj i jugoistočnoj Evropi.

Pri iskazivanju nezaposlenosti treba skrenuti pažnju na upitnu statistiku tržišta rada, koja se tiče egzistencije različitih pristupa (agencije za statistiku, zavodi za zapošljavanje, sindikati, asocijacije poslodavaca), te u slučaju nekih

zemalja rješenja prava na zdravstveno osiguranje preko službi zapošljavanja kojim se kreira se nerealna slika o broju nezaposlenih.

Slika 2: Anketna stopa nezaposlenosti u EU i zemljama jugoistočne Evrope u 2010.

Navešćemo razlike po osnovu registrovane nezaposlenosti i anketne nezaposlenosti. Razlike u ova dva pristupa iznose i do 35 % (na primjeru Srbije i BiH). Naravno, postavlja se pitanje koji su podaci precizniji i mjerodavni za vođenje razvojne politike. Razlike pristupa registrovane i anketne nezaposlenosti se javljaju zbog toga što:

a) Neki registrovani kao nezaposleni ne traže aktivno posao: ovdje spadaju oni obeshrabreni poslije neuspješne portage za poslom, ili oni koji su zainteresovani za razne pogodnosti koje mogu imati da dobiju kao nezaposleni, kao i oni koji su možda u privremeno u nemogućnosti da nađu posao.

b) neki od registrovanih nezaposlenih rade u svojoj ekonomiji, jer je period dobijanja pomoći bio kraći od njihovog stvarnog statusa kao nezaposlenih,

c) Neki su možda u nemogućnosti da se registruju kao nezaposleni po zakonu, kao penzioneri ili student, a traže posao.

Kriza je donijela smanjivanje prosječnih plata u Srbiji i Hrvatskoj, dok su ostale zemlje regiona JIE imale izvjesna povećanja. Od početka krize do marta 2011. godine plaće bilježe pad od 19,5 % u Srbiji (sa 430 na 346 eura)

i u Hrvatskoj za 3,4 % (sa 732 na 707 eura). Povećavanja prosječnih plaća imale su, najviše Makedonija, čak za 20,2 % (sa 276 na 332 eura), slijede Crna Gora sa rastom za 17,9 % (sa 429 na 506 eura), Slovenija za 7,2 % (sa 911 na 970 eura) i Bosna i Hercegovina za 3,3 % (sa 396 na 409 eura). Najveći pad zaposlenosti i zarada ima Srbija, a najveći rast zaposlenosti i zarada Makedonija, što se tumači (ne)uspješnošću sprovođenja reformi.

5. KRŠENJE PRAVA RADNIKA

U vrijeme globalne recesije nailazimo na drastično pogoršavanje stanja na tržištu rada i kršenja postojećih radničkih prava, pri čemu se sindikalne organizacije suočavaju s krupnim izazovima, od onih kako djelovati u novim uvjetima privedivanja do ideoloških propitivanja daljeg načina zaštite “prava na rad”.⁸

U prvom slučaju sindikatima se otvara izazov za diskusiju o ulozi sindikata u novim uvjetima privredivanja: gubljenju radnih mjesta, rada u novim uvjetima, saradnje s političkim partijama, omasovljenja sindikata itd. U drugom slučaju, sindikati su pred mnogo ozbiljnijim ideološkim kušnjama. Nastoji im se sužiti pozicija socijalnog partnera vlastima i poslodavcima i sužiti pristup zaštiti „prava na rad“ u uvjetima pojačane globalne konkurencije. Za radikalne kritičare neoliberalističke ekonomske ideologije u tranziciji su do te mjere zaoštrjeni sukobi u društvu da se može postaviti pitanje: “da li se nanovo aktualizuje »klasna borba«, zbog čega je “potrebno je preispitati tezu o istrošenosti ideje o klasnoj borbi između radnika i vlasnika kapitala” s obzirom da je “pravo zaštite radničkih prava prebačeno na prava privatnih posjednika svojine, koji dobijaju punomoćje da arbitrarno regulišu prava iz radnih odnosa.”⁹

Predhodne opservacije povrede radničkih prava nas opredjeljuju da definiramo nešto što bi se moglo označiti okvirom za kršenja radničkih

8 Vid. K. Hodžić, *Sukob rada i kapitala u sulovima globalne recesije u BiH*, „Forum Bosnae“, Sarajevo, br. 47/2009,

9 Z. Golubović, *Sudbina radničke klase u današnjoj Srbiji: Apologija kapitalizma ili kritičko preispitivanje sukoba u savremenom kapitalizmu*, <http://www.republika.co.yu/424-425/16.html>. U takvim uvjetima ove nepovoljnosti imaju posebnu formu, koje se na primjeru Srbije ispoljavaju u sljedećem: “a) u apsolutizaciji privatizacije u procesu svojinske transformacije, sa otvorenim ignorisanjem akcionarske svojine radnika i poricanjem uloge javnog dobra/strateški važnih državnih preduzeća i ustanova, i b) u drastičnom ograničavanju vekovima sticanih prava radnika, koji se i dalje tretiraju kao najamni radnici, koji lako mogu biti zamenjeni zahvaljujući velikom broju nezaposlenih (a koji se uvećava upravo zbog skoro neograničenih prava novih vlasnika).

prava, a koji se konstituira problemima **ukidanja rada**: (1) neoliberalnim obrascem ekonomskog razvoja, (2) otvaranjem problema dualne radne snage, uključujući pojavu atipičnih oblika rada i (3) alarmantne strukturne i ciklične nezaposlenosti.

S jedne strane, pravo na rad i zaštita radničkih prava među najkrupnijim su problemima iz oblasti ljudskih prava u svim zemljama Zapadnog Balkana, budući da njihovo kršenje ne proizilazi iz pojedinačnih slučajeva nepoštivanje prava radnika, već proizilazi iz sistemskog okvira i ideološkog obrasca po kome se ove zemlje razvijaju, pri čemu kršenje ovih prava direktno sprečava ekonomski razvoj, s jedne strane, a s druge strane protivno je stabilnoj demokratiji i funkcioniranju tržišta uopće. Na sceni je jedan pristup koji nalazimo u svim zemljama zapadnog Balkana, a koji se tiče problema dualne radne snage u strukturi radne snage. Naime, postoje oni koji rade državnom i javnom sektoru, u nekim velikim preduzećima – čija su prava zaštićena i pokrivena kolektivnim ugovorima.

Nasuprot njima postoji velik dio radne snage koja je potpuno nezaštićena, od onih koji rade na crno, onih koji rade u malim privatnim preduzećima gdje nema sindikalnog organovanja (bilo zbog nemogućnosti organiziranja bilo zbog snažnijeg pritiska poslodavca), pa do onih koji rade u sektorima u kojima je prosječna plaća manja od visine potrošačke korpe¹⁰ i onih koji rade u preduzećima u procesu stečaja. Prava radnika u svim ovim slučajevima nisu pokrivena sindikalnim djelovanjem, odnosno kolektivnim ugovorima, a takvih radnika u zemljama zapadnog Balkana je, prema procjenama, preko 1 miliona (sindikalizirano je ispod 40 % ukupno zaposlenog radništva)

Posvećena istraživanjima zaštititi radničkih prava, uključujući i odnos poslodavaca prema članovima sindikata i njihovim predstavnicima izuzetno teško u praksi dokazati da poslodavac diskriminira članove sindikata ili njihove izabrane predstavnike, jer u cilju obrazlaganja određenih mera, kao što su prinudni premještaji ili otkazi, redovno se navode disciplinski razlozi zbog grešaka na radu ili slično.

Od najčešće kršenih prava radnika najbrajaju i problematiziraju ona vezana za: prestanak radnog odnosa, isplatu zarađenih plata koje nisu isplaćene, te isplatu otpremnine. Kao ilustraciju na primjeru BiH¹¹, navodimo da su odredbe o prestanku radnog odnosa zbog ekonomskih, tehničkih ili organizacijskih razloga, kao usljed nemogućnosti da zaposlenik izvršava radne obaveze iz radnog odnosa (član 87. Zakona o radu FBiH i član 124. Zakona o radu RS) “široko i neprecizno postavljene i ostavljaju mogućnost zloupotrebe od strane poslodavaca”. Zakonodavac nije precizno defininirao “šta se smatra

10 Sektori u kojima je prosječno ostvarena neto plaća manja od potrošačke korpe jesu: prerađivačka industrija, građevinarstvo, trgovina i ugostiteljstvo.

11 SEE Portal, www.oneworldsee.org/js/node/18024 (Radna snaga u Bosni i Hercegovini).

opravdanim otkazom”, već je to ostavio na “slobodnu procjenu poslodavca.” Usto, nedorečen je i “drugi dio odrebe koji se tiče mogućnosti izvršavanja obaveza zaposlenika, a što je opet ostavljeno na procjenjivanje poslodavcu”... pa je “lako doći u situaciju da npr. sud o zdravstvenoj sposobnosti radnika za izvršavanje određenog posla, donosi nekompetentni poslodavac umjesto stručnih lica iz institucija nadležnih za zdravstvo.” U nekim kriričkim pristupima izražena je i “zabrinjavajuće niska sposobnost sudova da efikasno zaštite prava radnika” kao i “nedostatna sposobnost državnih inspekcija da efikasno nadziru i sankcioniraju kršenja zakona kada je riječ o ugovornim pravima (radno vrijeme, plaće i dr.), ali i o zaštiti na radu”.¹²

6. MJERE ZA POTICANJE ZAPOŠLJAVANJA

6.1. Polazno stanje: institucionalno nesređenog tržišta rada

Identifikovali smo slijedeće uporišne tačke nesređenog tržišta rada BiH:

- 1) Država nema jedinstvenu legislativu tržišta rada: zakoni o posredništvu i zapošljavanju FBiH i RS nisu usklađeni i znatno se razlikuju. Usto, u okviru FBiH nailazimo na organizacione neujednačenost među kantonima;
- 2) Upitna je statistika tržišta radne snage s obzirom na veliku razliku između registrovanog broja zaposlenih/nezaposlenih sa brojem koji proizilazi iz utvrđivanja stanja po anketnoj nezaposlenosti (broj stvarno nezaposlenih je ,manji od registriranog broja; prema procjenama oko 160.000 osoba radi na crno)
- 3) Spor napredak u provođenju politike zapošljavanja: aktivne i pasivne politike zapošljavanje su deformirane i ne doprinose unapređenju zapošljavanja;
- 4) Nemogućnost zavoda za zapošljavanje da obavljaju svoju primarnu funkciju, prije svega zbog toga što:

¹² Franičević, 2008, Marović 2007, Bogadi-Šare 2007. Treba napomenuti da Međunarodna konfederacija sindikata u svojim godišnjim publikacijama informiše o prekršajima sindikalnih prava u svim zemljama zapadnog Balkana i o teškim slučajevima šikaniranja i represije nad zaposlenima koji koriste svoje zakonsko pravo na zastupanje i udruživanje (v. izdanje 2008).

(a) se prijave jednog broja nezaposlenih na zavode vrše zbog dravstvenog osiguranja a da se aktivno ne traži posao,

(b) jedan broj evidentiranih nezaposlenih lica za posljedicu ima neefikasne i slabe usluge,

(b) se najveći dio sredstava u zavodima za zapošljavanje usmjerava na provođenje pasivnih mjera (i to za zdravstvene usluge i naknade za nezaposlene, administrativne troškove), a da se na aktivne mjere zapošljavanja usmjeravaju se sredstva koja preostanu.

U BiH ne postoji institucionalno jedinstveno tržište rada. Ono je entitetski decentralizirano, krajnje neujednačeno - organizaciono, po sistemu finansiranja, po nadležnostima zavoda za zapošljavanje, pa čak i po načinu evidentiranja nezaposlenih osoba.¹³ Agencija za rad i zapošljavanje na nivou BiH ima ograničene ingerencije na koordinaciju entitetskih agencija i koordinaciju projekata za zapošljavanje ali samo na nivou BiH. Iz institucionalno neujednačenog tržišta rada po entitetima proizilaze različiti porezi na neto plaću, različiti procenti obračuna stopa doprinosa za osiguranje nezaposlenih i za zdravstveno osiguranje. Negativni efekti ovako institucionalno razuđenog sistema tržišta rada najviše se odražavaju na (1) preklapanju nadležnosti jedinica za zapošljavanje što stvara višak administracije i (2) sistem organizacije zavoda za zapošljavanje čija se decentraliziranost negativno odnosi na efikasnost rada zavoda i stvara paradoks u finansiranju javnih službi: „kad su stope nezaposlenosti visoke, sistem službi zapošljavanja prima najmanje finansijskih sredstava, dok, ukoliko se nezaposlenost smanjuje, sistem će primati više prihoda.“¹⁴ U krajnjem, ovakva insitucionalna struktura ne produkuje efikasne politike zapošljavanja, čak ne postoje ni analiza povezanosti aktivnih politika zapošljavanja sa nivoom nezaposlenosti u zemlji.

Efikasnost programa aktivnih politika zapošljavanja nije praksa entitetskih službi i zavoda za zapošljavanje, a najčešće izostaje i aktivna uloga socijalnih partnera kao ključnih sudionika u kreiranju i implementaciji politika zapošljavanja,¹⁵ pri čemu je postojeći portfelj ovih politika ograničen (apsolutno i kao % GDP), većina programa aktivnih politika se odnosi na subvencioniranje novog zapošljavanja i većina ciljanih korisnika su mladi

13 Vid. više u: N. Branković, A. Kamenica, *Inicijativa Građani/ke za Evropu, (analiza politika u oblasti zapošljavanja)*, Policy paper, Sarajevo, mart 2010.

14 Op. isto, str. 4.

15 Strategija socijalnog uključivanja, Sarajevo, 2010, str. 26

sa višim i visokim obrazovanjem. Po relevantnim nalazima¹⁶, aktivne mjere zapošljavanja su se primjenjivale u kontekstu nedostatke strategije zapošljavanja i strategije ukupnog razvoja BiH, u vrlo specifičnim uvjetima koji vladaju na tržištu radne snage u BiH.

U slučaju pasivnih politika zapošljavanja, koje bi trebalo biti najznačajniji segment u koordinaciji između zaštite za vrijeme nezaposlenosti i aktivnih programa tržišta rada, nedostaju institucionalni kapaciteti za obuke (u zemlji postoje samo 2 centra, a i njihov status nije sistemski riješen).

Bosanskohercegovačko tržište rada se odlikuje vrlo visokim stepenom segmentacije, što se vidi poređenjem dva različita načina evidentiranja stanja zaposlenosti i nezaposlenosti: (1) registrovanog stanja na osnovu mjesečnog praćenja od strane zavoda za zapošljavanje (Agencija za rad i zapošćjavanje) i (2) Anketa o radnoj snazi, koju vodi Agencija za statistiku BiH na osnovu metodologije Međunarodne organizacije rada (ILO). Vrijedi spomenuti i LFS anketu. Velike razlike među stopama, kao što ćemo vidjeti, mogu se pripisati razlikama u metodama izračunavanja nezaposlenosti koje su korištene. Međunarodno prihvaćeni standard jeste ILO definicija, koja je uveliko različita od definicije koju daju bosanskohercegovački zakoni. Razlike su vidljive iz slijedećeg poređenja:

Tabela 3: Stanje zaposlenosti i nezaposlenosti po osnovu anketne i registrovane (mjesečne) evidencije

	Anketna nezaposlenost	Registrovana nezaposlenost	BROJ ZAPOSLENIH		BROJ NEZAPOSLENIH	
			Anketna	Registrovana	Anketna	Registrovana
2008	23,4	40,62	890.000	706.000	272.000	483.000
2009	24,1	42,69	859.000	686.000	272.000	511.000
2010	27,2	43,06	843.000	677.000	315.000	512.000

Na primjeru 2010. godine, ovi načini evidentiranja pokazuju razliku u broju nezaposlenosti od čak 107.000 (broj nezaposlenih po Anketi o radnoj snazi iznosi 315.000, a registrovano stanje 512.00) ili 15,86 %. Na pitanje zašto se pojavljuju ove razlike, te shodno tome koji je podatak kompetentniji pokazatelj, možda je najbolje odgovoriti eksplikacijom uzroka ovih razlika:¹⁷

¹⁶ Vid. „Reforma politika zapošljavanja i uspostava informatičkog sistema tržišta rada za BiH“. Izvještaj o analizi stanja – Aktivne mjere zapošljavanja u BiH, februar 2008, str. 2.

¹⁷ Analogija i navođenje prema istraživanju u studiji „Tržište rada u Vojvodini, Vlada APV i Austrijska agencija za razvoj – ADA, 2009 (navođenje prema rezimeu rezultata istraživanja, str. 38.

- (1) već smo spomenuli da se prijave jednog broja nezaposlenih na zavodima za zapošljavanje vrše zbog zdravstvenog osiguranja ili drugih pogodnosti, a da se aktivno ne traži posao,
- (2) postoji kategorija obeshrabrenih, koji poslije neuspješne potrage odustanu od prijave u zavodima i zapošljavaju se u sivoj ekonomiji, što znači da nisu u sistemu registrovano nezaposlenih,
- (3) postoji i mogućnost da se nekiregistriju kao nezaposleni po zakonu, kao penzioneri ili studenti, ali da traže posao.

6.2. Preporuke za politike

U principu, nivo zaposlenosti uvijek ovisi od potražnje za radom, koju čine poslodavci, a sama potražnja od mnogih okolnosti, u prvom redu od stabilnosti poslovne okoline i sprovođenja strukturalnih i institucionalnih reformi u zemlji koje stvaraju prilike za nove investicije a time i proširenje radnih mjesta.

S druge strane, na zaposlenost će utjecati i strana ponude rada, i to kako s pozicija aktera ponude rada, tako i elastičnosti ponude rada. Ponudu rada proizvode akteri koji se bave posredovanjem u zapošljavanju (zavodi i agencije za zapošljavanje kao posrednici u zapošljavanju), akteri podrške za generiranje novih radnih mjesta i podizanje kvaliteta radne snage kroz edukaciju (agencija sa namjenskim sredstvima za zapošljavanje, IPA fondovi, razvojna i bankarska sredstva), kao i institucije srednjeg i visokog obrazovanja. Iako prekobrojna, ponuda radne snage je deficitarna u pogledu zahtjeva poduzetnika. Usto, ako ponuda rada bude elastičnija, broj radnih mjesta biće veći i obrnuto. U prvom slučaju zaposlenost raste uz nešto niže realne nadnice. Manja elastičnost producira veći rast realnih nadnica i neznatno povećavanje zaposlenosti. U svemu tome, posebna odgovornost stoji na sindikatima.

Temeljem predhodno izvršene analiza stanja i tendencija nezaposlenosti u BiH, poboljšavanje performansi tržišta koje pretpostavlja s jedne strane povećanje tražnje za radnom snagom, a s druge, poboljšavanje kvaliteta ponude radne snage, moguće je izvesti slijedećim preporukama:

(1) Preporuke za povećavanje tražnje za radnom snagom

Povećana tražnja za radnom snagom podrazumjeva otvaranje novih radnih mjesta na osnovu strukturalnih reformi za poticaj investiranju i poboljšavanje

poslovne okoline, i poticanja konkurentnosti:¹⁸

- a) Strukturalne reforme za poticaj investiranja i poboljšavanje poslovne okoline
- Pravne reforme u pravcu uklanjanja administrativnih prepreka za privlačenje investicija i smanjivanja korupcije – liberalizovanje i pojednostavljivanje procedura za vođenje poslova i otvaranje novih preduzeća, naročito u pravcu skraćivanja rokova dobijanja odobrenja za pokretanje poslova,
 - Goljotinja propisa čija je primjena u praksi otežana s obzirom na to da su preuzete iz ranije zajedničke države
 - Dalja privatizacija: usklađenost zakona i propisa i donošenje novih zakonskih rješenja (ova dosadašnja normativna neusklađenost uzrokovala je velike poteškoće i investitorima i agencijama koje se bave privatizacijom državnih preduzeća),
 - Mjere vanjskotrgovinske zaštite: zaštitne mjere, antidamping i kompenzatorne mjere (subvencije postaju prikladne mjere kojim neke zemlje pomažu svojim kompanijama u recesiji)
 - Jačanje organizacionih i finansijskih kapaciteta Razvojne banke,
 - Integracija crnog tržišta rada u legalne tokove
 - Korišćenje sredstava iz fondova EU, naročito putem IPA programa u oblasti tržišta rada i obrazovanja
 - Reforma Fonda penzijskog/mirovinskog i zdravstvenog osiguranja, naročito u uvjetima kada je stopa rasta penzionera brža od stope rasta osiguranika,
- b) Strukturalne reforme za poticaj konkurentnosti
- Povećavanje likvidnosti poslovnog sektora
 - Osiguranje povoljnih podsticajnih kredita putem Razvojne banke (za potrebe finansiranja programa za otvaranje novih firmi, izvoznih preduzeća, SME, farmera, a nikako za finansiranje gubitaka visoko zaduženih formi i infstrukturalnih projekata,
 - Klasterska industrija u oblastima u kojima BiH ima komparativnu prednost u odnosu susjedne regione;
 - Smanjenje uvozne ovisnosti, prvenstveno od prehrambenih i primarnih proizvoda za čiju proizvodnju ima prirodne resurse

18 K. Hodžić, *Anticiklične versus prociklične fiskalne politike u Bosni i Hercegovini*, „Forum Bosnae“, Sarajevo, br. 52, 2011, str. 44-46.

- Razvijanje konkurentnosti u izvozu (CEFTA, EU).

(2) Preporuke za povećavanje ponude za radnom snagom

- a) Izmjena zakonskog okvira i izmjena institucionalnog uređenja i organizacije javnog sistema zapošljavanja¹⁹
- Jačanje institucionalnih kapaciteta i legislativnu strukturu za radi zapošljavanje na državnom nivou (uvođenje državnog Ministarstva za rad i zapošljavanje i Zakona o radu BiH, transformisanje državne Agencije za rad i zapošljavanje),
 - Racionaliziranje i konsolidovanje službi za zapošljavanja u FBiH (konsolidacija zavoda za zapošljavanje, racionalizacija nepotrebne administracije kao posljedice pretjerane decentralizacije, povećavanje broja savjetnika za zapošljavanje kroz ostvarene uštede,
 - Harmoniziranje zakonskih odredbi u oblasti rada i zapošljavanja između entiteta (harmoniziranje ili donošenje jedinstvenog zakona o zapošljavanju na državnom nivou),
 - Harmoniziranje stopa doprinosa između entiteta, što bi podrazumjevalo konvergiranje stopa u FBiH ka stopama u RS,
 - Ukidanje administracije zdravstvenog osiguranja preko službi za zapošljavanje, što se može izvesti preporukama o uvođenju sistema zdravstvenog osiguranja finansiranog iz budžeta ili finansiranjem zdravstvenog osiguranja za socijalno ugrožene kategorije kroz sisteme socijalne zaštite, što bi službe za zapošljavanje okrenulo provođenju politika zapošljavanja,
 - Transformiranje politika zapošljavanja kroz razdvajanje aktivnih i pasivnih tražilaca zaposlenja (razdvajanje osoba registrovanih kao nezaposlene iz statusno besplatnog zdravstvenog osiguranja, naknade za nezaposlenost i drugih beneficija)
- b) Preporuke za segmentiranost tržišta rada²⁰
- Preciziranje institucionalnih određenja zaposlenosti i nezaposlenosti: ako je samo rad na ugovoru i samozaposlenje shvaćeno kao zaposlenost, onda sve drugo treba da se svode pod nezaposlenost ili neaktivnost,

19 Prema: N. Branković, A. Kamenica, op. isto, str. 9.

20 M. Crnković, F. Lehner, *Tržište rada u Vojvodini: barijera ili podrška povećanju konkurentnosti* u "Tržište rada u Vojvodini", op. isto, str. 39.

-
- Usluge zaposlenja moraju revnosnije da sprovode mjere aktivizacije među nezaposlenima da bi se smanjio broj onih koji nisu zaista zaposleni. Oni koji ne žele da rade, ne treba da budu registrovani,
 - Redefinisati kriterijume koji definiraju invaliditet i radnu sposobnost,
 - Provoditi postupak strogog praćenja aktivnog traženja posla od strane službi za zapošljavanje,
- c) Poboljšavanje aktivnih politika zapošljavanja, kojim bi se znanja i vještine radne snage prilagodile potrebama na tržištu rada²¹
- Programi obuka i unaprjeđivanja vještina, strukturna reforma srednjoškolskog i visokog obrazovanja kako bi se uspostavila jača veza između obrazovanja i radnog mjesta preko dopunjenog obrazovanja praktičnom komponentom i učenjem na poslu i uvođenja poduzetništva u nastavne programe,
 - Organizovanje javnih radova u kojima bi zaposlenja našli siromašniji slojeve
 - Za mlade: podrška poduzetništvu i samopozapošljavanju (promovirane, obuka i podrška otvaranju firmi, uspostavljanja shema mikrofinansiranja za mlade, organiziranja stručnih škola u saradnji sa lokalnim firmama i službama za zapošljavanje, unapređenje mogućnosti zapošljavanja za mlade u ruralnim područjima, programi obuka, savjetovanje i usmeravanja mladih, itd.),
 - Za žene: dostizanje zacrtanih ciljeva zaposlenostu iz Lisabona, eliminacija jaza u plaćama između muškaraca i žena, razvijanja programa žene poduzetnice, spolna jednakost u socijalnoj zaštiti borba protiv siromaštva, prepoznavanje rodne dimenzije u zdravstvu, borba protiv višestruke diskriminacije, posebno protiv imigranata i žena pripadnica manjinskih skupina,
 - Za stariju radnu snagu: održati i unaprijediti zdravlje i radnu sposobnost radnika koji stare, razviti vještine i zaposlivost starih radnika, pružiti pogodne radne uvjete, kao i mogućnosti zapošljavanja radnoj snazi koja star),
 - Za dugoročne nezaposlene: spriječavanje da ljudi budu dugoročno nezaposleni kroz ciljano aktivno traženje posla, pružanje nekog vida stručne obuke ili radnog iskustva, programi za one koji gube

21 Strategija za zapošljavanje Federacije Bosne i Hercegovine, Program EU za Bosnu i Hercegovinu, (Europe Aid/123680/SER/BA), str. 67-89.

posao u masocnim otpuštanjima, ovakvim radnicima vršiti ponude druge šanse u programima obrazovanja i ciljanom obukom u osnovnim vještinama, vršiti pažljive procjene zaposlivosti i motivacije, itd.,

- Za osobe sa onesposobljenjiam: politike anti-diskriminacije i inkluzije na tržištu rada, unaprijeđenje integracije nezaposlenih na tržište rada kroz saradnju sa poslodavcima, organizacijama vladinog i nevladinog sektora, sindikata, obuka i unaprjeđenje vještina, programi službi zapošljavanja, programi socijalnog rada, itd.),
- Za Rome: inkluzija i zadržavanje mladih Roma u osnovnim i stručnim školama, savjetovališta za povećavanja obrazovnih nivoa, inkluzija odraslih Roma u programe za subvencionirana radna mjesta, uvođenje i jačanje Romskih savjetnika u biroima za zapošljavanje ili općinama, programi za podizanje poduzetničkih sposobnosti Roma, itd.)

LITERATURA

1. Agencija za rad i zapošljavanje BiH , bilten br. 4. i br. 5.
2. *Bosna i Hercegovina: Od oporavka do održivog rasta*, Svjetska banka, Washington, DC, 1997.
3. Bošnjak, Zita, Savić Mirko I drugi (2009), *Vojvodina i regioni EU u "Tržište rada u Vojvodini"*, , Vlada APV i Austrijska agencija za razvoj.
4. Bošnjović, Ilijas, (2000). *Zaposlenost u otvorenoj privredi* u „Uticaj transformacije vlasništva na nezaposlenost i zapošljavanje, Biblioteka BiH: mogućnosti i perspektive razvoja, Sarajevo.
5. Branković, Nina, Kamenica, kamenica (2010). *Inicijativa Građani/ke za Evropu, (analiza politika u oblasti zapošljavanja)*, Policy paper, Sarajevo, mart.
6. Crkvenac, Mato (1997). *Ekonomska politika*, Informator, Zagreb.
7. Crnković, M, Lehner, F. (2009). *Tržište rada u Vojvodini: barijera ili podrška povećanju konkurentnosti* u "Tržište rada u Vojvodini", , Vlada APV i Austrijska agencija za razvoj.
8. Hodžić, Kadrija (2009). *Sukob rada i kapitala u sulovima globalne recesije u BiH*, „Forum Bosnae“, Sarajevo.

-
9. Hodžić, Kadrija (2011). *Anticiklične versus prociklične fiskalne politike u Bosni i Hercegovini*, „Forum Bosnae“, Sarajevo, br. 52, 2011.
 10. „*Reforma politika zapošljavanja i uspostava informatičkog sistema tržišta rada za BiH*“. Izvještaj o analizi stanja – Aktivne mjere zapošljavanja u BiH, februar 2008, str. 2.
 11. Serra, N., Stiglitz, J. (2008). *Washington Consensus Reconsidered*, Oxford, University Press.
 12. *Strategija socijalnog uključivanja*, Sarajevo, 2010.
 13. *Strategija za zapošljavanje Federacije Bosne i Hercegovine*, Program EU za Bosnu i Hercegovinu (Europe Aid/123680/SER/BA)
 14. <http://www.zurnal.info/home/index.php> -kriza-e-proi-nezaposlenost
 15. Golubović, Zagorka, *Sudbina radničke klase u današnjoj Srbiji; Apologija kapitalizma ili kritičko preispitivanje sukoba u savremenom kapitalizmu*, <http://www.republika.co.yu/424-425/16.html>.
 16. SEE Portal, www.oneworldsee.org/js/node/18024 (Radna snaga u Bosni i Hercegovini)

LES DISPARITÈ SOCIALES ET L MARCHÈ DU TRAVAIL

SOCIJALNE NEJEDNAKOSTI I TRŽIŠTE RADA

Professeur Vinko Kandžija, Faculté des Sciences Economiques,
Université de Rijeka

Alen Host, Faculté des Sciences Economiques, Université de Rijeka

Igor Cvečić, Faculté des Sciences Economiques, Université de Rijeka

RÈSUMÈ : *Le chômage est devenu un problème de génération dans le monde entier. La crise financière et la crise économique globale ont eu un plus grand impact sur le marché du travail. Dans le monde entier il y a un système disparate de protection sociale. Dans le présent document, on a choisi de mettre l'accent sur le modèle américain et sur le modèle social européen afin de prouver que le modèle social européen, avec son plus haut niveau de systèmes de protection sociale, affecte les salaires et l'emploi, alors que le modèle d'économie de marché des États-Unis augmente le niveau de l'emploi et empêche la diminution des niveaux de salaires. Le but est de prouver l'hypothèse que la diversité des systèmes de protection sociale est étroitement corrélée avec le marché du travail, en utilisant des méthodes et moyens scientifiques appropriés.*

Mots-clés: *chômage, modèles sociaux, marché du travail*

SAŽETAK: *Nezaposlenost je postao generacijski problem u svijetu. Financijska kriza i globalna ekonomska kriza povećavaju utjecaj na tržište rada. Širom svijeta postoji šarenilo u sustavima socijalne zaštite. U ovom radu, izabrali smo da se usredotočimo na američki*

i europski socijalni model, dokazujući da europski socijalni model, s najvišom razinom socijalne zaštite, utječe na plaće i zapošljavanje, dok model tržišne ekonomije u SAD-u povećava razinu zaposlenosti i sprečava smanjenje plaće. Cilj je dokazati hipotezu da je raznolikost sustava socijalne zaštite usko povezana s tržištem rada, koristeći odgovarajuće znanstvene metode i sredstva.

Ključne riječi: nezaposlenost, društvenih obrazaca, tržište rada

1. Introduction

La diversité des systèmes sociaux des états membres de l'Union européenne est un facteur important dans la genèse de l'Europe sociale et une réalité sociale contrastée. Les politiques sociales des États membres ont été façonnées par le développement de l'histoire économique et sociale ainsi que par les moeurs et les traditions propres à chaque pays.

L'emploi est dans la plupart des pays de l'Union une préoccupation de premier plan, mais les situations nationales sont fortement contrastées. L'Autriche, le Danemark, la Suède et le Royaume-Uni ont des taux d'emploi de l'ordre de 70% et plus, alors que l'Italie et l'Espagne se situent aux alentours de 55%. Le taux de chômage avoisine les 10% en Allemagne, en Espagne, en France et en Italie. Aux Pays-Bas et dans les pays nordiques, au Royaume-Uni et en Irlande il est d'environ 5%. La durée du travail d'un salarié à temps partiel et le degré de flexibilité du marché du travail accusent aussi des différences très marquées.

C'est au nom de cette diversité des systèmes sociaux et des principes parfois divergents qui les caractérisent que l'action communautaire dans le domaine social a souvent été mise en cause: pour certains, la politique sociale solidement ancrée dans l'histoire et la tradition de chaque pays devrait rester un domaine de compétence national et l'intervention au niveau européen devrait être minimale.

La politique sociale européenne s'est affirmée sur quatre domaines importants: la libre circulation des travailleurs, une politique conjointe sur l'emploi, l'éducation et la formation professionnelle ainsi que les politiques communes afin d'améliorer les conditions de vie et de travail.

La crise financière a débouché sur une crise de l'emploi: au niveau mondial, le nombre total de chômeurs est estimé à 210 millions, soit 30 millions de plus qu'avant la crise. Certes, la reprise est là, mais elle est dans la plupart

des pays faiblement créatrice d'emplois.¹

Le monde fait face à une crise de l'emploi. On estime à 210 millions le nombre total de chômeurs. Depuis 2007, il a augmenté de plus de 30 millions et les trois quarts de ces nouveaux chômeurs vivent dans des économies avancées. La situation est particulièrement grave aux États-Unis. Épicentre de la Grande Récession, c'est le pays où le chômage a le plus progressé, avec actuellement 7,5 millions de chômeurs de plus qu'en 2007. En outre, même si la récession est censée y avoir pris fin en juin 2009, il ressort des données relatives aux deux dernières reprises économiques que l'emploi se redresse moins vite que les revenus.²

À l'heure actuelle, l'indice dit «du malheur», qui combine les taux d'inflation et de chômage, est presque entièrement dominé par le chômage. Le bilan humain de la lente reprise de l'emploi aux États-Unis et dans le reste du monde risque d'être très lourd. Des études ont montré que, pour les individus concernés, le coût du chômage inclut une perte durable de revenus liée à la dévalorisation de la carrière professionnelle, une diminution de l'espérance de vie, ainsi que le déclassement scolaire et économique de leurs enfants. Plus le chômage se prolonge et plus ces coûts sont élevés.

Le problème du chômage a de multiples facettes, mais nous nous concentrerons ici sur:

- son coût humain et sur la façon dont les mesures prises par les gouvernements pendant la Grande Récession ont empêché qu'il ne soit encore plus élevé,
- les mesures à court terme destinées à soutenir la reprise du marché du travail ;
- le défi constitué par les chiffres du chômage de longue durée.

Selon l'Accord sur la politique sociale, l'objectif de l'Union et des États membres serait d'accroître l'emploi, d'améliorer la vie et l'avancement des travaux, de fournir une protection sociale adéquate ainsi que le dialogue social et le développement des ressources humaines qui permettra un plus haut niveau de l'emploi. Pour atteindre ces objectifs, le Conseil des Ministres adoptera des décisions sous le régime de majorité qualifiée en ce qui concerne les points suivants: conditions de travail, information et consultation des travailleurs, égalité entre les hommes et les femmes, égalité de traitement sur le marché du travail et intégration professionnelle des personnes exclues du

1 Problèmes économiques, Le taux de chômage tutoiera les 10% dans les pays de l'OCDE en 2010, 2985/2009, p. 8-18

2 Ibidem, p. 8-18

marché du travail. Dans d'autres domaines, il est nécessaire de parvenir à une décision unanime.

2. Hétérogénéité de l'espace européen

Le paysage social de l'Union européenne est plein de contrastes. La position du marché du travail et les systèmes nationaux de protection sociale sont très variables, en dépit de la forte convergence des cycles économiques. Le chômage est devenu un problème générationnel, le principal défi pour l'Europe et les européens.

En 1993, l'Union européenne (UE15) a eu 10% de la population active au chômage (Tableau 1), tandis que les Etats-Unis avec 6,8% et le Japon avec 2,5% étaient proches de l'équilibre de plein emploi. En 2008 le taux de chômage dans l'UE s'élevait à 7,0%, ce qui indique une réduction du nombre de chômeurs dans l'Union. Toutefois, en raison de l'impact de la crise mondiale et la récession, le taux est remonté à 10% mi-2010.

Tableau 1. Condition des marchés du travail nationaux dans l'UE

	Taux des travailleurs (%); 2009	Taux de chômage (%)			Chômage à long terme (%; plus de 12 mois; 2009)	Taux de chômage des jeunes (%; 15 - 24 ans; 2009)
		1993	2001	2009		
Pays:						
Luxembourg	65,2	2,6	1,9	5,1	1,2	16,5
Danemark	75,7	9,6	4,5	6,0	0,5	11,2
Autriche	71,6	4,0	3,6	4,8	1,0	10,0
Royaume-Uni	69,9	10,2	5,0	7,6	1,9	19,1
Pays Bas	77,0	5,5	2,5	3,7	0,9	7,7
Portugal	66,3	5,5	4,1	9,6	4,3	20,0
Suède	72,2	9,1	5,8	8,3	1,1	25,0
Finlande	68,7	16,3	9,1	8,2	1,4	21,5
Allemagne	70,9	7,6	7,6	7,5	3,4	10,4
France	64,2	11,0	8,3	9,5	3,3	23,5
Irlande	61,8	15,6	3,9	11,9	3,4	24,4
Belgique	61,6	8,6	6,6	7,9	3,5	21,9
Grèce	61,2	9,8	10,7	9,5	3,9	25,8
Italie	57,5	9,8	9,1	7,8	3,5	25,3
Espagne	59,8	18,4	10,3	18,0	4,3	37,8
UE15	65,9	10,0	7,3	9,1	3,0	19,3

Bulgarie	62,6	-	19,5	6,8	3,0	16,2
République Tchèque	65,4	-	8,0	6,7	2,5	16,6
Estonie	63,5	-	12,6	13,8	3,8	27,5
Chypre	69,9	-	3,8	5,3	0,6	14,1
Lettonie	60,9	-	12,9	17,1	4,6	33,6
Lituanie	60,1	-	16,5	13,7	3,2	29,2
Hongrie	55,4	-	5,7	10,0	4,2	26,5
Malte	54,9	-	7,6	7,0	3,1	14,6
Pologne	59,3	-	18,3	8,2	2,5	20,6
Roumanie	58,6	-	6,8	6,9	2,2	20,8
Slovénie	67,5	-	6,2	5,9	1,8	13,6
Slovaquie	60,2	-	19,3	12,0	6,5	27,3
UE27	64,6	-	8,5	8,9	3,0	19,7
États-Uni	67,6	6,8	4,6	9,3	1,5	-
Japon	70,0	2,5	5,0	5,1	1,4	-

Source: Eurostat, 2010

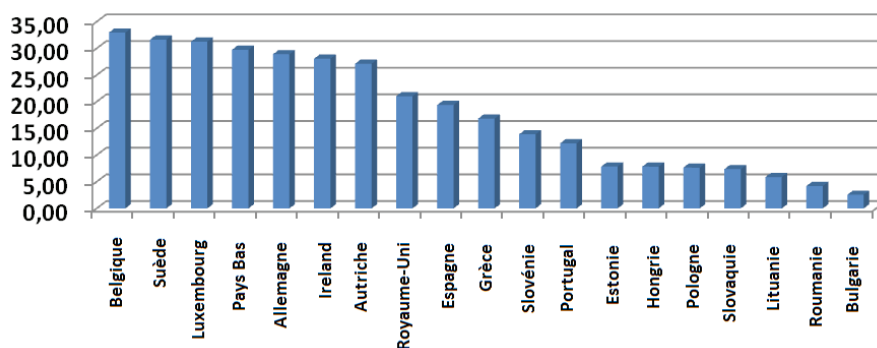
En principe, il y a des différences entre le modèle américain et le modèle européen de chômage et de revenus des travailleurs. Le modèle américain donne la priorité à un moindre taux de chômage, à la baisse du bénéfice et à la ligne inférieure de la pauvreté afin d'augmenter le taux d'emploi. Le taux d'emploi a été très élevé en 1997 (74%), un chômage de longue durée a été extrêmement faible. La crise mondiale et la récession qui se sont propagées aux États-Unis ont frappé le marché américain, mais un peu plus doucement que le marché européen. À la mi-2010, le taux de chômage était d'environ 9,5%, tandis qu'au Japon, il était beaucoup plus favorable, d'environ 5%.

Le modèle européen préfère des salaires plus élevés et un plus bas niveau de charges sur la rémunération pour le chômage. En 2009, le taux moyen de chômage à long terme dans l'UE27 s'élevait à 3%, qui s'appliquaient aux travailleurs qui cherchent du travail depuis plus d'un an. Le même taux aux États-Unis et au Japon a été divisé par deux. Le taux d'emploi total en 1997 a été relativement faible dans l'UE15 (58,5%), malgré une augmentation significative de l'emploi féminin. La condition a été «améliorée» en 2008 (65,9% pour l'UE27), après quoi l'impact de la crise et la récession ont eu un nouveau effet négatif sur l'emploi dans l'Union européenne.

Les coûts du travail par employé varient fortement entre les États membres de l'UE (figure 1). Ils ont été répartis entre la Belgique, la Suède et le Luxembourg, dont les coûts salariaux sont les plus élevés (31-33 euros par heure) et la Bulgarie, la Roumanie et la Lituanie (2,5-6 euros par heure). La gamme est très large - près de 13 fois entre la Belgique et la Bulgarie. Cette différenciation, en particulier pour les pays de la zone euro, s'explique par la faible productivité du travail dans un pays où les coûts salariaux sont plus bas,

la protection sociale est insuffisante, et parfois la stratégie convenue compense l'augmentation des salaires, loin de l'épicentre de l'économie européenne.

Figure 1. Coûts salariaux par heure pour les employés à temps plein de travail dans certains États membres de l'UE (2008)

Remarque: se référant à la moyenne des coûts des employés dans l'industrie, la construction et les services (hors administration, défense et employés dans la sécurité sociale obligatoire), chez les sujets avec plus de dix salariés. Source: Eurostat, 2010.

Le système de sécurité sociale, qui est la caractéristique principale du modèle européen de «l'économie sociale de marché», est un peu moins diversifiée que celle du marché du travail dans l'Union européenne. Les coûts sociaux représentent entre 11% (Lettonie) et 30,5% du PIB (France), tandis que le niveau moyen pour l'ensemble de l'Union représente le 23,2% du PIB en 2007 (tableau 2). En haut de la hiérarchie se trouvent le modèle social scandinave (Suède, Danemark) et le modèle des pays du système social de Bismarck (France, Pays-Bas, Belgique, Allemagne, Autriche). Les niveaux moyens de la sécurité sociale sont enregistrés en Grande-Bretagne, en Italie, en Grèce, en Finlande et au Portugal, un niveau légèrement inférieur en Hongrie, en Slovénie et en Espagne. Dans les pays en transition on trouve le modèle social dans lequel le niveau de protection sociale est beaucoup plus faible, surtout en Lettonie, en Estonie et en Roumanie.

Tableau 2 Le niveau de protection sociale nationale et le risque de pauvreté dans l'UE

Pays:	La part des dépenses de protection sociale du PIB (2007)	Prestations sociales par habitant PPA*1 (2007)	Seuil de pauvreté national en PPA*1 pour 1 personne (2009)	Part de la population dont le revenu disponible équivalent est inférieur au seuil de pauvreté (%; 2008)
Autriche	28,0	8.640,2	11.353	12,4
Belgique	29,5	8.657,6	10.431	14,7
Bulgarie	15,1	1.404,7	3.377	21,4
Chypre	18,5	4.175,9	11.554	16,2
République Tchèque	18,6	3.717,8	6.014	9,0
Danemark	28,9	8.630,2	10.553*2	11,8
Estonie	12,5	2.156,1	4.775	19,5
Finlande	25,4	7.321,2	10.117	13,6
France	30,5	8.264,3	10.705	13,3
Grèce	24,4	5.719,9	7.335	20,1
Irlande	18,9	7.054,4	10.663	15,5
Italie	26,7	6.773,3	9.119*2	18,7
Lettonie	11,0	1.580,0	4.521	25,6
Lituanie	14,3	2.135,9	4.469	20,0
Luxembourg	19,3	13.231,3	16.001	13,4
Hongrie	22,3	3.477,8	4.174	12,4
Malte	18,1	3.500,9	7.561	14,6
Pays Bas	30,1	9.293,2	11.623	10,5
Allemagne	28,4	7.943,1	10.748	15,2
Pologne	18,1	2.428,7	4.425	16,9
Portugal	24,8	4.700,6	5.712	18,5
Roumanie	12,8	1.352,2	2.132	23,4
Slovaquie	16,0	2.675,1	4.674	10,9
Slovénie	21,4	4.760,5	8.649	12,3
Espagne	21,0	5.526,4	8.362	19,6
Suède	29,7	9.028,0	11.135	12,2
Grande-Bretagne	25,3	7.455,1	11.348*2	18,8
UE15	26,9	7.464,3	-	16,4
UE27	26,2	6.521,8	-	16,5

Remarques: Le seuil national de pauvreté est fixé à 60% de la médiane nationale de l'équilibre du revenu disponible équivalent (après transferts sociaux), exprimés en

*PPA pour équilibrer les différences entre les différences au niveau national; *¹ PPA – Parité de pouvoir d'achat,³ résultant de la méthodologie faites sur le PPA, l'unité de mesures introduites par Eurostat afin de comparer les niveaux de prix entre les pays, sans prendre en compte la disparité des taux de change. *² Année 2008. Source: Eurostat, 2010*

En plus, l'hétérogénéité des pays européens et la transparence des coûts, l'introduction de l'euro ainsi que le manque de productivité du travail provoquent le risque d'abaissement du seuil de convergence sociale⁴, ce qui signifie la régression du modèle européen de l'économie sociale de marché, c'est à dire, si le seuil de la vie sociale est destructrice, car elle aggrave la situation des pays du Sud et de l'Est. Entre ces deux risques, il faut trouver une solution équilibrée à l'aide d'un avantage concurrentiel loyal de l'autre.

Dans la compétition sociale «vers le bas» sont adjacents à l'intervention publique pour réduire la fiscalité des entreprises, l'abolition temporaire du paiement des cotisations de sécurité sociale pour les investissements des fonds d'aide, les coûts d'acquisitions des dépenses d'infrastructures de transport et ses préparations. Le risque des restrictions de la détermination des salaires compétitifs se manifeste par une croissance plus faible des salaires par rapport aux concurrents directs. Les Pays-Bas ont introduit la politique de l'Accord de Wassenaar en 1982⁵: salaires gelés et réduction du temps de travail, partiellement pour stimuler l'emploi ainsi que contrôle du niveau d'inflation, à un moment où d'autres pays européens tentent de rivaliser avec les ajustements plus doux et/ou les salaires.

^{3/4}L'imposition de l'harmonisation sociale «vers le haut» est également néfaste car elle ne tient pas compte de la différence dans les niveaux de développement et de productivité entre les pays. Les pays ayant des niveaux inférieurs de développement économique acceptent des modèles sociaux des pays développés. Les salaires sont déterminés au niveau européen sur la base du pays, le chômage est faible et la productivité est forte. Une telle politique aggrave la situation des pays d'Europe du Sud et de l'Europe de l'Est.

L'Union européenne devrait éviter l'égalisation des salaires et des normes sociales (convergence sociale) jusqu'à ce qu'il y soit un

3 Anglais: Purchasing power standards

4 Barthe, M.-A., «Économie de l'Union européenne», Economica, Paris, 2000. L'auteur utilise les termes «moins-disant», comme un seuil inférieur et «mieux-disant» comme un seuil plus élevé en matière de politique sociale.

5 En anglais Wassenaar Agreement (diffère de l'Arrangement de Wassenaar, qui se réfère à des restrictions sur les exportations d'armes conventionnelles, de fournitures et technologies à double usage).

processus naturel de convergence des pays moins développés et des pays membres de l'UE (convergence réelle). Toutefois, l'augmentation du revenu par habitant et les dépenses de protection sociale dans les vingt dernières années ont été (presque) plus élevés dans les nouveaux États membres que dans les anciens membres. Les coûts salariaux plus bas et les dépenses sociales dans les pays moins développés sont généralement un avantage concurrentiel essentiel, car ils permettent la délocalisation des entreprises.

3. Le coût humain du chômage

Les travaux consacrés aux effets des récessions précédentes nous donnent une idée précise du coût élevé et durable du chômage pour les demandeurs d'emploi eux-mêmes et pour leur famille (voir Dao et Loungani, 2010, pour une vue d'ensemble de ces travaux).

Correspondant à la somme de l'inflation et du chômage, l'indice du malheur est un indicateur de détresse économique que l'opinion a découvert lors de l'élection présidentielle américaine de 1980. Depuis cette date, cet indice a diminué aux États-Unis et dans les économies avancées, essentiellement grâce à la maîtrise de l'inflation. En revanche, le problème du chômage subsiste et sa contribution à l'indice du malheur a fortement augmenté durant la Grande Récession.

Perdre son emploi signifie perdre des revenus, non seulement pendant la période d'inactivité proprement dite, mais à bien plus long terme (voir Sullivan et von Wachter, 2009). Les pertes sont encore plus lourdes quand l'épisode a lieu durant une récession. Les études portant sur les États-Unis et l'Europe montrent que quinze ans, voire vingt ans plus tard, les revenus des anciens chômeurs restent inférieurs de 20% à ceux de leurs homologues ayant conservé leur emploi. Les effets négatifs sur les revenus de la vie entière sont particulièrement importants quand le chômage a touché un jeune, surtout juste après la fin de ses études. En période de récession, les travailleurs jeunes ont tendance à accepter de moins bons emplois qu'en période de prospérité. Une fois qu'ils ont fondé une famille et sont devenus moins mobiles, il leur est difficile de compenser ce « déclassement conjoncturel ».

Ces pertes de revenus substantielles et durables existent également dans d'autres pays, l'Allemagne par exemple, et posent un problème d'ampleur comparable. Comme le montre l'exemple allemand, même les pays dotés de systèmes de protection sociale plus généreux et moins frappés par l'inégalité des revenus que les États-Unis ne peuvent pas protéger leurs travailleurs des pertes de revenus sur la vie entière, non sans avoir provoqué un déclassement professionnel.

4. Quelle est l'ampleur des dégâts ?

Avec 5,6 %, le taux de chômage harmonisé moyen de l'Organisation de coopération et de développement économiques (OCDE) a atteint son point bas (depuis le début des années 1980) en décembre 2007, pour remonter à 8,3 % dès juin 2009 (voir tableau)⁶. À cette date, le ralentissement économique avait provoqué dans la zone OCDE la mise au chômage, depuis fin 2007, de presque 15 millions de travailleurs. Si le ralentissement a touché certains pays membres plus tôt et plus fortement, on observait début 2009 une dégradation des conditions du marché et d'importantes poussées du chômage dans une grande majorité des pays de l'OCDE. En juin 2009, l'Espagne enregistrait la plus forte hausse du chômage depuis fin 2007 (9,3 points de pourcentage, représentant 2,2 millions d'individus), suivie de l'Irlande et des États-Unis (respectivement 7,5 et 4,6 points de pourcentage, correspondant à 200 000 et 7,2 millions de personnes). Ces trois pays avaient connu une forte bulle immobilière et une progression insoutenable de la construction de logements dans les années précédant immédiatement la crise, mais celle-ci s'était rapidement propagée à d'autres secteurs de l'économie.

Bien que les perspectives futures soient très incertaines, il faut vraisemblablement s'attendre à une nouvelle dégradation de la situation du marché du travail dans les prochains mois. Les projections de l'OCDE publiées le 24 juin 2009 indiquent un nouveau recul de l'activité tout au long de 2009 dans la zone OCDE, et une apparition plutôt timide de la reprise à compter seulement du premier semestre 2010. Selon ces projections, la croissance de la zone devrait rester inférieure à son rythme potentiel tout au long de 2010 et s'accompagner d'une mollesse économique plus marquée. Ces projections reposent toutefois sur des hypothèses (par exemple la dissipation progressive des tensions des marchés financiers et une reprise seulement modérée de la croissance dans les pays non membres de l'OCDE) qui se révéleront peut-être très largement optimistes ou pessimistes⁷.

6 Le taux de chômage harmonisé annuel de l'OCDE a atteint le point bas de 5,7 % en 2007, mais les taux de chômage mensuels corrigés des variations saisonnières indiquent que le taux de chômage moyen de l'OCDE s'est établi au plus bas à 5,6 % entre novembre 2007 et février 2008

7 On a observé ces derniers mois des signes encourageants de normalisation des conditions financières, par ailleurs, la croissance en Chine et, peut-être, dans d'autres grandes économies émergentes, rebondit. Toutefois, l'expérience nous rappelle que les ralentissements économiques associés à des crises bancaires - ce qui est le cas de la récession actuelle - ont souvent été profonds et durables (Claessens *et al.*, 2008, FMI, 2008 ; Reinhard et Rogoff, 2009) Le fait que toutes les régions du globe aient été touchées par la crise - avec un déclin simultané marqué des volumes d'échanges internationaux et des volumes d'investissements directs étrangers - est un facteur supplémentaire d'incertitude

TAUX DE CHÔMAGE HARMONISÉS DE L'OCDE, 2006-2009 (Pourcentage de la population active)*

	Point bas (déc. 2007)	2006	2007	2008	2008		2009		2009 *			Variation en point de pourcentage du taux de chômage depuis le point bas	Variation absolue du nombre de personnes au chômage depuis le point bas (en milliers) 1
					T3	T4	T1	T2	Avril	Mai	Juin		
OCDE	5,6	6,2	5,7	6,0	6,1	6,6	7,5	8,2	8,0	8,3	8,3	2,7	14.936
G7	5,4	5,8	5,4	5,9	6,0	6,4	7,2	8,0	7,8	8,1	8,2	2,8	10.279
Union européenne	6,9	8,2	7,1	7,0	7,0	7,5	8,3	8,8	8,7	8,8	8,9	2,0	5.147
Zone euro	7,3	8,3	7,5	7,6	7,6	8,0	8,8	9,3	9,2	9,3	9,4	2,1	3.475
Australie	4,3	4,8	4,4	4,2	4,2	4,5	5,3	5,3	5,7	5,5	5,8	1,5	185
Autriche	4,0	4,7	4,4	3,9	3,7	4,1	4,3	4,4	4,3	4,4	4,4	0,4	20
Belgique	7,2	8,3	7,3	7,0	7,3	7,1	7,7	8,1	8,1	8,1	8,1	0,9	50
Canada	5,9	6,3	6,0	6,1	6,1	6,4	7,6	8,4	8,0	8,4	8,6	2,7	526
République tchèque	4,8	7,1	5,3	4,4	4,3	4,5	5,5	6,1	6,0	6,1	6,3	1,5	81
Danemark	3,3	3,9	3,8	3,4	3,3	3,8	4,8	5,9	5,7	5,9	6,2	2,9	93
Finlande	6,5	7,7	6,8	6,4	6,4	6,7	7,4	8,3	8,0	8,3	8,5	2,0	55
France	7,8	9,3	8,3	7,9	7,9	8,3	8,8	9,3	9,1	9,3	9,4	1,6	509
Allemagne	7,9	9,8	8,4	7,3	7,2	7,1	7,3	7,7	7,6	7,7	7,7	-0,2	71
Grèce	8,0	8,9	8,3	7,7	7,6	7,9	8,7					0,7	40
Hongrie	7,9	7,5	7,4	7,8	7,9	8,1	9,3	10,2	10,0	10,2	10,3	2,4	100
Islande		2,9	2,3	3,0	3,0	4,4	7,6	7,0					
Irlande	4,7	4,5	4,6	6,0	6,3	7,7	10,2	11,9	11,5	12,0	12,2	7,5	160
Italie	6,4	6,8	6,1	6,8	6,8	7,0	7,4					1,0	270
Japon	3,7	4,1	3,9	4,0	4,0	4,0	4,5	5,2	5,0	5,2	5,4	1,7	1.080
Corée	3,1	3,5	3,2	3,2	3,2	3,2	3,5	3,9	3,7	3,9	4,0	0,9	228
Luxembourg	4,2	4,6	4,2	4,8	5,0	5,2	5,8	6,3	6,1	6,3	6,4	2,2	5
Mexique	3,8	3,6	3,7	4,0	3,9	4,5	4,8	5,7	5,4	6,1	5,6	1,8	
Pays-Bas	2,9	3,9	3,2	2,8	2,7	2,7	2,9	3,2	3,2	3,2	3,3	0,4	40
Nouvelle-Zélande		3,8	3,7	4,2	4,3	4,7	5,0						
Norvège	2,4	3,4	2,6	2,5	2,4	2,8	3,1		3,1			0,7	20
Pologne	8,3	13,9	9,6	7,2	6,9	6,9	7,7	8,2	8,1	8,2	8,2	-0,1	-5
Portugal	7,7	7,8	8,1	7,8	7,8	8,0	8,8	9,3	9,2	9,3	9,3	1,6	87
République slovaque	10,6	13,4	11,2	9,6	9,1	9,2	10,1	11,3	11,0	11,3	11,7	1,1	36

Espagne	8,8	8,5	8,3	11,4	11,9	14,0	16,4	17,9	17,6	17,9	18,1	9,3	2.213
Suède	6,0	7,0	6,2	6,1	6,0	6,9	7,6	8,7	8,4	8,8	9,0	3,0	161
Suisse		4,0	3,6	3,5	3,5	3,6	3,9						
Turquie	8,8	8,4	8,6	9,8	9,9	11,2	12,5					3,7	988
Royaume-Uni	5,1	5,4	5,3	5,6	5,8	6,3	7,0		7,5			2,4	777
États-Unis	4,9	4,6	4,6	5,8	6,0	6,0	8,1	9,2	8,9	9,4	9,5	4,6	7.188

L'Islande, la Nouvelle-Zélande et la Suisse sont absents du tableau car les données relatives au taux de chômage harmonisé de l'OCDE sont indisponibles, sur une base mensuelle, pour ces pays. Source: Principaux indicateurs économiques de l'OCDE.

Si ces projections se concrétisent, le taux de chômage tutoiera, comme le montre le graphique 1, les 10% dans l'ensemble de la zone OCDE d'ici la fin de 2010. Les effectifs de chômeurs auront progressé de plus de 25 millions d'individus en moins de trois ans, soit à peu près autant qu'au cours de la décennie menant au début des années 1980, théâtre de deux grands chocs pétroliers. Selon ces projections, la plus grande part de la hausse attendue du chômage se sera déjà produite à la mi-2009 en Espagne, aux États-Unis, en Irlande et au Japon, et restera à venir dans d'autres pays, dont l'Allemagne, la France et l'Italie.

Il est encore un peu tôt pour comparer les impacts du repli actuel et des récessions antérieures sur le marché du travail; on sait mal, en effet, comment la crise évoluera dans les prochains mois. Une évaluation provisoire n'en livre pas moins d'utiles informations. Le repli actuel est globalement le plus sérieux, au moins à cette année, de ces dernières décennies. À titre d'exemple, le taux de chômage moyen de l'OCDE devrait croître de près de 80 % entre le dernier point bas et le douzième trimestre de la crise, période au cours de laquelle les quatre récessions précédentes l'avaient vu progresser de 20 à 50 %. Ce taux devrait ainsi atteindre 9,9 % fin 2010, soit nettement plus que le sommet de 7,5 % (pour la période postérieure à 1970) atteint au deuxième trimestre de 1991.

Si l'on extrapole le chômage des États-Unis en se fondant sur les dernières projections de l'OCDE, l'impact de la récession actuelle sur le marché du travail, exprimé en termes d'augmentation proportionnelle du taux de chômage, sera le plus fort, et de loin, depuis 1970⁸. Cette même augmentation en Allemagne, en France, en Italie et au Royaume-Uni devrait en revanche être comparable à celle enregistrée durant les récessions des années 1970 et 1980, mais nettement supérieure à celle associée aux deux récessions les plus récentes.

8 Toutelois, l'impact cumulé des récessions à double creux de 1979 et de 1981 a été plus fort* le taux de chômage s'est envolé jusqu'à 10,7 % sur une période de quatre années. Aux États-Unis, le chômage devrait, si l'on en croit les projections actuelles, atteindre 9.9 % d'ici fin 2010

Au Japon, le taux de chômage n'a entamé une hausse brutale qu'au quatrième trimestre de la crise actuelle, mais les projections de l'OCDE indiquent que cette dernière reviendra en fin de compte à multiplier le taux initial par un et demi. S'il en va ainsi, elle sera nettement inférieure à celle ayant fait suite au premier choc pétrolier du début des années 1970, mais supérieure à celle observée au cours de toutes les récessions postérieures à ce choc. Ainsi, même si la hausse proportionnelle du taux de chômage projetée pour le Japon ne serait pas sans précédent au cours de la période postérieure à 1970, le taux de 5,8 % prévu pour le dernier trimestre de 2010 représenterait un point haut de l'après-guerre⁹.

En limitant l'ampleur et la durée du regain corrélatif de chômage, la politique de stabilisation macroéconomique peut avoir un impact décisif sur la situation des travailleurs durant les récessions, tandis que les politiques sociales et de l'emploi ont pour intention première de diminuer les coûts économiques et sociaux résultant d'une recrudescence du chômage cyclique. Dans la crise actuelle, de nombreux pays membres de l'OCDE se sont promptement attelés à la stabilisation de leur économie en conjuguant différentes actions: assouplissement de la politique monétaire; autres mesures moins orthodoxes visant à atténuer les tensions des marchés financiers; dispositifs discrétionnaires de relance budgétaire. La recherche de la croissance par la relance budgétaire, grâce d'une part à des stabilisateurs automatiques et de l'autre à des mesures fiscales et des décisions de dépenses discrétionnaires, semble particulièrement importante au cours de cette crise. Il faut dire que les baisses sans précédent des taux directeurs avaient rapproché ces derniers de 0 % dans la plupart des grands pays de l'OCDE, laissant peu ou pas de marge de manœuvre pour un nouvel assouplissement de la politique monétaire. Il semble également que les tensions des marchés financiers aient désorganisé les mécanismes de transmission monétaire.

Dans le contexte actuel, il est particulièrement difficile d'apprécier l'efficacité de la politique budgétaire menée pour stimuler l'activité économique

9 Plus le taux de chômage en début de récession est faible, plus la hausse proportionnelle correspondant à une hausse donnée en points de pourcentage du taux de chômage est forte. L'une des raisons pour lesquelles la hausse proportionnelle a été si élevée au Japon durant la récession du début des années 1970 est précisément que le taux initial de chômage n'était que de 1,2 %. À titre de comparaison, celui du début de la crise actuelle atteignait 3.8 %. En fait, la hausse projetée, en points de pourcentage, du taux de chômage du Japon durant la récession actuelle est plus élevée que celle enregistrée au début des années 1970 (2,0 points de pourcentage, contre 0,8 à l'époque)

et l'emploi. Néanmoins, on peut estimer l'impact des dispositifs de relance budgétaire sur l'emploi grâce à des multiplicateurs de l'emploi à court terme qui transcrivent en hausse de l'emploi, exprimée en pourcentage, une hausse de la relance budgétaire équivalant à 1 % du PIB. Ces multiplicateurs de l'emploi sont le produit de multiplicateurs keynésiens nationaux du PIB par l'élasticité de l'emploi à court terme par rapport à la production, que l'on suppose constante d'un pays à l'autre. Compte tenu de la forte incertitude relative à l'ampleur des multiplicateurs du PIB, nous avons utilisé trois jeux différents de multiplicateurs pour illustrer les variations des impacts estimés pour les différentes hypothèses de modélisation. Chaque jeu de multiplicateurs repose sur les multiplicateurs moyens dérivés d'une étude des valeurs des multiplicateurs dans les modèles macroéconomiques pour dix pays de l'OCDE et la zone euro, auxquels des ajustements quelque peu différents ont été apportés.

5. Conclusion

Le besoin de dynamiser les marchés du travail fait partie des réformes structurelles nécessaires. Un équilibre doit être trouvé entre la flexibilité du marché et le maintien d'une certaine protection. C'est sur cette base que se sont développés depuis plusieurs années des travaux sur la notion de «flexicurité» perçue comme un outil de modernisation des marchés du travail¹⁰. Dans «Une stratégie pour de nouvelles compétences et de nouveaux emplois» de novembre 2010, la Commission juge ainsi primordial de donner un nouvel élan à la flexicurité et de mettre en particulier l'accent sur la lutte contre la segmentation du marché du travail. Elle suggère à cette fin la mise en place d'un contrat de travail unique, option qui ne manquera pas d'être discutée, voir critiquée¹¹ (voir également le «Rapport annuel sur la croissance» du 12 janvier 2011). Elle insiste dans ce même document sur la nécessité de développer les compétences tout au long de la vie, d'accroître l'adéquation entre l'offre et la demande sur le marché du travail et de renforcer la qualité de l'emploi, élément nécessaire à la revalorisation du travail.

10 Le flexicurité repose sur quatre composantes: des dispositions contractuelles flexibles et fiables des politiques actives du marché du travail, une éducation et une formation tout au long de la vie des systèmes de sécurité social modernes (voir conclusions du Conseil de décembre 2007, doc. 16201/07)

11 Ces critiques ont déjà été formulées lors de la réunion informelle des ministres de l'emploi en Hongrie, les 17 et 19 janvier 2011

Si la priorité de l'Union européenne (UE) est d'accélérer la sortie de crise, la stratégie de Lisbonne pour la croissance et l'emploi, lancée en 2000, devrait permettre de réunir toutes les conditions nécessaires à une croissance durable. L'objectif central de cette stratégie était de faire de l'UE, en 2010, «l'économie de la connaissance la plus compétitive et la plus dynamique du monde, capable d'une croissance économique durable accompagnée de l'emploi et d'une plus grande cohésion sociale». L'UE se fixe désormais comme objectif d'atteindre un taux d'emploi de 75 % en créant un grand nombre «d'emplois verts» généralement définis comme «des occupations liées à des activités d'agriculture, de manufacture, de recherche et développement (R&D), d'administration et de services, dont le but est d'alléger la myriade de menaces environnementales auxquels fait face l'humanité»¹².

Actuellement, 400.000 Européens travailleraient dans des activités liées aux énergies renouvelables et 2,1 millions de personnes occuperaient un emploi dans le secteur du transport efficient. Le nombre d'européens ayant un emploi indirectement lié aux activités d'énergies renouvelables s'élèverait à 5 millions. L'organisation non gouvernementale (ONG) pour la défense de la nature et de l'environnement (WWF - World Wildlife Fund for Nature) estime que 3,4 millions d'emplois à faible émission de carbone pourraient être créés dans les années à venir.

Lors de la première conférence ministérielle sur les emplois verts organisée dans le cadre de l'UE, qui s'est tenue les 28 et 29 septembre 2010, la ministre de l'Emploi belge, Joëlle Milquet, a proposé la mise en place d'un plan européen pour la création d'emplois dans les secteurs verts et pour le verdissement de l'économie et du marché du travail en Europe. À l'issue de la conférence, plusieurs pistes d'action concrètes ont été proposées. Parmi elles¹³:

les gouvernements doivent jouer un rôle important d'impulsion ;

- les stratégies peuvent être globales, comme c'est le cas en France et au Royaume-Uni où elles visent l'ensemble des industries et des secteurs. Elles peuvent également viser certains domaines plus précis comme, en Allemagne, celui de la construction ;
- la formation de la main-d'œuvre devra être un élément clé de la transformation des économies européennes ;
- une attention particulière devra être accordée aux petites et moyennes

12 Programme environnemental des Nations unies (PFCNU)

13 Commission européenne

entreprises (PME) dont 6% seulement disposent d'un outil de gestion environnemental ;

- des indicateurs de verdissement des emplois seront réalisés afin de suivre l'évolution du verdissement des marchés de l'emploi.

L'un des effets marquants de la crise économique a été d'ouvrir un large débat sur les modèles de croissance. Beaucoup de certitudes ont en effet été ébranlées et bien des dogmes ont été profondément remis en cause. Les interrogations sont aujourd'hui multiples et se posent à différents niveaux, du plus global au plus local. Ces questions sont particulièrement complexes dans la mesure où elles ne prennent pas la même forme en Chine ou en Europe, en Île-de-France ou en Lozère, dans une firme multinationale ou une PME. La crise a mis en lumière une économie mondiale à plusieurs vitesses et aux potentiels de croissance différenciés. Si on peut, d'ores et déjà, imaginer ce que pourraient être les modèles de croissance qui s'imposeront dans le futur, la plupart restent sans doute encore à inventer.

La feuille de route en matière sociale est fixée depuis 2000 dans un Agenda social européen, révisé d'abord en 2005 (pour recentrer la stratégie de Lisbonne sur l'emploi) puis en juillet 2008 où sept domaines prioritaires ont été définis: enfants et jeunes, investissements dans le capital humain, création d'emplois de meilleure qualité, acquisition de nouvelles compétences, mobilité, vie plus longue et en meilleure santé, lutte contre la discrimination et promotion de l'égalité des sexes, opportunités, accès et solidarité au niveau mondial.

Alors que le chômage reste important et que de nombreux salariés s'inquiètent de la stabilité de leur emploi, il est particulièrement difficile de préconiser des réformes structurelles du marché du travail, en particulier concernant la réglementation du travail. À mesure que la reprise prend de la vigueur, il est fondamental de créer les incitations appropriées en direction des entreprises pour qu'elles créent des emplois. Au-delà des aides temporaires à l'embauche et des efforts destinés à améliorer l'employabilité des demandeurs d'emploi, cela pourrait impliquer un rééquilibrage de la protection de l'emploi entre contrats temporaires et contrats permanents. Ainsi, les emplois temporaires joueraient mieux le rôle de tremplin vers des emplois permanents, au lieu de représenter une trappe pour les travailleurs.

Cependant, une telle stratégie conduirait, à terme, à une plus grande mobilité d'un emploi à un autre parmi les salariés embauchés en contrat permanent, avec d'éventuelles baisses de revenus entre deux emplois ou même à l'occasion d'une reprise d'emploi. Par conséquent, le rééquilibrage de la protection de l'emploi devrait faire partie d'un ensemble global de mesures, associant des allocations

chômage suffisantes, des exigences strictes de disponibilité pour un emploi et des mesures d'activation bien conçues. Les analyses de l'OCDE tendent à indiquer que, tout en protégeant et en accompagnant les travailleurs dans leurs transitions d'un emploi à un autre, ces mesures complémentaires n'entravent pas et, en fait, favorisent la réallocation productive des ressources en main-d'œuvre. Ce message n'est pas nouveau: il était clairement énoncé dans la version révisée de la *Stratégie de l'OCDE pour l'emploi*. Mais il revêt une importance plus grande encore aujourd'hui, alors que la nécessité d'encourager la création d'emplois mais aussi de promouvoir le redéploiement efficace de la main-d'œuvre s'impose pour faire face à un chômage élevé et persistant et favoriser une croissance durable et partagée.

RÉFÉRENCES

1. Aubry, M. (1989), *Pour une Europe sociale*, La Documentation française, Paris
2. Barthe, M.-A. (2000), *Économie de l'Union européenne*, Economica, Paris
3. Boyer, R. (1990), *L'impact du marché unique sur le travail et l'emploi*, Travail et société, 15 (2)
4. Commission européenne (2000), *Politique sociale et de l'emploi européenne, une politique pour les citoyens*, Luxembourg
5. Commission européenne, MtoV/ec.europa.eu/p.^iVil/inrleiJr.htm
6. *Consolidated versions of the Treaty on EU and the Treaty on the Functioning of the EU*, Charter of Fundamental Rights of the EU, Official Journal of the EU - OJ C 83, 30/03/2010
7. Loungani, P, Dao, M (2010), *The Tragedy of Unemployment*, Finance & Development, International Monetary Fund
8. European Commission: *Employment, Social Affairs and Equal Opportunities* (<http://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=en>)
9. European Commission: Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
10. European Commission, *Employment, Social Affairs & Inclusion: Renewed Social Agenda*, March 2009 (<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=547>)
12. European Economic and Social Committee, <http://eesc.europa.eu>
13. European Parliament Fact Sheets, <http://www.europarl.europa.eu/parliament/>

-
14. Favarel-Dapas, B. et Quintin, O.: *L'Europe sociale*, La documentation française, Paris, 2007
 15. Kandžija, V. (2003), *Economic system of the EU (Gospodarski sustav EU)*, Economic faculty of the University of Rijeka, Rijeka
 16. Kandžija, V., Cvečić, I (2011), *Economics and Politics of the EU (Ekonomika i politika EU)*, Economic faculty of the University of Rijeka, Rijeka
 17. Le Livre blanc du 27 Juillet 1994, *European Social Policy – A Way Forward for the Union*, COM/94/333 final
 18. Massarelli, N., Wozowczyk, M. (2010), *European Union Labour Force Survey - Annual results 2009*, Eurostat, Data in focus 35/2010
 19. Moussis, N. (2007), *Access to EU – law, economics, policies*, EDC, Rixensart (Belgique)
 20. Nicholas Moussis: *Accès à l'Union européenne: droit, économie, politiques*, EUROPEDIA.moussis.eu (http://europedia.moussis.eu/books/Book_2/?lang=fr&book=Book_2&s=1&e=20)
 21. Problèmes économiques, La documentation française, Paris, 3001/2010
 22. Problèmes économiques, La documentation française, Paris, 3006/2010
 23. Problèmes économiques, La documentation française, Paris, 3007/2010
 24. Problèmes économiques, La documentation française, Paris, 3018/2011
 25. Reinhart, C., Rogoff, K., (2009), *The aftermath of financial crises*, NBER working paper, (<http://www.nber.org/papers/w14656>)
 26. Stubbs, P., Zrinščak, S. (2005), *Enlarged Social Europe? Social Policy, Social Inclusion and Social Dialogue in Croatia and the EU*, in: “Croatian Accession to the European Union, meeting the challenges of negotiations (Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji, ususret izazovima pregovora)”, Croatian Institut for Public Financies and Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb (<http://www.ijf.hr/Eu3/>).
 27. Sullivan, D, von Wachter, T., (2009), *Job Displacement and Mortality: An Analysis Using Administrative Data*, Quarterly Journal of Economics, Vol. 124, No. 3, pp. 1265–1306.
 28. UE, Panorama inforegio, Assurer une croissance intelligente, durable et inclusive, 36/2010-2011

TRŽIŠTE RADA I TRENDOVI ZAPOŠLJAVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

THE LABOR AND THE EMPLOYMENT TRENDS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

SAŽETAK: Svrha rada je ukazati na osnovne karakteristike tržišta rada u Bosni i Hercegovini, aktivnosti zavoda i službi zapošljavanja u BiH u oblasti aktivne politike zapošljavanja i na ključne mjere koje se moraju preduzeti u privredi BiH i na tržištu rada u cilju smanjenja nezaposlenosti i ispunjavanju uslova u cilju priključivanju EU.

Rezultati rada su pregled mjera aktivnih politika zapošljavanja koje su preduzeli zavodi i službe zapošljavanja u BiH. Ove mjere mogu poslužiti kao osnova za podrška makroekonomskim mjerama svih nivoa vlasti u BiH u cilju povećanja zapošljavanja.

Ključne riječi Zapošljavanje, nezaposlenost, tržište rada, aktivna politika zapošljavanja, zavodi i službe zapošljavanja.

ABSTRACT: The purpose of this paper is to point out the basic characteristics of the labor market in Bosnia and Herzegovina, the activities of the Institute and the Employment Service in BiH in the field of active employment policy and the key measures to be taken in the BiH economy and the labor market in order to reduce unemployment and eligibility in order to join the EU. The results of the review of measures of active employment policies undertaken by institutes and employment services in BiH. These measures may serve as a basis for supporting macroeconomic measures of all levels of government in order to increase employment.

Keywords: employment, unemployment, labor market, the active employment policy, employment and employment services.

1. Uvod - Makroekonomska situacija i osnovni pokazatelji

Početak oporavka evropske ekonomije u 2010. se tek djelomično odrazio na ekonomiju BiH koja je stagnirala uprkos početku oporavka izvoza. To je prema kratkoročnim indikatorima bio rezultat pada finalne potrošnje, investicija i uvoza s jedne, te porasta izvoza s druge strane. Nastavak negativnih trendova na tržištu rada, te pad novčanih priliva iz inostranstva su doveli do padaraspoloživog dohotka domaćinstava, koji je uz skroman porast javnih prihoda rezultirao padom privatne i javne potrošnje. Pored toga, problemi u finansiranju, te povećana rizičnost investicija su rezultirali nastavkom prošlogodišnjeg pada investicija. Ovakav pad domaće tražnje je neminovno doveo do pada uvoza koji čak ni uz djelomičan oporavak izvoza nije bio dovoljan da nadjača negativan doprinos rastu domaće tražnje. Period od 2000. godine do 2008. godine je u Bosni i Hercegovini bio obilježen ekonomskim rastom i makroekonomskom stabilnošću, dok je u 2009. i 2010. godini globalna ekonomska kriza, koja se osjetno reflektovala na stanje ekonomije, značajno je usporila ekonomske aktivnosti u Bosni i Hercegovini.

Početak oporavka evropske ekonomije u 2010. godini tek se djelomično odrazio na bh ekonomiju koja je u ovoj godini stagnirala. GDP po glavi stanovnika u 2010. godini nešto je niži nego u 2009. godini. Ukupan GDP prema procjenama Centralne Banke BiH za 2010. godinu iznosi 16.758 miliona USD. U 2010. godini rast GDP-a na godišnjem nivou iznosio je 0,9%¹, a GDP „per capita” je 4.361,00 USD.

Tabela 1. Bosna i Hercegovina, osnovni makro-ekonomski indikatori ¹								
Godina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Nominalni GDP (u milionima USD)	8.367	10.020	10.889	12.346	15.222	18.481	17.054	16.758
GDP po stanovniku (u USD)	2.184	2.607	2.834	3.212	3.962	4.810	4.438	4.361
Realni GDP (stopa rasta %)	3,0	6,3	3,9	6,1	6,2	5,7	-2,9	0,9
Stopa rasta cijena na malo (%)	0,6	0,4	3,8	6,1	1,5	7,4	-0,4	2,1
Bilans tekućeg računa (u % GDP)	-19,4	-16,3	-17,1	-7,8	-10,4	-15,1	-7,5	-5,2

1 Centralna Banka Bosne i Hercegovine – “Osnovni makroekonomski indikatori” – predhodni podaci.

2 Centralna Banka Bosne i Hercegovine - “Osnovni makroekonomski indikatori” – predhodni podaci, broj stanovnika je procjena Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine.

Bilans robne razmjene (u % GDP)	-49,5	-45,6	-45,2	-34,6	-37,2	-38,2	-27,8	-25,7
Iznos vanjskog duga (u milionima KM)	4.014	4.032	4.338	4.071	3.961	4.240	5.234	6.249
Servisiranje vanjskog duga (u % izvoza roba i usluga)	6,7	4,9	4,1	3,8	2,9	2,5	3,2	3,3
Stopa registrovane nezaposlenosti (%)	42,0	43,1	44,1	44,2	43,4	41,1	41,7	43,1
Stopa anketne nezaposlenosti (%)	--	--	--	31,1	29,0	23,4	24,1	27,2
Broj stanovnika (u mil.)	3,832	3,842	3,843	3,843	3,842	3,842	3,843	3,843

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Centralna banka BiH, podaci za 2010. godinu su preliminarni.

Kako je tržišna transformacija BiH došla do nivoa održavanja makroekonomske stabilizacije, zemlja uživa stabilnost tzv. nominalnih ekonomskih indikatora (stabilnost i konvertibilnost domaće valute, fiksiran devizni kurs i niska stopa inflacije). Nasuprot nominalnim, realni ekonomski indikatori pokazuju ekonomsko zaostajanje zemlje (konstantno visoka stopa nezaposlenosti, visok deficit trgovinskog i platnog bilansa, održivost vanjskog duga uz međunarodnu pomoć i transfere iz inostranstva) i stopa ekonomskog rasta nedovoljna je za dostizanje nivoa privrednog razvoja vodećih evropskih zemalja.

Proces privatizacije u početnoj fazi nije uspio da pokrene proizvodno-programsko restrukturiranje preduzeća. Restrukturiranje je ograničeno, kako u ključnoj industrijskoj bazi iz predratnog perioda, tako i u javnim preduzećima i infrastrukturi. Firme koje su privatizovane vaučerima i certifikatima pokazale su slabo interesovanje za restrukturiranje i veću produktivnost. U velikom broju firmi radnici ostaju bez posla, nema novih investicija kako bi se povećala materijalna osnova zaposlenih i veća produktivnost u radu sa ciljem stvaranja novih radnih mjesta, čime bi se i stopa zaposlenosti povećala. U 2010. godini proces privatizacije preduzeća u BiH je gotovo potpuno zamro, prvenstveno zbog: nedostatka investitora, političke volje da se privatizacija izvrši, kao i zbog toga što su na listi ostale mahom neatraktivne firme koje su više puta bezuspješno nuđene na prodaju.

Iako je zabilježen stalni trend povećanja prosječnog GDP-a „per capita“, životni standard većine stanovništva u BiH i dalje je na niskom nivou. Prema Anketi o potrošnji domaćinstava u BiH za 2007. godinu, stopa

apsolutnog siromaštva se povećala u odnosu na 2004. godinu i sada iznosi 18,6%³. Najmanja stopa apsolutnog siromaštva je u Federaciji BiH (17,4%), zatim u Republici Srpskoj (20,2%) i u Brčko Distriktu BiH (25,0%). Ovo istraživanje je međutim pokazalo, da ekstremno siromaštvo ne preovladava. Među najsiromašnijim grupama stanovništva u BiH su: domaćinstva sa troje i više djece, izbjegla i raseljena lica i nezaposleni (ILO klasifikacija).

U BiH, kao režim monetarne politike, primjenjuje se valutni odbor koji se zasniva na fiksnom deviznom kursu i zakonom eksplicitno utvrđenim pravilima. Osnovna svrha pravila je uspostavljanje kredibiliteta Centralne banke i izbjegavanje eventualnih gubitaka zbog donošenja nekonzistentnih odluka nosilaca ekonomske politike, koje bi mogle štetiti osnovnim makroekonomskim kretanjima u zemlji. CB BiH je nastavila da dosljedno provodi zakonom zacrtana pravila i osigurava punu konvertibilnost domaće valute, tako da je održan visok stepen povjerenja javnosti u domaću valutu.

Reforme trgovinskih politika su bile vrlo izražene, uz usvajanje najliberalnijeg trgovinskog režima u regionu i pregovore o bilateralnim trgovinskim sporazumima sa zemljama jugoistočne Evrope. U 2007. godini je BiH pristupila Centralno-evropskoj zoni slobodne trgovine (CEFT-i), što stvara pretpostavke za povezivanje tržišta zemalja centralne i jugoistočne Evrope, ali u isto vrijeme privreda BiH izložena je konkurenciji na domaćem tržištu iz drugih zemalja. Prošlogodišnji izvoz BiH bio je oko 7,3 milijarde KM, što je za 1,65 milijardi KM ili 29,44 odsto više u odnosu na 2009. godinu, dok je uvoz iznosio oko 13,3 milijarde KM i viši je za 10,78 odsto u odnosu na 2009. U kupan spoljnotrgovinski deficit u ovom periodu znatno je smanjen i iznosio je šest milijardi KM, što je za 5,66 odsto manje u odnosu na 2009. godinu.

Recesijom izazvan snažan dvocifreni pad investicija iz 2009. godine je nastavljen u 2010. i to skoro nepromjenjenim intenzitetom. Ovakav pad je rezultat smanjenja kako privatnih tako i javnih investicija. Kao glavni uzroci se pripisuju slabi poslovni rezultati preduzeća u protekle skoro dvije godine, povećani rizici investiranja obzirom na pad i spori oporavak izvozne tražnje, te skroman porast javnih prihoda. Finansiranje privatnih investicija je dodatno otežano uslijed reducirane dostupnosti bankarskih kredita, te pada direktnih stranih ulaganja koji prisutni skoro od samog početka svjetske finansijske krize.

S obzirom da BiH prolazi kroz tranzicioni proces prema modernoj tržišnoj ekonomiji, restrukturiranje ekonomije je bolna, ali neophodna etapa na tom putu.

3 Saopštenje Agencije za statistiku BiH, Sarajevo, 01.12.2008. godine.

2. Osnovne karakteristike tržišta rada u BiH

BiH je tokom zadnje decenije kao i druge zemlje zapadnog Balkana započela proces socijalne i ekonomske transformacije. Velika promjena do koje je dovela tranzicija je promjena na tržištu rada, koja obuhvata sektorske promjene, koje su dovele do promjena u potražnji radne snage, restrukturiranje unutar preduzeća, odnosno sektora, koje je dodatno uticalo na promjenu u potražnji za radnom snagom sa određenim vještinama i znanjima. Niska stopa zaposlenosti sa aspekta znanja i vještina nudi ograničene i neadekvatne vještine za ekonomiju u tranziciji.

Tržište rada u BiH je nefleksibilno, a mobilnost radne snage je veoma niska. Sredstva koja se odvajaju za podsticanje zapošljavanja vrlo su ograničena i uglavnom potiču od zavoda i službi zapošljavanja, koja imaju ograničene izvore. Još uvijek nema konkretnih programa ili akcionih planova državnih i entitetskih institucija koje bi rezultirale otvaranjem novih radnih mjesta. Mora se naglasiti da je slaba podrška privatizovanim preduzećima za zadržavanje postojećeg broja radnika, što rezultira njihovim masovnim otpuštanjem. Zbog toga je prisutan kontinuirani rast broja registrovanih nezaposlenih lica. Osnovne karakteristike tržišta rada u BiH su ograničen stepen pokretljivosti radne snage, nizak stepen povećanja stope zaposlenosti (daleko ispod realnih stopa rasta GDP-a) i nizak stepen aktivnosti radno sposobnog stanovništva.

Tržište rada u BiH i dalje karakteriše visok udio neformalne zaposlenosti, te visoka neaktivnost radno sposobnog stanovništva. Isto tako, tržište rada u BiH je nefleksibilno, a mobilnost radne snage je veoma niska. I dalje je prisutan trend rasta broja nezaposlenih lica, a potražnja za radnom snagom je još uvijek na nižem nivou nego u vremenu prije recesije, iako je zabilježen trend rasta. Neke od osnovnih karakteristika tržišta rada u BiH su slijedeće:

1. Zakonodavstvo iz oblasti rada i zapošljavanja u BiH je razdvojeno na entitete (F BiH, RS i Brčko Distrikt BiH), ali je relativno harmonizovano, usklađeno sa konvencijama ILO i dosta liberalno, uporedivo čak i sa razvijenim tržišnim ekonomijama;
2. Stvarna nezaposlenost je manja od evidentirane nezaposlenosti;
3. U velikom je obimu prisutno crno tržište rada;
4. Slaba aktivnost radno sposobnog stanovništva, a posebno žena;
5. Nizak stepen tražnje za radnom snagom, odnosno nizak stepen zapošljavanja;
6. Dugoročna strukturna nezaposlenost;
7. Nedovoljno stvaranje radnih mjesta (uz porast broja radnih mjesta na neformalnom tržištu);
8. Visoka podzaposlenost;

-
9. Veoma ograničen pristup otvorenim radnim mjestima;
 10. Izražena suficitarnost pojedinih zanimanja već duži period, Niska stopa aktivnosti radno sposobnog stanovništva;
 11. Mobilnost i fleksibilnost radne snage je mala;
 12. Veliki porezi i otežan pristup kreditima, uz administrativne barijere, usporavaju razvoj preduzetništva;
 13. Firme ne prijavljuju puni iznos plata;
 14. Neusklađenost obrazovnog sistema sa zahtjevima tržišta rada,
 15. Visok procenat teško zapošljivih ciljnih grupa u ukupnom broju tražilaca zaposlenja.

2.1. Ograničenja na tržištu rada u BiH

Ovakvo stanje na tržištu rada u BiH najviše je uzrokovano trenutnim ekonomskim stanjem u BiH i nemogućnošću privrede da zaposli veći broj nezaposlenih lica, ali i postojanjem ostalih ograničenja na tržištu rada u BiH, a koja utiču na mogućnosti otvaranja novih radnih mjesta i to:

- Politička nestabilnost i sporo provođenje ekonomskih reformi u BiH;
- Neujednačenost socijalnih davanja nezaposlenima po entitetima i Brčko Distriktu BiH;
- Rigidni sistem utvrđivanja plata koji se ne oslanja na tržišne uslove poslovanja;
- Visoki i neharmonizovani porezi i doprinosi na plate;
- Usporena ili neadekvatna privatizacija;
- Administrativne barijere za razvoj preduzetništva.
- Zavodi za zapošljavanje imaju ograničenu ulogu u posredovanju između ponude i potražnje zbog preopterećenosti obavezama prema velikom broju lica koje ne traže aktivno posao u formalnom sektoru i zbog neoglašavanja radnih mjesta od strane poslodavaca;
- Neusklađeni obrazovni programi i programi treninga vještina sa tržišnom potražnjom, te niskim stepenom dostupnosti tih programa;
- Mobilnost radne snage ispod nivoa koji traži jedinstven ekonomski prostor prema EU standardima;
- Slaba razvijenost socijalnog dijaloga, što vodi nesređenim odnosima na tržištu rada, koje poslodavci ističu kao ključnu barijeru bržeg otvaranja radnih mjesta.

3. Analiza stanja tržišta rada

Tržište rada kao nerazdvojni element tržišne privrede, isto kao i tržište roba i kapitala u osnovi predstavlja razmjenu između ponude i tražnje zainteresiranih subjekata na određenom prostoru ili nivou. Specifičnosti tržišta rada definiraju rad kao jednu od osnovnih ljudskih vrijednosti, zbog čega je potrebno da ono bude regulisano i organizovano tržište, ali i da ima određeni segment svoje slobode. Kao generalnu ocjenu stanja, možemo reći da tržište rada u BiH karakteriše veoma niska stopa formalne i visok udio neformalne zaposlenosti, te visoka nezaposlenost i neaktivnost radno sposobnog stanovništva.

Podaci o tržištu rada u BiH, entitetima i Brčko Distriktu BiH mogu se prikupiti iz dva izvora: administrativni podaci i Anketa o radnoj snazi (ARS). Administrativni izvori temelje se na podacima o registrovanim zaposlenim i nezaposlenim licima iz statističkih evidencija i relevantnih ustanova na tržištu rada, dok se Anketa o radnoj snazi provodi jednom godišnje na uzorku domaćinstava, u skladu s metodološkim pravilima Međunarodne organizacije rada (MOR) i Evropskog statističkog ureda (Eurostata).

1.1. Zaposlenost i nezaposlenost – formalne evidencije

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u **februaru 2011. godine, broj zaposlenih u pravnim licima u BiH iznosio je 695.665**, a od toga 284.062 žene. U odnosu na januar 2011. godine broj ukupno zaposlenih u pravnim licima smanjio se za 0,1%, dok se broj zaposlenih žena povećao za 0,3%. **Stopa registrovane nezaposlenosti za februar 2011. godine iznosi 43,1%** i ista je kao u januaru 2011. godine.

	II. 2011.		I. 2011.		Indeksi II. 2011. I. 2011.	
	ukupno	žene	ukupno	žene	ukupno	žene
Ukupno zaposleni	695 665	284 062	696 190	283 211	99,9	100,3
Ukupno nezaposleni	527 667	263 462	526 686	263 025	100,2	100,2
Stopa registrovane nezaposlenosti,%	43,1	48,1	43,1	48,2		

Izvor: Agencija za statistiku BiH

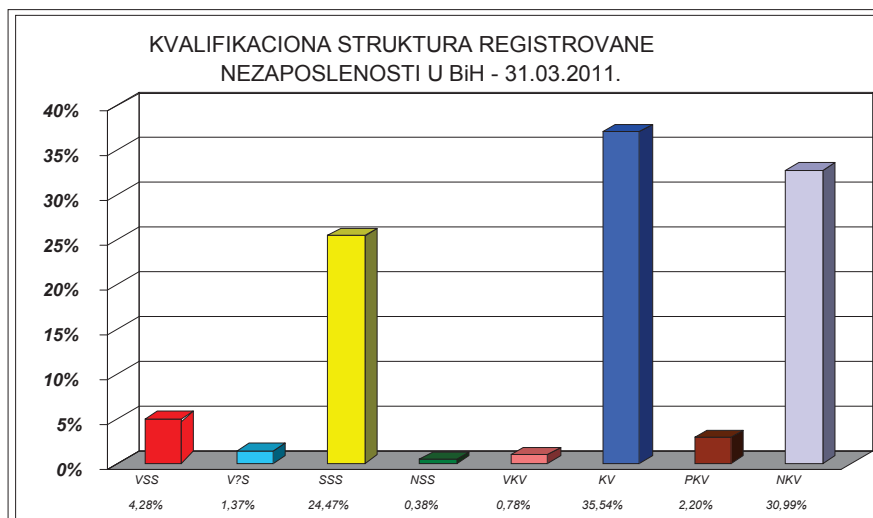
Registrovana nezaposlenost – 31.03.2011. godine

Prema podacima zavoda i službi zapošljavanja u BiH sa 31.03.2011. godine na evidencijama je prijavljeno 530.055 nezaposlenih lica, što u odnosu na 28.02. 2011. godine predstavlja povećanje za 2.306 lica ili 0,44%. Od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje, njih 265.048 ili 50,00% su žene.

	Bosna i Hercegovina	Federacija BiH	Republika Srpska	Brčko -Distrikt BiH
Registrovana nezaposlenost - 31.03.2011.	530.055	367.255	151.076	11.724
Registrovana nezaposlenost - 28.02.2011.	527.749	366.481	149.459	11.809
Indeks 31.03.2011./ 28.02.2011.	100,44	100,21	101,08	99,28

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH, Federalni zavod za zapošljavanje, Zavod za zapošljavanje Republike Srpske i Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH.

Posmatrajući kvalifikacionu strukturu nezaposlenih lica u BiH, uočava se da je najveći broj registrovanih nezaposlenih lica sa niskim stepenom obrazovanja (KV 188.360 ili 35,54% i NKV radnika 164.279 ili 30,99%), te lica sa srednjom stručnom spremom (SSS 129.681 ili 24,47%).

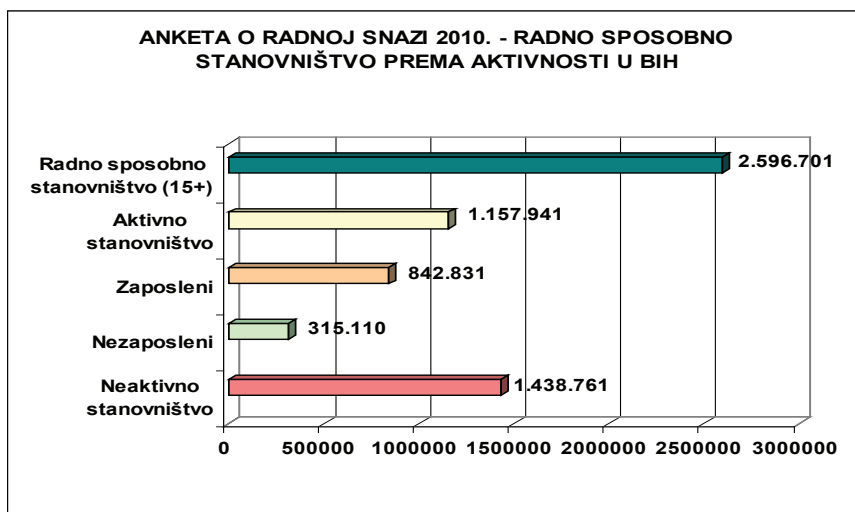

3.2. Zaposlenost i nezaposlenost – Anketa o radnoj snazi⁴

Kako bi dobili međunarodno uporedive podatke o tržištu rada, Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku i Republički zavod za statistiku RS su od 2006. godine počele provoditi na godišnjem nivou Anketu o radnoj snazi zasnovanu na standardima MOR-a i EUROSTAT-a.

Prema rezultatima Ankete o radnoj snazi za 2010. godinu, u BiH radnu snagu (ekonomski aktivno stanovništvo) je činilo 1.157.940 lica, dok je broj neaktivnih iznosio 1.438.761 lice. U okviru radne snage zaposlenih je bilo 842.831 i 315.110 nezaposlenih lica. Anketna stopa nezaposlenosti je značajno manja od registrovane i na nivou BiH za 2010. godinu iznosi 27,2%. Stopa zaposlenosti manja je u odnosu na 2009. godinu za 0,6% i u 2010. godini je 32,5%.

U više od 2,5 miliona radno sposobnih lica, preko 1,1 milion se klasificira kao ekonomski aktivno, a nešto iznad 1,4 miliona kao ekonomski neaktivno. Podaci pokazuju da je manje od polovine radno sposobnog stanovništva iznad 15 g. starosti u BiH aktivno sa uočljivim razlikama među polovima. Stopa aktivnosti od 44,6% još uvijek je vrlo niska po međunarodnim standardima.

Broj aktivnih i neaktivnih lica koji čine radno sposobno stanovništvo se povećao u odnosu na 2009. godinu. Radna snaga – aktivno stanovništvo povećala se za 2,3%. Broj zaposlenih lica manji je za 1,9%, dok se broj nezaposlenih lica povećao za 15,7% u odnosu na 2009. godinu. Neaktivnost

4 Izvor: Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi, 2010.

pogađa više od polovine radno sposobnog stanovništva u BiH (55,4% u 2010.), a posebno žene, odnosno 66,8% radno sposobnih žena u BiH. Stopa neaktivnosti žena različita među entitetima i kreće se u 2010. g. od 61,4% u RS-u do 71,4% u Brčko Distriktu BiH. Neaktivnost žena nije dovoljno istražen problem u BiH, ali se svakako može povezati sa niskim stepenom obrazovanja i kulturološkim i ekonomskim odlukama koje žene donose unutar domaćinstva.

		BiH	Federacija BiH	Republika Srpska	Brčko Distrikt BiH
Stopa aktivnosti (%)	2006.	43,1	43,1	43,3	37,6
	2007.	43,9	42,3	47,0	39,0
	2008.	43,9	42,4	47,0	36,8
	2009.	43,6	41,6	47,4	38,1
	2010.	44,6	42,9	47,9	40,6
Stopa zaposlenosti (%)	2006.	29,7	29,1	30,9	23,7
	2007.	31,2	29,2	35,1	23,4
	2008.	33,6	31,8	37,3	25,1
	2009.	33,1	30,9	37,2	27,0
	2010.	32,5	30,4	36,6	25,8
Stopa nezaposlenosti (%)	2006.	31,1	32,4	28,5	37,1
	2007.	29,0	31,1	25,2	40,0
	2008.	23,4	25,0	20,5	31,9
	2009.	24,1	25,7	21,4	29,2
	2010.	27,2	29,1	23,6	36,4

Izvor: Agencija za statistiku BiH.

Prema ovoj Anketi, polna struktura nezaposlenih je: 57,9% muškaraca i 42,1% žena. Obrazovna struktura nezaposlenosti pokazuje da najveći udio 71,2% čine lica sa završenom srednjom školom, 21,2% su lica sa osnovnim obrazovanjem i niže, dok je 7,6% završilo višu školu, fakultet, akademiju, magisterij ili doktorat.

Izvor: Agencija za statistiku BiH, EUROSTAT

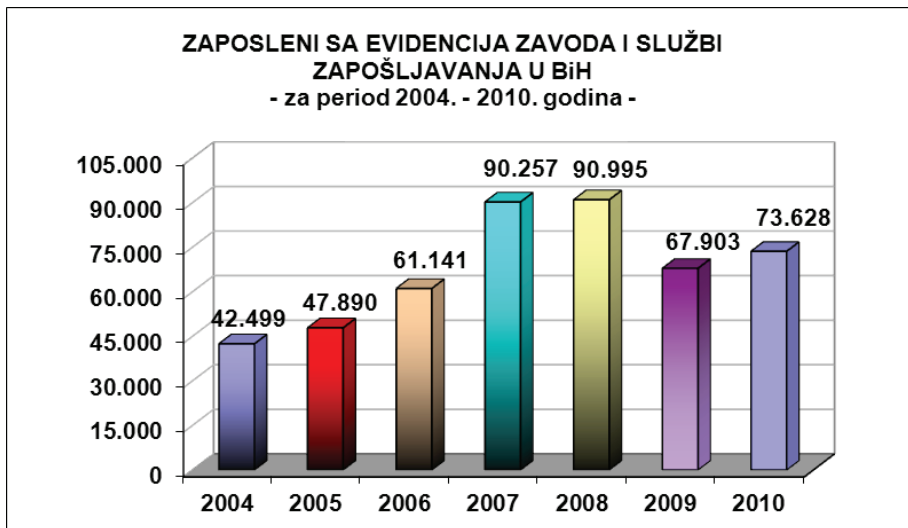
Napomena: Zbog različitosti u godišnjem broju provođenja Ankete o radnoj snazi između zemalja, podaci o BiH se odnose za 2010. godinu, za Srbiju i Makedoniju za drugu polovinu 2010. godine, a za ostale zemlje za IV kvartal 2010. godine

3. Analiza zapošljavanja i aktivne politike tržišta rada

U BiH je složen sistem institucija u oblasti zapošljavanja koji slijedi ustavno-pravno uređenje BiH. Na nivou BiH, u oblasti rada i zapošljavanja, uspostavljena je Agencija za rad i zapošljavanje BiH, a zavodi za zapošljavanje organizovani su na nivou entiteta i kantona u FBiH, a u RS Zavod za zapošljavanje Republike Srpske je centralizovana institucija koja ima šest područnih ureda i biroa u opštinama. U Brčko Distriktu BiH od 01.04.2004 godine, zakonom je osnovan Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH.

U skladu sa postojećim zakonskim propisima, aktivne politike zapošljavanja sprovode:

- Federalni zavod za zapošljavanje i kantonalne službe zapošljavanja (u FBiH),
- Zavod za zapošljavanje RS i
- Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH.

I pored preduzetih mjera za stimulisanje zapošljavanja i ublažavanje krize u BiH u 2010. i početkom 2011. godine godini prisutan je trend rasta broja nezaposlenih lica, iako je on značajno usporen u odnosu na 2009. godinu. Pored promjena u broju nezaposlenih lica, došlo je do promjena u kretanjima i drugih pokazatelja stanja na tržištu rada. U periodu 2004.—2008. godina primjetan je bio rast broja zaposlenih sa evidencija zavoda i službi zapošljavanja u BiH. U 2008. godini zbog uticaja ekonomske krize,

koji se osjetio krajem godine, zabilježeno je manje povećanje nego u 2007. godini, dok je u 2009. godini registrovano smanjenje broja lica zaposlenih sa evidencija zavoda i službi zapošljavanja i to za 23.092 ili 25,4%. Ipak, uz svu ovu otežanu situaciju na tržištu rada, uzrokovanu još uvijek osjetnim uticajem ekonomske krize, povećanim prilivom nezaposlenih i smanjenom ponudom slobodnih radnih mjesta, u **periodu januar-decembar 2010. godine** sa evidencija Federalnog zavoda za zapošljavanje, Zavoda za zapošljavanje RS i Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH **zaposleno je 73.628 lica, što je u odnosu na isti period prošle godine više za 5.725 ili 8,43%.**

Sve provedene aktivnosti, a posebno mjere aktivne politike zapošljavanja, su u saglasnosti sa osnovnim ciljem **Strategije zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 2010.-2014.**, a to je da se poveća kvalitet i kvantitet radnih mjesta i istovremeno promoviše socijalna uključenost i borba protiv nejednakosti među polovima. Strategijom zapošljavanja u BiH 2010.-2014. su u tački 3.2. posebno utvrđeni prioritetni ciljevi, a to su:

1. Promocija inkluzivnog i zapošljavanjem bogatog rasta i smanjenje deficita produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada,
2. Unaprijeđenje zapošljivosti žena i muškaraca, a naročito iz najugroženijih grupa,
3. Unaprijeđenje djelotvornosti, efikasnosti i upravljanja politikama i institucijama tržišta rada.

U okviru trećeg cilja date su mjere koje se odnose na povećanje raspoloživosti aktivnih mjera posebno za dugoročno nezaposlene, mlade u nepovoljnom položaju i niskokvalifikovana lica i predloženi programi aktivnih mjera koji bi obuhvatili:

- Subvencionirano zapošljavanje da se omogući sticanje radnog iskustva za dugoročno nezaposlene i grupe koje su odvojene od tržišta rada;
- Programe samozapošljavanja ciljane na mlade u nepovoljnom položaju i žene podržane poreskim olakšicama i drugim podsticajnim mjerama kao što su savjetovanje i biznis obuka;
- Intervencije u stručnoj obuci radi usavršavanja vještina i omogućavanja integracije u tržište rada lica sa niskim obrazovnim nivoima;
- Usluge zapošljavanja za dugoročno nezaposlena lica.

Osim gore navedenog, treba napomenuti da su aktivne mjere u F BiH bile provedene i u skladu sa Strategijom zapošljavanja FBiH 2009.-2013. i

Akcionim planom zapošljavanja u F BiH za period 2010.-2013. godina, a u RS u skladu sa Strategijom zapošljavanja RS 2011.-2015.

3.1. Mjere aktivne politike zapošljavanja

Pored mjera makroekonomske politike, raskorak između ponude i potražnje rada moguće je prevladavati mjerama tzv. aktivne politike tržišta rada. Budući da se pojam aktivna politika zapošljavanja često različito interpretira, potrebno je reći da se pod tim pojmom podrazumjevaju mjere usmjerene unapređenju funkcioniranja tržišta rada i novog zapošljavanja. Mjere aktivne politike zapošljavanja usmjerene preduzimaju su radi ostvarivanja tri osnovna cilja:

- ✓ Mobilisanja radne snage pomoću subvencionisanja zapošljavanja,
- ✓ Razvijanja sposobnosti i vještina koje olakšavaju zapošljavanje poput obuke, doobuke, prekvalifikacije i dokvalifikacije,
- ✓ Promocije efikasnosti tržišta rada poput stručnog savjetovanja i posredovanja u zapošljavanju.

Mjere aktivne politike zapošljavanja mogu se podijeliti u pet osnovnih grupa:

1. Javni radovi i zapošljavanje u javnim službama - privremeni programi kojima se pokušava omogućiti barem nekakva zarada nezaposlenima,
2. Posredovanje u zapošljavanju - uključuje skup raznih aktivnosti poput razgovora, savjetovanja i usmjeravanja u cilju nalaženja poslova za lica koja traže zaposlenje,
3. Obučavanje, prekvalifikacija i dokvalifikacija - omogućava posebno ugroženim grupama nezaposlenih sticanje znanja i vještina koje će im olakšati traženje posla,
4. Promocija samozapošljavanja i malih i srednjih preduzeća – omogućava promociju malih i srednjih preduzeća pomoću kreditnih sredstava, usluga tehničke pomoći i dr.
5. Subvencionisanje plata i doprinosa na plate - plaćanjem dijela plata smanjuje se poslodavcima trošak zapošljavanja licima iz ugroženih grupa.

Kako bi potpomogli zapošljavanje i otvaranje novih radnih mjesta, zavodi i službe zapošljavanja u BiH preduzimaju niz mjera aktivne politike zapošljavanja. U nastavku ćemo ukratko pokazati pregled najvažnijih

programa APZ-a koji su provodile zavodi i službe zapošljavanja u Bosni i Hercegovini u 2010. godini.

Tabela 5. Pregled najvažnijih programa aktivnih mjera zapošljavanja koje su provodili zavodi i službe zapošljavanja u BiH u 2010. godini
Ukupno u Bosni i Hercegovini: 19.339 lica.
<p>Programi Federalnog zavoda za zapošljavanje i kantonalnih službi zapošljavanja: <u>14.419 lica.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Program sufinansiranja zapošljavanja mladih bez radnog iskustva- 1.244 lica,(3.545.800 KM) • Program zapošljavanja osoba sa invaliditetom i drugih teže zapošljivih grupa – 35 lica, (1.149.400 KM) • Program zapošljavanja žena – 643 žene,(2.190.000 KM) • Program samozapošljavanja i zapošljavanja povratnika – 607 lica, (2.189.000 KM), • Program obuke, dokvalifikacije i prekvalifikacije - 1.600 lica, (962.977 KM), • Program zapošljavanja i samozapošljavanja Roma – 98 lica,(440.000 KM) • Program pripreme za zapošljavanje „Uspjet ću!“ – 3.113 lica, • Programi info i motivacijskih seminara - 6.757 lica.
<p>Programi Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske: <u>4.114 lica.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Projekat sufinansiranja zapošljavanja nezaposlenih lica (2.348 lica),(4.455.363 KM) • Program sufinansiranja zapošljavanja mladih bez radnog iskustva “Prvi posao” (1.491 lice), (8.924.400,00 KM) • Program podrške zapošljavanju povratnika (257 lica) (563.666,67 KM), • Program podrške zapošljavanju Roma (18 lica) (47.500 KM).
<p>Programi Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH: <u>806 lica.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Program zapošljavanja pripravnika (590 lica),(6.500.000 KM) • Program pripreme za tržište rada (90 lica), (60.000 KM) • Program zapošljavanja lica starije starosne dobi (45 lica), (324.000 KM) • Program zapošljavanja lica koja na evidenciji zavoda čekaju na zaposlenje duže od pet godina (72 lica),(234.000 KM) • Program zapošljavanja Roma (9 lica),(45.000 KM)

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje, Zavod za zapošljavanje Republike Srpske i Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH.

Opšte karakteristike aktivnih mjera zapošljavanja (APZ) koje provode zavodi i službe zapošljavanja u BiH su:

- Programi su usmjereni na specifične ugrožene ciljne grupe na tržištu rada (mladi bez radnog iskustva, žene, lica starije životne dobi, etničke manjine (Romi), povratnici, demobilisani borci),
- Još uvijek dominiraju programi sufinansiranja zapošljavanja kod poslodavaca (kroz sufinansiranje plata i doprinosa), zbog najveće atraktivnosti za potencijalne poslodavce,
- Programi podrške zapošljavanju Roma se ne realizuju u cijelosti, zbog slabijeg zanimanja poslodavaca za njihovo zapošljavanje (preko 80% nezaposlenih Roma nema nikakvo zanimanje, problem izjašnjavanja Roma kao B/H/S),
- Iz godine u godinu sve više je zastupljeno programa obuke, dokvalifikacije i prekvalifikacije i programa samozapošljavanja, koji gledajući dugoročno daju veće efekte,
- Ograničena finansijska sredstva za programe APZ-a,
- Iz godine u godinu jačaju mehanizmi kontrole provođenja programa APZ-a,
- Povećava se broj lica u BiH obuhvaćeno nekim vidovima APZ-a.

Ako se uzmu u obzir finansijski pokazatelji u prethodne dvije godine, vidljivo je da su za ostvarivanje prava po osnovu nezaposlenosti utrošena velika finansijska sredstva, **dok provođenje aktivnosti koje su suštinske za tržište rada i odnose se na posredovanje i provođenje aktivnih mjera zapošljavanja zavisi od trenutnih finansijskih mogućnosti i finansijske podrške drugih partnera i organizacija.**

I u 2011. godini zavodi i službe zapošljavanja su planirali provođenje raznovrsnih mjera APZ-a, a njihovo provođenje prvenstveno će zavisiti od njihove **trenutne finansijske mogućnosti.**

Tabela 6. Pregled najvažnijih programa aktivnih mjera zapošljavanja koje planiraju provesti zavodi i službe zapošljavanja u BiH u 2011. godini
<p>Programi Federalnog zavoda za zapošljavanje i kantonalnih službi zapošljavanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Program sufinansiranja zapošljavanja mladih lica bez radnog iskustva (5.000.000 KM), • Program sufinansiranja samozapošljavanja mladih lica „mladi preduzetnik“ (700.000 KM), • Program sufinansiranja zapošljavanja i samozapošljavanja žena (3.600.000 KM za 900 žena), • Program zapošljavanja i samozapošljavanja povratnika (2.000.000 KM), • Program sufinansiranja obuke, dokvalifikacije i prekvalifikacije (1.500.000 KM), • Program zapošljavanja i samozapošljavanja Roma (540.000 KM), • Program sufinansiranja zapošljavanja i samozapošljavanja specifičnih grupa nezaposlenih lica (za starije osobe od 40 godina 900.000 KM, a za samozapošljavanje planirano je 2.000.000 KM za 200 osoba), • Program finansiranja podsticaja zapošljavanja iz sredstava revolvinga, • Program finansiranja podsticanja zapošljavanja demobilisanih boraca iz sredstava revolvinga.
<p>Programi Zavoda za zapošljavanje Republike Srpske:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nastavak provođenja programa sufinansiranja zapošljavanja mladih bez radnog iskustva „Prvi posao,, (6.771.000 KM za 1.500 lica), • Nastavak realizacije „Projekta podrške zapošljavanju Roma u Republici Srpskoj“ (neurošeni dio iz 2010. godine u iznosu od 220.000 KM i dodatnih 173.000 KM.), • Provođenje mjera na usklađivanju ponude i potražnje i unapređenju posredničke funkcije (sajmovi zapošljavanja) (40.000 KM), • Program podsticaja zapošljavanja nezaposlenih lica (5.000.000 KM – Vlada Republike Srpske).
<p>Programi Zavoda za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH: <u>806 lica.</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Program sufinansiranje zapošljavanja lica sa dugoročnom nezaposlenošću (1.200.000 KM za 275 lica), • Program zapošljavanja lica starije starosne dobi (žene i muškarci) (261.000 KM za 30 lica), • Programi stručnog osposobljavanja, obuke i pripreme za zaposlenje (90.000 KM za 235 lica). • Program zapošljavanja nezaposlenih lica iz reda Romske populacije.

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje, Zavod za zapošljavanje RS i Zavod za zapošljavanje Brčko Distrikta BiH. Napomena: Programi koji su označeni podebljanim slovima su već u postupku provođenja (raspisani Javni pozivi).

4. Zaključak

BiH se čvrstim političkim opredjeljenjem želi pridružiti EU, pri čemu će svojim razvojnim politikama poboljšati funkcionalnost i konkurentnost ekonomije. Time će ispuniti ekonomske uslove za postajanje članicom EU društva koje teži da bude najdinamičnije i najkonkurentnije na svijetu i ujedno se bolje globalno pozicionirati. Stegnuta u “zamci srednjeg dohotka”, između zemalja sa niskim dohotkom, koje konkurišu niskim nadnicama i zemalja sa visokim dohotkom, koje konkurišu visoko inovativnim proizvodima, BiH neizbježno treba nove, adekvatne strategije razvoja. One treba da kažu u kojim oblastima BiH mora postići ekonomiju obima i tehnološko liderstvo na globalnom nivou. U skladu sa najmodernijim gledištima o razvoju,⁵ zemlje sa srednjim dohotkom, kao što je BiH, na svom putu ka zemljama sa visokim dohotkom trebaju staviti naglasak na: makroekonomsku stabilnost, konkurentnost, zapošljavanje, održivi razvoj, EU integracije i socijalnu uključenost⁶.

Tabela 7. Osnovni ekonomski ciljevi i mjere u BiH (Strategija razvoja Bosne i Hercegovine)	
Prvi strateški cilj: Makroekonomska stabilnost	
Vanjski sektor	Prioritet 1: Privlačenje inostranih i direktnih investicija Prioritet 2: Poboljšanje vanjske trgovine Prioritet 3: Jačanje uloge BiH u trgovinskim Integracijama
Javne finansije	Prioritet 1: Blagi fiskalni deficit Prioritet 2: Jačati fiskalno upravljanje Prioritet 3: Sprovođenje poreskih reformi Prioritet 4: Sprovođenje reformi u ostalim sektorima (PIO, zdravstvo, soc.sektor)
Razvoj finansijskog tržišta	Prioritet 1: Održati stabilnost i razvijati finansijske institucije Prioritet 2: Stvarati uslove za povećanje štednje i investicija Prioritet 3: Unapređivati regulativu i standarde supervizije Prioritet 4: Unapređivati regionalnu saradnju i povezivanje
Drugi strateški cilj: Konkurentnost	

5 “Strategija razvoja Bosne i Hercegovine, Direkcija za ekonomsko planiranje BiH.

6 Ovaj cilj je definisan u posebnoj Strategiji socijalnog uključivanja.

Klasteri	<p>Prioritet 1: Kontinuirano poboljšavati produktivnosti preduzeća</p> <p>Prioritet 2: Jačati poslovne lance</p> <p>Prioritet 3: Jačati klusterske inicijative</p>
Jačanje kompetentnosti ljudskih resursa	<p>Prioritet 1: Osigurati kompetencije kroz institucionalne sisteme obrazovanja</p> <p>Prioritet 2: Osigurati da ishodi obrazovanja i stečene kompetencije odgovaraju potrebama konkurentne ekonomije</p> <p>Prioritet 3: Koristiti vještine i znanja dijaspore</p>
Naučno-tehnološka i poslovna infrastruktura	<p>Prioritet 1: Izgraditi savremenu naučno-tehnološku i poslovnu bazu</p> <p>Prioritet 2: Unapređivati saradnju istraživačkih organizacija i privrede</p> <p>Prioritet 3: Uspostaviti inst.i okvir za razvoj naučno-tehnol. i poslovne infrast.</p>
Jedinstven ekonomski prostor	<p>Prioritet 1: Uskladiti tehničku regulativu sa zakonodavstvom EU</p> <p>Prioritet 2: Unapređivati sistem infrastrukture kvaliteta</p> <p>Prioritet 3: Poboljšavati poslovno okruženje</p>
Treći strateški cilj: Zapošljavanje	
Razvoj malih i srednjih preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta	<p>Prioritet 1: Poboljšanje uslova za razvoj postojećih MSP-ova</p> <p>Prioritet 2: Poboljšavati uslove za stvaranje novih MSP-ova</p>
Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja	<p>Prioritet 1: Povećanje fleksigurnosti tržišta rada</p> <p>Prioritet 2: Poboljšati funkcionisanje institucija na tržištu rada i upravljanja APZ</p> <p>Prioritet 3: Predupređivati dugoročnu i strukturnu nezaposlenost</p>
Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga	<p>Prioritet 1: Poboljšavati djelovanja tržišta rada kroz razvoj preduzetničke kulture</p> <p>Prioritet 2: Nastavati reforme srednjeg stručnog obrazovanja</p>
Četvrti strateški cilj: Održivi razvoj	

Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj	<p>Prioritet 1: Uspostavljanje funkcionalnog institucionalnog kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj</p> <p>Prioritet 2: Poboljšanje konkurentnosti u proizvodnji, preradi i trgovini uz podizanje nivoa kvaliteta i sigurnosti domaćih proizvoda</p> <p>Prioritet 3: Očuvanje prirode i racionalno gazdovanje prirodnim resursima</p> <p>Prioritet 4: Poboljšanje uslova života i diversifikacije prihoda ruralne zaposlenosti</p>
Ekologija i obnovljivi izvori energije	<p>Prioritet 1: Korištenje obnovljivih i neobnovljivih prirodnih resursa za osiguravanje održivog razvoja</p> <p>Prioritet 2: Razviti koncepciju mjerenja održivosti razvoja i razvoja okolinske infrastr.</p> <p>Prioritet 3: Osigurati jače integrisanje politika zaštite okoliša sa politikama ostalih sektora</p> <p>Prioritet 4: Podsticati razvoj svih obnovljivih izvora energije</p>
Transport i komunikacije	<p>Prioritet 1: Zadovoljenje i povećanje mobilnosti roba i ljudi te doprinos ukupnom održivom društvenom i ekonomskom razvoju</p> <p>Prioritet 2: Optimalan razvoj svih vidova transporta</p> <p>Prioritet 3: Interna usaglašenost u oblasti transporta te harmonizacija sa EU standardima i propisima uključujući aspekte sigurnosti i zaštite okoliša</p> <p>Prioritet 4: Povećati spremnost za informaciono-komunikaciono umrežavanje</p>
Peti strateški cilj: EU integracije	
Regulativna reforma	<p>Prioritet 1: Kontinuisano sprovoditi obaveze usklađivanja zakonodavstva sa a.c. u skladu sa članom 70. SSP-a</p> <p>Prioritet 2: U potpunosti sprovoditi Odluku Vijeća ministara Bosne i Hercegovine o procedurama procesa usklađivanja zakonodavstva Bosne i Hercegovine sa a.c.</p> <p>Prioritet 3: Utvrditi proceduru označavanja pravnih propisa znakom „E“</p> <p>Prioritet 4: Uspostaviti jedinstvenu metodologiju usklađivanja zakonodavstva u BiH</p> <p>Prioritet 5: Nastaviti saradnju sa Parlamentarnom skupštinom BiH u domenu usklađivanja zakonodavstva</p>

Politike integrisanja	<p>Prioritet 1: Sprovoditi obaveze koje proizilaze iz Privremenog sporazuma/SSP</p> <p>Prioritet 2: Ostvariti napredak u odnosu na prioritete iz Evropskog partnerstva</p> <p>Prioritet 3: Osigurati jedinstven pristup provedbi prioriteta navedenih u relevantnim instrumentima pristupanja</p>
Finansijski aspekt	<p>Prioritet 1: Osigurati povezanost procesa programiranja pomoći sa planom realizacije prioriteta Privremenog sporazuma/SSP-a i Evropskog partnerstva</p> <p>Prioritet 2: Uspostaviti decentralizovani sistem upravljanja za IPA komponente I i II</p> <p>Prioritet 3: Realizovati strateške, pravne i institucionalne uslove za korištenje IPA komponenti III, IV i V</p>
Šesti strateški cilj: Socijalna uključenost	

Iako je nesumljivo da ekonomija BiH u poslijeratnom periodu pokazuje pozitivne trendove razvoja, to nije značajno uticalo na povećanje zaposlenosti. U kontekstu novih izazova koji se očekuju na tržištu rada Bosne i Hercegovine, a u cilju unapređenja tržišta rada i zapošljavanja, smanjenja nivoa siromaštva i bolje socijalne uključenosti najugroženijih kategorija stanovništva, neophodno je preduzimanje slijedećih mjera:

- Nastaviti aktivnosti na uspostavljanju tripartitnog dijaloga na nivou Bosne i Hercegovine;
- Pristupiti izmjenama postojećih zakonskih rješenja kojima bi se zavodi i službe zapošljavanja oslobodili socijalnih funkcija;
- Uspostavljanje novog koncepta zdravstvenog osiguranja nezaposlenih lica;
- Unaprijediti rad sa nezaposlenim licima sa nedovoljnim kvalifikacijama;
- Uspostavljanje i promocija kontinuiranog stručnog obrazovanja i obučavanja odraslih;
- Nastaviti aktivnosti na reformi obrazovnog sistema s ciljem prilagođavanja sadašnjim i budućim potrebama tržišta rada;
- Unaprijediti sistem statističkih indikatora tako što će se koristiti međunarodna klasifikacija i metode,
- Nastaviti aktivnosti na smanjivanju svih vidova diskriminacije na

tržištu rada,

- Nastaviti dalje jačanje kadrovskih kapaciteta i modernizaciju javnih institucija iz oblasti rada, zapošljavanja i socijalne sigurnosti,
- Promovisati programe kojima se pospješuje mobilnost radne snage na cijeloj teritoriji BiH.

UTJECAJ SIVE EKONOMIJE NA TRŽIŠTE RADA U BOSNI I HERCEGOVINI

IMPACT OF GRAY MARKET ON UNEMPLOYMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Edin Arnaut, Fakultet poslovne ekonomije, Sveučilište „Vitez“ Travnik

Dario Jerković, Fakultet poslovne ekonomije, Sveučilište „Vitez“ Travnik

SAŽETAK: U posljednje dvije godine, globalna ekonomska kriza se po principu „domino efekta“ negativno odrazila i na ekonomsku situaciju u Bosni i Hercegovini, a to se naročito odnosi na pad cjelokupne ekonomske aktivnosti, (negativni trendovi u realnom sektoru) i time negativno utjecalo na većinu makroekonomskih indikatora, te prouzrokovalo smanjenje realnog BDP-a, povećanje stope nezaposlenosti i povećanje udjela sive ekonomije u BDP-u. Pošto bez povećanja industrijske proizvodnje nema ni preduvjeta za ekonomski rast i razvoj u BiH, to su povećana stopa nezaposlenosti, pad zaposlenosti i siva ekonomija veoma interesantne teme koje su autori ovog rada željeli proanalizirati i detaljnije istražiti. Očito je da će u takvom okruženju doći do porasta udjela sive ekonomije. Autori u ovom članku će komparirati odnos između spomenutih pokazatelja i udjela sive ekonomije (SE) u ukupnom BDP-u. Bez obzira na ograničenja po pitanju dostupnosti i tačnosti zvaničnih statističkih pokazatelja, na bazi detaljne analize i izračuna koji su urađeni za posmatrano razdoblje, autori su došli do zaključka da je udio sive ekonomije isti ili ima blagi porast u posljednje dvije godine. Osim toga, izračuni su pokazali da (SE) nije u značajnijoj korelaciji sa kretanjem nezaposlenosti, već je više determiniran kretanjem svih kategorija radno aktivnog stanovništva.

Prema mišljenju autora, smanjenje udjela sive ekonomije moguće jedino stvaranjem što povoljnijeg ambijenta za zapošljavanje posebno za privatni sektor u BiH. Da bi se stvorio takav ambijent neophodna su određenja odricanja i subvencije države. Predložene su određene mjere u segmentu

fiskalne politike fokusirane prvenstveno na harmonizaciju stopa doprinosa u oba entiteta, kao i subvencioniranje novih radnika u prvim godinama zaposlenja.

Ključne riječi: nezaposlenost, siva ekonomija, tržište rada, recesija, ekonomski razvoj, Bosna i Hercegovina.

ABSTRACT: *In the last two years, the global economic crisis has growth. At the same time the economic situation and activity of B&H has decreasing. The main reason of such situation are indicators: decreasing of GDP, rising of unemployment and falling rate of employment. It is obvious that in such environment will grow of gray economy. With this article is tried to make relation between mentioned indicator and share of gray economy (GE) in total GDP. Regardless of limitations in the availability and accuracy of statistics, the share calculations were performed during the observation period and concluded that the share of gray economy is same or has a slight increase in the last two years. In addition, analyses has shown that there was not a significant correlation with movements of unemployment, but is more determined by the movement of all categories of economical active population. According to the authors, the reducing of gray economy is only possible by creating a more effective environment for employment especially for the private sector in BiH. To create such environment it is necessary to subsidise the economy, especially the Federation BiH as an entity with worse indicators in the area of employment. Proposed certain measures in the area of fiscal policy focused primarily on the harmonization of fiscal policy in both entities, as well as subsidizing the new workers in the first years of employment.*

Key words: *unemployment, gray economy, recession, economic development, Bosnia and Herzegovina.*

UVOD

Evidentno je da je ekonomska kriza duboko zahvatila Bosnu i Hercegovinu. Relativno nerazvijena država sa nedavnom ratnom prošlošću, politički razjedinjena i bez jasnog pravca ekonomskog razvoja, dodatno je pogođena globalnom ekonomskom krizom. Ključno pitanje kojim su se bavili autori rada jeste ispitivanje trendova i korelativnih odnosa između stope nezaposlenosti i udjela sive (NOE) ekonomije u ukupnoj ekonomiji u posljednje tri godine. Autori rada daju procjenu da li je i koliko tu korelaciju promijenila globalna ekonomska kriza. Utvrđivanje korelacije dodatno je opterećeno nesuglasjem i većim odstupanjima između zvanične statistike i anketa koje sprovode određene institucije. Komparacijom različitih izvora podataka, kao i različitih metoda koje se koriste pri procjenama nezaposlenosti i udjela sive ekonomije, odnosno analizom i sublimacijom podataka, nastoje identificirati trendove u kretanju navedenih kriterija.

Kao dio ekonomske aktivnosti koji nije statistički registrovan u skladu sa važećim zakonskim propisima, siva ekonomija je prisutna u svim zemljama svijeta. Prisustvo određenog udjela sive ekonomije u kratkom roku može i imati pozitivne efekte kroz zaposlenost resursa koje koristi, smanjenje socijalnih tenzija, podizanje ukupne potrošnje i standarda stanovništva. Međutim, u dugom roku, ista dovodi do urušavanja postojećeg sustava vrijednosti, nepovjerenja u autoritet države i njenih institucija, smanjenje javnih prihoda itd. Zbog toga je određivanje trenutnog udjela „sivog sektora“ i njegovih trendova iznimno važan input za mjerodavne državne institucije.

Visok udio sive ekonomije u privrednoj aktivnosti BiH bio je prisutan i prije početka globalne ekonomske krize. Analizom kretanja osnovnih makroekonomskih indikatora, autori nastoje odrediti koliko je kriza promijenila taj udio te kakve su refleksije na nezaposlenost u BiH.

U uvjetima velikog pogoršanja ekonomske aktivnosti, država BiH ima zadaću da zaustavi utvrđene negativne trendove. Uvažavajući sva ograničenja koja postoje u ekonomskom i političkom smislu u funkcioniranju BiH, autori predlažu nekoliko konkretnih mjera, posebno u sferi fiskalne politike. Harmonizacijom fiskalne politike, ukidanjem fiskalnog pluralizma i drugim sličnim mjerama, država bi kroz institucionalne okvire u kratkom roku mogla pristupiti stvaranju pozitivnog privrednog okruženja i poticanja poduzetništva. Ove mjere bi trebale rezultirati kako smanjenjem udjela sive ekonomije u ukupnoj ekonomiji BiH tako i većom stopom zaposlenosti a to je primarni cilj ukoliko BiH želi što prije izići iz krize.

1. KRETANJE GLAVNIH MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA BIH U PERIODU 2005-2010 GODINE

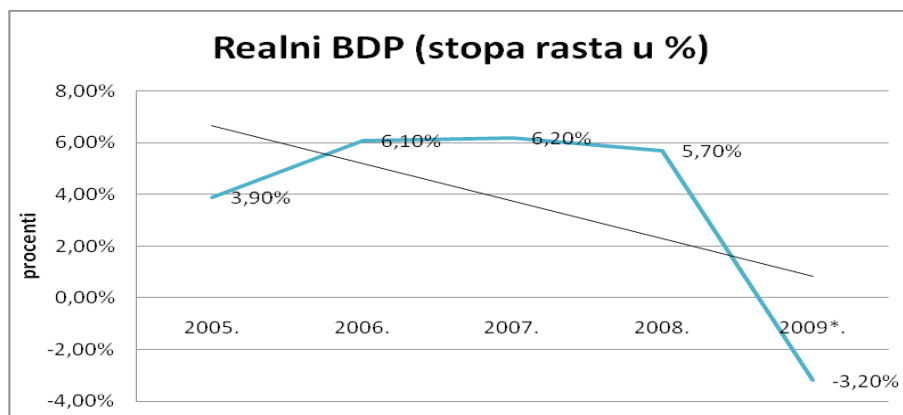
U periodu od 2005. do 2009. GDP je u BiH rastao s godišnjim prosjekom od nekih 6 %. Pod uticajem globalne recesije dolazi do drastičnog opadanja stope ekonomskog rasta, pa u 2009. godini, kada se kriza najviše osjeća, ekonomski rast je čak negativan (-3,2 %).

Tabela 1 - Kretanje nominalnog BDP, BDP per capita i stope rasta BDP za period 2005-2009¹.

Godina	Nominalni BDP (u milionima KM)	Nominalni BDP (u milionima USD)	BDP po stanovniku BiH (u KM)	BDP po stanovniku BiH (u USD)	Realni BDP (stopa rasta u %)	Broj stanovnika (u hiljadama)	Prosječni godišnji kurs KM/USD
2005.	17.127,00	10.889,00	4.457,00	2.834,00	3,90%	3.843	1,5728
2006.	19.252,00	12.346,00	5.010,00	3.212,00	6,10%	3.843	1,5594
2007.	21.760,00	15.222,00	5.664,00	3.962,00	6,20%	3.842	1,4295
2008.	24.702,00	18.481,00	6.429,00	4.810,00	5,70%	3.842	1,3366
2009.	23.950,00	17.025,00	6.233,00	4.431,00	-3,20%	3.843	1,4068

Iz prethodne tabele je vidljivo da je Bosna i Hercegovina bila u posmatranom periodu u određenom ekonomskom usponu ali da isti, pod uticajem svjetske krize, stagnira odnosno da je trend sasvim drugačiji. Na dijagramu 2 dat je prikaz stope rasta/pada realnog BDP te je ucrtana linija trenda za posmatrani period.

Dijagram 1 - Stopa rasta/pada realnog BDP-a u BiH 2005-2009.

¹ Izvor Centralna banka BiH, 2010 godina

Vidljivo je da u slučaju BiH, BDP kao ključni makroekonomski pokazatelj privrede zemlje, ima negativan trend u zadnje dvije godine. Zato je neophodno proanalizirati kretanje nezaposlenosti i udjela sive ekonomije u BDP kao faktore koji determiniraju njegovo kretanje.

2. KRETANJE NEZAPOSLENOSTI I ZAPOSLENOSTI U PERIODU 2005-2010 GODINE

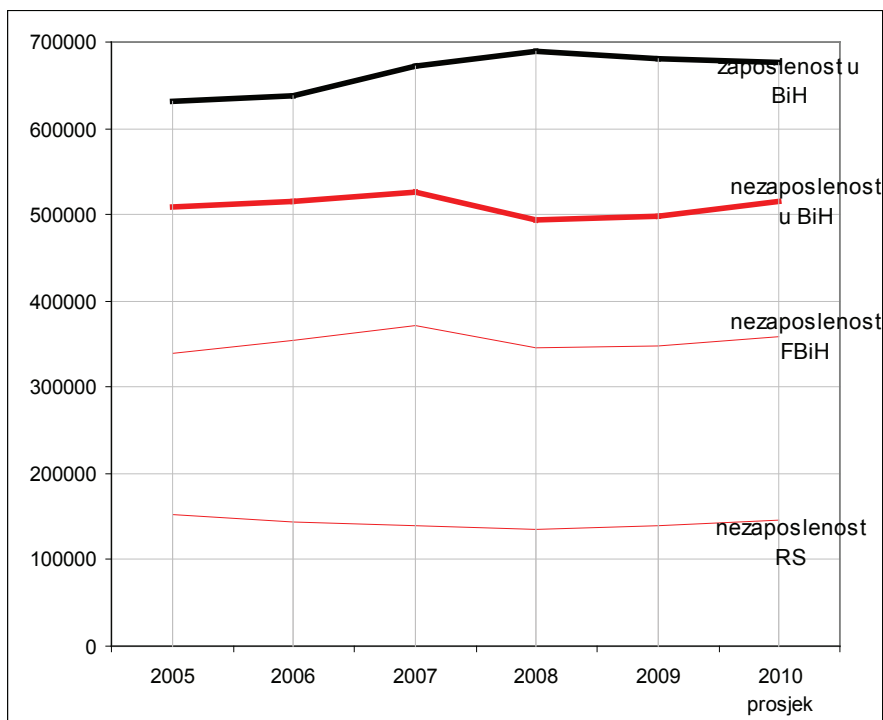
Od početka globalne ekonomske krize (2008 godine), evidentno je da nezaposlenost u BiH ima trend neprestanog rasta. Kretanje nezaposlenosti i zaposlenosti u BiH i njenim entitetima dato je u slijedećoj tabeli 2 i dijagramu 2²:

Tabela 2 – Kretanje nezaposlenosti u BiH i njenim entitetima u periodu 2005-2010

godina	mjesec	registrovana nezaposlenost				broj zaposlenih u BiH
		BiH	FBiH	RS	Brčko Distrikt BiH	
2005	prosjeak	508.003	338.270	151.599	18.135	631.042
2006	prosjeak	516.255	355.102	143.219	17.934	637.740
2007	prosjeak	526.930	370.459	139.825	16.395	671.911
2008	prosjeak	493.344	345.381	135.102	12.862	689.950
2009	prosjeak	497.562	347.146	139.536	10.880	679.862
2010	I-2010	516.321	357.664	147.816	10.841	
	II-2010	519.462	358.410	150.036	11.016	
	III-2010	519.207	358.487	149.687	11.033	
	IV-2010	515.914	357.115	147.724	11.075	
	V-2010	512.160	355.604	145.710	10.846	
	VI-2010	511.783	357.781	143.073	10.929	
	VII-2010	516.172	361.654	143.309	11.209	
	prosjeak 2010	515.860	358.102	146.765	10.993	677.290

Dijagram 2 - Kretanje (ne)zaposlenosti u BiH i njenim entitetima u periodu 2005-2010

2 Podaci preuzeti iz Agencije za rad i zapošljavanje, www.arz.gov.ba, pristupljeno 29.09.10.

Iz naprijed navedenih podataka moguće je zaključiti slijedeće:

1. prije eskalacije globalne krize u 2008 godini nezaposlenost na razini BiH je bila najniža. Prosječna nezaposlenost u BiH tokom 2008 bila je 2,9% niža u odnosu na 2005 godinu kao baznu godinu ovog istraživanja. U 2009 godini ista se pogoršala za novih 0,8% da bi tijekom prvih sedam mjeseci 2010 godine prešla baznu vrijednost iz 2005 godine za 1,5%.
2. indikativno je da rast nezaposlenosti najviše eskalira u Federaciji BiH gdje je zabilježen rast od 5,9%. S druge strane u Republici Srpskoj ista je manja za 3,2% ali je prisutan trend rasta u zadnje dvije godine. Najbolja situacija je u Brčko Distriktu gdje je ista manja za 39,4% ali zbog malog učešća nezaposlenih iz Brčko Distrikta u ukupnoj nezaposlenosti isti nema veći utjecaj na kretanje ukupne nezaposlenosti.
3. u promatranom periodu postoji trend rasta broja zaposlenih do 2008 a zatim zbog globalne krize počinje padati.

Treba naglasiti da tabele prikazuju registrovane nezaposlene u skladu sa podacima kojima raspolažu Zavodi za zapošljavanje koje je sublimirala Agencija za statistiku BiH. Period koji pokrivaju podaci iz dvije tabele počinje sa 2005. i završava sa podacima za juli 2010. godine do kada su zadnji statistički podaci dostupni.

Statistički zavodi na razini entiteta, kao i na razini države, stopu nezaposlenosti iskazuju kao tzv. *administrativnu stopu nezaposlenosti*. Ova stopa (ASN) računa se po formuli:

$$\text{ASN} = \frac{\text{N}}{\text{N} + \text{Z}} \times 100$$

ASN – administrativna (relativna) stopa nezaposlenosti

N – broj registriranih nezaposlenih osoba

Z - broj registriranih zaposlenih osoba

Vrijednosti administrativne stope nezaposlenosti u periodu 2005 – 2010 date su u tabeli 3:

Tabela 3 – Administrativna stopa nezaposlenosti u BiH i njenim entitetima u periodu 2005-2010

godina	BROJ ZAPOSLENIH			BROJ NEZAPOSLENIH			administrativna stopa nezaposlenosti (%)		
	FBiH	RS	BiH	FBiH	RS	BIH	FBiH	RS	BIH
2005	388.418	242.624	631.042	338.270	151.599	508.003	46,55	38,46	44,60
2006	389.601	248.139	637.740	355.102	143.219	516.255	47,68	36,60	44,74
2007	413.676	258.235	671.911	370.459	139.825	526.930	47,24	35,13	43,95
2008	430.745	259.205	689.950	345.381	135.102	493.344	44,50	34,26	41,69
2009	426.197	253.665	679.862	347.146	139.536	497.562	44,89	35,49	42,26
2010 prosjeck	423.699	253.591	677.290	358.102	146.765	515.860	45,80	36,66	43,24

Iz tabele 3³ se vidi da pojavom globalne ekonomske krize dolazi i do rasta ASN kako na razini države BiH tako i na razini entiteta. Indikativno je da u promatranom periodu između entiteta postoji kontinuiran jaz administrativne stope od **aproksimativno 10%**, što dodatno otežava položaj Federacije BiH. Prema ovim podacima vidljivo je da je porast broja zaposlenih nije u korelaciji sa rastom nezaposlenosti u periodu 2005.-2007. jer dolazi do rasta obje kategorije što je u suprotnosti sa ekonomskom teorijom. S druge strane, pad zaposlenosti korealira sa rastom nezaposlenosti u periodu 2009.– 2010. Posmatrajući prosječne vrijednosti u prvih sedam mjeseci 2010 godine broj zaposlenih je smanjen za **2.572** osobe dok je s druge strane broj nezaposlenih bilježi porast od **18.298** osoba. Ovo je prvi signal da globalna kriza tek uzima zamah u BiH i da je borba protiv nezaposlenosti jedna od prioriternih aktivnosti svih nadležnih institucija države BiH.

Procjene mnogih ekonomskih analitičara navode znatno niže „procjenjene“ stope nezaposlenosti od ASN stopa. Riječ je o dijelu radno sposobnog stanovništva koje je najvećim dijelom zaposleno u sektoru sive ekonomije. Za ovakve procjene koriste se Ankete o radnoj snazi koje u obzir uzimaju odnos između zaposlenih, nezaposlenih i radno sposobnog stanovništva. Osnovni problem tih anketa jeste što preciznija procjena radno sposobnog stanovništva u BiH. Problem leži u činjenici da je nemoguće dobiti valjane odnosno provjerene podatke o broju radno sposobnog stanovništva obzirom da je posljednji popis sproveden 1991. godine. Popis stanovništva predstavlja temeljni statistički podatak i utiče na skoro svaki ekonomski indikator ili varijablu. Nepostojanje popisa stanovništva onemogućava potpuni pregled broja radno sposobnih. U cilju prevazilaženja ovog nedostatka, statistički zavodi u BiH proveli su Anketu o radnoj snazi zasnovanu na standardima ILO-a u 2006. godini i 2009. godini. Da bi bili u mogućnosti da preciznije odredimo trend kretanja zaposlenosti i nezaposlenosti u BiH u vrijeme krize, potrebno je uvrstiti i podatke dobijene putem pomenutih anketa te odrediti njihov međusobni odnos. Obzirom da postoji značajna razlika između službenih statističkih podataka i podataka dobijenih ovom anketom, tabela 4 prikazuje i jedne i druge podatke za 2006. godinu i 2009. godinu.

3 U tabeli nisu navedeni podaci za Distrikt Brčko pa je moguća korekcija navedenih izračunatih stopa za broj nezaposlenih i zaposlenih iz Distrikta Brčko. Obzirom da se radi o relativnom malim vrijednostima, autori smatraju da se navedene stope ASN mogu uzeti kao relevantne.

Tabela 4 – Komparacija zvaničnih statistika i anketa o radnoj snazi u 2006 i 2009 godini

Indikator	zvanični podaci			anketa			odnos		
	2006	2009	indeks 09/06	2006	2009	indeks 09/06	anketa/zvanični 2006	anketa/zvanični 2009	indeks A/Z 09/06
Broj stanovnika	3.843.000	3.843.000	100,0%	3.843.000	3.843.000	100,0%	100,0%	100,0%	0,0%
Broj radno sposobnih stanovnika	2.574.000	2.682.578	104,2%	2.733.000	2.594.176	94,9%	106,2%	96,7%	-8,9%
Radno aktivno stanovništvo	1.163.000	1.196.578	102,9%	1.177.000	1.131.557	96,1%	101,2%	94,6%	-6,6%
Zaposleni (bez D.Brčko)	637.740	679.862	106,6%	811.000	859.218	105,9%	127,2%	126,4%	-0,6%
Nezaposleni (bez D..Brčko)	516.255	497.562	96,4%	366.000	272.339	74,4%	70,9%	54,7%	-22,8%
Neaktivno stanovništvo	1.409.000	1.486.000	105,5%	1.556.000	1.462.619	94,0%	110,4%	98,4%	-10,9%

Stopa aktivnosti stanovništva i prema Anketi iz 2009.godine ostaje približno ista kao i u 2006.godini, odnosno 44,6%, ali ipak bilježi blagi pad od 0,5%. Iz ovoga je vidljiv pad broja nezaposlenih u periodu između dvije ankete koji nije u korelaciji sa padom u zvaničnim statistikama. Primjenom formule za ASN dobijamo da je stopa nezaposlenosti u BiH za **2006.godinu** iznosila **44,74 %**. Kako su, u prikupljanju podataka, korišteni registrovani statistički podaci i podaci dobijeni Anketom, promjenom ove varijable neophodno je izračunati stope uvrstanjem i tih podataka gdje je stopa nezaposlenosti u BiH za **2006.godinu 31,10 %**. Analizom možemo utvrditi da je stopa za evropske okvire visoka i zabrinjavajuća ali je još alarmantniji procenat od preko 40% radno neaktivnog stanovništva, što opet ukazuje na veliki broj neobrazovanog ili neadekvatno kvalificiranog stanovništva koje nije u mogućnosti da uđe u sve zahtjevnije tržište rada u BiH (iako ono sadržava i studente, penzionere i invalide). Bosna i Hercegovina je u 2006.godini zauzela nezahvalno posljednje 43. mjesto u Evropi prema stopi nezaposlenosti, premda je podatak kojim raspolaže ILO 45.5% što gornji izračuni demantuju. Prema podacima iz **2009. godine** zvanična stopa nezaposlenosti je **42,26%**, a prema anketi **24,07%**. To može ukazivati na napredak ali treba uvrstiti i podatak da je Anketa rađena 2009.godine ali u 5. mjesecu što nas približava vrijednostima za 2008. kada je i zvanična statistika bila povoljnija. Pri svakoj analizi koja se radi na bazi podataka iz zvaničnih BiH statistika, neophodno je uvrstiti i kvalitativno usporediti više izvora uslijed poprilične nepouzdanosti svakog pojedinačnog podatka.

3. PROCJENA UDJELA SIVE EKONOMIJE U UKUPNOJ EKONOMIJI BIH

Siva ekonomija predstavlja ekonomsku aktivnost koja se ne verifikuje u skladu sa propisima koji vrijede na datom području za obavljanje takve ekonomske aktivnosti. Ona predstavlja onaj dio ekonomske aktivnosti koji nije statistički registrovan, u cjelini ili djelimično, u skladu sa važećim propisima⁴. Procjena sive ekonomije vrši se sa osnovnim ciljem da se utvrdi koliko društvenog proizvoda oficijelna statistika nije registrirala. Obzirom da se radi o procjeni koja se temelji na neregistriranom dijelu BDP, jako je teško dobiti precizne podatke koliki je taj dio. Sa stanovišta izvora podataka, procjene sive ekonomije mogu se podijeliti u tri osnovne grupe metoda: direktne, indirektne i uzročni modeli.

Sa aspekta korelacije sa kretanjem zaposlenosti i nezaposlenosti kao jedna od indirektnih metoda koristi se **metoda ponude na tržištu rada**. Ova metoda je bazirana na nastojanjima da se utvrdi ukupna potencijalna radna snaga kao i stopa učešća neregularne radne snage u njoj. Smatra se da su stvarni odnosi između aktivnog i ukupnog stanovništva radnog uzrasta gotovo uvijek manji od onih koje prikazuju zvanične statistike. Suština metode ponude na tržištu rada je da polazi od formule:

$$SE=(N/AK)*BDP \text{ gdje je:}$$

N^5 - ukupan broj učesnika sive ekonomije sveden na puno radno vrijeme (neregularno angažovana radna snaga)

AK – broj aktivnog stanovništva bez nezaposlenih (regularna zaposlenost)

BDP – bruto domaći proizvod

Da bi se odredila vrijednost N, neophodno je uzeti u obzir nekoliko činjenica:

a) Procjena je da 87% nezaposlenog stanovništva stvarno sudjeluje u SE

4 Tomaš, R., Kriza i siva ekonomija u Bosni i Hercegovini, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo 2010, strana 33

5 Vrijednost N kao ukupan broj učesnika sive ekonomije računa se po slijedećoj formuli: $N=\alpha*A+\beta*B+\gamma*C+\delta*D$ gdje je A-neangažirano stanovništvo radnog uzrasta raspoloživo za SE-nezaposleni, B-broj redovno zaposlenih i ostalih aktivnih; C-broj redovnih srednjoškolaca i D-broj redovnih studenata.

- (koeficijent $\alpha=87\%$)
- Svaki peti zaposleni i ostali aktivni stanovnik je radio puno radno vrijeme u SE, što preračunato daje 12% (koeficijent $\beta=12\%$)
 - Svaki deseti srednjoškolac je bio angažovan u SE po jedan dan u nedjelji tj. 1/5 radnog vremena (koeficijent γ)
 - Svaki peti student je bio angažovan u SE oko 2 sata dnevno tj. 1/4 punog radnog vremena (koeficijent δ)

Prema tome, vrijednost N se računa po slijedećoj formuli: $N = 87\%A + 12\%B + 1\%(C+D)$. Autori rada prihvataju ove pretpostavke kao realne i koriste ih u izračunu sive ekonomije u periodu 2005 – 2010 godina. Vrijednosti udjela sive ekonomije u ukupnom BDP dati su u tabeli 5 dok su trendovi kretanja tri ključna indikatora SE u tabeli 6:

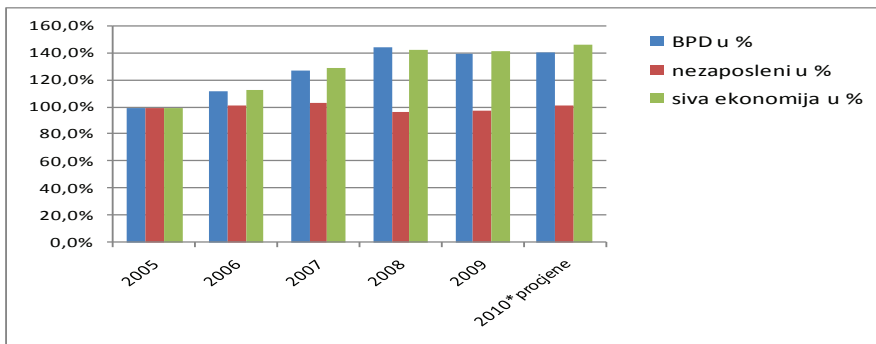
Tabela 5 – Proračun udjela sive ekonomije u ukupnom BDP metodom ponude na tržištu rada u periodu 2005-2010

kategorija	2005	2006	2007	2008	2009	2010*procjene
ukupno stanovništvo	3.843.000	3.843.000	3.842.000	3.842.000	3.843.000	3.843.000
radno aktivno stanovništvo (RAS)	2.700.000	2.733.000	2.725.000	2.649.000	2.594.000	2.596.701
zaposleni (ZP)	631.042	637.740	671.911	689.950	679.862	677.290
nezaposleni (NP)	508.003	516.255	526.930	493.344	497.562	515.860
srednjoškolci (SŠ)	160.871	159.685	155.614	150.112	144.236	143.354
studenti (ST)	89.967	98.317	103.703	109.563	115.538	114.589
ostali aktivni (OA)	1.310.117	1.321.003	1.266.842	1.206.031	1.156.802	1.145.608
N-uk.broj učesnika u sivoj ekonomiji (puno radno vrijeme)	677.410	686.771	693.673	659.324	655.876	670.125
nominalni BDP	17.127.000	19.252.000	21.760.000	24.702.000	23.950.000	24.069.750
SE (siva ekonomija)	5.292.895	5.964.476	6.867.077	7.555.297	7.492.819	7.751.552
udio sive ekonomije u BDP	30,90%	30,98%	31,56%	30,59%	31,29%	32,20%
$N = 87\%*(NP) + 12\%*(ZP+OA) + 1\%*(SŠ+ST)$						
$SE = (N/(RAS-NP))*BDP$						

Tabela 6 – Trendovi kretanja nezaposlenosti, BDP i sive ekonomije u periodu 2005-2010 godina

kretanje u %	2005	2006	2007	2008	2009	2010*procjene
BDP u %	100,0%	112,4%	127,1%	144,2%	139,8%	140,5%
nezaposleni u %	100,0%	101,6%	103,7%	97,1%	97,9%	101,5%
siva ekonomija u %	100,0%	112,7%	129,7%	142,7%	141,6%	146,5%

Dijagram 2 - Trendovi kretanja nezaposlenosti, BDP i sive ekonomije u periodu 2005-2010

Na temelju predočenih izračuna i trendova kretanja mogu se izvući slijedeći zaključci:

- Broj nezaposlenih stagnira tijekom zadnjih 5 godina, manji pad prisutan do 2008 godine zaustavljen i dodatno pogoršan je pojavom globalne ekonomske krize.
- Siva ekonomija zadržava približno isti udio u BDP (cca 31%) tokom promatranog perioda bez obzira na kretanje nezaposlenosti što umanjuje tvrdnju o jakom korelativnom odnosu između nezaposlenih i SE. S time u vezi, u određivanju udjela SE neophodno je koristiti i kombinirati različite metode procjene.
- Iako je identificirana relativna stangacija broja nezaposlenih, jačanje udjela SE u BDP, između ostalih faktora, uzrokovano je smanjenjem broja radno aktivnog stanovništva kao i padom broja zaposlenih
- Na temelju izračunatih vrijednosti za 2009 te procjena za 2010 godinu vidljivo je da udio SE u BDP raste brže od samog rasta BDP, što nameće zaključak da se u vremenu globalne ekonomske krize, privreda i stanovništvo BiH sve više okreću sivoj ekonomiji.

Navedeni izračuni su dati na temelju raspoloživih podataka i procjena različitih institucija. Zbog nepostojanja kvalitetnih i jedinstvenih statističkih podataka iste treba uzeti kao orijentacione.

4. PRIJEDLOG MJERA ZA SMANJENJE STOPE NEZAPOSLENOSTI I SUZBIJANJE SIVE EKONOMIJE

Sama činjenica da je jedna od zvanično prihvaćenih metoda procjene sive ekonomije u nekom području bazirana na odnosu nezaposlenih i radno aktivnog stanovništva dokazuje jaku korelaciju između pojmova nezaposlenosti i sive ekonomije. U kontekstu tržišta rada glavne osnovni oblici sive ekonomije mogle bi se svrstati u nekoliko grupa⁶:

1. zapošljavanje radnika „na crno“
2. bespravni rad
3. izbjegavanje penzionisanja radnika koji su ispunili zakonske uvjete
4. fiktivno uvođenje većeg broja zaposlenih kako bi se iskoristila sredstva određenih fondova i budžeta
5. postojanje dvojnog sistema plata – niže plate u knjigama i isplata ostatka u gotovini
6. korupcija u institucijama za evidentiranje prijava o zapošljavanju radnika – prijava predana ali zbog „zauzetosti“ nije provedena

Eliminiranje i suzbijanje svake od navedenih aktivnosti može umanjiti udio sive ekonomije, međutim pravi efekti se mogu ostvariti jedino stvaranjem što povoljnijeg privrednog okruženja posebno za privatni sektor. Progresivnom fiskalnom politikom, subvencijama od strane države i entiteta u zapošljavanju i drugim stimulativnim mjerama mora se kreirati takav ambijent u kome će se privatnom, pa dijelom i javnom sektoru najviše isplatiti da radi u skladu sa važećim zakonskim propisima i odredbama fiskalne politike.

Stvaranje što povoljnijeg ambijenta za zapošljavanje, prije svega, u privatnom sektoru moguće je dijelom ostvariti putem nekoliko konkretnih mjera:

⁶ Preuzeto iz inicijalnih materijala Federalnog zavoda za programiranje razvoja pod nazivom „Neregistrirana (siva) ekonomija (NOE) u FBiH – analiza“, Sarajevo, oktobar 2008, str.35-36

1. Izjednačiti stope ukupnih opterećenja na plaće u Federaciji BiH sa onima iz Republike Srpske.

U uvodnom dijelu istaknuto je da je FBiH entitet koji ima znatno veću administrativnu stopu nezaposlenosti u odnosu na RS i da kao takva znatno više pogoršava sliku nezaposlenosti BiH kao cjeline. Uvažavajući činjenicu da je ukupno opterećenje na plaće u FBiH veće za 26,27% od onog u RS, lako se može izračunati da bi izjednačavanjem stope doprinosa FBiH mjesečno ostala bez 46.521.955KM budžetskih prihoda⁷. Na godišnjoj razini to bi bilo 558.263.460KM što predstavlja 32% projekcije njenog budžeta za 2010 godinu. Međutim, poznato je da se iz ukupne sume doprinosa koji se plaćaju sredstva raspoređuju između FBiH i kantona. Ukoliko se uobzire i budžeti kantona, pad prihoda bio znatno manji.

S druge strane, smanjenje ove vrste opterećenja za ¼ trenutnih izdavanja, kako privatnom tako i javnom sektoru, bilo bi snažan motivirajući faktor u pogledu novih zapošljavanja. Svaki poduzetnik bi istu sumu doprinosa koju sada izdvaja za tri radnika mogao plaćati za četiri radnika a to bi izravno pospješilo zaposlenost i smanjilo udio sive ekonomije. Drugi važan razlog jeste izjednačavanje konkurentnosti FBiH sa drugim entitetom. Ovakvom politikom bi se sprječilo prelazak dobrog dijela poduzeća iz FBiH u RS zbog povoljnije fiskalne politike. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da u FBiH se trenutno nalazi 62% svih zaposlenih radnika, kao i 69% svih nezaposlenih osoba u BiH, što dodatno daje motiv da su nužni poticaji za rast zaposlenosti u ovom dijelu BiH.

2. Razraditi politiku subvencija poduzetnika za novouposlone radnike

Subvencije namjenjene poduzetnicima ogledale bi se u slijedećem:

- subvencije se odnose samo na one osobe koje se zapošljavaju prvi put.
- u prvih 12 mjeseci rada, poduzetnik bi bio oslobođen plaćanja doprinosa za novouposlenog samo pod uvjetom da mu se isplaćuje plaća u visini do maksimalno prosjeka neto plaće
- u drugoj godini rada poduzetnik bi plaćao 50% vrijednosti ukupnih doprinosa

⁷ U pitanju je aproksimativan izračun na temelju podataka iz sedmog mjeseca 2010 gdje je broj zaposlenih radnika u FBiH bio 423.735, ostvarena neto plaća 804,15KM a ostvarena bruto plaća 1.222,08KM

Ovakav vid subvencija bi stimulirao zapošljavanje mladih osoba, što pored ekonomskog ima i jak socijalni aspekt. S druge strane, poduzetnici bi imali veliki motiv da uposle veći broj radnika. Subvencioniranje bi trajalo dvije godine kako bi se ostavio dovoljan rok u kome bi se zaposleni dovoljno educirao a poduzetnik bi po isteku perioda subvencija sigurno zadržao jedan dio radnika koji su se dokazali tijekom te dvije godine rada. Treba istaći i činjenicu da je riječ o novouposlenim radnicima koji bi u te dvije godine stekli radna iskustva i na takav način se dodatno kvalificirali za određena zanimanja.

Prema projekcijama, ukoliko bi država BiH i njeni entiteti željeli subvencionirati doprinose za 3% novih radnika (što je preko 20.000 novih radnika u odnosu na trenutni broj), iznos tih subvencija na mjesečnoj razini bi u FBiH bio cca 5,3 mil.KM dok bi u RS taj iznos se kretao cca 2,3 mil. KM. Posmatrano na razini države BiH to je iznos oko 92 mil.KM na godišnjoj razini za subvencioniranje u prvoj godini zaposlenja.

5. ZAKLJUČAK

Ekonomsko stanje i privredna aktivnost u BiH se pogoršava evidentno u zadnje dvije godine kada dolazi do eskalacije globalne ekonomske krize. Pad BDP, porast nezaposlenosti i pad zaposlenosti su očiti indikatori makroekonomskog slabljenja BiH. Neminovno je da će u takvom okruženju doći do jačanja sive ekonomije.

U radu se kroz kretanje i trendove navedenih indikatora pokušalo doći do odgovora što se dešava sa udjelom sive ekonomije (SE) u ukupnom BDP. Uz poznata ograničenja u dostupnosti i preciznosti raspoloživih statističkih podataka, izvršeni su izračuni udjela SE tijekom promatranog perioda te se došlo do zaključka da udio sive ekonomije ostaje isti, odnosno da ima i blagi porast u zadnje dvije godine. Osim toga, izračuni su pokazali da nije u značajnijoj korelaciji sa kretanjem nezaposlenosti, već je više determiniran kretanjem svih kategorija radno aktivnog stanovništva.

Prema mišljenju autora, smanjenje udjela sive ekonomije moguće jedino stvaranjem što povoljnijeg ambijenta za zapošljavanje posebno za privatni sektor u BiH. Da bi se stvorio takav ambijent neophodna su određenja odricanja i subvencije države. Predložene su određene mjere u segmentu fiskalne politike fokusirane prvenstveno na harmonizaciju stopa doprinosa u oba entiteta, kao i subvencioniranje novih radnika u prvim godinama zaposlenja.

LITERATURA

1. Babić, M., „*Makroekonomija*“, MATE, Zagreb, 2007.
2. Bašić, M. „*Ekonomija BiH*“, Ekonomski fakultet Sarajevo, 2005.
3. Blanchard, O., „*Makroekonomija*“, III izdanje, MATE, Zagreb, 2005.
4. Federalni zavod za programiranje razvoja, „*Neregistrirana (siva) ekonomija (NOE) u FBiH-analiza*“, Inicijalni materijali, Sarajevo, oktobar 2008
5. Hodzic, K., „*Ekonomija BiH*“ skripta, Univerzitet Apeiron 2010
6. Hodžić, K., „*Bosanskohercegovačke institucionalne zapriječenosti rješavanja nezaposlenosti i moguće deblokade u periodu trajanja i izlaza iz krize*“, internacionalna konferencija „Kako upravljati u vrijeme krize“, Tuzla, 3.-5.12. 2009.
7. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D., „*Ekonomija*“, 18.izdanje ,MATE Zagreb, 2007.
8. Tomaš, R., „*Kriza i siva ekonomija u Bosni i Hercegovini*“, Friedrich-Ebert-Stiftung, Sarajevo, 2010
9. Vladušić, Lj., Pantić, V., „*Neosmatrana i siva ekonomija u BiH*“, Centralna banka Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2008
10. www.arz.gov.ba, Agencija za rad i zapošljavanje BiH [pristup 29.09.2010]
11. www.bhas.ba, Agencija za statistiku BiH [pristup 29.09.2010]
12. www.cbbh.ba, Centralna banka BiH [pristup 29.09.2010]
13. www.fzs.ba, Federalni zavod za statistiku [pristup 29.09.2010]
14. www.fzzpr.gov.ba, Federalni zavod za programiranje razvoja [pristup 29.09.2010]
15. www.fzzz.ba, Federalni zavod za zapošljavanje [pristup 29.09.2010]
16. www.ilo.org, International Labour Organization [pristup 29.09.2010]
17. www.rzs.rs.ba, Republički zavod za statistiku Republike Srpske [pristup 29.09.2011]
18. www.zzrs.org, Zavod za zapošljavanje RS [pristup 27.02.2011]

**DOPRINOS EKONOMSKOM RAZVOJU KREIRANJEM AKTIVNE
POLITIKE ZAPOŠLJAVANJA U BiH**

**CONTRIBUTES TO ECONOMIC DEVELOPMENT CREATION
ACTIVE LABOR MARKET POLICIES IN BiH**

Doc. dr sci Hasan Mahmutović, Ekonomski fakultet Zenica

Aida Šabić, ass., Univerzitet/Sveučilište „Vitez“ Travnik

SAŽETAK: *Bosna i Hercegovina kao nedovršeno društvo ima izražene probleme u velikoj nezaposlenosti radne snage, iako u osnovi za svaku zemlju to predstavlja izuzetno značajan razvojni resurs. Ovo haotično i alarmantno stanje radne snage je posljedica nepostojanja aktivne politike radne snage koordiniran s općim ciljevima ekonomskog razvitka naročito u domeni zaposlenosti. U ovom radu autori pokušavaju identificirati uzroke nezaposlenosti i definirati mjere i aktivnosti koje bi mogle doprinijeti ublažavanju i eventualnom razrješenju ovog problema na kratki i duži rok. Sam smisao ekonomskog i socijalnog razvoja je porast dohotka per capita i podizanje životnog standarda u čemu je radna snaga personalni dio proizvodnih snaga i faktor ostvarenja tih ciljeva. U širem kontekstu radna snaga se posmatra kao dio ukupnog stanovništva koje konzumira sva dostignuća ekonomskog i socijalnog razvoja. Zbog toga stanovništvo i radna snaga ulaze kao integralni dio u sve projekte ekonomskog razvoja.*

Visok stupanj korelacije stanovništva i radne snage proističe iz utjecaja populacijske politike na kretanje radne snage, te utjecaja i djelovanja određene po ciljevima specifične politike radne snage na dalji razvitak stanovništva, što praktično definira dva osnovna tipa politike radne snage: (1) politiku radne snage u zemljama s deficitom radnih resursa u odnosu na tempo i mogućnosti privrednog razvitka (2) 2. politiku radne snage u zemljama s viškovima radnih resursa u odnosu na tempo i mogućnosti ekonomskog razvitka. Identificirajući BiH kao zemlju čija populacija opada, i uz kontinuiran rast viška radne snage, proističe zaključak usporenog tempa privrednog razvitka, i nestanak mnogih kompanija na tržištu.

Posebno treba naglasiti da konkretne mjere i način realizacije politike radne snage unutar pojedine grupe zemalja nisu jedinstveni niti po prioritarnim ciljevima identični, zbog specifičnosti oblika razvitka pojedinih zemalja u okviru grupe ekonomski razvijenih i u okviru grupe nedovoljno razvijenih zemalja. Fenomen globalizacije i fenomen globalne ekonomske i političke krize u cjelosti devastira tezu da je puna zaposlenost inkopatabilna s održavanjem stabilnih cijena. Postojanje globalne i strukturne neravnoteže između ponude i potražnje za radom, nije moguće podsticati ekonomski razvitak samo instrumentima fiskalne i monetarne politike.

Ključne riječi: nezaposlenost, politika radne snage, stanovništvo, pad populacije, mjere realizacije politike radne snage, tempo privrednog razvitka.

ABSTRACT: *Bosnia and Herzegovina as an unfinished society has distinct problems in the unemployment of labor, although the basis for each country to an extremely important development resource. This chaotic and alarming state of the labor force is a consequence of the absence of active labor policy that is coordinated with the overall objectives of economic development especially in the field of employment. In this paper the authors attempt to identify the causes of unemployment and define the measures and activities that could contribute to the alleviation and eventual resolution of this problem in the short and long term. I have the sense of economic and social development is the increase of income per capita and rising living standards in what the workforce is part of the personnel of the productive forces and the factor to achieve these goals. In the broader context of the workforce is seen as part of the total population that consumes all the achievements of economic and social development. Therefore, population and workforce are included as an integral part of all projects of economic development.*

The high degree of correlation of population and labor force resulting from the impact of population policies on the movement of labor and the impact and effect of a specific policy objectives of the labor force in the further development of population, which practically defines two basic types of labor policy: (1) the labor force in countries with a deficit of labor resources in relation to the pace of economic opportunities and razvitkan (2) 2 the labor force in countries with surplus labor resources in relation to the pace and opportunities for economic development. Identifying BiH as a country whose population is declining, and with the continued growth of redundancy arises zaključak the slow pace of economic development, and disappearance of many companies in the market. It should be noted that concrete measures and methods of realization of the labor force within a particular group of

countries are not unique nor its priority goals are identical, due to the specific forms of development of individual countries within the group of economically developed and within the group of underdeveloped countries.

The phenomenon of globalization and the phenomenon of global economic and political crisis in full devastates the notion that full employment inkopatabilna with maintaining price stability. Existence and global structural imbalances between supply and demand, it is not possible to stimulate economic development only instruments of fiscal and monetary policies.

Keywords: *unemployment, the labor force, population, population decline, the measures of realization of the labor force, the pace of economic development.*

UVODNE NAPOMENE

Politika radne snage u principu temelji na ravoju stanovništva odnosno u sklopu privrednog razvoja. Sam smisao ekonomskog i socijalnog razvoja je porast dohotka per capita i podizanje životnog standarda u čemu je radna snaga personalni dio proizvodnih snaga i faktor ostvarenja tih ciljeva. U širem kontekstu radna snaga se posmatra kao dio ukupnog stanovništva koje konzumira sva dostignuća ekonomskog i socijalnog razvoja. Zbog toga stanovništvo i radna snaga ulaze kao integralni dio u sve projekte ekonomskog razvoja. Visok stupanj korelacije stanovništva i radne snage proističe iz utjecaja populacijske politike na kretanje radne snage, te utjecaja i djelovanja određene po ciljevima specifične politike radne snage na dalji razvitak stanovništva.

Značaj politike radne snage, njeni neposredni ciljevi, mjere i akcije te rezultati njihove realizacije u principu su određeni dostignutom razinom ekonomskog i društvenog razvitka, što praktično definira dva osnovna tipa politike radne snage:

1. politiku radne snage u zemljama s deficitom radnih resursa u odnosu na tempo i mogućnosti privrednog razvitka;
2. politiku radne snage u zemljama s viškovima radnih resursa u odnosu na tempo i mogućnosti privrednog razvitka.

Iz ovog proizilazi, da se u prvom slučaju radi o ekonomski razvijenim, a u drugom o nedovoljno razvijenim zemljama. Posebno treba naglasiti da konkretne mjere i način realizacije politike radne snage unutar pojedine

grupe zemalja nisu jedinstveni niti po prioritetnim ciljevima identični, zbog specifičnosti oblika razvitka pojedinih zemalja u okviru grupe ekonomski razvijenih i u okviru grupe nedovoljno razvijenih zemalja.

Suvremeni koncept politike radne snage započinje u razvijenim zemljama nakon drugog svjetskog rata i temelji na uspostavljanju aktivne politike radne snage u novonastalim okolnostima, kao što su:

1. pojava oskudice radne snage po obujmu i strukturi;
2. utjecaj snažnih tehničkih i tehnoloških promjena na proizvodnu strukturu i potražnju za radom;
3. nužnost povećanja prostorne i profesionalne mobilnosti radne snage zbog održavanja razine pune zaposlenosti;
4. rastuća tendencija liberalizacije trgovine, kapitala, radne snage i informacija, kako regionalno tako i globalno;
5. potreba razvitka zaostalih prostora u okviru pojedinih zemalja i respektiranje njihovih posebnih zahtjeva za radnom snagom.

Fenomen globalizacije i fenomen globalne ekonomske i političke krize u cjelosti devastira tezu da je puna zaposlenost inkompatibilna s održavanjem stabilnih cijena. Postojanje globalne i strukturne neravnoteže između ponude i potražnje za radom, nije moguće podsticati ekonomski razvitak samo instrumentima fiskalne i monetarne politike.

Bosna i Hercegovina kao nedovršeno društvo ima izražene probleme u velikoj nezaposlenosti radne snage, iako u osnovi za svaku zemlju to predstavlja izuzetno oskudan resurs. Ovo haotično i alarmantno stanje radne snage je posljedica nepostojanja aktivne politike radne snage koordiniran s općim ciljevima ekonomskog razvitka naročito u domeni zaposlenosti. U ovom radu autori pokušavaju identificirati uzroke nezaposlenosti i definirati mjere i aktivnosti koje bi mogle doprinijeti ublažavanju i eventualnom razrješenju ovog problema na kratki i duži rok.

I. KRATKA ANALIZA EKONOMSKOG STANJA U BiH

U okviru ove analize biće sagledane osnovne informacije i indikatori koji oslikavaju ekonomsko i socijalno stanje koji imaju direktan utjecaj na enormnu nezaposlenost u BiH.

1.1. Makroekonomski indikatori

Kretanje osnovnih makroekonomskih pokazatelja u posljednjih šest godina na razini BiH daju se u narednom pregledu.

- stope u %

Tabela 1. Osnovni makroekonomski pokazatelji BiH 2005-2010 godine - mil. KM

Pokazatelji	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1. Nom.BDP tek.cijene	17.157	19.272	21.641	24.702	23.994	-
2. BDP p/c u KM	4.464	5.010	5.683	6.429	6.244	-
3. Stopa rasta real.BDP	3,9	6,7	6,0	5,7	-3,0	-
4. Stopa rasta cij. na mal	3,8	6,1	1,5	7,4	-0,4	3,1
5. Bruto dev.rezerve	4.225	5.452	6.699	6.296	6.212	-
6. Saldo robne razmjene	-7.255	-5.963	-7.545	-9.573	-6.398	6.036
7. DSU – mil. KM	964	1.195	2.973	1.246	346	-
8. Prosječna neto plaća	565	613	681	776	790	798
9. Pros.broj zaposlenih	-	-	-	-	-	696.365
10. Pros.broj nezaposleni	-	-	-	-	-	530.055

Izvor: Bilteni Vanjskotrgovinske komore BiH, 2005-2010; izračun autora

Iz pregleda se može zaključiti da pojedini makroekonomski indikatori na razini BiH sa pojavom globalne ekonomske krize, početkom 2008. godine, imaju tendenciju pada. To se posebno odnosi stopu rasta realnog BDP. Prema izračunu prof.Hodžić K., ekonomskog analitičara iz Tuzle, uz prosječnu stopu rasta BDP od 6%, potrebno je 32. godine da BiH dostigne 75% razine BDP iz 1990. godine. Svakako da nedostatak ekonomskih aktivnosti u periodu krize koja pokazuje i znakove recesije, naprijed navedena konstatacija uvaženog profesora mogla bi biti i mnogo duža.

1.2. Vanjskotrgovinska razmjena

Globalizacija kao fenomen već postaje ekonomska realnost, što njenim utemeljenjem ekonomije svih zemalja prisiljava na deregulaciju ekonomskog, pravnog i političkog sustava. Stvaranje regija na globalnom planu u značajnoj mjeri utječe na gubljenje ekonomskog i monetarnog suvereniteta zemalja, ali to postaje realnost i za male otvorene ekonomije, kao što je BiH. Praktično to znači da globalna konkurencija dolazi u dvorište nacionalnih ekonomija, dok nacionalna ekonomija postaje dio regionalne i globalne ekonomije. U tom odnosu treba tražiti šansu nacionalne ekonomije da se regionalnom i globalnom tržištu ponude proizvodi i usluge utemeljeni na komparativnoj prednosti koju treba konvertirati u konkurentsku prednost. Postavlja se pitanje, da li BiH ekonomija slijedi navedenu ekonomsku logiku. Kretanje spoljnotrgovinske razmjene BiH daje se u narednom pregledu.

Tabela 2. Vanjskotrgovinska razmjena BiH u periodu 2000-2010 godina – mil. KM

Godina	Uvoz	Izvoz	Obim	izvoz/uvoz (%)
2000	7.114	1.970	9.084	27,69
2001	6.564	1.807	8.311	27,53
2002	6.881	1.888	8.769	27,44
2003	8.275	2.313	10.588	27,95
2004	9.371	2.994	12.365	31,95
2005	11.080	3.826	14.906	34,53
2006	11.235	5.271	16.506	46,92
2007	13.625	6.080	19.705	44,62
2008	15.933	6.847	22.780	42,98
2009	12.032	5.634	17.666	46,83
2010	13.329	7.294	20.623	54,72
2011 (I-IV)	4.500	2.700	7.200	60,60
Ukupno	119.939	48.624	168.563	40,54
Učešće %	71,15	28,85	100,00	40,54

Izvor: Bilteni Vanjskotrgovinske komore BiH, izračun autora

Ukupan obujam vanjskotrgovinske razmjene za 11,3 godine u BiH iznosi 168.563 miliona KM, ili u prosjeku godišnje iznosi 14.917 milion KM. Međutim, struktura obujma vanjskotrgovinske razmjene u cijelom analiziranom periodu je veoma nepovoljna. Ukupan uvoz iznosi 119.939

miliona KM, što je godišnji prosjek 10.614 miliona KM, dok ukupan izvoz iznosi 48.624 miliona KM, ili prosječan godišnji izvoz iznosi svega 4.303 miliona KM.

Ukupan deficit u posmatranom periodu iznosi 71.315 miliona KM, ili u prosjeku godišnji deficit iznosi 6.312 miliona KM. Prosječna pokrivenost uvoza izvozom je svega 40,54% u posmatranom periodu, dok je nešto povoljnija tek u 2010. godini, koji iznosi preko 54%, a isti trend je nastavljen i u prvom kvartalu 2011. godine.

Struktura izvoznih proizvoda BiH na inozemno tržište može se sagledati u narednom pregledu.

Tabela 3. Struktura izvoznih proizvoda BiH u 2010.godini
- u milionima KM

Naziv proizvoda	Iznos	% učešća
1. Električna energija	485	6,65
2. Sjedala	453	6,20
3. Aluminijski u sirov. obliku	426	5,84
4. Koks i polukoks	293	4,02
5. Obuća sa s. donovima	226	3,10
6. Drvo obra. po duž.pilenja	210	2,88
7. Naft.ulja i ulja od min.	210	2,88
8. Umjetni koruno	164	2,24
9. Ost.nam. i njeg. dijelovi	151	2,08
10. Šipke od želj. i kov.čelika	137	1,87
Ukupno	7.294	100,00

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2010; izračun autora

Izvoz na razini BiH grupiran u deset skupina pokazuje da je u 2010. godini najveće učešće u ukupnoj vrijednosti izvoza od 6,65% imala električna energija, zatim slijede sjedala, sirovi aluminijski, te koks i polukoks. Ova struktura izvoza je nepovoljna posmatrana sa aspekta dovršenosti finalnih proizvoda, odnosno stvaranja nove dodatne vrijednosti. Međutim, još je nepovoljnija situacija uvoza, promatrana sa aspekta njegove strukture, što se vidi u narednom pregledu.

Tabela 4. Struktura uvoznih proizvoda BiH u 2010. godini

- u milionima KM

Naziv proizvoda	Iznos	% učešća
1. Nafta i ulja od minera.	928	6,96
2. Naftna ulja	791	5,93
3. Kameni ugalj	449	3,37
4. Osobni automobili	288	2,16
5. Lijekovi	248	1,86
6. Naftni plinovi	200	1,50
7. Električna energija	197	1,48
8. Šećer od trske i dr.	146	1,10
9. Pivo	130	0,98
10. Električni aparati	122	0,91
Ukupno	13.329	100,00

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2010; izračun autora

U toku 2010. godine ukupan uvoz BiH iznosio je 13,3 milijarde KM, čija je struktura veoma nepovoljna sa aspekta potreba ekonomskog razvitka. Stvaranje debalansa u spoljnotrgovinskoj razmjeni u cijelom analiziranom periodu, odnosno trgovinskog deficita, svakako ima za posljedicu nerazvijanje ili gašenje domaćih kapaciteta, što u konačnici za posljedicu ima porast broja nezaposlenih u BiH.

2. Zaposlenost i nezaposlenost u BiH

Radnu snagu neophodno je tretirati kao integralni dio ekonomskog razvitka svake zemlje, a naročito nerazvijenih i zemalja u tranziciji. U širem kontekstu radna snaga se posmatra kao dio ukupnog stanovništva koje konzumira sva dostignuća ekonomskog i socijalnog razvoja. BiH više od dvije decenije nije definirala aktivnu politiku razvoja radne snage, što je bilo nužno, imajući u vidu ukupnu njenu društveno-ekonomsku tranziciju sa ciljem integriranja u evropsku regiju, odnosno Evropsku uniju. Ekonomski razvitak je usporen globalnom krizom, što svakako ima direktan utjecaj na rast stope nezaposlenosti u BiH. Radna snaga temelji na politici razvoja stanovništva. Iako u BiH vitalna statistika ima negativnu stopu, odnosno stopu nataliteta, ipak raste stopa nezaposlenosti, što ukazuje da nema ekonomskih aktivnosti

koje bi apsorbirale radnu snagu sa nedovoljno razvijenog tržišta rada. Upravo razvojni ambijent ima utjecaj da se pojedine kompanije gase, dok radna snaga iz tih kompanija ostaje nezaposlena.

U narednom pregledu daje se za 2010. godinu broj zaposlenih po sektorima u BiH.

Tabela 5. Broj zaposlenih po djelatnostima u BiH 2010 i u februaru 2011. godine

Naziv djelatnosti	Prosječan broj zaposlenih 2010	Zaposleni u februaru 2011
1. Poljoprivreda, lov, šumarstvo	17.745	17.190
2. Ribarstvo	475	432
3. Rudarstvo i vađenje rude i minerala	19.667	19.413
4. Prerađivačka industrija	135.603	134.141
5. Snadbjevanje elek.energijom, plinom i vod.	23.292	23.319
6. Građevinarstvo	39.819	37.175
7. Trgovina	131.167	127.250
8. Hoteli i restorani	29.244	29.153
9. Prijevoz, skladištenje i veze	50.567	49.991
10. Financijsko posredovanje	16.403	16.024
11. Javna uprava i odbrana	71.261	72.311
12. Obrazovanje	57.986	60.629
13. Zdravst. zaštita i socijalna pomoć	46.544	47.696
14. Ostale djelatnosti	26.252	26.392
Ukupan broj zaposlenih	696.365	695.665

Izvor: Agencija za zapošljavanje BiH, 2010 i februar 2011. godine

Kao što se vidi u BiH je zaposleno nešto manje od 700 hiljada radnika. Od ovog broja svega 19,47% je zaposleno u prerađivačkoj industriji, dok je 18,83% uposleno u trgovini. Struktura zaposlenih po djelatnostima je veoma nepovoljna sa aspekta djelatnosti koje stvaraju novu dodajnu vrijednost, pa makar ona bila na niskoj razini (sirovi aluminij, polukoks i dr.).

Evidentirana nezaposlenost daje se u narednom pregledu.

Tabela 6. Kretanje broja nezaposlenih u BiH 2003-2010

Godina	BiH	F BiH	RS	D.Brčko
2003	468.067	304.830	146.574	16.663
2004	486.088	325.738	142.462	17.888
2005	508.039	347.478	142.331	18.230
2006	524.839	362.368	144.106	18.365
2007	518.746	367.570	134.207	13.969
2008	483.121	338.643	133.074	11.404
2009	510.580	354.579	145.396	10.607
2010	522.052	364.929	145.620	11.503
2011 (I-III)	530.055	367.255	151.076	11.724

Izvor: Bilteni Agencije za rad i zapošljavanje BiH, 2003-2011, izračun autora

Kao što se vidi broj evidentiranih nezaposlenih u posmatranom periodu kontinuirano raste, te je za 13,24% veći u prvom kvartalu 2011. u odnosu na 2003. godinu. Kretanje stope nezaposlenih, kako evidentirane tako i stvarne daje se u narednom pregledu.

Tabela 7. Kretanje stope nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini

Godina	Stvarna stopa - ILO	Registrirana stopa
2006	31,1	44,6
2007	29,0	43,3
2008	23,4	41,6
2009	24,1	45,9
2010	-	46,5

Izvor: ILO Anketa radne snage, Bilteni Agencije za rad i zapošljavanje BiH

Evidentirana odnosno registrirana stopa nezaposlenih u BiH kontinuirano raste, tako je u 2010. godini u odnosu na 2003. godinu ista povećana za 1,9 indeksnih poena.

Razina obrazovanja nezaposlenih radnika daje se u narednom pregledu.

Tabela 8. Nezaposleni po kvalifikacijskoj (razina obrazovanja) strukturi

Kvalifikacija	Prosjek 2010	2011 (februar)
1. Fakulteti	21.743	22.267
2. Viša škola	7.191	7.292
3. Srednja stručna sprema	127.610	128.548
4. VKV i KV	189.293	191.239
5. Polukvalifikacija	15.985	16.128
6. NK- bez kvalifikacija	160.258	161.148
Ukupno od toga:	522.080	527.667
Muški	260.334	264.205
Žena	261.746	263.462

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje, 2010/2011, izračun autora

Od ukupnog broja evidentiranih nezaposlenih radnika 30,70% uopće nemaju nikakvu kvalifikaciju, dok 4,16% imaju završeno fakultetsko obrazovanje. Preko 60% registriranih nezaposlenih imaju srednje i kvalificirano radničko obrazovanje. Prema tome, postoji ponuda radne snage u BiH, ali nedostaje tražnja za istom.

II MOGUĆA RJEŠENJA NEZAPOSLENOSTI U BIH

1. Definiranje aktivne politike radne snage

Država BiH treba voditi politiku radne snage koja temelji na viškovima radnih resursa u odnosu na dinamiku i mogućnosti privrednog razvitka.

U BiH već dvadeset godina nije definirana politika radne snage, koja u principu podrazumjeva sustav mjera i akcija što ih poduzima država kako bi uskladila obim i strukturu ponude i tražnje radne snage, što povećava efikasnost korištenja radnih i materijalnih resursa.

Ekonomski ciljevi politike radne snage temelje na povećanju efikasnosti korištenja radnih resursa i njenog adaptiranja tehničkim i tehnološkim promjenama. Na ovaj način se minimiziraju postojeći gubici u ekonomskom procesu koji nastaju zbog oskudice radne snage i ex ante gubici, predviđanjem obujma i strukture budućih potreba za radom.

Socijalni ciljevi radne snage temelje na minimiziranju svih teškoća do kojih dolazi za radnike i njihove obitelji promjenom mjesta boravka, promjenom struke, prestankom rada kompanija i dr.

Prema tome, ekonomsko-socijalni ciljevi politike radne snage koordiniraju s općim ciljevima ekonomskog razvitka naročito sa aspekta zaposlenosti BiH kao što su:

1. anticipiranje u ekonomiji potreba za radnom snagom na svim razinama i planiranje njihovog ostvarenja;
2. povećanje kvantitativne adekvatnosti i kvalitativne adaptivnosti radne snage mogućnostima zaposlenja-nova radna mjesta;
3. osiguravanje na tržištu rada svih olakšica koje su nužne za prilagođavanje ponude radne snage potražnji koji osigurava ekonomski rast;
4. prisutnost nosilaca politike radne snage pri definiranju i realiziranju mjera ekonomske i socijalne politike kada one tangiraju problematiku radne snage u bilo kojem njeno aspektu.

Ostvarenje ekonomsko-socijalnih ciljeva politike radne snage podrazumjeva realiziranje i operativnih ciljeva integriranih u cjelovitu politiku radne snage, kao što su:

1. osiguranje za ekonomski razvitak produktivnih i adaptivnih radnih resursa čija je funkcija osiguranje ponude rada;
2. podsticanje otvaranja novih radnih mjesta sukladno zahtjevima tehnike i tehnologije, čija je funkcija osiguranja potražnje za radnom snagom;
3. efikasnost tržišta rada ovisi o njegovoj organiziranosti u pogledu adekvatne ponude rada, slobodnog izbora posla od strane radnika i slobodnog izbora radnika prema potrebama kompanija, čija je funkcija organiziranja tržišta rada;
4. predviđanje mogućih debalansa u ponudi i tražnji radnika te poduzimanje ex ante mjera korekcije, čija je funkcija preventive;
5. osiguranje realnih i pravovremenih informacija o raspoloživosti radne snage i radnih mjesta (po regijama, profesijama, strukama i dr.), čija je funkcija istraživanja i informacija;
6. osiguranje materijalne pomoći za vrijeme preseljenja, u periodu prijelaza s jednog radnog mjesta na drugo, prekvalifikacija, čija je funkcija osiguranja materijalnih olakšica;
7. kolaboracija institucija što vode politiku radne snage sa svim drugim privatnim i javnim agencijama koje su informirane o slobodnim radnim mjestima i radnicima po pojedinim regijama, čiji cilj ima funkciju kolaboracije.

2. Redizajniranje makroekonomskog okvira

Otvorena mala ekonomija, kao što je BiH u regionalnom i globalnom svijetu, zbog svojih specifičnosti treba redizajnirati postojeći makroekonomski okvir kako bi se pristupilo rješavanju nezaposlenosti. Prije svega potrebno je definirati ekonomsku politiku koja će dobrim dijelom eliminirati nametnutu neoliberalnu praksu ekonomskog razvitka, a ista treba da temelji na vlastitim paketima instrumenata politika ekonomskog rasta, konkurentnosti i pune zaposlenosti.

1. Mjere za podizanje ekonomskog rasta i konkurentnosti temelje na stvaranju ozračja za revitaliziranje tradicijskih proizvodnji u BiH, a prije svega u sektoru agrobiznisa. Podsticaj ovog sektora treba ići u smjeru zanavljanja poljoprivrednih gazdinstava, koji treba da obezbjede novu zaposlenost i nove izvore prihoda za fiskalni kapacitet države. Ovaj sektor treba biti nosilac razvoja i nove zaposlenosti, slično kao i u Europskoj uniji, pogotovu što oko polovine njenog proračuna je usmjeren u poljoprivredu. Ne treba istraživati toplu vodu, već pozitivnu praksu razvijenih prilagoditi našim uvjetima i potrebama. Zaštita ove proizvodnje ne treba ići za posezanjem carina i ekonomskog rata sa konkurencijom iz bližeg i šireg okruženja, već uvesti necarinske barijere. Tržišne viškove da država otkupi po tržišnim cijenama, i podstiče razvoj prerađivačkih kapaciteta.

Treba napomenuti da je u 2010. godini u BiH uveženo piva u vrijednosti od 130 miliona KM, dok naši proizvođači nisu izvezli niti jedno pakovanje istog. Na razini F BiH u toku 2009. godine završne račune je APIF-u predao 20.670, a u 2010. godini 20.442 privredni subjekt, što znači da je 228 privredni subjekt nestao sa tržišne scene. Prema tim završnim računima u 2010. godini iskazani su gubici u iznosu od 1,1 milijardu, a bruto dobit od 1,6 milijardi KM.

2. Tečaj domaće valute je precjenjen i velike probleme imaju domaći izvoznici, što je ekonomski opravdano da ista devalvira do 10% i bude pod kontrolom Centralne banke.

3. Porezni sustav je teško breme za sve ekonomske subjekte, kog treba redizajnirati kako u sferi indirektnih tako i sferi direktnih poreza. Jedinствена stopa PDV od 17% treba biti snižena na svega 10%, a luksuz podići na 25%, dok porezi i doprinosi koje poduzetnici plaćaju za svoje uposlenike trebaju biti svega 45%, u odnosu na 70% koliko su danas. Bilo bi poželjno izvršiti anketiranje poduzetnika o ovoj mjeri i obavezati ih da uposle samo tri nova djelatnika. Računica je veoma jednostavna: u BiH ima 154.000 registriranih subjekata, a evidentirano 530.000 nezaposlenih. Svi da uposle po 3 radnika, to je već 450.000 novih radnih mjesta.

Široki obuhvat sustava oporezivanja, da porezni obveznik bude svaki subjekt koji ima promet 5.000 i više KM, dovešće do punjenja proračuna i znatno više nego danas. Siva ekonomija i rad na crno biće svedeni na minimum.

4. Navedene mjere mogu biti realizirane u narednih pola godine pod uvjetom da postoji politički konsenzus, a rezultati bi mogli biti već u narednoj godini.

Literatura

1. Bilteni: Vanjskotrgovinska komora BiH, Zavod za zapošljavanje, Agencija za statistika BiH 2000-2010
2. Polić V; Obrazovanje i ekonomski razvoj; ŠK, Zagreb, 1974.
3. Todaro M; Smith S; Ekonomski razvoj, IX izdanje, Šahinpašić, Sarajrvo, 2006.
4. Vukmirica V; Naučni progres i problem nezaposlenosti; Prosveta, Beograd, 1979.
5. Demografija-stanovništvo i ekonomski razvitak, Informator, Zagreb, 1973.

KAŠNJENJE INOVATIVNOSTI KAO PREPREKA ZA KREIRANJE RADNIH MJESTA

DELAY INNOVATION AS A BARRIER TO JOB CREATION

Doc. dr. Edin Osmanbegović

Ekonomski fakultet, Univerzitet u Tuzli

SAŽETAK: Jedan od bitnih faktora privrednog rasta i kreiranja radnih mjesta je sposobnost ekonomije da se prilagođava regionalnim i globalnim promjenama uslova poslovanja. Bitan činilac prilagođavanja i unapređenja poslovanja jeste inovativnost poslovnih subjekata. Viši nivo inovativnosti određene ekonomije je pretpostavka kreiranja većeg broja radnih mjesta. Poređenjem nivoa inovativnosti pojedinih država ili regija se može doći do pokazatelja njihove sposobnosti kreiranja radnih mjesta. U ovom radu će biti prikazani rezultati razmatranja Globalnog indeksa inovativnosti Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana u Evropske Unije. Cilj ovakvoga poređenja jeste dobijanje pokazatelja zaostajanja inovativnosti Bosne i Hercegovine u odnosu na pomenute regije koji su u direktnoj vezi sa sposobnošću kreiranja radnih mjesta.

Ključne riječi: zapošljavanje, Globalni inovacioni indeks, Ulazni inovacioni indeks, Izlazni inovacioni indeks.

ABSTRACT: One of the significant elements of business growth and creation of employment is ability of a certain economy to adjust to regional and global changes. Important factor of the adjustment is innovation within enterprises. Higher level of innovation is precondition for creation of employment. Comparing the level of innovation between countries or regions it can be reached indicators of their ability to create employment. In this paper, it will be presented results of comparison of Global innovative index in Bosnia and Herzegovina and countries in Western Balkan and European Union. Aim of this comparison is to indicate failing behind of innovations in

Bosnia and Herzegovina regarding countries in mentioned regions, which is in direct relation with ability to create employment.

Key words: *employment, Global innovative index, Input innovative index, Output innovative index.*

Uvod

Važan faktora zapošljavanja i otvaranja novih radnih mjesta jeste privredni rast. Privredni rast obuhvata složene institucionalne, organizacione i inovativne promjene privrede, koje omogućavaju da se uvećana proizvodnja realizuje i distribuira u okviru nacionalne ekonomije i okruženja lokalnog, regionalnog i globalnog.

Bitna odrednica savremene ekonomije jeste činjenica da se samo tehnološkim napretkom osigurava otvaranje novih radnih mjesta, stalni prosperitet poslovanja, te prosperitet zajednice u cjelini. Inovativnost u velikoj mjeri utiče na promjenu uslova poslovanja i opstanka preduzeća na tržištu. U informacionom društvu i ekonomiji inovativne poslovne vještine i znanja postaju apstraktna i neopipljiva kategorija, obzirom da je inovativnost intelektualni kapital.

Inovativnost kao jedna od glavnih osobina današnjih menadžera i poduzetnika zahtjeva stalno istraživanje, eksperimentisanje i otkrivanje novih rješenja za poslovne probleme. Osnovne odrednice uspješnog poslovanja su: potreba za dostignućima i uspjehom, kreativnost i inicijativa, preuzimanje rizika, samopovjerenje i smjelost, nezavisnost i autonomnost, te motivacija, energija i angažovanost¹.

1. Karakteristike globalnog inovacionog indeksa

Potreba za stalnim inovacijama i mjerenjem uspješnosti inovacija postaje imperativ poslovanja. Jedan od pokazatelja uspješnosti jeste i Globalni inovacioni indeks (GII) koji daje pregled uspješnosti država u stimulanju inovativnosti i iskorištavanju efekata primjene inovativnih poslovnih rješenja u preveći. GII se sastoji od ulaznih i izlaznih pokazatelja inovacijskog indeksa. Ulazni pokazatelji se odnose na faktore koji omogućavaju ekonomiji da stimulira inovativnost a izlazni pokazatelji se odnose na rezultate inovativnih aktivnosti u ekonomiji².

1 Ilić B., Informatičko društvo i nova ekonomija, SC Publik, Beograd, 2003., str. 109.

2 Global Innovation Index 2008-09, INSEAD The Business School for the World, 2009., str. 12.

Postoji pet ulaznih pokazatelja Globalnog inovacionog indeksa: razvijenost institucija i politika, razvijenost ljudskih resursa, razvijenost opšte i ICT infrastrukture, sofisticiranost tržišta i sofisticiranost poslovnog sektora. Ulazni pokazatelji definiraju faktore podsticajnog okruženja koji su potrebni u cilju stimuliranja inovativnosti u ekonomiji. Također, postoje tri izlazna pokazatelja koji predstavljaju rezultate inovativnosti u ekonomiji, a to su: kreiranje znanja, konkurentnost i kreiranje blagostanja.

Prema istraživanima pokazatelja Globalnog inovacionog indeksa, mjerenja ukupnog inovacionog indeksa, ulaznog inovacionog indeksa i izlaznog inovacionog indeksa se vrše za 132 države u svijetu, među kojima je i Bosna i Hercegovina³.

2. Bosna i Hercegovina i GII

Prema navedenim pokazateljima, kada je u pitanju mjerenje Globalnog inovacionog indeksa Bosna i Hercegovina zauzima 116 mjesto sa ukupnim skorom od 2,58. Najviši skor ima Island sa 4,86, a najniži skor ima Sirija na 132 mjestu sa 2,13. U Tabeli 1. je dat pregled Globalnog inovacionog indeksa Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana.

Tabela 1. Globalni inovacioni indeks Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana

Država	GII Skor	Rang
Hrvatska	3,28	45
Crna Gora	3,08	59
Makedonija	2,89	77
Albanija	2,86	81
Srbija	2,68	101
Bosna i Hercegovina	2,58	116

Uočljivo je u Tabeli 1. da Bosna i Hercegovina ima najniži Globalni inovacioni indeks od država Zapadnog Balkana. Najviši indeks ima Hrvatska sa 3,28 i nalazi se na 45 mjestu rangiranja, a Srbija sa 2,68 se nalazi na 101 mjestu rangiranja, i to 15 mjesta ispred Bosne i Hercegovine. Navedene činjenice ukazuju da sve države Zapadnog Balkana imaju razvijenije podsticajno okruženje potrebno za stimuliranje inovativnosti u ekonomiji, kao i primjenu rezultata inovativnosti u ekonomiji.

Istraživanje ulaznih inovacionih pokazatelja, dolazi se do saznanja da Bosna i Hercegovina zauzima 110 mjesto sa skorom od 3,07. Najviši skor ima

3 Global Innovation Index 2009-10, INSEAD The Business School for the World, 2009., str. 6.

Švedska sa 5,54, a najniži skor ima Čad na 132 mjestu sa 2,30. U Tabeli 2. je dat pregled ulaznog inovacionog indeksa Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana.

Tabela 2. Ulazni inovacioni indeks Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana

Država	Inovacijski Input Indeks	Rang
Crna Gora	4,00	45
Hrvatska	3,81	58
Srbija	3,57	75
Makedonija	3,53	76
Albanija	3,38	87
Bosna i Hercegovina	3,07	110

Uočljivo je u Tabeli 2. da Bosna i Hercegovina i ovdje ima najniži ulazni inovacioni indeks od država Zapadnog Balkana. Najviši indeks ima Crna Gora sa 4,00 i nalazi se na 45 mjestu rangiranja, a Albanija sa 3,38 se nalazi na 87 mjestu rangiranja, i to 23 mjesta ispred Bosne i Hercegovine. Navedene činjenice ukazuju da sve države Zapadnog Balkana imaju razvijenije institucije i politiku, ljudske resurse, opštu i ICT infrastrukturu, sofisticiranije tržišta i sofisticiraniji poslovni sektor.

Istraživanjem izlaznih inovacionih pokazatelja, dolazi se do saznanja da Bosna i Hercegovina zauzima 106 mjesto sa skorom od 2,10. Najviši skor ima Hong Kong sa 4,54, a najniži skor ima Sirija na 132 sa 1,54. U Tabeli 3. je dat pregled izlaznog inovacionog indeksa Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana.

Tabela 3. Izlazni inovacioni indeks Bosne i Hercegovine u odnosu na države Zapadnog Balkana

Država	Inovacijski Output Indeks	Rang
Hrvatska	2,76	43
Albanija	2,33	72
Makedonija	2,24	84
Crna Gora	2,16	93
Bosna i Hercegovina	2,10	106
Srbija	1,80	129

Uočljivo je u Tabeli 3. da Bosna i Hercegovina, skor 2,10, se nalazi na 106 mjestu i samo je ispred Srbije u izlaznom inovacionom indeksu od svih država Zapadnog Balkana. Najviši indeks ima Hrvatska sa 2,76 i nalazi se na 43 mjestu rangiranja, a Srbija sa 1,80 se nalazi na 129 mjestu rangiranja. Ovo stavlja Bosnu i Hercegovinu u dosta težak položaj u pogledu kreiranja novih znanja, konkurentnosti i blagostanja u odnosu na okruženje u kojem BH privreda posluje.

Poređenje inovacionog indeksa Bosne i Bercegovine sa prosjekom u EU i Zapadnim Balkanom je dato u Tabeli 4.

Tabela 4. Inovacioni indeks Bosne i Hercegovine u odnosu na EU i ZB

	Ukupni inovacioni indeks	Ulazni inovacioni indeks	Izlazni inovacioni indeks
Prosjek EU	3,90	4,57	3,22
EU 15	4,20	4,87	3,54
Ostatak EU	3,52	4,20	2,83
Prosjek Zapadni Balkan	2,90	3,56	2,23
BiH	2,58	3,07	2,10

Uočljivo je iz tabele 4 da su ukupni, ulazni i izlazni indeksi inovativnosti u EU, sa prosječnim vrijednostima 3,90, 4,57 i 3,22, znatno iznad vrijednosti i Bosni i Hercegovini. Također je uočljiva značajna razlika između tzv. starih i novih članica EU. Stare članice imaju indekse sa prosječnim vrijednostima 4,20, 4,87 i 3,45, dok nove članice imaju prosječne vrijednosti 3,52, 4,20 i 2,83. Ali i nove članice EU imaju vrijednosti indeksa iznad prosjeka u državama Zapadnog Balkana. Uočljivo je da su vrijednosti indeksa u Bosni i Hercegovini značajno ispod svih prosječnih vrijednosti prtedstavljenih u Tabeli 4.

Zaključna razmatranja

Navedene činjenice ukazuju da Bosna i Hercegovina ima znatno nerazvijenije podsticajno okruženje potrebno za stimuliranje inovativnosti u ekonomiji, kao i primjenu rezultata inovativnosti u ekonomiji nego države EU i Zapadnog Balkana. Ovo ukazuje na dosta nepovoljan položaj Bosne i Hercegovine u odnosu na pomenuta tržišta u pogledu privrednog rasta i mogućnosti kreiranja novih radnih mjesta zasnovanih na inovativnom pristupu.

Dakle, u cilju poticanja procesa kreiranja radnih mjesta, kada je u pitanju inovativnost BiH privrede, potrebno je uložiti značajne napore i sredstva

u cilju razvijanja institucija i poticajne politike, razvoja ljudskih resursa, razvoja opšte i ICT infrastrukture, kreiranja sofisticiranog tržišta i kreiranja sofisticiranog poslovnog sektora sa ciljem stvaranja ekonomije zasnovane na znanju i konkurentnosti.

Literatura

1. Ilić B., *Informatičko društvo i nova ekonomija*, SC Publik, Beograd, 2003., str. 109
2. Global Innovation Index 2008-09, INSEAD The Business School for the World, 2009., str. 12
3. Global Innovation Index 2009-10, INSEAD The Business School for the World, 2009., str. 6

**INVESTICIJE U POLJOPRIVREDI KAO OBLIK DODATNOG
UPOŠLJAVANJA U BiH – ANALIZA INVESTICIJSKOG PROJEKTA
NABAVKU PLASTENIKA ZA PROIZVODNJU POVRĆA**

**INVESTMENTS IN AGRICULTURE AS A FORM
OF ADDITIONAL EMPLOYMENT IN BOSNIA AND
HERCEGOVINA**

Ferhat Čejvanović, Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli

Zoran Grgić, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Aleksandar Maksimović, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Danijela Bićanić, Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

SAŽETAK: *Kada se upravitelj poljoprivrednog gospodarstva odlučuje za investicije u poljoprivredi? U pravilu onda, kada je do krajnjih granica fizički i vrijednosno iskoristio postojeću imovinu. Rjeđe vlastiti, a češće posuđeni novac ulaže se u manje ili veće poboljšanje postojeće proizvodnje ili povećanje njenog obujma. Osnovni motivi kod većih ulaganja su veća dobit/dohodak od proizvodnje, dok se manja ulaganja provode radi zadržavanja postojeće dobiti/dohotka (Čejvanović i sur, 2010). Poljoprivredna gospodarstva u Bosni i Hercegovini u prošlom su se razdoblju, u pravilu, razvijala postupno, što se može dobro vidjeti u organizaciji ekonomskih dvorišta. Ekonomski objekti se nastavljaju jedan na drugi, jer kako je gospodarstvo razvijalo svoju proizvodnju, tako je postupno povećavalo kapacitete. Često su takva ulaganja bila modifikacija tehničkih rješenja, gdje se na štetu maksimalnih proizvodnih rezultata štedjelo na ulaganjima. Takav stav, ponašanje poljoprivrednih proizvođača treba mijenjati i korigirati prema formi investicijskog ulaganja tj. novom konceptu u poljoprivrednoj proizvodnji. Cilj ovog rada je ekonomska analiza jednog investicijskog projekta koji sadrži dodatno upošljavanje. U radu su korištene statičke i dinamičke metode ocjene investicijskog projekta što je rezultiralo da je investicija ekonomski opravdana i dugoročno isplativa*

jer su ekonomski pokazatelji pozitivni.

Ključne riječi: Poljoprivredno gospodarstvo, investicijsko ulaganje, upošljavanje.

ABSTRACT: *When the manager of the family farm would decide for an investment in agriculture? Mainly, after he would completely, physically and financially utilize his existing property. Less frequently own, and more frequently borrowed money is invested in the improvement, or volume increasing of the existing production. The larger scale investments are mainly motivated with higher profit/revenue from production and smaller scale investments are mainly exercised to preserve the existing profit/revenue (Čejvanović and others, 2010). In the past, agricultural households in Bosnia and Herzegovina have been developing gradually, what can be easily recognized in the structure/organization of their farm yards. Production buildings are attached to each other subsequently, increasing the production capacities as the agricultural business was developing. Quite often in such investments, due to the "intentional savings", technical propositions were modified on the account of maximal production results. Such an attitude and practice of the farmers should be changed and corrected towards full deployment of the investment means – as the new concept in the agricultural production. The purpose of this research paper is the analysis of one investment project which is generating additional labor employment. In the research several static and dynamic methods of evaluation have been used. The evaluation has proved that investment is, economically justified and long term profitable since all the economic indicators were positive.*

Key words: *Agricultural farm, Agricultural household, investment in agriculture, employment.*

UVOD

Danas se u pravilu koriste povoljni kreditni programi za razvoj poljoprivrede, pri čemu se značajnije investira u osuvremenjivanje i proširenje kapaciteta. Takvi kreditni programi vrlo su povoljni, što u uvjetima relativno visokih ulaganja u poljoprivredu, omogućuje nešto lakše otplaćivanje kreditnih obveza. Ovo je posebno važno, jer se poljoprivredni projekti odlikuju visokim ulaganjima po jedinici kapaciteta, a zbog niske stope profita i prirode proizvodnje (dugi vremenski ciklus) potrebno je duže vremensko razdoblje povrata ulaganja.

Svaka investicija je ulaganje sredstava (vlastitog ili tuđeg) na dulji rok, s obvezom njihovog vraćanja izvoru financiranja, uz određenu naknadu. Ta naknada se kod korištenja tuđih sredstava mjeri kamatom, a kod vlastitih sredstava stopom profita.

Svako ulaganje, pa tako i ovo predstavlja određeni rizik, pa investitori prije ulaska u investiciju moraju detaljno obuhvatiti više kritičnih točaka u planiranju i provođenju investicijskog projekta (Claudiu i sur, 2008).

Osim čimbenika unutar samog poljoprivrednog gospodarstva (organizacija rada i proizvodni učinci na poljoprivrednom gospodarstvu), isplativost investicije u poljoprivredi ovisi o vanjskim čimbenicima (klimatske prilike, cijene inputa i outputa, mjere agrarne politike...). Nakon obuhvaćanja svih čimbenika poslovanja cijelog projekta u vremenu njegovog iskorištenja (do novog fizičkog i ekonomskog zastarijevanja) donosi se investicijska odluka - ući ili ne ući u investicijski ciklus?

MATERIJAL I METODE

Materijal korišten u ovom radu je prikupljen u okviru internog projekta Vlade Brčko distrikta BiH pod nazivom „Analiza učinaka plasiranih poticajnih sredstava i katalog kalkulacija u poljoprivredi”. Primijenjene su poznate metode u ocjeni ekonomske opravdanosti investicijskih projekata, odnosno korištene su statičke i dinamičke metode ocjene investicijskih projekata. U radu su korištene statičke i dinamičke metode ocjene projekata (Čejvanović i sur, 2010):

Vrijeme povrata investicijskih ulaganja (povrata investicije): $T = I_{pv} / D$ (T -Vrijeme povrata investicijskih ulaganja, I_{pv} -Predračunska vrijednost investicije, D -Dobit).

Ekonomičnost proizvodnje: $k_E = U_p / U_R$ (k_E -Koeficijent ekonomičnosti, U_p -Ukupan prihod, U_R -Ukupan rashod).

Akumulativnost proizvodnje $s_A = (D/U_p) \times 100$ (s_A -Stopa akumulativnosti, D -Dobit, U_p -Ukupan prihod).

Rentabilnost investicije (predračunska vrijednost investicije) $s_{RI} = (D / I_{pv}) \times 100$ (s_{RI} -Stopa rentabilnosti investicijskih ulaganja, D -Dobit, I_{pv} -Predračunska vrijednost investicije).

Produktivnost proizvodnje (P_p) $P_p = U_p / U_{br}$ (U_p =Ukupan prihod, U_{br} -ukupan broj radnika).

Neto sadašnja vrijednost investicijskog projekta (NSV), diskontna stopa ($i = 0,10$) kada se svedu na početni trenutak eksploatacije ($n = 0$), daju internu stopu rentabilnosti (ISR):

$$ISR = i_{min} + (i_{max} - i_{min}) \times \frac{NSV(+)}{NSV(+) + |NSV(-)|}$$

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Investicijske kalkulacije su računski postupak ocjene isplativosti trajnih ulaganja kapitala u neki projekt u agrobiznisu korištenjem priliva i odliva novčanih sredstava tijekom vremena trajanja projekta (Subić, 2003). Posebnosti projekata u poljoprivredi određena su razdobljem ulaganja u zasnivanje projekta, te vremenom trajanja projekta ili povrata ulaganja.

U ovom radu prikazan je investicijski projekt nabavke dva velika plastenika u kojima se odvija proizvodnja krastavaca.

Da bi se unaprijedila poljoprivredna proizvodnja na poljoprivrednom gospodarstvu i bolje iskoristilo raspoloživo poljoprivredno zemljište, poljoprivredno gospodarstvo planira nabavku dva plastenika (60 m x 12 m = 720 m² po plasteniku, odnosno ukupne površine 1.440 m² = 0,144 ha). U plastenicima se planira postavljanje sustava za navodnjavanje kap po kap, a proizvodnja krastavaca će se odvijati u kontroliranim uvjetima uz maksimalno izbjegavanje utjecaja vanjskih čimbenika (Ćejvanović i sur, 2010).

Pored članova obiteljskog gospodarstva (nositelj i četiri člana gospodarstva), planira se angažiranje pet vanjskih radnika zbog velikog obujma posla. U tablici 1. prikazani su ukupni troškovi investicijskog projekta za razdoblje od tri godine.

Tablica 1. Ukupni troškovi (EUR)

Red. br.	Naziv troškova	Godine eksploatacije projekta		
		I	II	III
I	materijalni troškovi	2.977,73	5.644,74	5.644,74
1.	gorivo	2.667,01	5.334,02	5.334,02
2.	ostali materijalni troškovi	310,72	310,72	310,72
II	Nematerijalni troškovi	11.564,04	15.627,47	14.104,86
1.	amortizacija	10.010,44	10.010,44	10.010,44

2.	radna snaga	1.553,60	3.107,20	3.107,20
3.	kamata po kreditu	0,00	2.509,82	987,21
UKUPNO (I+II)		14.541,78	21.272,21	19.749,60

Izvor: Čejvanović i suradnici (2010)

U tablici 2. predložen je račun dobiti i gubitka u razdoblju eksploatacija investicijskog projekta:

Tablica 2. Račun dobiti i gubitka (EUR)

Red. br.	Naziv	Godine eksploatacije projekta		
		I	II	III
I	UKUPAN PRIHOD	20.507,51	41.015,02	41.015,02
II	UKUPNI RASHODI (1+2+3)	4.531,33	13.771,59	10.726,37
1.	Materijalni troškovi	2.977,73	5.644,74	5.644,74
2.	Radna snaga	1.553,60	5.617,02	4.094,41
3.	Kamata na kredit	0,00	2.509,82	987,21
III	BRUTO DOBIT (I-II)	15.976,18	27.243,43	30.288,65
IV	POREZ NA DOBIT (10%)	1.597,62	2.724,34	3.028,86
V	NETO DOBIT (III-IV)	14.378,56	24.519,09	27.259,78

Izvor: Čejvanović i suradnici (2010)

Da bi mogli kvalitetno ocijeniti učinkovitost investicijskog poduhvata nabavke i eksploatacije plastenika neophodno je izvršiti ocjenu projekta. Ovdje smo koristili statičke i dinamičke metode ocjene investicijskih projekata. Statička ocjena investicijskog projekta se odnosi na posljednju (u ovom slučaju) 3 godinu projekta.

Produktivnost proizvodnje iznosi: $P_p = 4.101,50$ EUR. Sukladno gornjem proračunu, ostvareni prihod od prodaje po jednom angažiranom radniku iznosi 4.101,50 €.

Ekonomičnost proizvodnje iznosi: $k_E = 3,82$. Koeficijent ekonomičnosti je veći od jedan, što ukazuje na činjenicu da je ukupan prihod veći od ukupnog rashoda.

Akumulativnost proizvodnje iznosi: $s_A = 66,46\%$. Stopa akumulativnosti je veća od 5,00% (pretpostavljena ponderirana cijena kapitala). Sukladno tome, može se konstatirati da je investicijski projekt akumulativan.

Rentabilnost investicije (predračunske vrijednosti investicije) iznosi:

$s_{RI} = 41,96\%$. Stopa rentabilnosti je veća od $5,00\%$ (pretpostavljena ponderirana cijena kapitala). Sukladno tome, može se konstatirati da je investicioni projekt rentabilan.

Vrijeme povrata investicionih ulaganja (povrata investicije) iznosi:
 $T = 2,38$. Sukladno gornjem proračunu, investicijski projekt će se isplatiti za 2,38 godine. Dakle, vrijeme povrata investicije iznosi 2 godine i 4,56 mjeseci ($0,38 \times 12$ mjeseci).

Kao dinamičke metode ocjene učinkovitosti investicijskog projekta koristili smo metodu neto Sadašnje vrijednosti i metodu interne stope rentabilnosti.

Neto sadašnja vrijednost investicionog projekta (EUR). U promatranom primjeru, investicija u periodu od tri godine eksploatacije (godine eksploatacije projekta) omogućila bi investitoru ukupno povećanje dobiti, računskom operacijom pomoću diskontne stope ($i = 0,10$) na početni trenutak eksploatacije ($n = 0$), u iznosu od $11.143,34 \text{ €}$ ($NSV = 11.143,34 \text{ €}$)

Interna stopa rentabilnosti (ISR), kao pokazatelj ekonomske učinkovitosti ulaganja finansijskih sredstava u projekt, u odnosu na plasman tih sredstava na tržište novca po određenoj diskontnoj stopi ($i = 10\%$), računa se svođenjem

$\sum NSV = 0$, što u konkretnom slučaju znači:

$$ISR = 0,5 + (0,0 - 0,5) \times \frac{3.593,36}{3.593,8 + 2.864,8} = 0,1778$$

(odnosno, $ISR = 17,78\%$)

Sukladno metodologiji, interna stopa rentabilnosti treba biti najmanje jednaka, odnosno veća od kamatne stope davatelja kredita, (odnosno, ponderirane kamatne stope svih izvora financiranja). Dakle, investicija je rentabilna jer je interna stopa rentabilnosti projekta veća od kreditne kamatne stope ($17,78\% > 5,00\%$), odnosno od diskontne/ponderirane stope ($17,78\% > 10\%$).

Sa stajališta upošljavanja, potreba za kvalitetnim investicijskim projektima više je nego potrebna, jer će omogućiti upošljavanje određenog broja ljudi. Poznato je da zaposlenost predstavlja jednu od osnovnih ekonomskih varijabli koja pokazuje stanje i stupanj razvijenosti određenog društva. Proizvodnja u plastenicima predstavlja jedan sigurniji način uzgoja krastavca, jer vanjske čimbenike svodi na manju razinu. Isto tako po rezultatima ovog projekta može se zaključiti da proizvodnja u plastenicima ekonomski pokazuje pozitivne učinke.

ZAKLJUČAK

Osnovni oblici investiranja u poljoprivredi su ulaganje u povećanje kapaciteta izgradnju novih ekonomskih objekata, nabavku modernih strojeva i opreme, kupnju osnovnog stada i zemljišta. Unaprjeđenje sadašnje razine proizvodnje bez povećanja njenog obujma odnosi se na adaptaciju ili dogradnju dotrajalih objekata i zamjenu opreme. Investicijskim ulaganjima potiče se upošljavanje što je od izuzetne važnosti ne samo na novozaposlene nego i za društvo u cjelini (Vasiljević i sur, 2007). Kao primjer investicijskog ulaganja u ovom rad, u dali smo konkretan primjer iz prakse, investicijskog projekta u proizvodnji krastavaca.

Pravilno upravljanje investicijskim projektom od izuzetne je važnosti jer se poljoprivredni projekti odlikuju visokim ulaganjima po jedinici kapaciteta, a zbog niske stope profita i prirode proizvodnje (dugi vremenski ciklus) potrebno je dulje vremensko razdoblje povrata ulaganja .

Nakon obuhvaćanja svih čimbenika poslovanja cijelog projekta u vremenu njegovog iskorištenja (do novog fizičkog i ekonomskog zastarijevanja) donosi se investicijska odluka - ući ili ne ući u investicijski ciklus.

Nabavku dva plastenika za proizvodnju krastavaca i upošljavanje pet osoba ocijenili smo statičkim i dinamičkim metodama. Investicija je ekonomski opravdana i dugoročno isplativa jer su ekonomski pokazatelji pozitivni (Čejvanović, i sur, 2010).

LITERATURA

Claudiu Cicea, Jonel Subic, Drago Cvijanovic (2008): *Beyond Agriculture and Rural Development: Investments, Efficiency, Econometrics*. Monograph. Institute of Agricultural Economics, Belgrade.

Čejvanović F., Cvijanović D., Grgić Z., Hodžić K., Subić J., (2010), *Teorija troškova i kalkulacija u poljoprivedi sa dodatkom kataloga kalkulacija u poljoprivredi*, Institut za ekonomiku poljoprivrede i dr.

Subić Jonel (2003): *Founding investment decision in agriculture*. Proceedings of 4.

International Symposium on „Investments and Economic Performance“, Academy of Economic Studies Bucharest, Management Faculty, Department of Management, Section V/13 (pp. 1-5).

Subić Jonel (2007): *Mesto Južnog Banata u poljoprivredi Srbije i Crne Gore na putu ka evropskoj integraciji*. Monografija. Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.

Vasiljević Z., Subić J., Čejvanović F., (2007), *Risk managment in agricultural investments*, 100th seminar of the EAAE, Development of agriculture and rural areas in Central and Eastern Europe, Proceedings of Plenary parers and abstract, 21st-23rd June, 2007. Novi Sad, Serbia, COBISS.SR-ID 141146636.

MIKROKREDITI I SAMOZAPOŠLJAVANJE

MICROCREDITS AND SELF-EMPLOYMENT

Doc. dr Saša Vujić, Fakultet poslovne ekonomije, University “Vitez”
Travnik,

Doc. dr. Slobodan Vujić, Fakultet poslovne ekonomije University
“Vitez” Travnik

SAŽETAK: Cilj rada je analiza mikrokredita kao vrste finansijskih usluga, njihova namjena i ciljevi. Mikrokrediti kod korisnika usluga služe za pokretanje vlastitog malog biznisa i time pretpostavku za samozapošljavanje i stvaranje vlastitog prihoda. Tržište mikrokreditnih organizacija je segment stanovništva koji ne može koristiti redovne bankarske kredite jer ne ispunjava osnovne uvjete bankarskog sistema. Kvalitetnim mikrokreditom moguće je djelovati na unapređenje faktora iniciranja privatnog poduzetništva, samozapošljavanja i samofinansiranja. Uticaji iz makrookruženja su, u sferi političkih i zakonodavnih uticaja, vrlo destimulativni i restriktivni za poslovanje mikrokreditnih organizacija i direktno otežavaju njihovo poslovanje.

Ključne riječi: mikrokrediti, finansijske usluge, mikrokreditne organizacije, korisnici MKO, siromaptvo.

ABSTRACT: The main goal of microcredit as a kind of financial services, their purpose and goals. Microcredit for service users are used to start their own small business, and thus the assumption of self-employment and creating his own revenue. Microcredit organizations market segment of the population who can not use a regular bank loans

because they do not meet the basic requirements of the banking system. Quality mikroreditom it is possible to act on improving the factors initiating private enterprise, and self-financing basis. Impacts from makrookruženja, in the sphere of political and legislative influence, very restrictive and discourage business micro-credit organizations and directly impede their operations.

Keywords: *micro-loans, financial services, micro-credit organizations, users of the MCO, poverty.*

UVOD

Mikrokrediti predstavljaju (oblik) finansijske usluge kreirane u državama i regionima u kojima postoji visok udio siromašnog stanovništva, po pravilu, nezaposlenog i bez stalnih izvora prihoda. Njihova pozicija i materijalno-finansijsko stanje najčešće su posljedica ratnih dejstava i drugih tranzicijskih procesa koji uslovljavaju poremećaje ekonomske i socijalne prirode. Povećan broj članova zajednice u ovoj kategoriji posljedica je određenih radikalnih i negativnih poremećaja i problema sa kojima se suočava društvena zajednica (ili kroz koje je prošla).

Značajniji razvoj mikrokreditnih organizacija (MKO), kao i mikrokreditiranja u Bosni i Hercegovini, počinje 1996. godine. Poslovanje mikrokreditnih organizacija regulirano je entitetskim zakonima. One su tada definirane kao nedepozitne i neprofitne organizacije čija je jedina dozvoljena djelatnost davanje mikrokredita socijalno ugroženim osobama sa ciljem razvoja mikropoduzetništva. Druge djelatnosti tim zakonskim okvirom nisu dozvoljene mikrokreditnim organizacijama. Promjenama u zakonskoj regulativi utvrđeno je da postojeća MKO mora promijeniti postojeći oblik u mikrokreditnu fondaciju, a ona može osnovati mikrokreditno društvo. To mikrokreditno društvo će se finansirati iz osnivačkog kapitala, ostvarene pozitivne razlike, kao i dokapitalizacijom i kreditnim zaduženjima. Promjenama u zakonu omogućena je transformacija iz neprofitnog u profitni sektor kroz navedene oblike organizacije. MKO su trenutno u procesu preregistracije u mikrokreditne fondacije koje dalje mogu ostati neprofitne organizacije ili osnovati profitnu organizaciju.

Banke su usmjerene na tržište sa najmanje dva nivoa svojih aktivnosti: prikupljanje depozita i prodaja kredita (uz neutralne bankarske poslove koji osiguravaju prihode po osnovu ostvarene provizije od obavljenih transakcija). MKO su upućene na djelovanje prema finansijerima (međunarodne organizacije, WB ili mogući izvori finansiranja) u cilju osiguranja raspoloživih i kvalitetnih izvora sredstava i prema korisnicima kredita, čija struktura i karakteristike moraju osigurati nerizično plasiranje i povrat raspoloživih sredstava.

Siromašni stanovnici, koji obično nisu zaposleni, ne mogu koristiti usluge uobičajenih finansijskih institucija, prije svega, banaka koje su ključni nosilac ponude finansijskih izvora i kredita. Oni su kreditno nesposobni i ne mogu ni u jednoj banci uzeti kredit kako bi osigurali određeni izvor finansiranja normalnih životnih aktivnosti ili pokrenuli vlastiti mali biznis, kao alternativu zapošljavanju i radnom angažmanu u drugim institucijama. Takvo siromašno stanovništvo, po pravilu, nema kvalitetne imovine koja bi im poslužila kao hipoteka za garanciju otplate. A upravo ovaj segment (grupa) ima najveće potrebe za osiguranjem izvora finansiranja za različite namjene i čak za osiguranje vlastitog opstanka, odnosno otpočinjanje biznisa koji će osigurati stalni i siguran izvor sredstava za finansiranje životnih funkcija.

Da bi preskočile ove nepremostive barijere, pojavljuju se mikrokreditne organizacije. Tržište mikrokreditnih organizacija je segment stanovništva koji ne može koristiti redovne bankarske kredite jer ne ispunjava osnovne uvjete bankarskog sistema. Ovaj dio stanovništva u pojedinim regijama dostiže i do 40% stanovništva.¹

2. TRANSFORMACIJA MIKROKREDITNIH ORGANIZACIJA I DILEME

Pri transformaciji MKO iz neprofitne organizacije u profitnu organizaciju dolazi do transformacije vizije i ciljeva. Već ustaljeni metod rada neprofitne organizacije se mijenja u nešto što je profitno i što kod svih dosadašnjih učesnika izaziva nejasnoće, pitanja, neizvjesnost i djeluje dosta zastrašujuće. Dileme se javljaju kod svih učesnika:

- klijenti se pitaju da li će uvođenjem profitnog karaktera u MKO doći do povećanja kamata i da li će izgubiti mogućnost dobijanja mikrokredita,

1 Federalni zavod za statistiku i Zavod za statistiku RS.

-
- vlasnici neprofitne organizacije se pitaju kakvu novu ulogu i prava će imati vlasnici i da li će uopće ostati vlasnici,
 - zaposleni u MKO sa nepovjerenjem prihvataju promjene jer očekuju da će im biti teže raditi i da će imati veću odgovornost, pa se čak i pitaju da li će ostati bez posla u novoj profitnoj organizaciji,
 - menadžeri u MKO se osjećaju ugroženim, jer očekuju zamjenu rukovodnih i stručnih kadrova.

Da bi se otklonile nejasnoće i svim učesnicima prezentirao i objasnio novi sistem rada MKO, neophodno je definirati misiju, viziju i ciljeve poslovanja transformirane MKO u profitnu organizaciju. „Organizacija formuliše misiju da bi je podijelila sa menadžerima, zaposlenim i (u mnogim slučajevima) sa kupcima. Pažljivo sročena misija pruža mogućnost zaposlenima da budu upoznati sa svrhom postojanja organizacije, pravcem razvoja i mogućnostima organizacije. Misija omogućava da zaposleni koji su geografski udaljeni rade nezavisno, a, ipak, zajedno na realizaciji ciljeva organizacije.“² „Misija organizacije (u našem slučaju MKO) je osnova procesa strateškog planiranja i služi kao osnova za postavljanje ciljeva i uspješno poslovanje. Misija podrazumijeva opis biznisa u kome firma konkuriše, poslovnu filozofiju, vladajuća vjerovanja, kredo, postojeću viziju, svrhu poslovanja i slično. Formulisanje misije mora biti takvo da održava namjeru kompanije da zadovoljava potrebe i želje potrošača, kao i da omogući diferenciranje od konkurenata. Zadatak pravilno formulisane misije je da kreira inspiraciju, poticaj i izazov za sve zaposlene i na taj način djeluje motivirajuće u borbi za ostvarenje konkurentske prednosti.“

„Dugoročni uspjeh u savremenom dinamičnom gospodarstvu zahtijeva neprekidno pozicioniranje i repositioniranje proizvoda. Pozicioniranje obuhvata one odluke i aktivnosti koje su namijenjene tome da u kupčevim promišljanjima stvore i održe određenu ideju o tvrtkinom proizvodu.“³ Ciljevi MKO nakon transformacije u profitabilnu organizaciju su usmjereni:

1. na vlasnike firme,
2. na klijente,
3. na zaposlene u MKO i
4. na ukupnu društvenu zajednicu.

2 P. Kotler i K. Keller, „Marketing menadžment“, 12izdanje, „Datastatus“, Beograd, str. 44, prevod, 2006. god.

3 Gerald L. Manning, Berry L. Reece, „Suvremena prodaja“, Mate, Zagreb, 10. izdanje, 2008. god., str. 157.

Doći će do promjene vlasnika MKO, odnosno ulagača, kreditora i banaka koje ulažu sredstva u MKO. Njihov cilj nije prevashodno pružanje pomoći nezaposlenim, siromašnim i slično, što je u slučaju MKO koja je neprofitnog karaktera. Nakon transformacije u profitni oblik vlasnici MKO, ulagači, banke i slično, kao svoj prvi cilj postavljaju ostvarenje dobiti iz tog biznisa – mikrokreditiranje pri čemu na visokom nivou ciljeva trebao bi da ostane temeljni cilj pružanje pomoći nezaposlenim, siromašnim i sl. Ostvarenje tog cilja omogućuje povećanje prometa, broja klijenata, odnosno ukupnog prihoda što je polazna pretpostavka ostvarenju dobiti i njegovo povećanje. Drugo, doći će do promjena unutar iste skupine stakeholdera. Na primjer, ostatak će skupina kupaca usluga – klijenata pri čemu će se više forsirati dodjela kredita onima koji su već u biznisu i koji su veća garancija za brži i uredniji povrat mikrokredita što neće ugroziti dobit ulagača.

„Ukoliko posmatramo kupce, osnovni cilj kompanije prema ovoj ciljnoj grupi trebao bi biti maksimiziranje vrijednosti koja se isporučuje kupcu i zadovoljstva kupaca, naravno do one mjere dok to neće ugroziti zadovoljavanje ostalih interesnih grupa.“⁴

Za potrebe ovog rada izvršeno je istraživanje primarnim prikupljanjem podataka o potrebama i očekivanjima klijenata MKO nakon njene transformacije iz neprofitne u profitnu organizaciju. Istraživanje je izvršeno dubinskim intervjuom sa klijentima MKO. Za vršenje dubinskog intervjuja korišten je Podsjetnik za intervju klijenata MKO.

Kroz dubinski intervju utvrđene su potrebe i očekivanja klijenata od usluga mikrokreditiranja i MKO, kao i stavovi i mišljenja klijenata vezano za poslovnu aktivnost MKO i načina rješavanja njihovih problema, potreba i želja.

Temeljno istraživanje odnosilo se na prihode klijenta, odnosno domaćinstva. Odgovori se mogu podijeliti u dvije osnovne skupine. Prva skupina se odnosi na potencijalne i latentne klijente, tj. one klijente koji još nisu koristili usluge mikrokredita i spadaju u grupu nezaposlenih i siromašnih. Oni najčešće nemaju nikakvih prihoda i žive kao socijalni problemi i preživljavaju zahvaljujući pomoći humanitarnih organizacija i državnih organa. Drugu grupu predstavljaju klijenti koji su već počeli koristiti usluge MKO, pokrenuli su vlastiti mali biznis i ostvaruju vlastite prihode i ne žive više u sektoru nezaposlenih i siromašnih. „Prihod klijenata je sadašnji prihod primljen iz svih izvora. Osnovni dio su plaće, ali također i ukupne rente/rate (uključujući i one primljene od životnog osiguranja i mirovinskih fondova), te tekući transferi, kao što su socijalna osiguranja isplaćena osobama i poslovanja u

4 V. Babić-Hodović i M. Šestić, «Marketing menadžment», Ekonomski fakultet Sarajevo, 2006. god., str. 49.

dobrotvorne svrhe“.⁵

Osnovni problem klijenata koji nisu do sada koristili usluge mikrokredita jeste siromaštvo, nezaposlenost i socijalna ugroženost. Oni očekuju od MKO pomoć u pokretanju vlastitog malog biznisa kako sa aspekta inicijalnih finansijskih sredstava – mikrokredita tako i pomoć pri izboru, osnivanju i pokretanju malog biznisa. Međutim, osnovni problem klijenata koji već koriste mikrokreditne usluge je dalji razvoj malog biznisa i time omogućivanje povećanja prihoda, razvijanje biznisa i otplata anuiteta mikrokredita.

Odgovori klijenata vezani za način povećanja vlastitih prihoda jeste samozapošljavanje i pokretanje vlastitog malog biznisa. Najčešći oblik i djelatnost malog biznisa odnose se na poljoprivredu, trgovinu, proizvodnju, razne usluge, ugostiteljstvo i sl.

Istraživanjem vezano za mikrokreditne aranžmane došlo se do konstatacija da najveći broj odgovora klijenata ukazuje na to da oni već koristili usluge MKO i da su bili zadovoljni pa su mikrokredite koristili u više ciklusa. Klijent MKO neuzimaju kredite od komercijalne banke jer su kreditno nesposobani za bankarske kredite, a i zbog lojalnosti MKO. Pored toga, rok otplate mikrokredita je optimalan i prihvatljiv od klijenata, ali zato smatraju da je visina kamata iznad kamata koje obračunavaju banke i da MKO trebaju obratiti pažnju na grejs period jer je on dosta malo zastupljen.

Istraživanja namjene mikrokredita pokazuje da se mikrokredit najviše koristi za nabavku opreme, zatim nabavku sirovina ili trgovinske robe pa za obrtna sredstva.

Na pitanje koliko je povećan prihod klijenta i njegovog domaćinstva kao posljedica korištenja mikrokredita od MKO gotovo svi, koji već koriste usluge mikrokreditiranja, ukazuju na to da im se prihod povećava, da su izašli iz sfere siromaštva i u cijelosti zahvaljuju MKO na davanju mikrokredita i pomoći pri pokretanju i razvijanju malog biznisa.

U vezi odnosa sa MKO i budućih očekivanja nakon transformacije MKO u profitnu organizaciju klijenti koji već koriste mikrokreditiranje smatraju da treba doći do smanjenja kamata, do produženja roka otplate kredita, do povećanja iznosa kredita, i do uvođenja grejs perioda, kao i do raznih edukacija od strane MKO za razvoj klijenta i njegovog malog biznisa i sl.

Međutim, klijenti koji još nisu koristili usluge mikrokreditiranja najveću pomoć od MKO očekuju pri izboru djelatnosti malog biznisa, pokretanja biznisa, osnivanja i registracije malog biznisa, potom razne edukacije o vođenju i razvijanju malog biznisa.

5 The Economist in Association with profile books LTD, (2006), „Guide to Economic Indicators“,US , Bloomberg Peess, str. 86.

Klijenti MKO koji već koriste mikrokreditiranje tvrde da su zadovoljni uslugama MKO ali da očekuju dalja poboljšanja vezano za smanjenje kamata, brže rješavanje zahtjeva, za pojednostavljenje procedura, za poboljšanje kvaliteta usluga, za pojednostavljenje procedura pri obnavljanju uzimanja kredita posebno ako se prethodni kredit uredno servisirao i u roku otplatio, kao i da će MKO zadržati poslovnu aktivnost nakon transformacije jer je to jedino mjesto gdje mogu dobiti kredit i drugu pomoć pri razvijanju malog biznisa.

Klijenti čekuju od zaposlenih u MKO da budu spremni na pružanje pomoći (klijentu), takođe, očekuju da su poslovni i spremni da im pomognu, da ih češće obilaze, da su dostupni. Očekivanja klijenata su da imaju povjerenje u iskrenost i poštenje zaposlenih u MKO.

Kreiranje i osiguranje vrijednosti za klijente je pretpostavka za osiguranje jednog od ključnih ciljeva koje MKO, a to je zadržavanje postojećih i dobijanje novih klijenata, kao strategiju koja osigurava znatno veće prihode i profite. Poboljšanjem zadovoljstva klijenata doprinosi se jačanju lojalnosti kupaca. Iz ovga se zaključuje da je potrebno izgraditi vezu sa kupcima, upravljati zadržavanjem kao i odlivom klijenata i efikasno upravljati primjedbama.

ZAKLJUČAK

Mikrokreditiranje ima pozitivan utjecaj na socijalno-ekonomsko stanje u Bosni i Hercegovini, jer dovodi do pokretanja samozapošljavanja, razvoja malog biznisa tj. do ostvarivanja vlastitih prihoda, posebno u kategoriji najugroženijih. Mikrokreditiranje i mikrokreditne organizacije su direktno u funkciji smanjenja siromaštva, direktno utiču na siromaštvo, odnosno na ekonomski položaj stanovništva (zapošljavanje, samofinansiranje, osnivanje vlastitog biznisa...), utiču i na uređivanje ekonomskog sistema i podstiču registrovanje poslovnih subjekata i djelatnosti.

Mikrokreditni sektor je opravdao svoje postojanje, ostvarujući postavljene ciljeve na polju osnovne neprofitne misije, ali i razvijajući, jačajući i konsolidujući sektor u cjelini. Prelazak MKO u profitnu organizaciju je utemeljen na pravu sticanja, raspolaganja i podjele ostvarene dobiti. Dobit postaje univerzalni motivator poslovanja MKO pri čemu su vrlo visoko rangirani i ostali ciljevi koji su usmjereni na klijente, zaposlene i ukupnu društvenu zajednicu. „Osnovicu marketing koncepta čini profitabilno zadovoljavanje kupaca. U skladu s tim proizilazi da će najčešće ključna interesna grupa, koja će biti predmet istraživanja i nastojanja da se njeni ciljevi zadovolje, biti upravo kupci.

Pojam profitabilnosti u MKO može imati izuzetno povoljno opredjeljenje ukoliko se raspodjela dobiti vrši većim dijelom u proširenje poslovanja MKO, naročito na planu povećanja obima mikrokreditiranja. Na taj način dobit koja se ostvari postaje generator razvoja MKO.

LITERATURA

1. Dunn Elizabet, Tvrtković Josip, (2003), «Klijenti mikrokreditnih organizacija u Bosni i Hercegovini», LIP II Sarajevo i LIP II Banja Luka.
2. Dunn Elizabet, Tvrtković Josip, (2004), «Izvještaj o studijama slučaja mikrokredita», LIP II Sarajevo i LIP II Banja Luka
3. Dunn Elizabet, Tvrtković Josip, (2005), «Uticaj mikrokredita na klijente u Bosni i Hercegovini», LIP II Sarajevo i LIP II Banja Luka.
4. Federalni zavod za statistiku i Zavod za statistiku RS
5. Gerald L. Manning, Berry L. Reece,(2008), „Suvremena prodaja“, Mate, Zagreb, 10.
6. Kotler Ph. (1997) “Marketing Management”; 9th ed. Englewood Clifs, NY: Prentice Hall.
7. Kotler, P, A. Andersen, (1996), «Strategic Marketing for Non Profit Organisation», Prentice Hall, Inc.
8. LID, (2001), Projekat lokalnih inicijativa u BH, «Godišnji izvještaj za 2001. godinu», LID Sarajevo i LID Banja Luka.
9. LID, (2002), Drugi projekat lokalnih inicijativa, «Godišnji izvještaj za 2002. godinu», LID Sarajevo i LID Banja Luka.
10. LID, (2003), Projekat lokalnih inicijativa II, «Godišnji izvještaj za 2003. godinu», LIP II Sarajevo i LIP II Banja Luka
11. Mikrofinansije, «Glasilo mikrokreditnog sektora», više brojeva, BiH
12. P. Kotler i K. Keller,(2006) „Marketing menadžment“, 12izdanje, „Datastatus“, Beograd, prevod
13. The Economist in Association with profile books LTD, (2006), „Guide to Economic Indicators“,US , Bloomberg Peess,
14. V. Babić-Hodović i M. Šestić, (2006) «Marketing menadžment», Ekonomski fakultet Sarajevo.

**ALARMANTNOST PROBLEMA NEZAPOSLENOSTI NA
PODRUČJU TUZLANSKOG KANTONA**

LARMINGLY UNEMPLOYMENT IN TUZLA CANTON

Dr. Muharem Klapić, van. prof.

Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli

SAŽETAK: Tuzlanski kanton se suočava sa krajnje nepovoljnim strukturalnim trendovima i to, s jedne strane, otvaranjem problema nezaposlenosti, a s druge smanjivanjem zaposlenosti, što je značajno umanjilo efekte ekonomskog rasta i makroekonomske stabilnosti u zemlji. Problem nezaposlenosti u Tuzlanskom kantonu bio je produbljen još prije izbijanja globalne recesije, dostižući stopu nezaposlenosti od gotovo 55 %. Sa recesionim valom, koji se osjeća od zadnjeg kvartala 2008. i povećanim njegovim intenzitetom u 2009. godine, otvorio se i produbio negativni trend nezaposlenosti do enormnih razmjera.

Ključne riječi: nezapsolenost, Tuzla kanton, recesija.

ABSTRACT: Tuzla canton is facing extremely adverse structural trends and, on the one hand, the opening of the unemployment problem, as others in employment, significantly reduced the effects of economic growth and macroeconomic stability in the country. The problem of unemployment in the Tuzla Canton was deepened even before the outbreak of the global recession, the unemployment rate reaching nearly 55%. With the recession wave, which is felt from the last quarter of 2008. and increased its intensity in 2009. year, has opened up and deepened the negative trend in unemployment up to enormous proportions.

Keywords: unemployment, Tuzla Canton, recession.

Uvod

Zaposlenost i zapošljavanje radno sposobnog stanovništva izuzetno je bitan faktor ekonomskog razvoja i društvenog položaja čovjeka. Nivo zaposlenosti stanovništva bilo kojeg područja pouzdan je indikator nivoa razvijenosti i stanja ukupne privrede.

U svijetu, u aktuelnom trenutku u nizu zemalja, posebno nerazvijenih, nezaposlenost je problem broj jedan. Ukupna nezaposlenost u svijetu, prema procjenama ILO, dostigla je nivo od oko 230 miliona, pri čemu se efekti recesije cijene na oko 50 miliona nezaposlenih. Nezaposlenošću su najviše pogođeni mladi sa učešćem od oko 45 %.¹

Sa problemom nezaposlenosti suočene su, kako zemlje u razvoju, tako i najrazvijenije zemlje. U posljednje dvije godine uticajem recesije došlo je do porasta stope nezaposlenosti u većini zemalja svijeta.

Nezaposlenost u Bosni i Hercegovini, kao pojava, u aktuelnom trenutku najveći je privredni i društveni problem. Ovim problemom posebno su pogođena područja najveće naseljenosti, što je slučaj i sa Tuzlanskim kantonom. U okviru ovog priloga razmotrit će se dugoročne tendencije u zaposlenosti i zapošljavanju na području ovog kantona. Posebno težište postavljeno je na osvjetljavanje problema nezaposlenosti od kraja 2008. do prvog kvartala 2011. g., tj. u periodu pojava i uticaja recesije na privredne tokove.

1. Dugoročne tendencije u zaposlenosti i zapošljavanju na području TK

U svim djelatnostima privrede Tuzlanskog kantona prema stanju u februaru 2011. zaposleno je 81.236 osoba. Na sto stanovnika u Kantonu je zaposleno 16, tj. svaki šesti stanovnik. U privredno razvijenim sredinama stopa zaposlenosti se kreće do oko 40 na 100 stanovnika.²

Retrospektivni osvrt na duže razdoblje (period od 4,5 decenija) ukazuje na specifičan tok zaposlenosti na ovom području. Naime, globalno, vrlo su prepoznatljiva dva perioda: predratni-predtranzicijski i poratni-tranzicijski.

U prvom periodu prepoznatljivi su viškovi zaposlenih u odnosu na broj nezaposlenih na godišnjem nivou od 52 hiljade (1965.) do maksimalnih 75 hiljada u 1985. godini. Podaci također pokazuju da je broj lica koja traže

1 Global Employment Trends 2011 – The challenge of a jobs recovery, International Labour Office · Geneva, 2011.

2 Statistički bilten JU Službe za zapošljavanje Tuzlanskog kantona za period oktobar 2008. do aprila 2011. g.

zaposlenje porastao od 2.160 u 1965. g. na 43.236 u 1991. godini. To pokazuje da se broj nezaposlenih u tom periodu udvostručavao približno svake pete godine.

Karakterističan je svakako i podatak da se u dvijedecenijskom razdoblju pred rat stanovništvo TK uvećalo 1,2 puta, broj zaposlenih 1,8 puta, a broj lica koja traže zaposlenje 7,9 puta.

U poratnom periodu uticajem procesa tranzicije, stečajem mnogih firmi, usložnjavanjem tržišnih i ekonomskih uslova privređivanja broj nezaposlenih sve dinamičnije raste.

Tabela 1: Dugoročni trend zapošljavanja i nezaposlenosti (stopa zaposlenosti i stopa nezaposlenosti) na području Tuzlanskog kantona u periodu 1965. do 2010. (IV)

	Broj zaposlenih	Broj nezaposl.	Radna snaga	Stopa zaposl.	Stopa nezaposl.	Višak zaposl. u odnosu na nezaposl.	Višak nezaposl. u odnosu na zaposl.
1965.	54.256	2.164	56.420	96,2	3,8	52.092	-
1975.	72.777	9.622	82.399	88,3	11,7	63.155	-
1985.	106.956	31.415	138.371	77,3	22,7	75.541	-
1990.	109.000	43.236	152.236	71,6	28,4	65.764	-
1998.	72.767	60.100	132.867	54,8	45,2	12.667	-
2002.	70.377	72.519	142.896	49,3	50,7	-	2.142
2003.	69.172	75.608	144.780	47,8	52,2	-	6.436
2004.	70.461	79.547	150.008	47,0	53,0	-	9.086
2005.	70.555	84.085	154.640	45,6	54,4	-	13.530
2006.	71.293	86.411	157.704	45,2	54,8	-	15.118
2007.	80.222	90.840	171.062	46,9	53,1	-	10.618
2008.	82.497	85.711	168.208	49,0	51,0	-	3.214
2009.	82.993	85.931	168.924	49,1	50,9	-	2.938
2010.	82.636	91.082	173.718	47,6	52,4	-	8.446
2011. (II)	81.236	92.682	173.918	46,7	53,3	-	11.446

Izvori: 1. Dokumentacija Federalnog zavoda za statistiku Sarajevo, 2. Stanovništvo, zaposlenost i nezaposlenost, Opštinski zavod za zapošljavanje, Tuzla, 1970., 3. Dokumentacija Republičkog zavoda za statistiku BiH

Višak nezaposlenih u odnosu na zaposlene u 2002. godini evidentiran je u nivou 2.142 nezaposlena, zatim *kontinuirano raste* dostižući

maksimalnih 15.118 nezaposlenih u 2006.godini. Nakon toga, dolazi do zaokreta i smanjenja broja nezaposlenih (kao viška u odnosu na zaposlene) do nivoa od 3.214 nezaposlenih u 2008. godini. Podaci pokazuju da je stopa zaposlenosti tokom poratnog perioda ispoljavala opadajući trend do 2006. godine (45,2 %), da bi zatim počela blago da raste do nivoa od oko 49 %. Međutim, uticajem recesije posljednjih godina stopa zaposlenosti se smanjuje do nivoa od 46,7 % u 2011. (II) godini.

U vezi sa specifičnim tokovima u radnoj snazi na području Tuzlanskog kantona vrlo su relevantna istraživanja profesora **K. Hodžića**, prema kojima se ovaj kanton suočava sa *krajnje nepovoljnim strukturalnim trendovima i to, s jedne strane, otvaranjem problema nezaposlenosti, a s druge smanjivanjem zaposlenosti, što je značajno umanjilo efekte ekonomskog rasta i makroekonomske stabilnosti u zemlji*. Naime, problem nezaposlenosti u Tuzlanskom kantonu, kako ističe prof. Hodžić, bio je produbljen još prije izbijanja globalne recesije, dostižući stopu nezaposlenosti od gotovo 55 %. Sa recesionim valom, koji se osjeća od zadnjeg kvartala 2008. i povećanim njegovim intenzitetom u 2009. g., otvorio se i produbio negativni trend nezaposlenosti do enormnih razmjera. Na primjeru Tuzlanskog kantona autor je prepoznao dva krajnje negativna uzroka nezaposlenosti: *strukturalni i ciklični*.³

2. Neki efekti u dosadašnjem zapošljavanju i odraz recesije na nezaposlenost

Kada je riječ o zapošljavanju treba podsjetiti da su u proteklom periodu, konkretno u periodu 2003-2008. g., ostvareni određeni rezultati u zapošljavanju. Naime, u ovom periodu ukupna zaposlenost na području Tuzlanskog kantona povećana je za 13.802 radnika. Najznačajnije zapošljavanje ostvareno je u trgovini (6.006 radnih mjesta), zatim u prerađivačkoj industriji (3.105), javnoj upravi (1.690), građevinarstvu (1.430), poslovanju nekretninama (910). Međutim, u ovom periodu u pojedinim djelatnostima došlo je i do smanjenja broja zaposlenih (poljoprivreda i šumarstvo 1.330, rudarstvo 822, elektroenergetika 23 radnika).

Broj novozaposlenih u privredi Tuzlanskog kantona po djelatnostima (kumulativ za period 2003. do 2008.g.)

Recesioni val u kantonalnoj privredi, koji se evidentno odrazio u posljednjem kvartalu 2008. godine sa izraženim (promjenljivim) dejstvom

³ Strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona za period 2009-2013.g. – Socioekonomska analiza (radni materijal), Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla, mart 2009., str. 1 i 2

do prvog kvartala 2011. godine, rezultirao je nepovoljnim udvostručenim efektima, tj. gubitkom postojećih radnih mjesta (cca 2.000 radnika), te vrlo naglašenim rastom broja novonezaposlenih (cca 8.000 lica). Očigledno je, dakle, da se privreda Kantona u vrlo kratkom periodu (za samo 30 mjeseci) suočila sa enormnim brojem novonezaposlenih lica.

Teritorijalna distribucija zaposlenosti (po općinama) potvrđuje izrazitu neravnomjernost. Najveći broj zaposlenih koncentrisan je u općinama Tuzla (38,7 %), Živinice (10,8 %), Lukavac (10,3 %), Gračanica (10,0 %), Gradačac (7,2 %) i Banovići (6,7 %). U šest navedenih najrazvijenijih općina TK koncentrisano je 83,7 % ukupne zaposlenosti. Na drugoj strani, izrazito je niska zaposlenost u novoformiranim općinama: Teočaku (0,5 %), Sapni (0,9 %), Čeliću (1,1 %), Doboj – Istoku (1,7 %). Kada je riječ o dinamici zapošljavanja primjetno je da je u periodu 2002.-2009. g., od razvijenih općina, značajniji porast učešća u ukupnoj zaposlenosti TK ostvarile općine Gradačac, Gračanica, dok je smanjenje učešća u TK zaposlenosti zabilježeno kod Banovića i Tuzle.

Tabela 2: Dinamika i stopa zaposlenosti na području Tuzlanskog kantona po općinama za period od 2002. do 2009. g.

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008. dec.	2009. apr.	Stopa zaposl. stanovn.	
									2002.	2009.
Banovići	5.788	5.727	5.320	5.221	5.168	5.376	5.585	5.579	20,6	21,7
Čelić	773	834	921	992	976	1.039	931	937	5,1	6,6
Doboj-Istok	956	1.184	1.213	1.223	1.197	1.432	1.367	1.408	9,1	13,4
Gračanica	6.291	6.179	6.316	7.030	7.140	8.300	8.094	8.276	11,8	15,6
Gradačac	3.848	3.971	4.265	4.376	4.707	5.770	6.034	5.950	8,2	13,1
Kalesija	1.573	1.668	1.878	1.821	2.077	2.627	2.855	2.857	4,5	8,1
Kladanj	1.591	1.522	1.628	1.524	1.788	2.197	2.102	2.263	10,1	13,9
Lukavac	8.024	7.640	8.016	8.098	7.902	8.161	8.620	8.570	15,5	16,9
Sapna	407	350	470	496	562	713	721	734	2,9	5,6
Srebrenik	3.782	3.936	3.775	3.720	3.771	4.526	4.697	4.839	9,0	11,4
Teočak	347	418	381	389	399	424	446	443	5,0	6,0
Tuzla	29.737	28.745	28.938	28.250	27.963	31.282	32.173	32.143	21,9	24,5
Živinice	7.260	7.178	7.340	7.415	7.643	8.375	8.950	8.994	13,9	16,3
UKUPNO T.K.	70.377	69.352	70.461	70.555	71.293	80.222	82.575	82.993	13,9	16,7

Izvor: Dokumentacija Federalnog zavoda za statistiku Sarajevo

3. Neke strukturne karakteristike nezaposlenosti na području Tuzlanskog kantona

Prema podacima koji se odnose na posljednje godine s obzirom na stepen stručne spreme dominantan je srednji stručni kadar sa učešćem od 59,5 %. Također, visoko je i učešće priučene radne snage i lica bez kvalifikacija (36,6 %). Broj visokostručnog kadra je u porastu (povećanje od oko 3.000 u 2009. na oko 3.600 lica u 2010. g., sa učešćem od 3,9 % u ukupnom broju nezaposlenih).⁴

S obzirom na dob, najbrojnije su mlađe nezaposlene osobe (i to 20 - 29 godina) sa učešćem od 30,4 %, zatim osobe dobi 30 – 39 (26,2 %), te osobe starosti 40 – 49 godina (25,3 %).⁵

S obzirom na dužinu čekanja na zaposlenje, najveće učešće imaju novoprijavljena lica (period do dvije godine) 41,3 %, te osobe sa periodom čekanja 2 – 5 godina 38,9 %.⁶

Od ukupnog broja evidentiranih nezaposlenih 51,4 % su osobe koje prvi put traže zaposlenje. Žene su u ukupnoj populaciji nezaposlenih zastupljene sa 50,9 %. Demobilisanih vojnih obveznika u ukupnom broju nezaposlenih evidentirano je 17.768 ili 19,3 %, a ratnih vojnih invalida 1.396. U toku 2010. godine u evidenciji kantonalne službe za zapošljavanje registrovano je 22.111 novoprijavljenih nezaposlenih lica. Ključni razlozi novih prijavljivanja nezaposlenih lica su: (1) stečaj firmi, (2) prestanak radnog odnosa (tehnološki višak radnika), (3) završetak školovanja, (4) ostvarivanje prava po osnovu nezaposlenosti ili prava kod drugih organa ili institucija.

4. Komparacija Tuzlanskog kantona sa ostalim kantonima u pogledu nezaposlenosti

Stopa *zaposlenosti* u Tuzlanskom kantonu u odnosu na stanovništvo u nivou je 16,3 % a u odnosu na radnu snagu 46,5 %. Uporedbe sa Federacijom BiH pokazuju da je u oba slučaja stopa zaposlenosti na području TK niža u odnosu na federalni prosjek. Podaci pokazuju da je stopa zaposlenosti na nivou FBiH u nivou 18,9 % (u odnosu na stanovništvo), odnosno 54,5 % u odnosu na radnu snagu. U narednom pregledu prezentira se stopa zaposlenosti za pojedine kantone FBiH.

4 Izvještaj o radu JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona za 2010. godinu, Tuzla, 2011.

5 Isto

6 Isto

Tabela 3: Stopa zaposlenosti stanovništva u FBiH po kantonima 2011. (II) godine

	Stopa zaposlenosti			
	u odnosu na stanovništvo	Rang	u odnosu na radnu snagu	Rang
Unsko - sanski kanton	11,1	10	43,6	10
Posavski kanton	12,5	8	46,6	9
Tuzlanski kanton	16,3	5	46,5	8
Zeničko-dobojski kanton	17,4	4	50,9	6
Bosansko-podrinjski kanton	14,8	6	53,7	4
Srednjobosanski kanton	14,4	7	48,7	7
Hercegovačko-neretvanski kanton	18,6	2	58,5	3
Zapadnohercegovački kanton	18,3	3	62,8	2
Kanton Sarajevo	28,3	1	63,2	1
Livanjski kanton	11,6	9	51,7	5
FEDERACIJA BiH - UKUPNO	18,9		54,5	

Izvor: Federalni zavod za zapošljavanje, Sarajevo

Prema prezentiranim podacima Tuzlanski kanton ima nisku stopu zaposlenosti u uporedbi sa ostalim kantonima kao i u odnosu na stopu zaposlenosti na nivou FBiH. Stopa zaposlenosti u odnosu na radnu snagu po kantonima u nivou je između 43,6 % u Unsko-sanskom kantonu i 63,2 % u Sarajevskom. Stopa zaposlenosti u Tuzlanskom kantonu u nivou je 46,5 % i među najnižim je među kantonima (osma pozicija). Nižu stopu zaposlenosti nalazimo samo u Posavskom i Unsko-sanskom kantonu. Nešto povoljnija je pozicija TK prema stopi zaposlenosti u odnosu na stanovništvo. Ona iznosi 16,3 % i po tom pokazatelju Tuzlanski kanton je na petoj poziciji.

5. Nedovoljno investiranje – jedan od ključnih faktora visoke nezaposlenosti

Na osnovu prikupljenih podataka o isplatama za investicije per capita u Federaciji BiH po kantonima mogu se uočiti značajne razlike po kantonima. Na nivou Federacije, prema podacima za period 1997. – 2008. g., ukupne isplate za investicije iznose 27,4 mlrd KM, odnosno per capita 10.486 KM. Značajne su razlike među kantonima u pogledu visine ulaganja po stanovniku. Najveća ulaganja ostvarena su u Kantonu Sarajevo (26.124 KM p.c.) a najniža u Unsko – sanskom kantonu (3.743 KM p.c.).

Tabela 4: Nivo isplata za investicije per capita po kantonima i kumulativ za period 1997.-2008.g.

	UKUPNO Isplate za investicije mil. KM	Učešće u % (FBiH = 100%)	Per capita	
			KM	Rang
Kanton Sarajevo	12.459	45,4	26.124	1
Hercegovačko-neretvanski kanton	3.930	14,3	15.415	2
Zapadnohercegovački kanton	1.255	4,6	13.796	3
Zeničko-dobojski kanton	2.771	10,1	6.242	4
Srednjobosanski kanton	1.691	6,2	5.934	5
Tuzlanski kanton	3.285	12,0	5.813	6
Posavski kanton	241	0,9	5.553	7
Livanjski kanton	457	1,7	5.147	8
Bosansko-podrinjski kanton	161	0,6	4.214	9
Unsko - sanski kanton	1.185	4,3	3.743	10
FEDERACIJA BiH - UKUPNO	27.435	100,0	10.486	

Izvor: Dokumentacija Federalnog zavoda za statistiku Sarajevo

Očigledno je da je Tuzlanski kanton, prema pokazatelju investicija per capita, vrlo nisko pozicioniran među kantonima FBiH. Kumulativ investicija p.c. za period 1997 – 2008. g. iznosi 5.813 KM, što je šesta pozicija među kantonima FBiH. Tako niska ulaganja rezultirala su, između ostalog, i nedovoljnim zapošljavanjem u navedenom periodu.

Zaključne naznake

Imajući u vidu nepovoljne trendove u pogledu rastuće nezaposlenosti i opadajuće zaposlenosti u privredi Tuzlanskog kantona, čini se nužnim pristupiti vrlo obuhvatnom setu mjera, kako očuvanja postojećih, tako i posebno kreiranju novih radnih mjesta. Od posebnog su značaja mjere: ⁷

- *Poticanje razvoja poduzetništva i stvaranje povoljnog okruženja za biznis,*
- *Unapređenje pristupa finansiranju,*

⁷ Strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona za period 2009 – 2013., Ekonomski institut Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2009.

- *Novo značajno investiranje u privredne kapacitete*
- *Investiranje u infrastrukturne projekte,*
- *Jačanje institucionalnih kapaciteta za podršku zapošljavanju,*
- *Povećanje konkurentnosti,*
- *Unapređenje sistema obrazovanja i obuke,*
- *Stimulisanje zapošljavanja poreskim olakšicama za svakog novog zaposlenog.*

LITERATURA

1. Analiza tržišta rada i zapošljavanja u Federaciji BiH u 2009., sa procjenom za 2010. godinu, Federalni zavod za zapošljavanje, Sarajevo, 2010.
2. Bosna i Hercegovina – Ekonomski trendovi, godišnji izvještaj 2009., Direkcija za ekonomsko planiranje Vijeća ministara BiH, Sarajevo, 2010.
3. Global Employment Trends 2011 – The challenge of a jobs recovery, International Labour Office · Geneva, 2011
4. Hodžić, K., Privreda Tuzlanskog kantona, „Univerzal“, Tuzla, 2000.
5. Hodžić, K., Klapić, M., Privredni razvoj Tuzlanskog kantona – podloga za Prostorni plan Tuzlanskog kantona, Ekonomski institut, Tuzla, 2003.
6. Izvještaj o radu JU Služba za zapošljavanje Tuzlanskog kantona za 2009. i 2010. godinu, Tuzla, 2010./2011.
7. Matković, T., Arandarenko, M., i Šošić, V., Utjecaj ekonomske krize na tržište rada - suradnički projekt Programa Ujedinjenih naroda za razvoj i Svjetske banke, 2009.
8. Mijatović, J., Strategija i politika zapošljavanja, „Potrošački informator“ i Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1983.g.
9. Stanovništvo, zaposlenost i nezaposlenost, Opštinski zavod za zapošljavanje, Tuzla, 1970.
10. Statistički bilteni JU Službe za zapošljavanje Tuzlanskog kantona za period oktobar 2008. do aprila 2011. g.
11. Strategija obnove i razvoja Tuzlansko – podrinjskog kantona – Faza A: Stanje i mogućnosti, Ekonomski institut Tuzla i Vlada T.K., Tuzla, 1999.
12. Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008 – 2013., Ekonomski institut Sarajevo, Sarajevo/Tuzla, 2008.
13. Strategija zapošljavanja Federacije BiH 2009 – 2013., Projekat implementira TREK Consulting SA u konzorcijumu sa Veneto Lavoro, PEM, GmbH i Italtrendom, 2008.

-
14. Strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona za period 2009 – 2013.,
Ekonomski institut Univerziteta u Tuzli, Tuzla, 2009.

UVOĐENJE I STVARANJE DODATNIH POTENCIJALA LJUDSKIH RESURSA NA PRIMJERU LEASING KOMPANIJE

INTRODUCTION AND CREATING ADDITIONAL RESOURCES HU- MAN RESOURCES ON THE EXAMPLE OF LEASING COMPANY

Doc. dr. Slobodan Vujić, Fakultet poslovne ekonomije, Sveučilište
“Vitez” Travnik

Doc. dr Saša Vujić, Fakultet poslovne ekonomije Sveučilište “Vitez”
Travnik

SAŽETAK: *Cilj ovog rada je analiziranje uticaja važnosti zaposlenih sa aspekta fleksibilnosti leasing kompanije, proširenja asortimana ponude, inovacije proizvoda i poznavanje proizvoda. Zapošljavanje i razvoj vlastitih zaposlenih sa ciljem poboljšanja vlastitog poslovanja i povećanja ukupnog imidža kompanije. Kvalitetni uslovi rada stimulirat će zaposlene da svojim radom ostvare uspješnu i kvalitetnu ponuda leasing proizvoda pretvorit će se u prodaju. Stalno se pred VB leasingom postavlja pitanje što je to što će stimulirati kupca da kupi proizvod preko njihove leasing kuće kada se istovremeno nude brojni slični ili isti proizvodi i drugih leasing kuća. Sa tog aspekta podizanje novoa kvaliteta usluge predstavlja osnov za dugoročno vezivanje sa klijentima, što predstavlja jedini put za ostvarivanje planiranih rezultata poslovanja, te kontinuirano podizanje efikasnosti poslovanja iz godine u godinu. Tom zadatku kompanija može adekvatno odgovoriti samo ukoliko raspolaže sa kvalitetnim i dobro educiranim ljudskim resursima.*

Ključne riječi: *Leasing usluga, zapošljavanje, kvalitet usluge, prodaja, imidž.*

ABSTRACT: *The aim of this paper is to analyze the impact of the importance of employees in terms of flexibility, leasing companies, expansion of assortment, product innovation and product knowledge. Recruitment and development of its employees to improve their own operations and increase*

overall company image. High-quality working conditions will stimulate the employees to their work had a successful and high quality offer leasing products will be converted into sales. Constantly before the VB LEASING question as to what will stimulate the buyer to purchase the product through their leasing companies when they also offer many similar or identical products and other leasing companies. From this point of raising the quality of service Novoa presents a basis for long-term bonding with clients, which is the only way to achieve planned business results and continuous improvement of efficiency of operations from year to year. This task the company can adequately respond only if has a quality-driven and well-trained human resources.

Keywords: *Leasing services, employment, quality of service, sales, image.*

UVOD

Poslovi leasinga u svijetu su poznati niz godina dok se u BiH razvija u zadnjih sedam do osam godina. Prva specijalizirana leasing kompanija osnovana je 1952. godine u SAD-u dok se u Evropi počinju razvijati desetak godina nakon SAD-a.

Razvoj leasing aranžmana temelji se na obostranom ekonomskom interesu kako davaoca leasinga tako i korisnika leasinga. U suštini korisnik leasinga lakše nabavlja željenu opremu koju nije u mogućnosti unaprijed platiti. On dobija opremu i njenu otplatu vrši u periodu korištenja te opreme. Obzirom da se radi najčešće o nabavci skuplje proizvodne opreme korisnik leasinga planira da otplatu opreme vrši iz prihoda koje ostvaruje korištenjem te opreme. Ukoliko se radi o fizičkoj osobi ona lakše osigurava dio novčanih sredstava za otplatu u dužem periodu nego da osigura sva novčana sredstva pri kupovini unaprijed.

Leasing je engleska riječ¹ i znači iznajmljivanje, davanje u najam, izdavanje pod zakup. U suštini, korisnik (primalac) leasinga samostalno bira predmet leasinga kojeg davalac leasinga kupuje i plaća i ustupa korisniku na korištenje na dogovoreni rok uz određenu naknadu. Ovdje se dijeli i razdvaja vlasništvo nad sredstvom (ostaje vlasništvo leasing kompanije) od njegove upotrebe (koristi ga korisnik leasinga). Na ovaj način korisnik sredstava ga

1 a) Engleska riječ „to lease“ znači iznajmiti, dati u najam,
b) Engleska riječ „leasing“ znači sklapanje ugovora o najmu,
c) Engleska riječ „lessee“ znači korisnik leasinga,
d) Engleska riječ „lessor“ predstavlja davaoca leasing usluga.

eksploatiše bez angažiranja vlastitih novčanih sredstava za nabavku i bez sticanja vlasništva nad sredstvom.

Nakon isticanja roka leasinga korisnik sredstva ga vraća leasing kompaniji ili ga po drugačijem aranžmanu može da otkupi ili da sklopi novi leasing aranžman i nastavi koristiti sredstvo u novom dogovorenom roku uz plaćanje ugovorene naknade.

Leasing se može definirati kao ugovoreni odnos između dvije stranke, korisnika i vlasnika sredstava koji je predmet leasing aranžmana, gdje korisnik stiče pravo na upotrebu sredstava i istovremeno preuzima obavezu da izvrši niz periodičnih isplata vlasniku, odnosno leasing kompanije u toku leasing perioda.

„Posmatrano sa ekonomskog stanovišta, leasing je posebna tehnika finansiranja koja se u posljednjih trideset godina razvila u relativno dosta snažnu privrednu aktivnost. Leasing kao mehanizam finansiranja podrazumjeva vršenje prometa proizvoda u kome korisnik kupuje pravo upotrebe određenog dobra uz plaćanje određene periodične cijene. Radi se de facto o zakupu, odnosno leasing je forma zakupa određenog proizvoda. Predmet zakupa mogu biti tehnološka oprema, mašine, srednjoročna sredstva, te različite vrste trajnih potrošnih dobara.“²

U 2006. god. u BiH obim leasing poslova raste po vrlo visokoj stopi (cca 50%) i dostiže obim od oko 250 miliona KM.³

1. ULOGA I ZNAČAJ LJUDSKIH RESURSA

„Da bi stvorilo i zadržalo visokoproduktivnu prodajnu snagu, kompanija mora osmisliti i provesti metodu nagrađivanja da bi privuklo i zadržalo najuspješnije pojedince. Metoda bi trebala biti prilagodljiva, pravedna, lagana za sprovođenje i razumijevanje. Dobar sistem nagrađivanja potiče i olakšava pravi odnos prema kupcima.“⁴

Pored usko povezanih pitanja uz leasing uslugu kao što su rok otplate, visina anuiteta, grejs period, cijena leasing usluge i slično kupac traži i ostala objašnjenja koja su indirektno vezana uz leasing uslugu a to su:

-
- 2 Prof. dr. Enver Backović, (1997) „Poslovne finansije“, redaktor Zijad Njuhović, Svjetlost, Sarajevo, str. 278.
 - 3 Tržišno učešće leasing kuća u BiH je slijedeće: Hypo-Alpe-Adria Leasing 45%, Raiffeisen Leasing 37%, HVB Leasing 7%, VB Leasing 6%, NLB Leasing 4%, Euroleasing 1%. U ukupnoj strukturi tržišta najviše su zastupljene nekretnine 37%, vozila sa 36%, oprema 26% i ostalo 1%. Izvor: časopis „Banke u BiH“, str. 66., juni 2007.god.
 - 4 Sally Dibb, Lyndon Simkin, William M. Pride, O. C. Ferrell, „Marketing“, Mate, Zagreb, 1995., str. 480.

-
- ko je vlasnik sredstava?
 - kada se vlasništvo sredstva prenosi na kupca?
 - kako se obračunava amortizacija?
 - na čiji teret idu troškovi amortizacije?
 - ko servisira sredstvo?
 - ko snosi troškove tekućeg održavanja?
 - kakav je tretman investicionih ulaganja u sredstvo – ko ih realizira i snosi troškove?
 - da li su anuiteti trošak ili ne?
 - da li ima i kakve su promjene u Bilansu stanja imovine kupca?
 - kakav je tretman PDV-a?
 - ko plaća PDV i kada? i td.

Sve grupe pitanja pored baznih vezanih uz ponudu i prodaju leasing usluge možemo podijeliti na:

- pravna,
- financijska, i
- računovodstvena.

Iz navedenih razloga ljudski resursi u prodaji moraju se obučiti i osposobiti sa znanjem za dodatna pitanja kupaca. Referenti prodaje na postavljena pitanja od kupaca trebaju i moraju znati odgovore. Tako stručan i osposobljen prodavac leasing kompanije pokazat će kupcu svoje snanje, stručnost i autoritativnost ali i podići rejting leasing kompanije. Na ovaj način moderni prodavalac leasing usluge postaje osposobljen za kreativnu i fleksibilnu prodaju leasing usluga.

Ujedno na ovaj način obično se izbjegavaju dileme kod ponekih kupaca (naročito koji prvi put kupuju leasing uslugu), da li koristiti leasing uslugu? Najčešće kupci koji ne znaju odgovore na razna pitanja iz oblasti leasing usluga da bi sakrili svoje neznanje odbijaju kupovinu. Ljudi se u pravilu plaše nepoznatih stvari i bolje ih je izbjeci i zaobići nego priznati da ih nezna.

U takvoj situaciji prodavac ne smije biti arogantan i vidno dominirati nad stručnjacima kupca ističući njihovo neznanje i svoje znanje. Prodavac mora koristiti pristup dodatnim obrazloženjima i kroz prikriveni način objasniti neki detalj. Na primjer, na pitanje tko obračunava i snosi troškove amortizacije prodavalac ne smije prisutnom šefu računovodstva reći: Vi to neznate i ja

ću Vam objasniti. Ovaj odgovor već je stvorio jednog jakog protivnika za kupovinu leasing usluge. Međutim, slijedeći pristup će šefa računovodstva pridobiti za kupovinu leasing usluge. Slijedeći govor se može prihvatiti: Kao što vam je već poznato da se amortizacija obračunava na vlastita sredstva. Obzirom da je sredstvo leasinga ostalo u vlasništvu leasing kompanije ona obračunava i snosi troškove amortizacije. prema tome vaša firma kao korisnik leasinga ne obračunava i ne snosi troškove amortizacije. Ovim pristupom nećemo omalovažiti nego pred svima istaći da on to već zna, ali mu referent prodaje, samo radi ostalih prisutnih, daje dodatno objašnjenje. Kroz dodatnu obuku prodajnog osoblja leasing kompanije osposobili bi se za odgovore i na ostala razna pitanja koja se obično javljaju u procesu prodaje leasing usluga.

U fazi pregovora sa kupcima moguće je očekivati pojedina pitanja na koja prodavac ne zna odgovoriti. Kao i na prethodnom primjeru, ali u obratnom slučaju, prodavalac ne smije odgovoriti decidno da to ne zna. Time on umanjuje svoj rejting bez obzira što realno prodavac to i ne treba znati. Ali u pregovorima često predstavnici kupca žele istaći svoje znanje i omalovažiti znanje prodavca. To su najčešće pitanja iz oblasti računovodstva, prava ili PDV-a. Da bi prodavalac izbjegao zamku i konfrontaciju, ali i priznao neznanje, poželjan odgovor prodavca leasing usluge mogao bi biti: Vaše pitanje je vrlo pametno i stručno postavljeno i molim da vam dam kompletan odgovor u toku idućeg dana nakon što se konsultiram sa stručnjacima iz naše firme i potvrdim svoje mišljenje, i obzirom da odgovor na Vaše interesantno pitanje traži razmatranje sa više aspekata dozvolite da Vam sutra odgovorim a može i pismeno ukoliko Vi to želite.

Pored lične prodaje u leasing kompanijama značajan obim prodaje se vrši kroz indirektni kanal prodaje tj. putem trgovaca – posrednika. U ovom slučaju ličnu prodaju obavljaju referenti prodaje trgovca – posrednika. Postavlja se pitanje koliko leasing kompanija treba i želi da osposobljavaju referente prodaje trgovaca – posrednika za ličnu prodaju leasing usluga kada ti isti referenti prodaje i isti trgovci posrednici prodaju leasing usluge više raznih leasing kompanija. U tom slučaju bi se osposobljavala indirektno i konkurencija.

U indirektnom kanalu prodaje sa aspekta leasing kompanije pojavljuju se referenti prodaje koji se dominantno posvećuju iznalaženju trgovaca – posrednika i odnosima sa njima. U suštini se ovdje ne radi o klasičnoj ličnoj prodaji krajnjim kupcima nego o angažiranju nezavisnih agenata prodaje. Takvi poslovi se u suštini nebi ni mogli zvati poslovima lične i neposredne prodaje nego menadžerski poslovi prodaje koji bi obuhvatali:

- pronalaženje trgovaca – posrednika i pravljenje ugovora o zastupanju i predstavljanju leasing kompanije,

-
- planiranje obima suradnje,
 - praćenje realizacije ugovora i obima suradnje,
 - koordinacija poslova,
 - osiguranje propagandnog materijala i td.

U ovoj oblasti poslovanja i prodaje kroz indirektni kanal prodaje ciljevi leasing kompanije trebali bi biti:

- osiguranje trgovca – posrednika koji bi ekskluzivno prodavao leasing usluge te kompanije, ili
- osigurati kod većih trgovaca – posrednika vlastitog predstavnika prodaje leasing usluga.

Sa ekonomskog aspekta leasing poslovanje možemo promatrati sa stanovišta davaoca usluga (leasing firme) i sa stanovišta korisnika leasing usluga (kupca leasing usluga).

2. NIVOI LJUDSKIH RESURSA U PRODAJI

Prodaja u leasing kompaniji je centralna funkcija i koja osigurava realizaciju marketing koncepcije poslovanja, zadovoljava potrebe kupaca ali i ostvaruje prihod leasing kompaniji koja u pravilu omogućuje rentabilno poslovanje. Iz tih razloga ljudski resursi u prodaji moraju biti stručni, kvalitetni i dorasli sve složenijim problemima prodaje leasing usluga.

Za obavljanje moderne uloge u prodaji leasing usluga potrebno je popuniti ljudske resurse prodaje u pet nivoa i to:

- menadžer prodaje,
- referenti prodaje u direktnom kanalu prodaje tj. referenti lične prodaje,
- referenti prodaje u indirektnom kanalu prodaje tj. koordinatori prodaje putem trgovaca – posrednica,
- referenti za obradu dokumentacije, i
- administrativni referenti u prodaji.

a) Menadžer prodaje je osoba koja je zaposlena na rukovodećem mjestu prodaje i izvršava menadžerske funkcije prodaje kroz planiranje prodaje, organiziranje prodaje, popunu ljudskih resursa u prodaji, rukovođenje prodajom i kontroliranje prodaje.

Menadžer prodaje leasing usluga da bi bio uspješan mora poznavati:

- marketinške principe poslovanja leasing kompanije,

- ciljeve poslovanja leasing kompanije,
- ciljeve poslovanja prodajne funkcije,
- tehnike i metode prodaje leasing usluga,
- komuniciranje sa kupcima,
- komuniciranje sa ljudima,
- planiranje prodaje leasing usluga,
- organiziranje prodaje,
- popunu ljudskim resursima prodaje,
- upravljanje ljudima, motivacije i nagrađivanje,
- rukovođenje prodajom i ljudskim resursima,
- kontroliranje izvršenja plana prodaje,
- ekonomiju poslovanja prodaje (prihodi, troškovi, kalkulacija cijena, ekonomsko – finansijski pokazatelji prodaje, i td.

Menadžer prodaje leasing usluga djeluje u složenim uvjetima. On donosi značajne odluke koje imaju veliki utjecaj ne samo na funkciju prodaje nego i na ukupnu leasing kompaniju.

b) Referent prodaje u direktnom kanalu prodaje tj. referent lične prodaje su stručne osobe koje rade na prodaji leasing usluga krajnjim kupcima. To su obično veći kupci a poslovi tih referenata prodaje su:

- istraživanje i izbor većih kupaca,
- stupanje u kontakt sa tim kupcima,
- pripremanje i prezentacija ponude,
- vođenje pregovaranja sa kupcima,
- zaključivanje ugovora,
- realizacija ugovora,
- praćenje naplate anuiteta, i
- povremeno kontaktiranje sa kupcima.

Da bi referenti lične prodaje bili uspješni i kvalitetni moraju se povremeno obučavati i osposobljavati za sve složeniju prodaju leasing usluga.

c) Referent prodaje u indirektnom kanalu prodaje tj. koordinatori prodaje putem trgovaca – posrednika su stručne osobe koje rade na koordinaciji prodaje leasing usluga putem trgovaca – posrednika. Poslovi ovih referenata su:

-
- istraživanje i izbor trgovaca – posrednika,
 - stupanje u kontakt sa trgovcima – posrednicima,
 - pregovaranje o zastupanju i predstavljanju leasing kompanije putem trgovaca – posrednika,
 - zaključivanje ugovora sa trgovcima – posrednicima,
 - koordinacija odnosa sa trgovcima – posrednicima,
 - praćenje prodaje leasing usluga putem trgovaca – posrednika,
 - komniciranje i održavanje kontakata sa trgovcima – posrednicima,
 - predlaganje sistema nagrađivanja trgovaca – posrednika i njihovih referenata prodaje.

d) Referenti za obradu dokumentacije su stručne osobe koje rade slijedeće poslove:

- pripremaju dokumentaciju za referente prodaje,
- pomažu u istraživanjima potencijalnih kupaca,
- pomažu referentima prodaje u pripremanju ponude i prezentacije,
- pregledaju dokumentaciju kupca i njegov bonitet,
- pripremaju nacрте ugovora,
- prate realizaciju ugovora i tok otplate.

e) Administrativni referenti u prodaji obavljaju razne kancelarijske i administrativne poslove vezano za prodajnu funkciju.

Da bi prodajna funkcija uspješno djelovala potrebno je izvršiti organizaciju prodaje po jednom od slijedećih kriterija:

1. Po kanalima prodaje leasing usluga:
 - direktni kanal prodaje,
 - indirektni kanal prodaje,
2. Po teritorijalnoj podjeli,
3. Po kupcima,
4. Po predmetnom modelu (vrstama opreme),
5. Po kombinovanom metodu – dva modela naprijed navedena gdje bi jedan metod bio primarni a drugi sekundarni.

Za uspješnu prodaju sa aspekta organizacije potrebno je imati:

1. Šemu prodajne organizacije,
2. Sistematizaciju radnih mjesta u sektoru prodaje, i
3. Opis poslova svakog radnog mjesta u prodaji.

Postoje razni oblici organizacije prodaje a što ovisi od veličine leasing firme, ciljeva prodaje i teritorijalne rasprostranjenosti. Radi ilustracije prikazat ćemo samo jedan od brojnih mogućnosti organizacije prodaje.

3. NAČIN POPUNE LJUDSKIH RESURSA PRODAJE

Radna mjesta u prodaji leasing kompanije mogu se popunjavati na dva načina:

- iz vlastite kompanije, i
- prijem iz vana.

Popuna iz vlastite leasing kompanije podrazumjeva pomjeranje već zaposlenih sa jednog radnog mjesta na drugo. Popuna i prijem iz vana podrazumjeva raspisivanje javnog konkursa i temelji se na principu konkurencije, jer se na konkurs pored već zaposlenih u leasing kompaniji mogu prijaviti osobe koje rade u drugim firmama (leasing kompanije, banke, razna poduzeća i institucije). Na ovaj način leasing kompanija se ne zatvara jer omogućuje veću konkurenciju i širi izbor kandidata. Međutim, prijem iz vlastite sredine ima neke prednosti, jer stimulira mlađe kadrove da bolje, više i kvalitetnije rade jer očekuju u budućnosti napredovanje u službi.

Način popune ljudskih resursa u prodaji provodi se na već uobičajene načine. Ipak je važnije imati opredjeljenje o potrebnim uvjetima za svako radno mjesto a koje je precizirano u sistematizaciji radnih mjesta u prodaji leasing usluga.

Za menadžera prodaje leasing usluga potrebno je imati najmanje visoku spremu ekonomskog smjera, a poželjno bi bilo imati završen magistarski studij. Za referente prodaje i za referente obrade dokumentacije potrebno je imati najmanje visoku stručnu spremu poželjno ekonomskog smjera.

Međutim, pored formalne školske spreme neophodno je ocjeniti i ostale karakteristike kao što su:

- sposobnost komuniciranja,

-
- opšte ekonomsko znanje,
 - ambicioznost,
 - želja za uspjehom i napredovanjem,
 - poštenje,
 - pristojan izgled,
 - znanje najmanje jednog stranog jezika,
 - posjedovanje vozačke dozvole,
 - znanje rada na računaru i sl.

Da bi leasing kompanija osigurala dugoročnu stabilnost i obezbijedila se od neželjene fluktuacije ljudskih resursa, ona pribjegava sistematskom pravljenju „rezervi“ u ljudskim potencijalima.

To je obezbijedeno kroz zapošljavanje putem ugovora o djelu mladih kadrova koje leasing kompanija sistematski dugoročno obučava i trenira da bi bili upotrijebljeni na različitim pozicijama u kompaniji.

Ovo je važno iz nekoliko razloga:

- novi ljudski potencijali su veoma zainteresovani za dobijanje stalnog radnog mjesta
- novi ljudski potencijali se prave dodatni pritisak na postojeće zaposlene, te i oni postaju produktivniji i efikasniji, te tako postojeći ljudski resursi se približavaju optimumu opterećenosti
- novi ljudski potencijali su jeftiniji od postojećih koji su stalno zaposleni sa svim dodatnim troškovima i doprinosima
- novi ljudski resursi su dobro obučena rezerva u slučaju odlaska nekog od zaposlenih u leasing kompaniji
- za njihovo uvođenje u posao i obuku kompanija ima dovoljno vremena i ne radi to pod pritiskom, te je i kvalitet obavljene obuke je na višem nivou
- novi ljudski resursi su multifunkcionalni i moguće ih je zaposliti na više različitih funkcija u leasing kompaniji
- za bilo kakvo uvođenje i implementaciju novih savremenijih tehnologija, programa ili savremenijih rješenja u kompaniji je znatno lakše sa mladom radnom snagom

ZAKLJUČAK

Savremena uloga ljudskih resursa u prodaji leasing usluga proizlazi iz složenosti leasing usluge, maksimalnom orijentacijom na kupce i sve većom konkurencijom na tržištu. Moderna uloga prodavca leasing usluge nije samo ponuda i prodaja leasing usluge. Njihova uloga i zadaća sve više postaje faktor koji cjelovito zadovoljava potrebu kupca. On mu osigurava potrebno sredstvo, ali ujedno mu predlaže i rješava problem osiguranja novčanih sredstava sa kojim će putem anuiteta otplaćivati potrebno i nabavljeno sredstvo.

Značaj i uloga prodavalaca leasing usluga naročito u direktnoj ličnoj prodaji dobija na širini i stručnosti jer prodavac leasing usluge ne kontaktira sa samo referentom nabave kupca jer se sada na strani kupca pojavljuju i ostali stručnjaci iz oblasti finansija, računovodstva i prava. „Oni se suočavaju sa agresivnim, konkurentskim predstavnicima prodaje, imaju inferiorni status u odnosu na kupca, često nemaju ovlaštenje da urade ono što je neophodno da bi pridobili kupca, a ponekad im se dešava da izgube velike narudžbe za koje su se baš zalagali.“⁵

Kandidati u startu ne moraju poznavati specifičnosti leasing usluge i moguća pitanja koja će im postavljati kupci. To se postiže nakon prijema u radni odnos kroz dodatnu obuku prodajnog osoblja.

Za neka radna mjesta koja su važnija potrebno je primati nove ljude sa dosadašnjim kraćim radnim iskustvom, ali ih kroz dodatnu obuku kao i pripravnike osposobiti za uspješnog prodavca leasing usluga.

LITERATURA

1. Backović, Enver (1997). „Poslovne finansije“, redaktor Zijad Njuhović, Svjetlost, Sarajevo.
2. Sally Dibb, Lyndon Simkin, William M. Pride, O. C. Ferrell, (1995). „Marketing“, Mate, Zagreb.
3. Willem Verbere i Richard P. Bagozzi, (2000). «Sales call anxiety exploring what it means when fear rules a sales encounter», Journal of marketing.

5 Willem Verbere i Richard P. Bagozzi, «Sales call anxiety exploring what it means when fear rules a sales encounter», Journal of marketing, 2000., str. 88.

UTICAJ MARKETING KONCEPCIJE NA USPJEŠNO ZAPOŠLJAVANJE

IMPACT MARKETING CONCEPT SUCCESSFUL EMPLOY- MENT

Doc. dr.sc. Fahrudin Fehrić,

Fakultet poslovne ekonomije, Univerzitet/Sveučilište „VITEZ“ u
Travniku

SAŽETAK: *Vrijeme u kojem danas živimo, radimo i poslujemo, obilježeno je velikim i neizvjesnim promjenama koje se reflektuju na tržište rada i kapitala, što u mnogome usložnjava tokove naše domaće privredne aktivnosti. Marketing koncepcija kao preduvjet za ostvarenje reprodukcijanskog ciklusa postala je imperativ kako za poslodavce tako i za nezaposlene u rješavanju njihovih vlastitih dilema oko zapošljavanja. To bi značilo da i jedni i drugi treba da usvoje i prihvate marketinšku orijentaciju u zadovoljavanju obostranih zahtjeva, potreba i želja, jer ako izostane upotreba marketing koncepcije u pogledu zapošljavanja, izostat će i zadovoljstvo, kao i ispunjenje njihovih očekivanja. Suština marketinške orijentacije je da onaj ko traži posao ne nudi sebe (kao gotov proizvod), već da svojim aktivnostima nudi rješenje nekih poslodavčevih zahtjeva i problema. Ako smo spremni da poslodavcu ponudimo alternative za rješavanje njegovog problema, a ne prodajemo svoje zanimanje, onda smo u mogućnosti da se uklopimo u to što on traži, te imamo šanse za dobijanje posla, ako ne, onda će ga dobiti neko drugi ko je spremniji da se prilagodi tržištu rada.*

Ključne riječi: *marketing koncepcija, konkurentnost, generiranje razvoja, osposobljenost kadrova, tržišne potrebe, povećanje zaposlenosti.*

ABSTRACT: *The time in which we live, work and do business, marked by a large and uncertain changes that reflektuju on labor and capital markets,*

which greatly complicates the mainstream of our domestic economic activity. Marketing concepts as a precondition for the realization of the reproductive cycle has become imperative for both employers and the unemployed in addressing their own dilemma of employment. This would mean that both are supposed to adopt and embrace a marketing orientation in meeting the mutual demands, needs and desires, because if you fall behind in the use of marketing concepts in terms of employment, would not automatically and satisfaction, and fulfillment of their expectations. The essence of marketing orientation is the one who seeks a job does not offer himself (as a finished product), but their activities offers a solution to some of the employers' requirements and problems. If you have an employer willing to offer alternatives to solve its problems, rather than sell his interest, then we are able to fit into what he seeks, and we have a chance of getting a job, if not, then you will get someone else who is willing to adapt to the labor market.

Keywords: *marketing concept, competitiveness, generate development, qualification of personnel, market demand, increase employment.*

UVOD

Imajući u vidu da je marketing upravljački proces koji je usmjeren na kreiranje potražnje za određenim proizvodom odnosno uslugom na tržištu, navodi na promišljanje da marketing svojim aktivnostima učestvuje u završavanju reprodukcijskog ciklusa koji se nebi mogao realizovati bez osmišljene i učinkovite upotrebe ljudskih resursa. Ako prihvatimo činjenicu da je globalizacija i internacionalizacija tržišta porušila nacionalne granice i obezbijedila slobodan protok roba, usluga, kapitala i rada, dok je s druge strane dovela domaće kompanije i njene resurse u nezavidan položaj, govori u prilog da su naši privredni subjekti, naš domaći kapital i radna snaga nepripremljeni za promjene koje se dešavaju nametnutim globalizacijskim trendovima.

Marketing koncepcija kao način promišljanja, poslovanja i opredjeljenja naspram tržišta još uvijek nije uvedena u veliki broj naših domaćih poduzeća što se u značajnoj mjeri odražava na njihovu konkurentsku snagu kao jedan od preduvjeta za opstojnost postojećih i zapošljavanje novih kadrova. Velika većina naših poduzetnika nije dovoljno educirana čak niti da prepozna konkurentsku prednost vlastite kompanije ili njenog proizvoda, te se često postojeća komparativna prednost uzima kao isticanje konkurentske, što

zapravo predstavlja povećanu opasnost za poslovanje samog poduzeća. S obzirom da konkurentsku prednost nije jednostavno razviti i istu sačuvati, a niti je moguće zamijeniti je komparativnim prednostima koje se oslanjaju na prirodne resurse, jeftinu radnu snagu i dr. već je neophodno razvijati strategije konkurentnosti zasnovane na znanju, temeljitom poznavanju potreba na tržištu, saradnji poduzeća na njihovom udruživanju i zajedničkom nastupu na tržištu, što u konačnici dovodi do jačanja onih snaga koje se na tržištu prepoznaju kao konkurentske.

Vrijeme je iza nas kada su poduzeća u državnoj svojini obezbjeđivala cjelokupan reprodukcijski ciklus, dok sve više a naročito u zadnje vrijeme privatni sektor predstavlja glavnu pokretačku snagu za otvaranje novih radnih mjesta, stvaranje investicionih mogućnosti i pokretanje tehnoloških inovacija koje omogućavaju razvoj društva u cjelini. Međutim, poduzetnici i poslodavci moraju mijenjati koncepciju i način promišljanja vlastitog poslovanja koje se do sada pokazalo nekonkurentnim čak i u našem domaćem poslovnom okruženju. Njihov cilj treba da bude diferenciranje ili sklanjanje po teoriji „niše“ od velikih i snažnih kompanija čiji su proizvodni programi ili proizvodi u direktnoj konkurenciji.

Proces unapređenja konkurentnosti u našem domaćem poslovnom okruženju zahtijeva od svih stakeholdera (vladin sektor, poslodavci, univerziteti, zavodi i agencije za zapošljavanje, poduzetnički inkubatori, udruženja poslodavaca i dr.), da rade zajedno u kreiranju konkurentnosti kao jedinom načinu suprostavljanja nemilosrdnoj konkurenciji na globalnom tržištu.

S obzirom da je traženje posla postala jedna gotovo isprofilirana profesionalna orijentacija modernog vremena, u kojoj se najveći broj onih koji tragaju za poslom osjećaju veoma nelagodno, stidljivo, pa čak i poniženo, treba da zabrine ne samo one koji posao traže, već i one koji učestvuju u kreiranju strategije zapošljavanja u BiH. Međutim, ako se osvrnemo na tržište radne snage savremenih ekonomija, uočićemo da je to normalna i ustaljena poslovna aktivnost koja vas pokreće da tražite zaposlenje kao prvo zanimanje, da mijenjate poslodavca ili u nekim slučajevima da mijenjate potpuno profesionalno zanimanje, a sve u cilju vlastitog ostvarenja zamišljenih životnih ciljeva.

MARKETING KONCEPCIJA U FUNKCIJI POVEĆANJA ZAPOSLTENOSTI

Nekada su promjene na tržištu rada odraz modernog i tehnološkog napredovanja, odnosno rezultat modernog načina poslovanja i brzog prilagođavanja promjenama u okruženju, a nekada posljedica slabog ekonomskog razvoja i nepripremljenosti tranzicijskih ekonomija da se pokušaju izboriti za opstojnost u sve turbulentnijem i konkurentski izoštrenijem tržišnom okruženju. Sve snažnija konkurencija na tržištu rada nametnula je slobodan i brz protok ljudskih resursa, što je za nepripremljene tranzicijske zemlje kao što je BiH postalo izazov ali i prijetnja sa mogućim negativnim ishodom.

U potpunom haosu koji vlada u segmentu zapošljavanja izostalo je poštivanje zakonskih uzansi koje svima garantuju jednakopravnost i iste aršine u zapošljavanju i to putem zavoda za zapošljavanje, što nas navodi na jednostavan zaključak da i poslodavci i nezaposleni u rješavanju vlastitih dilema oko zapošljavanja treba da usvoje i prihvate marketinšku orijentaciju. Ako je osnovna filozofija marketinške koncepcije pravilno shvaćena, onda se može jasno uvidjeti da je kompletna marketinška orijentacija okrenuta krajnjem korisniku što u osnovi stavlja fokus na njegove potrebe, zahtjeve i želje, pa čak i one skrivene koje marketari nemogu zadovoljiti. U traženju posla, to bi značilo da je fokus na poslodavcima i njihovim potrebama, željama, a ne na nama, odnosno našim željama i potrebama.

Ako poslodavcu zatreba neko zanimanje koje nije u skladu sa stručnom spremom onoga ko traži posao, bilo bi logično da se tražilac posla koji dobije takav posao brzo prilagodi (specijalizira) za traženo zanimanje, a nikako da pokušava da se nametne kao dobar poznavalac svoje stvarne stručne spreme. Suština marketinške orijentacije je da onaj ko traži posao ne nudi sebe (kao gotov proizvod), već da svojim aktivnostima nudi rješenje nekih poslodavčevih problema i zahtjeva. Ako smo spremni da poslodavcu ponudimo alternative za rješavanje njegovog problema, a ne da prodajemo svoje zanimanje, onda smo u mogućnosti da se uklopimo u ono što on traži, imamo šanse za dobijanje posla, ako ne, onda će ga dobiti neko drugi ko je spremniji da se prilagodi tržištu rada. Bilo bi poželjno da oni koji traže posao nastoje da sebe i svoje sposobnosti prilagode poslovima koji se traže, odnosno da svoja znanja i umijeća prilagode trenutnoj potražnji. Ako bi oni koji su nezaposleni shvatili značaj marketinške koncepcije u zapošljavanju, oni bi plasiranje svojih sposobnosti, znanja i umijeća na tržištu rada shvatili isto kao i proces ponude proizvoda ili usluga na tržištu. Kada bi primijenili poznati marketinški miks 4P koji podrazumijeva (proizvod, cijenu, distribuciju i promociju), bilo

bi nam potpuno jasno kako svi ti elementi (ukoliko budu pravilno shvaćeni) utiču na uspješno zapošljavanje.

Osoba koja želi da se zaposli sa svim svojim sposobnostima, znanjem i umijećem je personifikacija proizvoda, ali ne i uvijek gotovog proizvoda, jer ga je potrebno nekada dodatno oblikovati i mijenjati u skladu sa potrebama poslodavaca. Ako je taj proizvod u skladu sa očekivanjima poslodavaca onda je on skuplji, traženiji od onoga koga treba dodatno educirati ili mu čak mijenjati njegovo ranije zanimanje. Ali već tu nastaje problem koji je trebalo riješiti mnogo ranije, jer traženje posla je proces koji započinje mnogo ranije nego što se vi evidentirate na zavod za zapošljavanje. To vrijeme procesa traženja posla povezano je sa izborom vašeg srednjeg obrazovanja pa čak i prije toga, što vaše zaposlenje čini još neizvjesnijim, jer ste se vi mnogo ranije opredijelili za vaše zanimanje nego što ste mogli predvidjeti potrebe za radnom snagom na tržištu. Ali ni to nije dovoljno snažno opravdanje da vi u okruženju u kojoj je razvijena industrija rudarstva odlučujete se za upis u muzičku školu ili upisujete studij za pilote u državi u kojoj nema niti jednog aviona. To znači da proizvod mora da se traži na tržištu da bi mogao da se proda. Međutim, ukoliko ste spremni da se brzo prilagodite odnosno uskladite svoje predhodno zanimanje, sposobnosti i znanja sa zahtjevima koji dolaze sa tržišta rada, onda ste u situaciji da vi sebe kao proizvod uspješno plasirate na tržištu rada i to prvenstveno kao rezultat ispunjavanja potreba i želja poslodavca. Cijena koju prilikom zapošljavanja želite da postignete za svoj rad, nesmije biti ni preskupa a niti prejeftina. Da bi ispravno postavili cijenu svoga rada, morate dobro poznavati tržište rada, potražnju na tržištu, a ujedno morate poznavati percepciju poslodavca koji već unaprijed ima formiranu cijenu korisnosti od obavljenog posla koji od vas očekuje. Bilo bi dobro da ni u kom slučaju ne podcijenite svoj rad, jer će poslodavac u samom početku izgubiti povjerenje u vaše sposobnosti, a ako postavite previsoku cijenu od koje ne odustajete, onda će poslodavac potražiti nešto jeftiniju radnu snagu za isti posao.

Nezaobilazno pitanje koje se uvijek nameće kao nepoznanica je kako pronaći poslodavca, odnosno kojim kanalom (distribucija) ćete vi kao proizvod doći u prvi kontakt sa poslodavcem. Najčešći kanali kontakta sa poslodavcem su putem oglasa, zavoda za zapošljavanje, agencija za zapošljavanje, web sajta na kojem se oglašavaju radna mjesta, ili neke veze koja će vam omogućiti kontakt sa poslodavcem. Da bi vaš kontakt sa poslodavcem bio uspješan morate imati pripremljenu vašu biografiju (CV) u kojem biste istakli sve one vaše sposobnosti i znanja od kojih poslodavac očekuje najviše koristi u obavljanju povjerenih vam poslova. Veoma često, a što je i praksa pokazala da se nezaposlene osobe prijave na zavod za zapošljavanje i stime misle da je njihova aktivnost u traženju posla završena. To zasigurno nije dovoljno i neophodno je da vi tražite posao a ne da samo čekate posao za vas. Međutim, ako ste već prepoznati ili poznati kao veliki stručnjak, ako je vaše zanimanje

deficitarno a za istim ima stalna potreba, ili ako se čulo o vama kako ste vrijedni i da vredite, onda će posao tražiti vas a ne vi posao. Ali ako već nije tako, pratite oglase i prijavljujte se na njih, prijavite se na web sajtove koji se bave posredništvom u zapošljavanju, kontaktirajte agencije za zapošljavanje i oglašavajte se sa svojim znanjima i umijećima u svim onim glasilima koja su interesantna za poslodavce.

U KOM SMJERU DO NOVOG ZAPOŠLJAVANJA?

Politika i ciljevi EU u pogledu novog zapošljavanja usmjereni su razvoju MSP-a, sa posebnim osvrtom na uklanjanje barijera administrativnog, finansijskog i pravnog karaktera, te poticanju njihovog udruživanja u jedinstveno tržište. Ono što zaokuplja našu pažnju jeste da je EU-a usmjerila svoju pomoć MSP-a upravo u manje razvijenim regijama zemalja u tranziciji, pa samim time i u BiH, pri čemu se njihova pomoć ogleda najčešće u promociji saradnje i partnerstva, pomoć u nabavi kapitala, unapređenju kvalitete menadžerskog djelovanja, kao i prenošenju iskustava iz onih regija koje su ostvarile pozitivnu poslovnu praksu. Vrijeme u kojem su politike i ciljevi EU u pogledu razvoja privrede u cjelini na prostoru BiH bile gotovo nametnute, opteretila su moja skromna promišljanja koja su išla u pravcu da se naša privredna društva tipa Energoinvest, Šipad, Željezara Zenica i druga slična poduzeća, žele na taj način zapostaviti u svom razvoju, kako bi im se umanjila nekadašnja konkurentna snaga koja je postojala svojevremeno na tržištu, a da nam se zauzvrat pomogne u razvoju koncepta MSP-a. Ova moja promišljanja sam odbacio i napustio tek onda kada sam spoznao da je brzina razvoja malih i srednje velikih poduzeća značajno veća nego kod velikih privrednih društava i što je u malim i srednjim poduzećima zaposleno više od dvije trećine ukupno zaposlenih, te da se većina poslovnih aktivnosti upravo pokreće na nivou mikro poduzeća. Nadalje, moglo se uočiti da se tokom dužeg vremenskog perioda broj radnih mjesta, odnosno broj novo zaposlenih generira upravo u mikro i malim poduzećima, dok su velika poduzeća postala teško pokretljiva, opterećena zastarjelim tehnološkim postupcima, načinom rada i nekonkurentna u savremenoj tržišnoj orijentaciji, što je u konačnici dovelo i do smanjenja potrebe za novim upošljavanjem a kasnije i do otpuštanja postojećih zaposlenika.

Europska unija donijela je Europsku povelju o malim poduzećima, koja polazi od ocjene da mala poduzeća predstavljaju temelj europske privrede i da su ona glavni generator zapošljavanja, i mjesto u kojima se razvijaju mnogobrojne poslovne ideje. Međutim, i dalje su na sceni barijere koje država BiH nemože da savlada, a koje se odnose na stvaranje pozitivnog poduzetničkog okruženja, te razvoja poduzetničke kulture. Primijetno je

dsustvo svih aktivnosti u povezivanju odnosno udruživanju malog i srednjeg biznisa sa velikim privrednim subjektima kao što je to praksa susjednih razvijenih zemalja u našem okruženju. Mentalni sklop bh-a poduzetnika ljubomorno čuva svoj kapital i ne želi zaposliti one kadrove-menadžere koji bi svojim znanjima, umijećem i stručnošću doprinijeli bržem razvoju i konkurentskom jačanju takvih poduzeća. Ideje o udruživanju njihovih poslovnih kapaciteta, barem na nivou promocije ili zajedničkog nastupa na sajmovima nisu još uvijek ozbiljnije shvaćene, a potreba za formiranjem klastera ili nekog zajedničkog poduzeća u cilju jačanja konkurentskog nastupa na tržištu, nemože ni kao ideja da postane dio zajedničke stvarnosti.

NEUSKLADENOST PONUDE I POTRAŽNJE NA TRŽIŠTU RADA

Odlika velikog broja zemalja u tranziciji kroz koju prolazi i bh-a je neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada, što one koji traže posao a također i poslodavce dovodi u stanje nezadovoljstva i poslovne neizvjesnosti. Na jednoj strani poslodavci imaju potrebu i traže stručnu i osposobljenu radnu snagu, osobe sa stečenim poslovnim iskustvom, ali još uvijek spremne da brzo uče i još brže se prilagođavaju i prihvataju promjene koje se svakodnevno dešavaju u poslovnom okruženju. Na drugoj strani imamo preveliki broj prijavljenih lica na zavodima za zapošljavanje koji čekaju godinama posao, za čijim zanimanjima nepostoji gotovo nikakav interes poslodavaca, a i sami nisu spremni za aktivniji odnos u smislu vlastitog osposobljavanja i prilagođavanja onim zanimanjima koja su više tražena na tržištu rada. Potreba za cjeloživotnim učenjem postaje rutinska aktivnost svih onih koji žele opstojnost ili napredovanje na tržištu rada. S obzirom da na tržištu rada se dešavaju svakodnevne promjene koje nameću obavezu razvijanja sposobnosti za prihvatanje stalnih poslovnih promjena, dovodi do novih prilika i šansi u zapošljavanju, a samim time i do određenih prijetnji onima koji nisu u mogućnosti da svoja zanimanja zamijene za ona koja su više tražena na tržištu rada.

Imajući u vidu promjene koje se dešavaju na tržištu rada, neophodno je da svi oni stakeholderi koji utiču na kreiranje profesije (zanimanja), a kasnije i oni koji povezuju radnu snagu sa poslodavcima (zavodi za zapošljavanje), kreiraju, promovišu i realizuju programe namijenjene korisnicima njihovih usluga i promovišu značaj i potrebu cjeloživotnog učenja u skladu sa potražnjom na tržištu rada. Donedavno se nezaposlenim licima pristupalo sa jedinstvenim, zajedničkim programima prekvalifikacije u realizaciji programa stručnog usavršavanja ili prekvalifikacije, dok savremeni tržišni trendovi

i postojeća praksa zahtijevaju kreiranje i realizaciju stručnog tretmana za svako ponaosob nezaposleno lice, jer sve više europski standardi u fokus interesovanja stavljaju brigu za pojedinca a ne ciljnih grupa. Cilj je pripremiti za posao radnika koji će moći adekvatno da odgovori sve zahtjevnijim poslodavcima. Ukoliko se kontinuirano istražuje i analizira tržište radne snage i ukoliko se uspostavi aktivan odnos svih učesnika u kreiranju, nastajanju određenog zanimanja, sa posebnim osvrtom na istraživanje zahtjeva i potreba poslodavaca, malo je za vjerovati da će se dešavati ovakav vid neusklađenosti ponude i potražnje na tržištu rada. Savremeno tržište rada, dominantno kao rastuće tržište, zahtijeva takvu radnu snagu koja je do te mjere profesionalno isprofilirana i stručno osposobljena da u savremenim poslovnim procesima pridonose najviše profita i krajnjeg zadovoljstva korisnika njihovih proizvoda i usluga. Naše domaće tržište nudi jeftinu i neadekvatno osposobljenu radnu snagu od koje se nemogu očekivati značajniji poslovni efekti, te je već poodavno zamijenjena tehnološkim postupcima novih generacija uključujući i robote, tako da savremeno tržište kapitala i rada svakodnevno gubi potrebu za takvom radnom snagom.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sušтина marketinške orijentacije je da onaj ko traži posao ne nudi sebe kao gotov proizvod, već da svojim aktivnostima nudi rješenje nekih poslodavčevih problema i zahtjeva. Ako smo spremni da poslodavcu ponudimo alternative za rješavanje njegovog problema, a ne da prodajemo svoje zanimanje, onda smo u mogućnosti da se uklopimo u to što on traži, imamo šanse za dobijanje posla, ako ne, onda će ga dobiti neko drugi ko je spremniji da se prilagodi tržištu rada. Bilo bi poželjno da oni koji traže posao nastoje da sebe i svoje sposobnosti prilagode poslovima koji se traže, odnosno da svoja znanja i umijeća prilagode trenutnoj potražnji. Ako bi oni koji su nezaposleni shvatili značaj marketinške koncepcije u zapošljavanju, oni bi plasiranje svojih sposobnosti, znanja i umijeća na tržištu rada shvatili isto kao i proces ponude proizvoda ili usluga na tržištu.

Prošla su vremena kada su se tradicionalni faktori kao što su prirodna bogatstva i veliki broj nezaposlene jeftine radne snage kod jednog broja makroekonomskih teoretičara smatrali kao jedan od elemenata konkurentne prednosti, već je vrijeme u kojem je neophodno razvijati strategije konkurentnosti zasnovane na znanju, temeljitom poznavanju potreba na tržištu, saradnji poduzeća u njihovom udruživanju i zajedničkom nastupu na tržištu, što u konačnici dovodi do jačanja onih snaga koje se na tržištu prepoznaju kao konkurentne. Savremeno tržište rada, dominantno kao rastuće tržište, zahtijeva takvu radnu snagu koja je do te mjere profesionalno

isprofilirana i stručno osposobljena da u savremenim poslovnim procesima pridonosi najviše profita i krajnjeg zadovoljstva korisnika njihovih proizvoda i usluga. Naše domaće tržište nudi jeftinu i ne adekvatno osposobljenu radnu snagu od koje se nemogu očekivati značajniji poslovni efekti, već je poodavno zamijenjena tehnološkim postupcima novih generacija uključujući i robote, tako da savremeno tržište kapitala i rada svakodnevno gubi potrebu za takvom radnom snagom.

Imajući u vidu promjene koje se dešavaju na tržištu rada, neophodno je da svi oni stakeholderi koji utiču na kreiranje profesije (zanimanja), a kasnije i oni koji povezuju radnu snagu sa poslodavcima (zavodi za zapošljavanje), kreiraju, promovišu i realizuju programe namijenjene korisnicima njihovih usluga i promovišu značaj i potrebu cjeloživotnog učenja u skladu sa potražnjom na tržištu rada isto kao i proces ponude proizvoda ili usluga na tržištu.

Ako su globalizacijski procesi učinili tržište kapitala i rada otvorenim, postavlja se s pravom logično pitanje, zašto naši nezaposleni kadrovi nisu pronašli svoje mjesto na takvim tržištima. Odgovor na ovo pitanje je veoma kompleksan, i skriva se u različitim segmentima naše društvene zbilje, ali ono što je očigledno je da mi proizvodimo kadrove koji mogu raditi samo u ograničenom poslovnom okruženju, jer zanimanja naših nezaposlenih nisu kompatibilna zanimanjima i radnom osposobljenošću uposlenika zapadnoevropskog tržišta rada. Međutim, mnoštvo barijera u novom zapošljavanju moguće je umanjiti pravovremenom upotrebom marketing koncepcije, i to naročito u odabiru obrazovnog profila, odnosno preferenciji budućeg zanimanja, kao i pokretanju vlastitih poduzetničkih ideja koje nude najbrži oblik zapošljavanja i koje su generator budućeg ekonomskog razvoja društva u cjelini.

FISKALIZACIJA U FUNKCIJI POVEĆANJA NAPLATE JAVNIH PRIHODA

FISKALIZATION GEARED TOWARDS ENHANCING THE COLLECTION OF PUBLIC REVENUE

Doc. dr. Zijo Veledar,

Fakultet poslovne ekonomije, Sveučilište / Univerzitet „VITEZ“ u Travniku

SAŽETAK: Fiskalizacija je pojam koji se u posljednje vrijeme najviše spominje u FBiH, zbog više razloga. Proces koji je otpočeo u FBiH s ciljem da se pod kontrolu stavi evidencija prometa je fiskalizacija. U skladu sa zakonskom regulativom, kao i pratećim propisima, otpočeo je angažman na polju fiskalizacije. Smatra se da je to jedan od koraka u cilju smanjenja sive ekonomije. Iskustva i praksa su različita u različitim državama. Komparacija je nužno prihvatljiva kako u pojmovnom tako i u praktičnom dijelu u entitetima unutar BiH i sa drugim državama.

Potpuna primjena novog Zakona o fiskalnim sistemima na nivou Federacije BiH može se očekivati tek u 2011. godini, iako je on stupio na snagu 1. januara 2010. godine. Dakle, za provođenje zakona izrađeni su i doneseni provedbeni podzakonski akti čime su stečeni svi potrebni uslovi za finalizaciju pripremnih aktivnosti odnosno sačinjavanje zapisnika o ispunjavanju uvjeta za početak fiskalizacije.

Evidentiranjem ostvarenog gotovinskog prometa kroz fiskalne sisteme bez sumnje će uticati na porast iskazanog ukupnog prihoda kako na nivou registrovanih obveznika fiskalizacije tako i na nivou FBiH. Podizanjem nivoa ukupnog prihoda povećat će se učešće realne u odnosu na sivu ekonomiju. Konačan rezultat je povećanje osnovice za oporezivanje dobiti sa Implikacijom na povećanje poreza na dobit, odnosno doći će do povećanja javnih prihoda kao jednog od indikatora ekonomskog rasta. Povećanje budžetskih prihoda omogućit će Vladi u FBiH investiranje u programe novog zapošljavanja sa očekivanim uticajem na smanjenje stope nezaposlenosti.

Ključne riječi: fiskalizacija, fiskalni sistemi, porezni obveznik, gotovinski promet, javni prihod

UVOD

U Federaciji BiH projekat fiskalizacije je započeo na kraju 2008-e godine sa Odlukom o pokretanju postupka uvođenja fiskalnih kasa po GRPS sistemu kao najsavremenijem rješenju za fiskalizaciju.

Polovinom 2009. godine je i zvanično počeo proces fiskalizacije u F BiH, nakon što je Vlada Federacije BiH utvrdila i u parlamentarnu proceduru uputila Nacrt Zakona o fiskalnim sistemima, kojim je propisana obaveza evidentiranja svakog pojedinačno ostvarenog prometa preko fiskalne kase ili drugog fiskalnog proizvoda nezavisno od načina plaćanja.

Krajem 2009.godine Parlament Federacije BiH donio je Zakon o fiskalnim sistemima („Službene novine Federacije BiH”, broj: 81/09) koji, u okviru fiskalne reforme, propisuje uvođenje fiskalnih instrumenata i tehničko opremanje poreskih obveznika elementima digitalnih i telekomunikacionih tehnologija.

Prema ovom novom propisu, obavezu opremanja komunikacionim tehnologijama ima svako lice upisano u registar za promet dobara i pružanje usluga, a kao krajnji cilj njegovog praktičnog provođenja je potpuno ostvarivanje pravne sigurnosti prilikom trgovanja, te stabilnosti i zaštite potrošača, uz pomoć posebne komisije Federalnog ministarstva finansija, Porezne uprave Federacije BiH i Uprave za inspeksijske poslove, koje su zadužene za nadzor nad provođenjem Zakona o fiskalnim sistemima.

Potpuna primjena novog Zakona o fiskalnim sistemima na nivou Federacije BiH može se očekivati tek u 2011. godini, iako je on stupio na snagu 1. januara 2010. godine. Dakle, za provođenje zakona izrađeni su i doneseni provedbeni podzakonski akti čime su stečeni svi potrebni uslovi za finalizaciju pripremnih aktivnosti odnosno sačinjavanje zapisnika o ispunjavanju uvjeta za početak fiskalizacije.

Fiskalizacija je pojam koji se u posljednje vrijeme najviše spominje u FBiH, zbog više razloga. Proces koji je otpočeo u FBiH s ciljem da se pod kontrolu stavi evidencija prometa je fiskalizacija. U skladu sa zakonskom regulativom, kao i pratećim propisima, otpočeo je angažman na polju fiskalizacije. Smatra se da je to jedan od koraka u cilju smanjenja sive ekonomije. Iskustva i praksa su različita u različitim državama. Komparacija je nužno prihvatljiva kako u pojmovnom tako i u praktičnom dijelu u entitetima unutar BiH i sa drugim državama.

Posljednja desetljeća XX. stoljeća snažno su obilježena internacionalnim

procesima u svim sferama političkog i ekonomskog života. Ovi procesi zahvatili su sve segmente nacionalne ekonomije zemalja. Male i otvorene zemlje kreiraju nacionalnu fiskalnu politiku uzimajući u obzir međunarodne standarde i eksterne, egzogene faktore iz međunarodnog okruženja. Fiskalizacija je pojam koji se u posljednje vrijeme najviše spominje u FBiH, zbog više razloga. Proces koji je otpočeo u FBiH s ciljem da se pod kontrolu stavi evidencija prometa je fiskalizacija. U skladu sa zakonskom regulativom, kao i pratećim propisima, otpočeo je angažman na polju fiskalizacije. Smatra se da je to jedan od koraka u cilju smanjenja sive ekonomije. Iskustva i praksa su različita u različitim državama. Komparacija je nužno prihvatljiva kako u pojmovnom tako i u praktičnom dijelu u entitetima unutar BiH i sa drugim državama.

Međunarodni faktor na globalnom planu koji utiče na nacionalne fiskalne politike jeste politika međunarodnih finansijskih institucija, poput Međunarodnog monetarnog fonda ili Svjetske banke, koje diktiraju fiskalne ciljeve zemalja dužnika, kako bi održale njihovu fiskalnu stabilnost, a time i kreditnu sposobnost u pogledu izvršenja programa i preuzetih obaveza prema institucijama.

U fiskalnom smislu BiH je zemlja složene strukture, izvorno visoko decentralizirana, sa snažno naglašenom političko-administrativnom asimetrijom, koja ima posljedice na ukupan fiskalni sistem BiH. Izbor evropskog puta obavezuje fiskalne vlasti u BiH da dalje usklađuju fiskalni sistem i politiku s politikom EU. *Kako se s uvođenjem ovakvog sistema usaglasila i evropska zajednica, očigledno je da je donesena politička odluka da se dosljedno kontroliše ostvareni promet, bilo putem izdatih faktura svih pravnih i fizičkih lica, bilo onih subjekata u poslovanju koji pretežno obavljaju gotovinski promet.*

Evidentiranjem ostvarenog gotovinskog prometa kroz fiskalne sisteme bez sumnje će uticati na porast iskazanog ukupnog prihoda kako na nivou registrovanih obveznika fiskalizacije tako i na nivou FBiH. Podizanjem nivoa ukupnog prihoda povećat će se učešće realne u odnosu na sivu ekonomiju. Konačan rezultat je povećanje osnovice za oporezivanje dobiti sa implikacijom na povećanje poreza na dobit, odnosno doći će do povećanja javnih prihoda kao jednog od indikatora ekonomskog rasta. Povećanje budžetskih prihoda omogućit će Vladama u FBiH investiranje u programe novog zapošljavanja. Smanjenjem stope nezaposlenosti FBiH i BiH će se približiti makroekonomske stabilnosti od koje je, mora se priznati, u ovom trenutku daleko.

Pretpostavke za fiskalizaciju u FBiH

Koliko je fiskalizacija kompleksan i složen postupak to ukazuje činjenica da je Zakon o fiska-lizaciji donešen u decembru 2009.godine, a postupak fiskalizacije je započet tek u drugoj polovini 2010. godine. Ovo iz razloga što je trebalo donijeti akta za njegovo provođenje, odnosno implementaciju, zatim registrovati proizvođače fiskalnih kasa, dodjeliti licence za ovlaštene proizvođače, utvrditi mrežu servisa i obezbjediti dovoljan broj kasa, edukovati poreske službenike i poreske obveznike za provođenje ovog kompleksnog postupka.

Pravni osnov za fiskalizaciju čini Zakon o fiskalnim sistemima („Službene novine Federacije BiH“, br. 81/09) i trebao se početi primjenjivati od 01.01.2010.g. Provođenje postupka fiskalizacije uređeno je podzakonskim provedbenim aktima. Pregled propisa koji regulišu fiskalni sistem u FBiH prikazan je u narednoj tabeli:

Tabela br 1. Propisi koji regulišu Fiskalni sistem u F BiH

R.Br	Propis	Objavljen u	Broj
1	Zakon o fiskalnim sistemima	Službene novine Federacije BiH	81/09
2	Pravilnik o vrstama i oblicima plombi fiskalnog sistema	Službene novine Federacije BiH	11/10
3	Pravilnik o izgledu fiskalnih, nefiskalnih i testnih dokumenata, značenju pojedinih podataka sadržanih u fiskalnim dokumentima i konturama, obliku i sadržaju fiskalnog loga	Službene novine Federacije BiH	11/10
4	Pravilnik o vrstama fiskalnih uređaja, tehničkim i funkcionalnim karakteristikama dijelova fiskalnih sistema, vrstama servisiranja i resetiranja i oznakama djelova fiskalnih sistema	Službene novine Federacije BiH	11/10
5	Pravilnik o izgledu i sadržaju zahtjeva, obrazca, obavještenja i ostalih pratećih dokumenata uz fiskalne sisteme	Službene novine Federacije BiH	30/10
6	Pravilnik o sadržaju formulara i načinu ispitivanja dijelova fiskalnih sistema	Službene novine Federacije BiH	31/10

7	Pravilnik o postupcima i redosljedu radnji u procesu fiskalizacije	Službene novine Federacije BiH	31/10
8	Pravilnik o registrovanju proizvođača/zastupnika fiskalnih sistema	Službene novine Federacije BiH	4/10

Obavezu za fiskalnim uređajima imaju oni koji evidentiraju svako pojedinačno ostvarivanje prometa neovisno od načina plaćanja (gotovina, ček, kartica, virman, i slično) kao i svako lice koje je upisano u odgovarajući registar prometa dobara i pružanja usluga klijentima. To podrazumjeva pravna lica koja su po važećim propisima registrovana za obavljanje određene privredne i druge zakonom propisane djelatnosti. Svaki poduzetnik koji je kod nadležnog organa registrovan za obavljanje samostalne privredne i druge zakonom propisane djelatnosti podliježe obavezi.

Od obaveze posjedovanja fiskalne kase prema odredbama Zakona izuzeti su: samostalni poljoprivredni proizvođač, u slučaju prodaje vlastitih poljoprivrednih proizvoda na pijačnim tezgama i porodičnom poljoprivrednom gazdinstvu, vlasnik samostalne zanatske radnje, u slučaju prodaje vlastitih proizvoda umjetničkog i starog zanatstva i domaće radinosti na pijačnim tezgama i sličnim objektima, banke i osiguravajuća društva, energetska, komunalna, telekomukaciona i druga preduzeća koja naknadu za prodatu robu, odnosno pružanje usluge naplaćuju ispostavljanjem računa o obračunu potrošnje preko mjernih instrumenata, poštanske aktivnosti i prevoz i isporuka poštanskih pošiljki, obavezno socijalno osiguranje, djelatnost vjerskih organizacija, umjetničko i književno stvaralaštvo i scenska umjetnost, rad umjetničkih ustanova, djelatnost biblioteka, djelatnost arhiva, djelatnost muzeja, prodaja preko automata, djelatnost čistača cipela i nosača i djelatnost obrazovanja (predškolsko, osnovno, srednje i visoko).

Opravdanost provođenja fiskalizacije najjednostavnije je spoznati u korelaciji novčanih transakcija sa mnogobrojnim mahinacijama. Robni promet stvara sebi novac. Novac je osnov za ekonomski razvoj i opću ekonomsku stabilnost pa je od izuzetne važnosti regulacija gotovinskog novca kao izvora ostvarenih prihoda. Jedna od osnovnih funkcija novca je novac kao prometno i platežno sredstvo. Time promet kojim se plaća roba ili usluga postaje i predmet fiskalizacije. Stoga je neophodna kontrola ispravnosti obavljenih transakcija na relaciji kupac i prodavac pravno ili fizičko lice. Izraz upravljanje novcem odnosi se na planiranje, kontrolu i računovodstveno praćenje novčanih transakcija. Efikasno upravljanje novcem je važno za uspjeh čak i opstanak gotovo svakog preduzeća.

Kontrola novca je nužna i neophodna i posmatra se kao sredstvo sprečavanja prevara i krađa. Neophodno je odvojiti funkciju obavljanja

novčanih transakcija od njihovog evidentiranja. Zaposelni koji obavljaju novčane transakcije ne bi trebali imati pristupa računovodstvenoj evidenciji, a računovodstveno osoblje ne bi trebalo imati pristup novcu. Neophodno je planirati novčane primitke, ali i izdatke. Pripremiti kontrolu popisa novčanih primitaka te vremena i mjesta na kojim je novac primljen. Kod prodaje za novac neophodan je popis na blagajničkoj traci koji označava evidentiranje svake prodaje.

Prihod od prodaje za novac trebao bi biti uočljiv na blagajni tako da kupac može vidjeti evidentirani iznos. Kasa sadrži papirnu traku koja služi kao kontrolni popis za novčanu prodaju. Kad prodavači završe radno vrijeme, oni će prebrojati novac u kasi i odnijeti ga blagajniku. Predstavnik će računovodstvenog odjela izvaditi traku iz blagajne, usporediti ukupan iznos na traci s iznosom koji je predat blagajniku i evidentirati prihod od prodaje za novac u računovodstvenoj evidenciji.

Prethodno izloženi stavovi o značaju gotovinskih transakcija pokazuju nužnost fiskalne discipline. Fiskalnu disciplinu je moguće postići i procesom fiskalizacije.

Mogući efekti nakon provođenja postupka fiskalizacije

Evidentiranje prometa putem fiskalnih kasa omogućava postupke kontrole koji se djelimično može vršiti u Poreskoj upravi, tako što poreski inspektor prima sa servera podatke o dnevnom prometu ostvarenom kod poreskog obveznika. Ukoliko se detaljnije pristupi analizi dobijenih podataka od obveznika postoji mogućnost pronalaska poreskih obveznika koji izbjegavaju evidentiranje prometa putem fiskalnih kasa. Samim time se i povećava naplata poreza.

Time će se povećati fiskalna disciplina, bolji uvid u sistem PDV. Bolja kontrola ostvarene dobiti, a samim time i poreza na dobit.

Plaćanje gotovinom često se nije evidentiralo u prometima bez obzira na onu parolu „uzmi račun“. Postupka fiskalizacije bi trebao povećati evidentiranje gotovine preko fiskalne kase, a samim time i odraziti se na plaćene poreze i povećavanje prihoda. Nužnost fiskalizacije je da ona bude potpuna i da fiskalne kase budu realnost i da bude adekvatna medijska popraćenost fiskalizacije radi boljeg rješavanja nedoumica i konfuzije koja se stvara kod poreskih obveznika.

Kao efektivni razlozi uvođenje sistema fiskalnih kasa mogli bi se svesti na:

- suzbijanje „sive“ ekonomije,

- efikasnija i racionalnija kontrola poreznih obveznika,
- bolja naplata poreza, jačanje prihodne strane budžeta
- povećanje fiskalne discipline,
- evidentiranje fiskalnih obveza i stvarno ostvarenog prometa u maloprodaji,
- unapređenje bezgotovinskog plaćanja i
- harmonizacija prometne sfere s europskim standardima.

Također, smatra se da je uvođenje fiskalnih kasa bitan preduvjet za efikasno funkcionisanje sistema PDV-a, zaštite budžetskih sredstava, te za povećanje stepena kontrole i naplativosti.

Pri razmatranju argumentacije za uvođenje fiskalnih sistema uzete su u obzir i činjenice da u Bosni i Hercegovini postoji veliki broj fizičkih i pravnih osoba koje organiziraju i vrše promet proizvoda i usluga, a nisu registrirani PDV obveznici, pa ne postoji mogućnost njihove kontrole. Dešava se da uvoznici plaćaju PDV i knjiže ga kao svoj ulazni porez, nakon čega u knjigovodstvu prikazuju da je prodajna cijena neznatno veća, ista ili čak manja od nabavne, tako da se kroz evidenciju smanjuju podaci o izlaznom porezu.

Za očekivati je da bi se ovakve zloupotrebe znatno smanjile uvođenjem fiskalnih kasa.

Pored učinka na makroekonomsku stabilnost i povećanje discipline u prikupljanju poreznih prihoda postoji još dosta pozitivnih efekata koji se mogu dobiti uvođenjem fiskalnih kasa sa terminalom za daljinsko očitavanje s aspekta efikasnosti Porezne uprave. Na ovaj način se omogućava bežični prenos podataka u poreznu administraciju o dnevnoj prodaji svakih 14 dana ili tokom drugog podložnog razdoblja, puno djelotvornija kontrola i prikupljanje poreza.

Fiskalizacija će omogućiti da se kontrole rade ciljano i da se unaprijed vrši njihova priprema i time povećava kvalitetu kontrole poreznog obveznika čime se dobija na vremenu kako poreznog obveznika tako i kontrolnog organa. Povećava se efikasnost rada porezne administracije i poboljšava upravljanje ljudskim resursima. Broj ljudi koji su potrebni za kontrolu mogu se smanjiti.

Porezni obveznik štedi na vremenu formatiranja podataka u registar kasi, obzirom da se podaci čitaju odmah i bežični prijenos liste prodatih artikala. Tehnička sigurnost je velika ali nije potpuna stoga je na vlastima da raspoloživim mjerama i stvaranjem pravnog okvira utječe na provođenje adekvatnih mjera zaštite.

Fiskalne kase će poboljšati disciplinu poreskih obveznika i time je

očekivati i objektivnije izkazivanje stvarno realiziranog gotovinskog prometa u poslovnim knjigama.

Pored toga što je fiskalizacija kompleksan i složen postupak, to je i veliki finansijski izdatak za poreske obveznike koji sigurno nije bio planiran u njihovom budžetu, a cijene fiskalnih sistema su znatno više u odnosu na cijene u okruženju. Pored cijene plaćene za nabavku fiskalnog sistema treba obezbjediti sredstva za servisiranje i održavanje sistema, kao i mjesečnu pretplatu na SIM karticu i to su neophodni troškovi za provođenje fiskalizacije.

Prema procjenama Porezne uprave FBiH za potrebe fiskalizacije neophodno je nabaviti 80.000 fiskalnih kasa čija se cijena kreće u rasponu od 500,00KM do 1.500,00KM tako da prosječna cijena iznosi 1.000,00KM. Kada se potreban broj kasa od 80.000 komada pomnoži sa prosječnom cijenom od 1.000,00KM dobije se mogući iznos koji treba utrošiti za provođenje postupka fiskalizacije od 80.000.000,00KM na strani već bitno posrnule ekonomije u FBiH.

Dinamika provođenja fiskalizacije je slabija karika kompletnog procesa pri tome imajući u vidu da je prva kasa fiskalizirana u avgustu 2010.godine, da su rokovi za završetak procesa fiskalizacije prolongirani već tri puta i da je do polovine maja 2011.godine instalirano samo 4.000 komada kasa što čini nekih 5% od planiranog broja.

U nemogućnosti praćenja procesa fiskalizacije određeni broj poreskih obveznika odjavio obavljanje djelatnosti, jer nije mogao obezbjediti sredstva za nabavku fiskalnih kasa bez kojih se postupak fiskalizacije nije mogao ni započeti a pogotovo okončati.

Zaključak

U skladu sa iznesenim ocjenama i konstatacijama, nameće se dilema da li je bilo opravdano na opisani način uvoditi sistem fiskalizacije u Federaciji, sličan zemljama jugoistočne Evrope,

Ova dilema čini se opravdanom, upravo zbog velikih problema u provođenju fiskalizacije u Republici Srpskoj - od problema sa uređajima koji ne funkcioniraju pri niskim temperaturama (obveznici se, čak, dovijaju i stavljaju fiskalne kase u frižidere kako bi se izbrisala kompletna memorija?!) do svakodnevnog očitavanja i analize dobivenih podataka za što je potrebno angažiranje velikog broja ljudi u administraciji.

Ipak, ne preostaje ništa drugo, nego da se podrži uvođenje fiskalnih kasa u svakodnevnoj primjeni na području Federacije, bez obzira na sve ispoljene slabosti u dosadašnjem provođenju fiskalnog sistema.

Stvarna primjena Zakona je omogućena donošenjem svih potrebnih podzakonskih predviđenih Zakonom, ali je dinamika u doznji ako se ima u vidu da je od prvog izdavanja fiskalnog računa u avgustu 2010.godine rok za završetak fiskalizacije tri puta prolongiran. Prolongiranjem predviđenog roka dovodi se u opasnost i sam uspjeh kompletnog procesa, odnosno ostavlja se prazan prostor protivnicima istog kojih nije mali broj.

Terminali za daljinsko očitavanje podataka imaće veliki značaj za kontrolu poreznih obveznika, jer će se s manjim brojem inspektora moći da izvrši veći broj kontrola, koje će sve više biti uredske, bez odlaska inspektora na teren, čime će se znatno smanjivati budžetski troškovi.

Pomenuti uređaji priključivaće se na fiskalnu kasu i preko repetitora mobilne telefonije će se slati informacije o broju izdatih fiskalnih računa za svaku fiskalnu kasu serveru Porezne uprave, te na taj način će biti moguće ostvarivati neposredan uvid u bazu koji subjekat izdaje fiskalne račune, a koji ne. Na osnovu podataka primljenih putem fiskalnih kasa biće omogućeno temeljito pripremanje poreznih inspektora za terensku kontrolu, što će na kraju rezultirati povećanjem efikasnosti i opravdanosti njihovog angažmana.

Sam postupak fiskalizacije neće biti jednostavan, niti će moći da se brzo provede. Porezna uprava u tom smislu zagovara postupnost, a ne brzopletost, kako u suprotnom ne bi došlo do štetnih posljedica, tj. novih troškova i nepotrebnih ulaganja po federalni budžet.

U tom kontekstu, neophodno je osmisliti novu medijsku kampanju kojom bi javnost bila obaviještena o novim pravima i obavezama za sve subjekte na koje se odnosi Zakon o fiskalnim sistemima.

Kako se s uvođenjem ovakvog sistema usaglasila i evropska zajednica, očigledno je da je donesena politička odluka da se dosljedno kontrolira ostvareni promet, bilo putem izdatih faktura svih pravnih i fizičkih lica, bilo onih subjekata u poslovanju koji pretežno obavljaju gotovinski promet

Koliko je fiskalizacija kompleksan i složen postupak to ukazuje činjenica da je Zakon o fiska-lizaciji donešen u decembru 2009.godine, a postupak fiskalizacije je započet tek u drugoj polovini 2010. godine. Ovo iz razloga što je trebalo donijeti akta za njegovo provođenje, odnosno implementaciju, zatim registrovati proizvođače fiskalnih kasa, dodjeliti licence za ovlašćene proizvođače, utvrditi mrežu servisa i obezbjediti dovoljan broj kasa, edukovati poreske službenike i poreske obveznike za provođenje ovog kompleksnog postupka.

**STANJE ZAPOSLENOSTI – FAKTOR NEZADOVOLJSTVA
GRAĐANA**

**MOGUĆNOSTI ZAPOŠLJAVANJA - PRODAJA ŽIVOTNIH OSIGU-
RANJA**

**EMPLOYMENT SITUATION – A FACTOR THE DISSATISFACTION
OF CITIZEN EMPLOYMENT OPPORTUNITIES - SALES LIFE IN-
SURANCE**

Mr. Sc. Biljana Jorgić

„Jahorina osiguranje“ ad Pale, Svetosavska 24, RS, BiH

SAŽETAK: Nacionalna ekonomija Bosne i Hercegovine trebala bi iskoristiti mogućnosti koje donosi razvoj sektora osiguranja te uložiti dodatne napore kako bi se ovaj sektor razvijao u interesu svih građana (primarni cilj osiguranja jeste pružiti zaštitu osiguraniku i nadoknaditi štetu u slučaju nastanka osiguranog slučaja) sa jedne strane i alokaciji i mobilizaciji slobodnih sredstava (misli se na životna osiguranja) sa druge strane što predstavlja sekundarnu funkciju osiguranja. Cilj ovoga rada jeste da pokaže da u zemlji u kojoj je stopa nezaposlenosti 42%, veliki broj nezaposlenih može, kroz prodaju osiguravajućih proizvoda, sebi pribaviti osnovna sredstva za život i na taj način smanjiti vlastito nezadovoljstvo koje se neminovno javlja kao posljedica nezaposlenosti.

Ključne riječi: životno osiguranje, nezaposlenost, nacionalna ekonomija, MLM marketing

ABSTRACT: *The political economy of Bosnia and Herzegovina should take advantage of opportunities of development of the insurance sector, and further efforts to develop this sector in interests of all citizens (the primary goal of insurance is to provide protection to the insured and to indemnify in the event of the insured event) with one hand and the allocation and mobilization of available resources (this refers to life insurance) on the other side as a secondary function of insurance. The aim of this paper is to show that in a country where unemployment is 42%, a large number of unemployed may, through the sale of insurance products, for himself the basic livelihoods and thus reduce their dissatisfaction that inevitably occurs as a result of unemployment.*

Keywords: *life insurance, unemployment, political economy, MLM marketing*

UVOD

Za tržište osiguranja Bosne i Hercegovine može se reći da je u razvoju i da ima ogromne potencijalne mogućnosti, prije svega za razvoj životnog osiguranja. Ukoliko se izvrši analiza sektora osiguranja zemalja u okruženju, koje takođe prolaze kroz tranziciju, vidjet će se da je prije nastupanja svjetske finasijske krize razvoj bio dosta dinamičan. Negativni faktori koje je kriza donijela sa sobom doveli su do recesije samog finasijskog sektora i usporavanja razvoja sektora osiguranja.

Visoka stopa nezaposlenosti sa kojom se Bosna i Hercegovina suočava, nizak GDP po stanovniku, nizak nivo obrazovanja stanovništva predstavljaju pokazatelje koji jasno ukazuju da živimo u nerazvijenoj zemlji koja je uz to u bliskoj prošlosti pretrpjela ratna stradanja.

Indeks ljudskog razvitka (HDI – Human Development Indeks) predstavlja socijalno – ekonomski razvoj države a računa se na osnovu kombinacije podataka o očekivanom trajanju života, stepenu obrazovanja i dohotku. Obzirom da se prosječna neto plata u KM smanjuje iz mjeseca u mjesec te u februaru 2011.g. iznosi 794,41 KM za očekivati je da će stanovništvo povećati svoju sklonost ka štednji zasnovanu na ekonomskom pesimizmu potrošača.

Prvu grupu faktora koji uzrokuju ekonomski pesimizam potrošača čine opšta ekonomska, ali i lična ekonomska situacija, međunarodne krize i ratovi, inflacija, nezaposlenost itd.

Nasuprot pesimističkoj varijanti, optimističku možemo tražiti u mogućnostima koje nudi razvoj samoga sektora osiguranja, mogućnosti zapošljavanja kao agenata prodaje životnih osiguranja te stvaranje vlastitog biznisa preko MLM-marketinga. Mogućnosti su svuda oko nas, trebamo budućnost uzeti u vlastite ruke jer nezaposlenost u Bosni i Hercegovini konstanto raste a mi sami, u velikoj mjeri, možemo biti kreatori vlastitog života. **Uspjeh nije slučajan. Ni neuspjeh nije slučajan. U stvari, uspjeh je predvidljiv. On ostavlja tragove.**

1. STANJE NA TRŽIŠTU OSIGURANJA BOSNE I HERCEGOVINE

Sektor osiguranja ima izuzetan značaj za privredni sistem jedne zemlje, ne samo sa stanovišta sigurnosti i zaštite od različitih vidova rizika pojedinca, organizacija i zajednice u cjelini, već i sa stanovišta uticaja na ukupni ekonomski razvoj i unapređenje funkcionisanja finansijskog tržišta. Jedan od indikatora razvijenosti finansijskog tržišta jedne zemlje jeste i učešće osiguravajućih društava na tom tržištu, koja akumuliraju velike iznose sredstava rezervi i to na dugoročnoj osnovi, te tako predstavljaju značajne institucionalne investitore.

Pošto se BiH sreće sa stalnim problemima vezanim za isplatu penzija građanima iz fonda penzijskog i invalidskog osiguranja, koji su obrazovani na principu generacijske solidarnosti, neophodno je aktualizirati probleme dozvoljenog privatnog penzijskog osiguranja i osiguranja života, kao dopunskih načina koji će građanima u trećoj životnoj dobi obezbijediti imovinsku sigurnost za slučaj gubitka radne sposobnosti ili smrti. U narednoj tabeli br.1 prikazat ćemo ključne pokazatelje koji se odnose na BiH i stanje na tržištu osiguranja.

Tabela 1. Ključni pokazatelji u BiH

Key Indicators / Ključni pokazatelji u BiH	
Population (millions), 2009 / Ukupna populacija (milioni), 2009.	3,8
GDP (US \$ billions), 2009 / GDP (US \$ milijarde), 2009.	17,1
GDP per capita, 2009 / GDP per capita (US \$), 2009.	4,279

GDP as share (%) of world total, 2009 / GDP kao dio (%) od svjetskog, 2009.	0,04
--	-------------

Tabela 2. Odnos premije životnih i neživotnih osiguranja

OPIS	UK. PREMIJA	%	ŽIVOT	NEŽIVOT
TRŽIŠTE FBIH	283.075.016	71,76%	83,67%	68,16%
TRŽIŠTE RS	111.375.360	28,24%	16,33%	31,84%
UKUPNO	394.450.376	100,00%	100%	100,00%

Tabela 2. jasno ukazuje na činjenicu da tržište životnih osiguranja Republike Srpske dosta kaska za tržištem Federacije BiH dok je suvišno govoriti o pokazateljima koji se odnose na razvijene zemlje svijeta. Bruto premija po glavi stanovnika u BiH iznosi svega 31,38 €/po gl.stanovnika, dok je u Srbiji to 38,80 €/po gl.stanovnika, u Hrvatskoj 159,56 €/po gl.stanovnika, Češkoj 286,04 €/po gl.stanovnika, u Sloveniji 560,87 €/po gl.stanovnika. Ovo nam ukazuje na činjenicu da našem tržištu osiguranju predstoji dug i trnovit put kako bi dostiglo nivo razvoja zemalja iz okruženja.

Prema rezultatima teorijsko-empirijskih istraživanja jasno je da je životno osiguranje plan podjele rizika, te da predstavlja ekonomski instrument kojim se rizik prerane smrti prenosi sa pojedinca na grupu. Ovo predstavlja osnovno polazište koje je proisteklo iz rezultata savremenih naučnih analiza i istraživanja. Ono što se mora dodati ovakvom plazištu jeste činjenica da neizvjsnost koja se osigurava ima obilježja koja ju čine jedinstvenom jer događaj koji se osigurava osiguranjem života ima sigurnu završnicu. Niko ne živi vječno – ne postoji mogućnost osiguranja od smrti kao takve, nego samo od prerane smrti. Zbog te nepobitne činjenice rizik u životnom osiguranju se ne sastoji od toga da li će osiguranik umrijeti, već kada će, a sam rizik povećava se iz godine u godinu jer je osiguranik stariji za godinu dana te je samim tim i povećan rizik od smrti.

2. KARAKTERISTIKE USLUGA NA TRŽIŠTU OSIGURANJA

Osnovni cilj usluge jeste da zadovolji potrebe i želje potrošača te da im samim tim pruži i određenu korist. U tom smislu suština ili srž usluge definiše osnovnu korist koja predstavlja razlog da se određena usluga kupuje od strane potrošača. U tom smislu usluga osiguravajućeg društva mora biti tako kreirana da zadovolji želje i potrebe potrošača na način kako oni smatraju da je to potrebno. Stoga je razumijevanje potrošača, njegovog stremljenja, želja,

ciljeva, navika, karakteristika, imovinskog stanja, razumijevanje njegovih ekonomskih situacija, njegovih mogućih izdvajanja na štednju i investicije, potrošnju i drugo jako bitno za kreiranje i pružanje uspješne i kvalitetne usluge.

Jedan od najboljih primjera usluge svakako je osiguranje života koje spada među čistije oblike uslužnog proizvoda, jer je u velikoj mjeri apstraktno i sa nejasno definisanim koristima na prvi pogled. Njegova osnovna vrijednost jeste bezbrižnost i sigurnost koju osoba osjeća u periodu vremena, odnosno u situacijama koje pokriva polisa osiguranja. Prema Maslovljevoj hijerarhiji motiva sigurnost i bezbjednost predstavlja jedan od primarnih ljudskih potreba.

Pokušaćemo ilustrovati suštinske koristi osiguranja života. Životno osiguranje je jedan od proizvoda koje osiguravajuća društva nude fizičkim licima. Čovjek o njemu obično ne razmišlja sve dok se ne dese neke nepredviđene situacije te se ne pojavi nesigurnost i strahovi u pogledu budućnosti. Recimo samo primjer sadašnjih generacija koje su se našle pogođene ekonomskom krizom, recesijom, gubitkom radnih mjesta, krizom penzijskog sistema BiH i slično. Neizbježno je da ljudi usljed ovakvih dešavanja osjete bojazan za svoju budućnost te se javlja određena nesigurnost i strah kako će ostvariti svoje pravo na penziju ukoliko su npr. ostali bez posla te usljed ovakve povećane nezaposlenosti nisu u mogućnosti da pronađu adekvatno zaposlenje te ostvare pravo na penziju. Pretpostavićemo da je NN osoba uspješno završila studij medicine te da je u stan i opremanje ljekarske ordinacije uložila 30.000 eura, a da je veći dio novca pozajmila od prijatelja. Kao savjesna i poštena osoba ima namjeru da svoje dugove prema prijatelju vrati u što skorijem vremenskom periodu. U isto vrijeme jako je zabrinut šta će se desiti sa njegovom porodicom ukoliko se njemu nešto desi, ukoliko izgubi sposobnost da radi i zarađuje jer osnovni izvor prihoda u kući jesu on i njegov ljekarski rad. Novac koji zaradi pritiče sporo i neredovno jer usljed ekonomske krize Domovi zdravlja su sve puniji, a privatne ljekarske ordinacije sve praznije. Zabrinut, po glavi mu se motaju crne misli. Koje je rješenje? Od jednog svoga pacijenta saznaje za programe životnog osiguranja na kraći vremenski period. Poziva agenta osiguravajućeg društva i nakon upoznavanja sa uslovima osiguranja zaključuje polisu na sumu od 30.000 eura koliko iznosi njegov dug prema prijatelju, pri čemu je uradio polisu osiguranja i svoj život osigurao u narednih 5 godina. Šta je u ovom slučaju kupio NN? Polisa osiguranja predstavlja obično parče papira. On nije kupio taj papir, kupio je nešto sasvim drugo, a to je u stvari njegova sigurnost i bezbrižnost, jer je svjestan činjenice da će u situaciji da dođe do nečega nepredviđenoga njegova porodica biti zaštićena od dugovanja.

Kako je sigurnost i bezbjednost jedna od primarnih ljudskih potreba svima bi trebalo biti jasno zašto je ovaj čin bio tako značajan za našeg NN.

Kupovinom polise osiguranja života on je kupio svoju osnovnu korist – sigurnost i bezbjednost za narednih 5 godina i to za ratu od 100-ak eura.

4. VRSTE I NAČINI PRODAJE, KAO I DISTRIBUCIJA PROIZVODA ŽIVOTNOG OSIGURANJA

Kupovanje programa životnog osiguranja jeste specifična kupovina koja se po mnogo čemu razlikuje od kupovina koje potrošači obavljaju iz dana u dan. Ona se takođe razlikuje od kupovine drugih oblika osiguranja, jer u svojoj osnovi često kombinuje štednju sa osigranjem. Pored navedenog, dugoročna priroda većine životnih ugovora zahtijeva od potrošača vezivanje sredstava u budućnosti radi obaveza vezanih za plaćanje premije. Ovakva dugoročna odluka zahtijeva da potrošači pažljivo razmotre svoje ciljeve.

Sa aspekta marketinga, kanali prodaje koji vrše distribuciju proizvoda osiguranja života javljaju se kao konkretan oblik povezivanja osiguravajućih društava i njihovih kupaca (sadašnjih i budućih). Miks distribucije predstavlja skup aktivnosti i procesa koji prate tok usluge koju pružaju osiguravajuća društva do isporuke krajnjem potrošaču.

4.1. Lična prodaja

Lična prodaja predstavlja jedan od osnovnih oblika marketinškog komuniciranja koja je prvenstveno zasnovana na interpersonalnoj komunikaciji. Kotler ličnu prodaju definiše kao interakciju licem u lice s jednim ili više potencijalnih kupaca u cilju prezentiranja ponude, davanja odgovora na pitanja i dobijanja narudžbe. Ovakav način prodaje podrazumijeva uspostavljanje direktnog kontakta između prodavača osiguranja i kupaca. Jedan od osnovnih ciljeva koje Kotler predstavlja svojom definicijom jeste uticati na potrošača da donese odluku o kupovini. Sa stanovišta osiguravajućih društava, lična prodaja predstavlja jedan od načina kojim se informišu potrošači o karakteristikama proizvoda osiguranja života, koristima koju donosi potrošačima i njihovoj porodici, kako bi se potrošač uvjerio da je upravo ovaj proizvod ono što rješava njegove probleme kada dođe u treću životnu dob, te o mogućnostima koje nudi da bi zaštitio porodicu i nasljednike korisnika programa. Za potrošače, lična prodaja predstavlja jedan od najvažnijih izvora na osnovu koga on donosi odluku o kupovini. Kao oblik marketinškog komuniciranja lična prodaja se izdvaja po dvije osnovne karakteristike:

- Lična prodaja se bazira na interpersonalnoj komunikaciji i
- Predstavlja oblik komuniciranja koji treba da dovede do kupovine.

Lična prodaja predstavlja proces u kome prodavač osiguranja vodi kupca ka odluci da kupi ponuđeni proizvod i neposredno utiče na prodaju koju ostvaruje osiguravajuće društvo. Novije definicije koje se bave problematikom lične prodaje u prvi plan ističu uticaj koji lična prodaja ima ne samo na pokretanje kupca na akciju, već i na uspostavljanje dugoročnih odnosa sa potrošačima koji doprinose uspjehu osiguravajućeg društva.

Prilikom definisanja lične prodaje treba razlikovati upravljanje prodajom od procesa prodaje. Upravljanje prodajom podrazumijeva niz aktivnosti koje menadžeri preduzimaju kako bi izgradili i održali uspješan proces prodaje osiguravajućeg društva. Te aktivnosti podrazumijevaju kako aktivnosti planiranja i organizovanja ukupnih prodajnih napora preduzeća, tako i aktivnosti upravljanja ljudskim resursima.

Planiranje prodaje se odnosi na postavljanje strateških ciljeva i definisanja načina njihovog ostvarenja i to donošenjem odluke o angažovanju prodajnih agenata ili izgradnji spostvene prodajne mreže. Planiranje prodaje uključuje i odluku koja se odnosi na formiranje budžeta kojim će menadžeri raspolagati te plaćati agente i druge prodavače životnog osiguranja. Organizovanje prodaje obuhvata odlučivanje o broju prodavaca i njihovom organizovanju tako da se omogući ostvarivanje zacrtanih ciljeva prodaje. Ono što je specifično za prodaju osiguranja života jeste da su prodavači i agenti odlično plaćeni za sklapanje ugovora o osiguranju te da im osiguravajuća društva za sklopljene ugovore u prosjeku plaćaju 3 do 4 godine . Prodaja osiguranja života može finansijski jako dobro obezbijediti prodavača osiguranja te na taj način društva stvaraju dodatni motiv i želju za prodajom kod svojih radnika.

4.2. Multi level marketing – MLM marketing

Jedan od načina na koji osiguravajuća društva vrše distribuciju proizvoda osiguranja života do svojih krajnjih korisnika je mrežna prodaja koja popularno nosi naziv multilevel marketing (MLM). Osnovni princip mrežnog sistema marketinga osiguravajućih društava jeste da kompletna prodajna mreža bude izgrađena od strane samih prodavača osiguranja života. Oni prodavači, koji u ovaj posao ulože najviše truda i napora, dostižu najviše položaje – nivoe i samim tim ostvaruju najviše zarade. Zarade se u MLM sistemu prodaje ostvaruju zavisno od nivoa koji dostigne prodavač osiguranja, te takav sistem prodaje u kome je prodavač osiguranja novčano i na različite druge načine (kroz nagrade u vidu poklona, putovanja i sl.) nagrađen predstavljaju motivacione faktore koji na neposredan način motivišu i tjeraju prodavače da se usavršavaju te da se svojim radom penju na više pozicije na ljestvici MLM-a. Viša pozicija garantuje veće zarade, veće mogućnosti za samog

prodavača osiguranja, a još jedna bitna karakteristika MLM-a jeste što omogućava prodavačima osiguranja da sami regrutuju druge prodavače i da ubiru provizije od prodaje koju njihovi regruti ostvare. Na taj način uspješan prodavač osiguranja sam stvara tim ljudi sa kojima saraduje, stvara timski duh, a uspješan tim zajednički stvara profit i zajednički se penje na ljestvici uspjeha.

Prema P. Clothieru, multi level sistem marketinga je način prodaje dobara direktno potrošačima, kroz mrežu razvijenu od strane nezavisnih distributera koji uvode nove distributere; njihov prihod potiče od sopstvene maloprodaje i ukupnih profita koji se dobijaju od ukupne prodaje grupe koju je razvio distributer. Iz ove definicije proizilaze tri osnovne karakteristike MLM-a:

- Da je to oblik direktne prodaje,
- Da je prodajna mreža razvijena od samih njenih članova i
- Da zarada svakog člana ne obuhvata samo njegov učinak (ostvarenu prodaju već i procenat od učinka daljih članova koje je on uveo u posao).

Prednost MLM-a u odnosu na klasične načine prodaje ogleda se u sljedećem:

- Neograničena fleksibilnost i praktična neograničenost potencijala, odnosno svaki prodavač osiguranja ima mogućnost da oblikuje svoj rad u MLM-u prema vlastitim afinitetima,
- Nije potrebno prethodno iskustvo ili posebne kvalifikacije da bi se postalo članom MLM-a,
- Zarade su u direktnoj proporciji sa uloženim naporima i sposobnostima prodavača osiguranja,
- Jedini preduslovi uspjeha su snažna želja za dostizanjem određenog nivoa uspjeha koji se želi postići i spremnost da se nauči kako taj poslovni uspjeh i ostvariti,
- Ostvarivanje određenih pogodnosti kao što su: novi kontakti i poznanstva, prijateljstva, putovanja, lično usavršavanje, mogućnost pružanja pomoći drugim ljudima u strukturi koju stvara prodavač osiguranja.

Organizacija multi level sistema marketinga bazira se na jezgru nezavisnih distributera koji prodaju proizvode osiguranja života potrošačima u svim slojevima organizacije. U MLM konceptu svaki distributer uveden je od strane nekoga drugog distributera osiguranja. Svaki novi distributer ima

obavezu da prođe sistem edukacije koju nudi osiguravajuće društvo koje će zastupati u narednom periodu. Edukacija obuhvata sticanje osnovnih znanja o osiguravajućem društvu, proizvodima osiguranja života koji će se prodavati, tarifama osiguranja, zakonskoj regulativi, načinima biranja potencijalnih osiguranika, kontakata sa kupcima, detaljne razrade marketing plana koji će se koristiti i slično. Osiguravajuće društvo na sebe preuzima obavezu da prvim distributerima organizuje kurseve, seminare i škole za nove distributere.

Brzina rasta prodaje osiguravajućeg društva zavisi od uspjeha njegove prodajne mreže i širenja prodajne mreže na nove distributere (sponzorisanjem novih članova). Svaki novi član sistema prodaje osiguravajućeg društva je „sponzorisan“, što znači da je on započeo svoj vlastiti posao u MLM-u i da je dobio pravo da distribuira proizvode osiguranja života za dato osiguravajuće društvo, ujedno dobivši pravo da sponzoriše nove distributere koji će biti članovi njegove lične prodajne mreže. „Sponzor“ predstavlja važnu kariku u lancu MLM-a. Karakteristika ovakvog sistema prodaje osiguranja života i distribucije proizvoda osiguranja na ovaj način je u tome što sponzor novog distributera osiguranja, kao i njegov sponzor i neki drugi ljudi koji se nalaze na ljestvici iznad njih, zajednički ostvaruju profite od prodaje novoga distributera osiguranja. To im nameće obavezu da prema novom distributeru osiguranja postupaju krajnje korektno, da mu pruže nesebičnu podršku i pomoć prilikom izrade njegove vlastite prodaje i prodajne mreže.

Promocija proizvoda osiguranja života vrši se na svakom „čvoru“ mreže te otuda i potiče naziv mrežni marketing. Oblik promocije ovoga sistema marketinga jeste lična prodaja, a obavlja se putem preporuke osiguranika ili novih distributera. Najveće bogatstvo svakog distributera jesu ljudi koje poznaje i kaže se da je najveći kapital koji posjeduje jedan dobar distributer osiguranja njegova vlastita lista imena kojima ima namjeru ponuditi proizvod osiguranja života. Veća lista ljudi, veći broj zakazanih razgovora, veći profit, veći uspjeh i lična satisfakcija jesu osnovna formula uspjeha koja se nudi svim članovima koji posluju u sistemu MLM-a. Kompletna prodaja u MLM-u obavlja se direktnim putem, od distributera osiguranja se traži da uspostave prijateljski odnos sa kupcem osiguranja te da se od kupaca traži „preporuka“ za nove potencijalne kupce. Na ovaj način se stvaraju tzv. „preporučeni kupci“ koji predstavljaju osnov dinamične i visoko profitabilne prodaje i personalizovan odnos distributera osiguranja i kupaca. Izgrađen prijateljski odnos na relaciji distributer osiguranja – kupac omogućava MLM sistemu i osiguravajućem društvu koje ga primjenjuje da brzo prikuplja informacije o kvalitetu osiguravajućih proizvoda, konkurenciji, cijeni itd. MLM sistem distribucije na ovaj način praktično zatvara krug i približava se „idealnom“ marketinškom modelu, povratnoj sprezi lanca: proizvođač – prodavač – proizvod – tržište.

ZAKLJUČAK

Domaći sektor osiguranja nije pretrpio direktne posljedice u periodu globalne finansijske krize, nije bio izložen rizicima tržišta hartija od vrijednosti, prihode uglavnom ostvaruje od obaveznih oblika osiguranja, koji su najmanje osjetljivi na negativne ekonomske trendove tako da u godinama koje su pred nama trebamo očekivati ekspanziju u sektoru životnih osiguranja. Pred sektorom osiguranja je da sprovodi planirane reforme i da konačno uspostavi efikasno i konkurentsko tržište. To pretpostavlja profitabilna, stabilna, društveno odgovorna, transparentna i tržišno orijentisana osiguravajuća društva.

U današnjim uslovima u kojima se na globalnom nivou osjećaju velike posljedice svjetske finansijske krize koja je mnogo pogodila zemlje u tranziciji, posebno Bosnu i Hercegovinu kao zemlju u kojoj još uvijek nisu sanirane i zaliječene posljedice skorašnjih ratnih dešavanja, kada je u velikoj tržišnoj utakmici u kojoj imamo hiperkonkurenciju, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou, obaveza svake osiguravajuće kuće koja želi da bude lider te pobijedi u tržišnoj utakmici jeste da detaljno razmotri svoje mogućnosti te da ih uskladi sa potrebama i željama potrošača, kako bi bila u mogućnosti da im isporuči veću (dodatnu) vrijednost, bolje i efikasnije od svoje konkurencije. U tom smislu, stav osiguravajućeg društva da je ključ za postizanje konkurentске prednosti u stvaranju, isporuci i komunikaciji superiornije vrijednosti za potrošača, na odabranom tržišnom segmentu, predstavlja prihvatanje marketinga kao poslovne koncepcije.

MLM marketing u prodaji životnih osiguranja mogao bi predstavljati dobar put za smanjenje stope nezaposlenosti jer osiguravajuće kuće nas tržištu Bosne i Hercegovine imaju dovoljno prostora za prodaju svojih proizvoda. Provizijske šeme jasno ukazuju na činjenicu da prosječna plata od 794,41 KM može biti zarađena samo jednim potpisivanjem ugovora o osiguranju života, dok se plodovi rada uživaju i naredne tri godine. To je jedinstven način zarade u svijetu u kome se posao osiguranja smatra biznisom 21. vijeka. Na osiguravajućim društvima ostaje obaveza da na adekvatan način informišu javnost o mogućnostima koje ovaj vid prodaje nudi, uz jasnu napomenu da zakonska regulativa nalaže osiguravaču da plaća zakonom predviđene obaveze akviziterima. Na taj način nezaposleni ljudi koji aktivno traže posao imaju novu šansu za vlastiti početak. Ukažimo im na put kojim će, ukoliko ulože dovoljno truda i napora, osigurati vlastitu budućnost.

LITERATURA

1. Filipović, Vinka, Kostić-Stanković, Milica: „Marketing menadžment“, Beograd, Fon – Institut za menadžment, COBISS.SR-ID 144794380, 2007.
2. Hanić, H.: „Istraživanje tržišta i marketing informacioni sistem“, Beograd, Centar za izdavačku djelatnost ekonomskog fakulteta u Beogradu, ISBN: 86-403-0782-2, 2006.
3. Jorgić, B.: „Uticaj holističkog marketinga na savremene trendove prodaje osiguranja života“, Banja Luka: Univerzitet za poslovni inženjering i menadžment, UDK 005+339.138:368, 2010.
4. Kotler, Filip, Trias de Bes, Fernando: „Lateralni marketing: tehnike za iznalaženje novih ideja“, Novi Sad, Adizes, ISBN: 86-7668-027-2, 2005.
5. Ljubojević, Lj., Čedomir: „Marketing usluga“, Novi Sad, Fakultet za uslužni biznis, COBISS.SR-ID 193472775, 2004.
6. Marović, Boris, Avdalović, Veselin: „Osiguranje i teorija rizika“, Beograd, Beogradska bankarska akademija, ISBN: 86-7852-007-8, 2006.
7. Maričić, R., Branko: „Ponašanje potrošača“, Beograd, Centar za izdavačku djelatnost ekonomskog fakulteta u Beogradu, ISBN: 987-86-4063-0877-9, 2008.
8. Ognjanov, Galjina: „Integrirane marketinške komunikacije“, Centar za izdavačku djelatnost ekonomskog fakulteta u Beogradu, ISBN: 978-86-403-0956-1, 2009.
9. Petrović, Z., Mrkšić, D.: „Životna osiguranja“, Beograd, Dis public, COBISS.SR-ID 127157260, 2005.
10. Vaughan, E., Vaughan, T.: „Osnove osiguranja, upravljanje rizicima“, Zagreb: Mate, UDK 368.01(075.8), 2000.
11. Zelenika, Ratko: „Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela“, Rijeka, Ekonomski fakultet u Rijeci, 1998. ISBN: 953-614-810-2

<http://www.azors.org>

<http://www.bzkbih.ba>

<http://www.oecd.org>

<http://www.insuranceinsider.com>

<http://www.insurancejournal.com>

<http://www.rms.com>

<http://www.iso.com>

<http://www.iii.org>

<http://www.huo.hr/>

**ZNAČAJ UNAPREĐENJA I ULAGANJA U LJUDSKE
POTENCIJALE
KAO NOSIOCE DRUŠTVENO–EKONOMSKOG RAZVOJA**

**IMPORTANCE OF IMPROVEMENT AND INVESTMENT IN
HUMAN POTENTIALS AS BEARER OF HUMAN SOCIETY AND
ECONOMIC DEVELOPEMENT**

Lejla Softić, dipl. oec, SoftConsulting s.p. Tuzla

SAŽETAK: *Evolucija ljudske svijesti i na njoj zasnovan razvoj tehničko-tehnoških rješenja (inovacija) postaje osnov ekonomije 21. stoljeća. Ukoliko posmatramo evoluciju čovjeka, kao osnovnog pokretača svakog društveno-ekonomskog sistema, moguće je konstatovati da različiti aspekti ljudskog bića ne evoluiraju na isti način, niti istom brzinom. Naime, danas je zahvaljujući primjeni savremenih tehnologija moguće vrlo brzo intelektualno napredovati. Osim neophodnosti intelektualnog razvoja (IQ-razvoj racija) svakog pojedinca, u posljednje vrijeme sve više pažnje se posvećuje razvoju unutrašnjih svojstava čovjeka (EQ-emocionalna inteligencija i meke vještine¹) koji nadalje određenoj društveno-ekonomskoj zajednici omogućava brži i neometan ciklus unapređenja postojeće svijesti. Dugo vremena je*

1 Emocionalna inteligencija (EQ) je sposobnost prepoznavanja osjećaja, njihovog jasnog identificiranja, razumijevanja, sposobnosti kontroliranja i korištenja za izražavanje misli. Meke vještine (soft skills) su znanja, vještine i ponašanja koji se tradicionalno ne uče tokom redovitog školovanja. (Izvor: www.portalalfa.com)

vladalo mišljenje da intelektualno znanje automatski dovodi do emotivne zrelosti. Kasnije se ustanovilo da to nije slučaj, tako da su mnogi naučnici i umjetnici svoj rad posvetili raskrinkavanju i demistificiranju intelektualaca, kao i društva utemeljenog na glorifikaciji razuma i intelekta.

Ključne riječi: *evolucija, ljudski potencijali, društveno-ekonomski sistem, inovacija.*

ABSTRACT: *Evolution of human consciousness and development of technical and technological solutions (innovations) based on it is foundation of 21st Century Economy. If we look at human evolution, as basic promoter of every human society and economic system, it is possible to conclude that different aspects of human being do not evolve on the same way or equivalent speed. Today, we have a situation that, thanks to the usage of technological solutions, is possible to accomplish a very fast improvement of intellect. Apart from intellectual improvement of each and every person (IQ), in last few years there is focus on inner development of human potentials (EQ and soft skills) which generates a new, evolution, cycle of human consciousness. For long period of time, there was thinking that only high level of formal intellectual knowledge automatically lead to emotional maturity. Few decades ago, human knowledge identify that it is not as they've thought and many scientists and artists started to work on uncovering and demistification intellectuals and society based on intelligence and intellect glorification.*

Key words: *evolution, human potentials, human society and economic system, innovation*

UVOD

Polazeći od pretpostavke da sve što je živo treba da raste i razvija se (evoluir²), to i privredne subjekte, kao žive organizme, treba tako i posmatrati. Ukoliko jedan živi organizam (privrednu organizaciju, kompaniju, firmu, privredno društvo, obrt i dr.) posmatramo kao dio određenog društveno-ekonomskog sistema, to će stepen njegovog

- 2 Evolucija (lat. evolutio: razvoj, razvitak), razvoj iz nižega u više, iz jednostavnoga u složeno, nekoga prirodnog ili društ. procesa, manifestacija neke pojave, događaja ili ideje sukcesivno, u jednom slijedu u povjesnom razvoju društva, kvantitativna postupna promjena kao suprotnost revoluciji; svaki razvoj koji je sličan rastu žive stvari, nasuprot kreativnom shvaćanju, kretanje koje se sastoji od niza povezanih i uzajamno uslovljenih radnji.

individualnog razvoja, u velikoj mjeri, biti uslovljen između ostalog i razvojnim karakteristikama pripadajućeg sistema.

U kojoj mjeri privredni subjekt (organizam) utiče na razvoj i promjene pripadajućeg sistema, te da li razvoj društveno-ekonomskog sistema i iniciranje promjena u njemu treba biti okosnica individualnog i sveukupnog privrednog razvoja, primarno će zavisiti od mogućnosti za razvoj njegovih sastavnih dijelova (privrednih subjekata i pojedinaca u njima). Osnovna dilema autora ostaje: da li je moguće ostvariti razvoj poslovanja privrednog subjekta bez istovremenog razvoja društveno-ekonomskog sistema odnosno da li razvoj društveno-ekonomskog sistema, kao glavne pokretačke snage, neminovno sa sobom povlači i razvoj poslovanja privrednog subjekata?

U cijeloj priči o razvoju i unapređenju poslovanja jedno je sigurno: i privredne subjekte i društveno-ekonomske sisteme čine ljudi. Ukoliko se nedovoljno razvijaju ljudski potencijali, te ukoliko se ne ulaže u razvoj ljudske svijesti, to nije moguće očekivati niti značajniji razvoj privrednih subjekata, baš kao niti pripadajućeg društveno-ekonomskog sistema. Stoga, kao okosnicu razvoja i unapređenja društva, uvijek i iznova treba na prvom mjestu staviti evoluciju (razvoj i unapređenje svijesti) ČOVJEKA.

Ukoliko se ne ulaže ili neadekvatno ulaže u ljudske potencijale, kao najrazvijeniji individualni živi organ (izam) na Zemlji, to se ne mogu očekivati pozitivni uticaji razvoja: niti pojedinog privrednog subjekta, niti društveno-ekonomskog sistema. Ukoliko ne postoji vizija bolje (pozitivne) budućnosti pojedinca, teško će se moći ostvariti i napredak društva kao cjeline. Da li je nemati viziju vlastitog razvoja (evolucije) isto što i imati pesimističan i kritičan pogled na društvenu zbilju?

Da li je htijenje da se razvijamo: kao pojedinci, ali i grupe pojedinaca koje radeći zajedno stvaraju nove vrijednosti u društvu, ekonomski neopravdano u okruženju sa pesimističnim i kritičnim pogledom na društvenu zbilju?...samo su neka od pitanja koja je neophodno i analitički sagledati da bi se mogao dati odgovor na jednostavno pitanje: Zašto je neophodno ulagati u ljudske potencijale kao nosioce razvoja poslovanja pojedinačnih privrednih subjekata i društveno-ekonomskog sistema?

1. Suština i značaj razvoja ekonomskog sistema

Ekonomski sistem³, u širem smislu riječi, predstavlja ukupnost proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa datog društva. Posmatrano u užem smislu riječi, ekonomski sistem čini cjelina njegovih:

1. **raspoloživih resursa:** prirodni resursi, kapitalna dobra, finansijski i ljudski kapital;
2. **privrednih subjekata:** domaćinstva, preduzeća i država;
3. **aktivnosti tih privrednih subjekata:** proizvodnja, raspodjela, razmjena i potrošnja;
4. **postojećih ekonomskih institucija:** regulišu privredni život, treba da obezbjede smanjenje neizvjesnosti i omoguće privrednim subjektima da predviđaju i planiraju.

Trebalo bi da je ekonomski sistem organizovan na način da su njegovi elementi međusobno povezani sa svrhom da se omogući ostvarenje osnovnih privrednih ciljeva date zemlje (društvene zajednice). Međutim, da li u BH okruženju postoji ekonomski sistem koji je organizovan na način da njegovi međusobno povezani elementi ostvaruju ciljeve (individualne i društvene)?

Ukoliko se posmatra razvoj BH ekonomskog sistema u proteklih 15-tak godina, može se zaključiti da određena evolucija njegovih proizvodnih snaga i odnosa postoji, ali je istovremeno ista nastala više kao „nužno zlo“ u bespoštednoj tržišnoj utakmici i pragmatično nastojanje da se opstane i preživi, a manje kao rezultat određene vizije (društvene i individualne) razvoja zasnovanog na ulaganju u ljudske potencijale.

Napredak BH ekonomskog sistema postoji, ali da li taj napredak prati i ostvarivanje nekih od opštih ciljeva ekonomskog sistema, kao što su:

- postizanje opšte civilizacijskih vrijednosti
- ekonomsko blagostanje: postizanje što višeg nivoa životnog standarda svih pojedinaca
- stabilnost ekonomskih uslova života i uslova privređivanja
- razvoj obrazovanja u skladu sa humanističkim stremljenjima društva
- očuvanje i unapređenje uslova životne sredine i slično

Već je diskutabilno odnosno sa velikom dozom sigurnosti može se konstatovati da je ostvarenje bilo kojeg od ovih ciljeva izostalo u proteklom periodu.

3 Izvor: <http://www.link-elearning.com>

Naime, ukoliko se ekonomski sistem jednog društva razvija na način da se pri tome ne ostvaruju niti opšti, niti posebni ciljevi (npr. puna zaposlenost, životni standard građana, uravnotežen platni bilans i dr.) kako je onda moguće govoriti o razvoju tog i takvog ekonomskog sistema.

Može izgledati kontradiktorno, ali razvoj ekonomskog sistema koji nije temeljen na razvoju obrazovanja, izgleda upravo tako: „zapušteno“ i ostavljeno na milost i nemilost ekonomskoj stihiji⁴, koja je suprotna svemu onome što se zove regulisan ekonomski sistem sa minimalnim stepenom neizvjesnosti, te mogućnostima za predviđanje i planiranje (bolje) budućnosti.

Ukoliko se zna da ljudski kapital⁵ predstavlja najvažniji resurs, savremenog, ekonomskog sistema, te da stepen razvijenosti ovog resursa određuje i tempo razvoja čitavog ekonomskog sistema, onda se logičnim čini obrazloženje da je intenzitet razvoja BH ekonomskog sistema jednak intenzitetu ulaganja u razvoj ljudskih potencijala u njemu.

Slijedeće logično pitanje koje se postavlja je: Zašto je neophodno neprekidno ulagati u obrazovanje i ljudski kapital? Naime, samo unapređivanjem znanja moguće je obezbijediti veću primenjanu inovacija u društvu, te time obezbijediti i evoluciju samog društva. Stoga je poseban

4 Stihija - nekontrolirano spontano djelovanje prirodnih sila i društvenih zakona praćeno poremećajima i razaranjima. U privredi je stihija posljedica odstupanja plana svjesnog usmjeravanja ekonomske aktivnosti. Posljedica stihije na tržištu su ekonomske krize ili hiperprodukcija roba, recesija i drugi poremećaji.

(Izvor: <http://www.faz.ba> - Agro ekonomski pojmovnik u poslovnom svijetu)

5 Ljudski kapital - označava na području gospodarstva osobna znanja i vrline u svijesti suradnika.

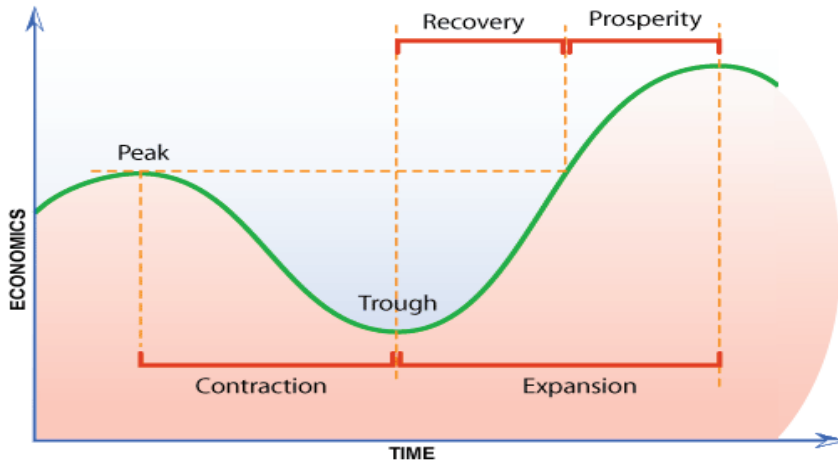
(Izvor: <http://hr.wikipedia.org>)

zadatak svakog ekonomskog sistema stvaranje stimulativnih uslova za razvoj moderne tržišne privrede zasnovane na ekonomiji znanja i primjeni savremenih tehnoloških dostignuća.

Također, ukoliko znamo da sistem funkcioniše samo ukoliko ispunjava svoje ciljeve, onda možemo reći da će i do razvoja moderne tržišne privrede, u postojećem BH ekonomskom sistemu, doći u trenutku kada budu ispunjeni opšti i posebni društveni ciljevi. Međutim, kako trenutno stvari stoje, to je vrlo neizvjesno očekivati značajnije promjene na polju opšteg i posebnog društvenog interesa. Naime, ukoliko se na nivou BH ekonomskog sistema u skorije vrijeme ne postigne usklađenost razvojnih ciljeva njegovih podsistema (entiteta), to nije moguće očekivati niti da će se unutar jednog entiteta (FBiH) moći postići usklađenost razvojnih ciljeva njegovih elemenata (kantona). Nadalje, ukoliko razvojni ciljevi elemenata (kantona) jednog entiteta ne budu usklađeni sa razvojnim ciljevima tog istog podsistema (FBiH), kako je onda moguće očekivati da će se moći izvršiti i usklađivanje razvojnih ciljeva dva entiteta (FBiH i RS) na nivou jedinstvenog BH ekonomskog sistema.

Pojednostavljeno govoreći, ova usklađenost trenutno je postignuta samo na nivou BH monetarnog sistema, gdje je ostvaren određen stepen saglasnosti oko zajedničkih (razvojnih) ciljeva istog. Stoga ne treba zanemariti ovu činjenicu, kao i to da je unutar bankarskog sistema, u proteklom periodu, postignut najveći stepen unapređenja i razvoja. Tako je npr. uspostavljena Centralna banka BiH sa ulogom da obezbjedi adekvatno sprovođenje monetarne politike, ali i postizanja određenih ciljeva kao što su: stabilna nacionalna valuta i bankarski sistem. Sa druge strane, zadržan je i princip decentralizacije finansijsko-monetarnog sistema, te je dalje uređenje i nadzor bankarskog sistema u nadležnosti entitetskih Agencija za bankarstvo (FBiH i RS), koje imaju zadatak da obezbjede unapređenje sigurnosti, kvaliteta i zakonskog poslovanja tržišno orjentisanog stabilnog bankarskog i mikrokreditnog sistema, ali i da obavljaju nadzor nad istim.

Ukoliko bi se razvojni model izgradnje BH finansijsko-monetarnog sistema, primjenio i na ostala područja ekonomskog sistema (obrazovanje, poduzetništvo, energetiku, poljoprivredu i dr.) onda bi smo u skorije vrijeme mogli očekivati značajnije pozitivne, razvojne, pomake i u cjelokupnom BH ekonomskom sistemu. Nasuprot tome, ukoliko izostane pozitivna, razvojna, praksa iz BH monetarnog sistema i razvojni trendovi u njemu, to je za očekivati da će, u narednom periodu, nazadovati i cjelokupni BH ekonomski sistem.

Nadalje, ukoliko proces usklađivanja BH ekonomske politike i to njenog dijela koji je direktno vezan za fiskalizaciju u FBiH prihvatimo, kao jednu od mjera usklađivanja postojeće fisklane politike na nivou oba entiteta, za očekivati je da će ovi trendovi međusobnog usklađivanja fiskalnih politika entiteta dovesti i do harmonizacije cjelokupnog BH ekonomskog prostora, te samim time i kreiranja adekvatnih, stimulativnih, okvira za privredni razvoj u njima.

U kojoj mjeri će elementi BH ekonomske politike i ciljevi koje je neophodno ostvariti u narednom periodu biti usmjereni na razvoj socijalnog poduzetništva⁶ i ekonomiju znanja ostaje da se vidi. Treba naglasiti da socijalni poduzetnici posjeduju isti temperament kao i njihovi „tradicionalni“ kolege, no razlika je u tome što oni svoje talente koriste za rješavanje društvenih problema kao što su: obrazovanje, nejednaka pristupačnost tehnologijama, rješavanje problema nezaposlenosti, zagađenje okoliša, itd. Također, ne smije se zaboraviti činjenica da živimo u vremenu u kome informacija postaje presudan resurs. Dovoljno ilustrativan je podatak da u razvijenim ekonomijama informatički radnici zauzimaju preko 70 procenata radnih mjesta, odnosno da se sve više radi „glavom“ umjesto rukama.⁷ Stoga je informatizacija BH društva i ulaganje u ekonomiju znanja od velikog značaja za razvoj trenutnog ekonomskog sistema. Ukoliko se ulaganje u ekonomiju znanja postavi kao primarni cilj razvoja BH društveno-

6 Socijalno poduzetništvo- nova paradigma u pristupu suvremenim socijalnim problemima. Socijalnim problemima se pristupa na poduzetnički način. Većina se tradicionalnih socijalnih institucija u tim poslovima pokazala neučinkovitim i neodgovornim. (Izvor: <http://www.mreza-lokalni-razvoj.net>)

7 Izvor: www.comtradegroup.com

ekonomskog sistema, to je za očekivati da će se, u skorije vrijeme, pojaviti i značajan broj razvojnih projekata koji će pokrenuti „lavinu“ promjena u privrednim subjektima. Međutim, bez obzira da li će promjene potaknute „izvana“, bez prethodne najave i edukacije privrednih subjekata (čemu, zašto i kako je potrebno izvršiti promjene i koji su zajednički interesi svih subjekata u sistemu npr. procesa fiskalizacije) biti prihvaćene od strane istih ili će se ovim promjenama pristupiti na sinhronizovan i sistematičan način, koji je u skladu sa interesima svih zainteresiranih strana, za početak će biti potrebno dodatno poraditi na koordinaciji ovih aktivnosti i investirati značajne resurse u pripremu sprovođenja procesa promjena. Prije ili kasnije, promjene BH okruženja koje se dešavaju u najvećoj mjeri su rezultat potrebe približavanja BH društvo-ekonomskog sistema EU integracijskim procesima. Ukoliko se taj (razvojni) proces približi, od strane institucija sistema, na adekvatan način BH privrednim subjektima, to će i otpor promjenama biti „manji“, a same promjene biti lakše prihvatljive.

Otpor razvojnim promjenama će, bez obzira na sve pripremljene radnje za uvođenje promjena, i dalje postojati jer je u ljudskoj prirodi postoji „strah od nepoznatog i novog“. Stoga će prvi zadatak, svih zadataka, prilikom razvoja BH ekonomskog sistema koji nam predstoji, biti da se za početak retorika straha zamjeni sa pozitivnom retorikom društvenog razvoja i razvoja tržišnih uslova u kojem privredni subjekti uspješno izvršavaju svoje poslovne aktivnosti.

2. Vizija⁸ razvoja zasnovanog na ulaganju u ljudske potencijale

Polazeći od definicije vizije kao poželjne slike budućnosti privrednog subjekta koja se može ostvariti uspješnom strategijom, to je logično da će i strategija zasnovana na dugoročnom ulaganju u ljudske potencijale biti osnov razvoja poslovanja u savremenom okruženju.

Neka od osnovnih odgovora na pitanja koja je neophodno definisati prilikom određenja vizije i strategije njene realizacije su:

- Kako ćemo se odnositi prema kapitalu (upravljanje materijalnom i nematerijalnom imovinom) ?
- Kakav imamo stav prema kupcima (upravljanje odnosima sa kupcima) ?
- Koje interne odnose moramo usavršiti (upravljanje internim procesima) ?
- U kojem smjeru organizacija mora rasti i učiti (upravljanje rastom i razvojem poslovanja) ?

8 iz latinskog Visio (gen.: visionis) – označava “viđenje”, “pogled”, “izgled”

Ukoliko vizija razvoja poslovanja nije zasnovana na učenju organizacije iz vlastitih iskustava, ali i iz iskustava drugih, te ukoliko se u ljudske potencijale i njihov individualni rast i razvoj nedovoljno ulaže, to nije moguće očekivati da će se pravovremeno moći izvršiti usavršavanje postojećih internih procesa, kako bi se obezbjedilo adekvatno upravljanje odnosima sa kupcima i samim time tretiranje kupaca kao dijela ukupnog kapitala privrednog društva tzv. potošačkog kapitala koji je sastavni dio strukturalnog kapitala.

Nadalje, ukoliko vizija poslovanja privrednih subjekata bude tretirala samo strategiju razvoja zasnovanu na tretmanu kapitala isključivo kao materijalne imovine (finansijski kapital = fizička imovina + novac), odnosno zanemarivanju intelektualnog kapitala (humani kapital i strukturalni kapital) kao pokretača razvoja i osnove za multipliciranje efekata finansijskog kapitala, onda je za očekivati da će i povrat investicija (finansijskog kapitala) biti usporen(iji) u odnosu na slične druge sisteme koji vlastiti finansijski napredak zasnivaju primarno na intelektualnom kapitalu kao temeljnom kapitalu privrednog društva čija materijalizacija je potpomognuta finansijskim kapitalom.

Da li je moguće na dobroj ideji „zaraditi“ ili je za realizaciju dobre ideje ipak neophodan primarno finansijski kapital, nedoumice su koje nas stavljaju pred potrebu za detaljnom analizom kako unutrašnjih, tako i vanjskih elemenata okruženja, a nadasve analizu položaja privrednog subjekta u odnosu na okruženje. Upravo nematerijalne vrijednosti (u koje spada i sama vizija kompanije, te strategija njene realizacije) diferenciraju položaj jednog privrednog subjekta u odnosu na druge, slične, privredne subjekte i na taj način primarno određuju njegov položaj u datom (šrem ili užem) okruženju. Naime, privredni subjekti mogu imati istovrsne djelatnosti, ali njihove individualne specijalizacije i specifičnosti zadovoljavanja tržišnih potreba i ciljanog tržišnog segmenta primarno određuju na koji način će se materijalizovati njihov nematerijalni (intelektualni) kapital. Efekti te materijalizacije su različitog stepena i intenziteta, ali su isti primarno određeni stepenom i intenzitetom ulaganja u intelektualni kapital i razvoj poslovnaja baziran na ovoj vrsti nematerijalnih resursa privrednog subjekta.

Ukoliko se unutar privrednog subjekta neadekvatno odnosi prema viziji poslovanja i razvoju zasnovanom na ulaganju u ljudske potencijale, time se u pitanje dovodi i sama misija poslovanja (postojanja) tog subjekta. Naime, ukoliko način postizanja željenog, budućeg, stanja privrednog subjekta neosmislimo pravovremeno, te kroz niz kratkoročnih aktivnosti ne pristupimo realizaciji istog, za dugoročnu posljedicu može se imati isključivo status quo⁹. Kako dinamika na tržištu i djelovanje faktora vanjskog okruženja (poslovni trendovi, propisi, konkurencija, kupci) ne dozvoljavaju duže

9 Iz latinskog - označava postojeće (trenutno) stanje.

statično zadržavanje internog okruženja privrednog subjekta (učinkovitost, djelotvornost, organizacijska struktura, zadovoljstvo zaposlenika i sl.) to se kao dio razvoja, zasnovanog na ulaganju u ljudske potencijale, nameće potreba analize položaja organizacije (rada) u odnosu na okruženje (interno i eksterno), te samim time potreba promjena u istoj i usklađivanje sa novim potrebama na tržištu.

Međutim, bez obzira na htijenja vlasnika (finansijskog) kapitala da unaprijedi vlastito poslovanje i ulaže u razvoj zasnovan na ulaganju u ljudske potencijale, do toga neće doći ukoliko ne postoji istovremeno i spremnost samih ljudskih potencijala da se mijenjaju i unapređuju vlastitu (intelektualnu) vrijednost. Stoga je uporedo sa izgradnjom vizije razvoja privrednog subjekta zasnovane na ulaganju u ljudske potencijale veoma značajno istovremeno razvijati i viziju, individualnog, razvoja pojedinaca unutar privrednog subjekta, ali i graditi pozitivne međusobne komunikacijske relacije kako pojedinaca unutar samog privrednog subjekta, tako i u odnosu pojedinog privrednog subjekta sa njegovim okruženjem.

Stoga vođenje ljudi (leadership), a ne „upravljanje“ kadrovima (management) je stil rukovođenja koji zahtijeva izgradnju pozitivnog, internog, okruženja (radne atmosfere u privrednom subjektu), suradnje zasnovane na ravnomjernom sudjelovanju svih članova tima, poštivanju različitosti, ali i kvalitetnom upravljanju konfliktima i drugim „stresnim“ situacijama. Ostvarivanje ovakvog modela vođenja ljudi unutar privrednog subjekta moguće je ukoliko postoje jasno definirani ciljevi, adekvatno definisane uloge, jasna i otvorena komunikacija, te učinkovito donošenje odluka. Ukoliko postoji barijera, u bilo kojem od navedenih segmenata, to će i efekti materijalizacije upotrebe intelektualnog kapitala i razvoja ljudskih potencijala zasigurno izostati. Sa izostankom pozitivnih efekata materijalizacije intelektualnog kapitala postepeno započinje i ciklus neučinkovitog korištenja i materijalne imovine privrednog subjekta.

Stoga je definiciju vođenja ljudi, kao temeljnu značajku uspješnosti poslovanja privrednih subjekata, neophodno formulisati i sa slijedećih stanovišta ¹⁰:

1. Vođenje je proces uticanja usmjeren oblikovanju ponašanja drugih. Kada predsjednik kompanije ohrabruje svoje menadžere da rade marljivije, on ih vodi. Vođenje se događa u mnoštvu situacija i na mnoštvo načina.
2. Vođenje je obavljanje tačno onih poslova i zadataka od strane drugih, koje vođe (leader-i) žele vidjeti obavljene. U procesu vođenja uključeno je komuniciranje i motiviranje.

¹⁰ Izvor : <http://www.portalalfa.com>

3. Vođenje je sposobnost pojedinca uvjeriti druge da zaneseno rade želeći ostvariti definisane ciljeve. *To je ljudski faktor koji povezuje grupe ljudi zajedno i motivira ih na najbolji način za realizaciju određenog cilja.*

Dakle, određeni stil (pred)vođenja drugih ljudi na način da ono predstavlja ne samo rezultat individualnog nastojanja vođe (leader-a), nego je i istovremeno prihvaćeno od strane onih koji su vođeni, predstavlja bitan resurs poslovanja. Tačnije ljudski potencijal koji motivira druge unutar tima da radeći zajedno postižu sinergetske efekte¹¹ te kooperacije postaje presudan nematerijalni resurs uspješnog poslovanja. Stoga je stil vođenja, zasnovan na motiviranju zaposlenika da ulažu i vlastite resurse u lični razvoj i edukaciju, polazna osnova za formulisanje ostalih bitnih ciljeva realizacije budućeg željenog stanja privrednog subjekta.

1. Čovjek kao nosilac razvoja društveno – ekonomskog sistema

Ukoliko ne postoji potreba čovjeka da teži vlastitom razvoju i doprinosi ostvarenju kako individualnih, tako i zajedničkih ciljeva grupe kojoj pripada (radnog tima, porodice, profesionalne zajednice i sl.) veoma će teško biti postići značajniji napredak zajednice (društva) kao cjeline kojoj takav pojedinac pripada.

Naime, često od strane najrazvijenih slojeva društvene zajednice tzv. intelektualne elite postoji „neadekvatno“ tumačenje značaja upotrebe intelekta kao resursa kojim su obdareni svi ljudi (svaki pojedinac - čovjek). Povremeno se, u takvim društvenim zajednicama, „nameće“ definicija da je intelekt i intelektualni rad primjeren samo visoko obrazovanim ljudskim potencijalima. Međutim, ukoliko se posmatra definicija rada¹², kao svrsishodne i svjesno organizirane djelatnosti radi postizanja nekog korisnog učinka za zadovoljenje osobnih ili proizvodnih potreba, te sagleda kombinacija istog sa vještinama pojedinca kao što su: kreativnost, komunikativnost, socijalizacija, pragmatičnost i usmjerenost prema rješavanju problema, tada stepen formalnog obrazovanja više ne biva presudni faktor za postizanje iznad prosječnih rezultata pojedinca, ali i društvene zajednice kojoj pripada. Ukoliko imamo u vidu činjenicu da se ekonomija 21. stoljeća tretira kao postindustrijska epoha koju karakterizira: konstruiranje prvog kompjutera (1946); uvođenje robota u proizvodnju, te otkriće interneta (1969.), onda je logično očekivati da su

11 Sinergija (грч. συνεργός - raditi zajedno) je pojam koji opisuje stanje kada je cjelina nešto veće i drugačije od zbira svojih dijelova. Postoji: Tvrda sinergija (rast prihoda) Meka sinergija (pad troškova) Finansijska sinergija (smanjenje udjela kredita u vlasničkom kapitalu). Izvor : <http://sr.wikipedia.org>

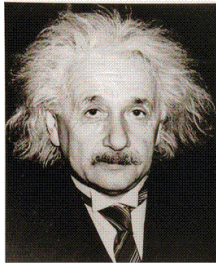
12 Izvor: Opća enciklopedija i Anićev rječnik hrvatskog jezika

i intelektualni radnici današnjice, osim formalnim obrazovanjem, obdareni i drugim potrebnim vještinama neophodnim za materijalizaciju njihove primarne uloge na tržištu. Na žalost, značajan broj formalno educiranih i osposobljenih ljudskih potencijala ne raspolaže sa vještinama neophodnim za materijalizaciju njihovog „intelektualnog“ rada, tačnije formalno stečenih znanja. Sa druge strane, značajan broj formalno „neobrazovanih“ ljudskih potencijala, samo zahvaljujući vlastitim intelektualnim potencijalima svojstvenim svakom čovjeku, ali i razvojem specifičnih vještina, za koje se može reći da su nastale više kao rezultat evolucije čovjeka i njegove nagonske potrebe za preživljavanjem, uspjeli su ostvariti materijalizaciju vlastitog intelektualnog kapitala i to ne toliko zahvaljujući prethodnoj, formalnoj, edukaciji koliko zahvaljujući pragmatičnoj primjeni stečenih, specifičnih, vještina.

U ovom trenutku se postavlja i logično pitanje: u čemu je razlika između prvih (formalno educiranih) i drugih (neformalno educiranih i iskustveno razvijenih) ljudskih potencijala? Ukoliko ljudski rad tretiramo kao proces stvaranja proizvoda i usluga, za očekivati je da će rezultati ljudskog rada oblikovanog kroz institucije formalne edukacije biti kvalitetniji, te samim time i učinkovitiji. Sa druge strane, ukoliko je tako kreirano znanje u praksi nematerijalizirano, onda se i ulaganje u isto (formalnu edukaciju) može smatrati ekonomski neopravdanom investicijom. Sa druge strane, ukoliko izostanak formalne edukacije, ali istovremena materijalizacija specijalističkih vještina pojedinaca ne prati istovremeno i određeni stepen oblikovanja i razvoja ljudske svijesti, te samim time i eventualnog oblika neformalnog obrazovanja, možemo reći da će konačna, dugoročna, kapitalizacija efekata tog i takvog ljudskog rada, uslijed izrazito brzog tempa razvoja tehničko-tehnoloških dostignuća savremenog društva, vremenom opadati.

Stoga se kao jedino logično i ekonomski opravdano rješenje nameće potreba kontinuiranog ulaganja u razvoj vlastitih potencijala pojedinca, ali i društvenih aktivnosti zajednice na afirmaciji značaja ulaganja u ljudske potencijale. Teorijski stečena znanja, bez praktične materijalizacije istih, su ekonomski neupotrebljiva kategorija jednako kao što su i kratkoročno materijalizovani efekti iskustveno (praktično) stečenih vještina bez nadogradnje istih nekim od formalnih i/ili neformalnih oblika edukacije. Nadalje, završetkom formalnog obrazovanja, naročito visokoškolskog obrazovanja, ukoliko se ne pristupi kontinuiranom ulaganju pojedinca u razvoj vlastitih potencijala, vjerovatnoća materijalizacije i stepen kapitalizacije stečenih praktičnih vještina će opadati jednako kao što opada i vrijednost finasijskog kapitala ukoliko se isti ne racionalno upotrebljava tokom proteka određenog vremenskog perioda.

Factors of Production – 21st Century

**Intellectual
Capital**

**Social
Capital**

**Creative
Capital**

Posmatrano sa stanovišta faktora produkcije (materijalizacije) i karakteristika razvoja savremene ekonomije tzv. ekonomije 21. stoljeća, ulaganje u čovjeka kao nosioca razvoja društveno – ekonomskog sistema postaje ne više samo „prirodna“ potreba čovjeka da opstane u okruženju, nego šta više faktor bez kojeg je nemoguće pratiti savremena, brza, tehničko-tehnološka dostignuća.

Proces cjeloživotnog učenja (long life learning process) više nije privilegija samo „intelektualnih“ elita, nego nasušna potreba svih ljudi koji kroz svoje privređivanje (obavljanje radnih zadataka) nastoje ostvariti finansijske koristi uloženog vlastitog truda (rada) u vidu plaće i drugih oblika ličnih, finansijskih, dobitaka.

Koncept cjeloživotnog učenja¹³ zamisao je sistematiziranog učenja u svim životnim razdobljima (od rane mladosti do starosti) i u svim oblicima u kojima se ostvaruje (formalno, neformalno i informalno). Učenje je pritom kontinuirani proces u kojem su rezultati i motiviranost pojedinca za učenje u određenom životnom razdoblju uvjetovani znanjem, navikama i iskustvima učenja stečenima u mladoj životnoj dobi. Uz koncept cjeloživotnog učenja najčešće se vezuju ciljevi ekonomske prirode, primjerice postizanje veće konkurentnosti i trajne zapošljivosti. Sa druge strane, ne smiju se zanemariti jednako važni ciljevi koji pridonose aktivnijoj ulozi pojedinca u društvu. Ti su ciljevi: poticanje društvene uključenosti, razvoj aktivnoga građanstva, te

13 Izvor : <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr>

razvijanje individualnih potencijala pojedinaca.

Koncept cjeloživotnog učenja, razvijen je u šezdesetim godinama prošlog stoljeća kao odgovor na problem neusklađenosti između obrazovanja mladih i odraslih. U proteklih četrdeset godina cjeloživotno učenje se, od početne ideje, razvilo u dominantno načelo i orijentaciju razvoja brojnih nacionalnih obrazovnih sistema.

Dakle, ulaganje u vlastiti lični i profesionalni razvoj je osnovni pokretač cjelokupnog društvenog razvoja. Ukoliko izostane individualna uključenost (naročito mladih) pojedinca da se pristupi ovom procesu, to je od posebnog značaja da društvena zajednica, a naročito ekonomski sistem određene društvene zajednice, prepozna potrebu sistemskog i organizovanog pristupa ulaganju u edukaciju pojedinaca i razvoj ljudske svijesti. Međutim, ukoliko i na društvenom nivou izostane ovakav oblik prepoznavanja potreba i globalnih trendova na polju razvoja ljudske svijesti, to će takvo društvo „nazadovati“, u odnosu na ostatak regionalnog i šireg, društveno-ekonomskog, okruženja.

ZAKLJUČAK

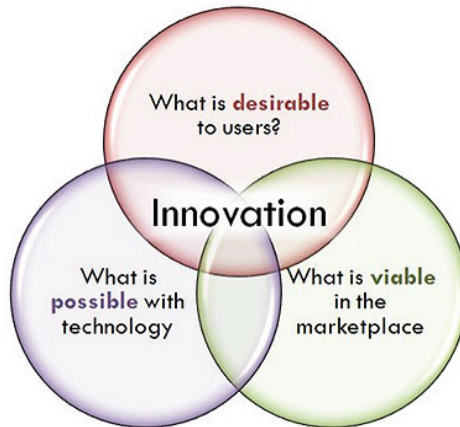
Prije samog početka dekade nazvane “istraživanje mozga” jedan veliki čovjek, dr. John. C. Eccles¹⁴, je sam hrabro krenuo u razvijanje teorije o evoluciji mozga. On sam kaže da je to za njega najfascinantnija priča evolucije Hominida¹⁵. Njegova knjiga “Evolucija mozga: kreacija ljudskog bitka” nam odaje još jednu istinu, istinu o unikatnosti razvoja Homo sapiensa. Jedinstven i neponovljiv Homo sapiens se, bar za sada, ne mora bojati pojave neke, nove rivalizirajuće vrste. Evoluciju mozga je vjerno pratila i evolucija svjesnosti. Dr. Eccles se pita, kako se je u svijetu materije bez svijesti odjednom pojavila ljudska svjesnost, utjelovljeni um, mistična vatra našeg postojanja, ono filozofsko “Ja”. Svako od nas vjeruje da živi direktno u svijetu koji ga okružuje, da su predmeti i događaji dio tog svijeta, i upravo, takvi kakve ih vidimo, osjećamo i doživljavamo. Neurologija nas uči da je, sve ono što mi spoznajemo i vjerujemo da je stvarnost, zapravo, samo iluzija naše svjesne spoznaje. Svijet u kojem vjerujemo da živimo se događa u našoj glavi, jer ga tu, među milionima neurona i njihovih veza, konstruira naš mozak. U mozgu su kanali informacija, naša jedina, živuća, veza sa stvarnosti. Doživljaj realnog svijeta je naša apstrakcija, a ne replika onoga što se nalazi oko nas.

14 australski neurofiziolog koji je 1963. dobio Nobelovu nagradu za fiziologiju ili medicinu za svoj rad na sinapsi

(Izvor: <http://hr.wikipedia.org>)

15 Veliki čovjekoliki majmuni, hominidi (Hominidae), su porodica primata u koju se, pored orangutana, gorile i čimpanze, ubraja i čovjek (Homo sapiens). (Izvor: <http://hr.wikipedia.org>)

Uvjereni da živimo slobodno, mi smo u stvari zarobljenici, svaki, svog mozga i njegove volje.¹⁶

Ukoliko se proces unapređenja (evolucije) društveno-ekonomske zajednice zasniva na ulaganju u ljudske potencijale onda se kao logična posljedica takvog ulaganja može očekivati i povećanje stepena inovacija, koje će imati za rezultat implementaciju novih tehnoloških rješenja, čija će održivost moći biti ostvarena isključivo na tržištu i to samo onda i kada to bude prihvatljivo (poželjno) za korisnike novokreiranih (inovativnih) rješenja. Virtuelne zajednice, socijalne mreže zasnovane na savremenim tehnologijama bez granica i digitalna ekonomija samo su novi oblici društvenog povezivanja i sticanja uvećane vrijednosti angažovanog finansijskog kapitala (profita), ali i u sve većoj mjeri intelektualnog kapitala. U savremenom okruženju, primjerenom tehnološkim dostignućima iz 21 stoljeća, očekivati je da će kanali informacija biti povezani ne samo „čvrstim“ komunikacijskim vezama, nego i tzv. bežičnim komunikacijskim kanalima kao „prirodnom“ obliku ljudske komunikacije¹⁷.

Nadalje, kao vizija bolje budućnosti pojavljuju se i pionirska nastojanja pojedinaca, obično i po pravilu uvijek tržišnih lidera, da doživljaj realnog svijeta ne bude više samo puka apstrakcija (vizija), nego da virtuelni komunikacijski kanali postanu svakodnevica koja ljude, a samim time i biznise, spaja i povezuje, kako bi međusobnom razmjenom informacija obogaćivali vlastite

¹⁶ Izvor: <http://www.magicus.info>

¹⁷ Op.a. Telepatija-sposobnost razmjene misli između dviju osoba bez posredovanja poznatog medija.

(humane) potencijale, a vlastitu ljudsku svijest nadograđivali sa ciljem uvećanja temeljnog kapitala neophodnog za razvoj svakog društveno-ekonomskog sistema i njegovih entiteta (privrednih subjekata).

U pravilu privredni subjekti rješavajući vlastite razvojne „probleme“ poslovanja zapošljavanjem dodatnih kadrova, rješavaju i probleme društveno-ekonomske zajednice u vidu smanjenja stepena nezaposlenosti, ali i probleme pojedinaca kroz ostvarenje punog radnog angažmana i socijalne uključenosti u privredne tokove društva. Sa druge strane, društveno-ekonomska zajednica i nezaposleni pojedinci u njoj trebaju zauzeti aktivniji stav prema privrednim subjektima i „pomoći“ u bržem rješavanju njihovih razvojnih „problema“ - brži radni angažman nezaposlenih lica i povrat investicije izvršenog ulaganja u ljudske potencijale. Stoga, društvena zajednica, osim stvaranja stimulativnih materijalno – proceduralnih i tehničko-tehnoloških pretpostavki za brže upošljavanje nezaposlenih lica, treba u značajnoj mjeri pristupiti cjelokupnom procesu rješavanja nezaposlenosti primjenom koncepta socijalnog preduzetništva, ali i razvojem svijesti kod nezaposlenih da i sami počinju razvijati vlastite preduzetničke vještine, bilo kao budući zaposlenici ili samozaposlena lica.

Dakle, ukoliko ulaganje u ljudske potencijale, privredni subjekti ne budu posmatrali isključivo kao kratkoročni trošak za plaće i doprinose, nego kao dugoročnu investiciju i to ne samo finansijskih resursa, nego i vremena uloženog u selekciju novih kadrova kroz proces zapošljavanja nezaposlenih lica, sa ciljem materijalizacije njihovih individualnih, praktičnih, vještina i nadogradnju istih kroz prijenos specifičnih „organizacijskih“ vještina određene branše u kojoj djeluje taj privredni subjekti, onda će i njihov kratkoročni razvojni „problem“ u vidu nedostatka kadrova biti dugoročno riješen samo kroz kontinuirano ulaganje u ljudske potencijale.

Sa druge strane, ukoliko nezaposlena lica ne budu vjerovali u potrebu dugoročnog ulaganja vlastitih vještina i obezbjeđenje materijalizacije vlastitog rada kroz aktivno djelovanje u privrednom okruženju, teško je očekivati da će uspjeti riješiti svoj trenutni problem: nezaposlenost.

Nadalje, postojeće društveno-ekonomske institucije u svojoj kratkoročnoj perspektivi trebaju da imaju potrebu tržišnog djelovanja u vidu socijalnog poduzetništva sa ciljem obezbjeđenja neophodnih preduslova kako za privredne subjekte, tako i za nezaposlena lica i poticanja bržeg i kvalitetnije ulaganje u ljudske potencijale i njihovu punu zaposlenost, jer će jedino na takav način dugoročno riješiti svoju socijalnu ulogu u društvu i preokrenuti trenutnu poziciju iz socijalne institucije za nezaposlena lica u razvojnu instituciju za zapošljavanje ljudskih resursa.

Ukoliko na gore pomenuti način budemo posmatrati stanje trenutne „ne-zaposlenosti“ ili još bolje ukoliko trenutno stanje u BH društvu budemo posmatrali kroz viziju „Recimo NE nezaposlenosti“, umjesto trenutnog stanja „Recimo NE zaposlenosti“, onda u narednom periodu možemo očekivati i veći stepen zapošljavanja nezaposlenih lica i potrebu kontinuiranog ulaganja u ljudske potencijale, a samim time i razvoj društveno – ekonomskog sistema kao cjeline.

LITERATURA:

1. <http://www.bib.irb.hr>
2. <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr>
3. <http://www.comtradegroup.com>
4. <http://www.faz.ba>
5. <http://www.hr.wikipedia.org>
6. <http://www.link-elearning.com>
7. <http://www.magicus.info>
8. <http://www.mreza-lokalni-razvoj.net>
9. <http://www.portalalfa.com>
10. <http://www.sr.wikipedia.org>

POSLOVNI INKUBATORI - JEDNA OD DUGOROČNIH MJERA ZA ZAPOŠLJAVANJE

BUSINESS INCUBATORS - ONE OF LONG-TERM MEASURES FOR RECRUITMENT

Amra Kraksner , dipl ing, Sveučilište/Univerzitet "Vitez" Travnik,

Mr. Sc. Jamila Jaganjac, Sveučilište/Univerzitet "Vitez" Travnik

SAŽETAK: *Ovim radom se želi pokazati da se formiranjem poslovnih inkubatora mogu dugoročno postići veoma dobri rezultati u pogledu zapošljavanja. Mala i srednja poduzeća u svijetu čine osnovni izvor zapošljavanja radnika. Cijeni se da u svijetu u ova kategorija poduzeća upošljava veliki broj ukupno zaposlenih radnika. U zemljama EU 2/3 ukupnog broja zaposlenih su u malim i srednjim preduzećima. U ukupnom prometu u EU, sektor malih i srednjih poduzeća učestvuje sa 70 % i time doprinosi 60 % u ukupnom bruto društvenom proizvodu EU. Slično je i u Federaciji BiH gdje se: "Po podacima Federalnog zavoda za statistiku, ukupan broj zaposlenih u FBiH krajem 2009. godine iznosio je 426.556, a od toga je u sektoru obrta, mikro, malih i srednjih poduzeća uposlano oko 156.558 radnika. Iz ovih pokazatelja možemo zaključiti da je ukupan broj zaposlenih u FBiH, u sektoru MSP, zaposleno 37% radnika, što je manje za 50% u odnosu na broj zaposlenih u zemljama EU u istom sektoru"¹.*

Ova situacija bi se znatno mogla poboljšati kada bi države povećala pomoć koju pruža malim i srednjim poduzećima bilo kroz poticaje ili stvaranje poslovne infrastrukture koja može pomoći dalji ubrzani razvoj ovog sektora.

1 <http://www.magazinplus.eu/index.php/m-plus/dosije/1561-broj-malih-i-srednjih-poduzea-u-fbih-vei-za-4-posto>

Poslovni inkubatori su jedan od metoda pomoći razvoju poduzetništva.

Otvaranjem novih poslovnih inkubatora i na taj način ohrabivanjem otpočinjanja vlastitih biznisa direktno bi se utjecalo i na otvaranje novih radnih mjesta.

Ključne riječi: razvoj, malo i srednje poduzetništvo, inkubatori zapošljavanje.

ABSTRACT: *This paper seeks to show that the formation of business incubators may be long term to achieve very good results in terms of employment. Small and medium enterprises in the world are the main source of employment of workers. It is appreciated that in the world in this category of companies employing a large number of employees. In EU countries, two thirds of the total number of employees in small and medium enterprises. The total turnover in the EU, the sector of small and medium-sized enterprises accounts for 70% and thus contributes 60% of the total GDP of the EU. Similarly, in the Federation where: "According to the Federal Bureau of Statistics, total employment in the Federation in late 2009. Totaled 426,556, of which the craft sector, micro, small and medium-sized enterprises employ about 156,558 workers. For these indicators, we can conclude that the total number of employees in the FBiH, the SME sector, employing 37% of workers, which is less by 50% compared to the number of employees in EU countries in the same sector. "*

This situation could be greatly improved if the government has increased assistance provided to small and medium enterprises, either through incentives or creating a business infrastructure that can help further accelerated the development of this sector. Business incubators are one of the methods of assisting the development of entrepreneurship. With the opening of new business incubators and thereby encouraging starting their own businesses would directly impact on job creation.

Keywords: *development, small and medium enterprises, incubators employment.*

Uvod

Poslovni inkubator / inkubator je jedan od elemenata preduzetničke infrastrukture. To je prema većini definicija 'pogodan' prostor u kojem svoj potencijalni poduzetnici mogu pod povoljnim uvjetima započeti svoj vlastiti

biznis. Sam inkubator poduzetnicima koji uđu u članove inkubatora nude povoljne uvjete za rad:

- niže cijene iznajmljivanja prostora u određenom vremenskom periodu koji definišu sami inkubatori
- poslovno savjetodavnim i ostalim uslugama koje će se pružati korisnicima prostora, kao i pomoć menadžmenta inkubatora korisnicima usluga.

Na ovakav način poduzeća koja startaju sa radom imaju pogodnosti za svoj razvoj ali i zapošljavanje radnika.

Zatim sami inkubatori u pružanju svojih usluga članicama inkubatora upošljavaju određeni broj uposlenika, čime se doprinosi općem porastu zaposlenosti u općinama.

Osnivači inkubatora u Federaciji BiH su uglavnom općine ili su oni „projekti“ donatorskih sredstava.

Međutim, vrlo je važno da u kreiranju poslovnog inkubatora, a da bi on dao očekivane rezultate, da učestvuju općinske strukture vlasti, privatna poduzeća kao i univerziteti ili fakulteti.

Uloga i ciljevi poslovnih inkubatora

Osnivanje poslovnih inkubatora ima za cilj povećanje konkurentnosti lokalne privrede kao i kreiranje novih radnih mjesta .

Poslovni inkubatori su većinom samostalna pravno registrirana lica koja imaju i sopstvene ciljeve rada ali osnivači inkubatora često imaju i dugoročne ciljeve koji imaju veliki značaj za dalji razvoj privred. Neki od ovih dugoročnih ciljeva su:

- korištenje prvog poslovnog inkubatora kao prototipa za osnivanje drugih inkubatora u odabranim područjima
- inkubator može da služi ne samo za start-up poduzeća nego i za poduzeća određenog sektora, poduzeća sa izvoznim potencijalima ili potencijalima za proizvodnju određenih proizvoda čijom proizvodnjom će se smanjiti uvoz istih proizvoda
- inkubatori mogu biti specijalizirani za pružanje dodatnih informacija

tržištima, za konsalting i sl.

- Inkubatori mogu biti formirani i u svrhu privlačenja stranih investicija

Međutim bez obzira kakav je dugoročni ili kratkoročni cilj inkubatora, oni svoj uspjeh mjere i kroz broj novootvorenih radnih mjesta.

Jedan od uspješnih primjera je poslovni inkubator Otaniemi u Finskoj koji je u toku 10 godina bio domaćin 450 poduzeća a koji su uposlili oko 5000 uposlenika.

Inkubatori u Bosni i Herecegovini

Trenutno u Bosni i Herecegovini radi 12 poslovnih inkubatorau Zenici, Žepću, Trabinju, Jablanici, Modriči, Mostaru, Brčkom, Tuzli (u Tuzli su dva poslovna inkubatora: BIT centar i RPC Tuzla Lipnice) i u Sarajevu:

Trenutni oni posjeduju 27.000 m². Više od 230 firmi su od 2001 koristile usluge inkubatora (ili trenutno koriste) sa oko 1.100 zaposlenih radnika.

Pregled inkubatora je dat u sljedećoj tabeli:

Tabela 1. Pregled inkubatora u BiH

Poslovni inkubator	Osnivač	Površina	Djelatnost	Broj poduzeća	Broj uposlenih
Poslovni i Agro-inkubatora Žepče	Udruga poduzetnika i poslodavaca Žepče	- 980 m ² poslovni inkubator Agroinkubator korisne površine - 630 m ²	- zanatsko – uslužne i zanatsko – proizvodne djelatnosti, montaža i laka manufakturna proizvodnja, - istraživanje, inovatorstvo, razvoj i unapređenje poslovanja, - sjedište i zastupstva domaćih i stranih trgovačkih i drugih firmi.	8 poduzeća 4 udruženja	40
Inkubator Zavidovići	Općina Zavidovići			11	35
ZEDA inkubator Zenica	Općina Zenica	5.014	oizvodnja tekstilnih proizvoda, pločastog i masivnog namještaja i gardevinske stolarije, ALU i PVC stolarije, usluge mašinske obrade motora, remont građevinskih mašina, proizvodnja celuloznih proizvoda, štamparske usluge, grafički i web dizajn, proizvodnja boja za kožu, proizvodnja disperzivnih boja, usluge servisiranja električne opreme.	27	137

Poduzetnički inkubator Prijedor	Općina Prijedor i italijanskog Programa SEENET kojeg finansira Ministarstvo vanjskih poslova Republike Italije i vlade Regije Toskana, a koga implementira konzorcij italijanskih NVO-a na čelu sa UCODEP-om.	2395	Proizvodnja namještaja, i drvene i PVC stolarije	7	
Inkubator Trebinje	Općina Trebinje		Djelatnost kojom se bave korisnici su knjigovodstvene usluge, prečišćavanje vode, inovacije, konsalting usluge, upravljanje vodama, savjetodavne usluge i proizvodnja i plasman ljekovitog bilja.	8	25
Inkubator Jablanica	Udruženje poduzetnika i općina Jablanica				

Inkubator Modriča NBR inkubator (regionalni/mrežni) se sastoji od tri inkubaciona centra: Gradačac, Modriča (sa dvije inkuba- cione jedinice) i Šamac.	Općine	9870	Djelatnosti kojima se bave su proizvodnja: teplih, betonske galanterije i uređenje komunalne infrastrukture, tekstilnih odje- vnih predmeta, bravarske, li- marske galanterije, grafičkog materijala, hemijskih sredstava za održavanje automobila, preh- rambenih artikala od voća i povrća. Od uslužnih djelatnosti zastupljene su elektro, bravar- ske i limarske.	21	340
Inkubator Brčko	Općina	1754			
Inkubator Mostar	Općina			24	
Inkubator Sarajevo	Serda	2000		34	100
Tuzla Lipnice	Općina Tuzla	10918		28	204
BIT centar Tuzla	Općine Tuzla, Uni- verzitetu u Tuzli kao lokalnih partnera ,a sa norveške strane partneri su SIVA i SINTEF.	1.200			

Tako mali broj inkubatora, iako gotovo svaka općina u Bosni i Hercegovini posjedujemo mogućnosti za formiranje inkubatora je posljedica dijelom nedostatka finansijskih sredstava kao i nedovoljnog interesa šire zajednice da učestvuju u izgradnji ove poduzetničke infrastrukture.

Također nedovoljno uključenje akademske zajednice u rad inkubatora rezultira slab razvoj i rezultate postojećih inkubatora jer bez njihovog uključenje nemoguće je ispoštovati jednu od osnovnih uloga koje treba da poslovni inkubatori imaju:

- 1. Poslovni savjet o ulasku na tržište**
- 2. Informacije o propisima i poticaje**
- 3. Procjena troškova za ulazak na tržište**
- 4. Naći kvalificirano osoblje**
- 5. Konsultantske usluge**

Zapravo poslovni inkubatori moraju biti centri poslovne podrške za svoje članice. I zato su se do sada najbolji pokazali oni inkubatori koji su bili razvojno- istraživački „centri“ uz udruživanje privatnog i javnog sektora.

Zaključak

Zajednica od inkubatora dobijaju zdrava poduzeća koja često razvijaju nove inovativne tehnologije koje su značajne za razvoj privrede svake zemlje. A s druge strane poduzetnici kroz inkubatore dobijaju mogućnost lakšeg otpočinjanja sopstvenog biznisa jer se kroz pogodnosti koje inkubator pruža poduzetnici motivišu na pokretanje sopstvenog biznisa kojim kreira i nova radna mjesta.

U zemljama u tranziciji kako što je Bosna i Hercegovina, inkubatori mogu da budu jak impuls stvaranju novih radnih mjesta, ali je potrebno da i društvo prepozna njegov značaj u smislu da se ostvari planski i koordiniran pristup njihovom osnivanju za jaku suradnju lokalne vlasti, naučno istraživačkih centara ili univerziteta.

Literatura:

1. Danilovic-Grkovic G., Žegarac A. (2003). „Biznis inkubatori“, Republička agencija za razvoj malih i srednjih preduzeca i preduzetništva, Vizartis, Beograd.
2. Strategija razvoja poslovnih inkubatora u Bosni i Hercegovini – Lokalna razvojna agencija ZEDA, 2008.
3. www.bihinkubatori

KUĆA - POS'O ILI KUĆA-KUĆA, PITANJE JE SAD?

Autor: mr Samira Zelenbabić

Poslodavac: „BOBAR BANKA” AD BIJELJINA, Njegoševa 1, Republika Srpska, BiH, samira.zelenbabic@bobarbanka.com

Apstrakt:

Bauk nezaposlenosti kruži svijetom a u Bosni i Hercegovini se udomaćio. Hamletovska dilema je dobila novu dimenziju na bosansko-hercegovačkom tržištu rada u vidu opstanka ionako skromne zaposlenosti njenog radno sposobnog stanovništva. Kriza, tranzicija, globalizacija, te riječi koje su se uselile u svakodnevne živote ljudi, predstavljaju jedino opravdanje države i nosioca državne vlasti za više od pola miliona nezaposlenih u Bosni i Hercegovini. Sumirajući statističke podatke i različite analize o broju nezaposlenih u našoj zemlji iz mjeseca u mjesec, pošto su godine postale predugačke vremenske jedinice za ovu problematiku, neminovno se nameće potreba ne samo zapošljavanja nezaposlenih lica već i očuvanje postojećih radnih mjesta. Kreiranje novih i očuvanje postojećih radnih mjesta zahtjeva značajniji angažman jedinstvene države BiH, što prije svega podrazumjeva efikasnost djelovanja institucija državno-pravnog sistema i stvaranje stabilnog političkog i ekonomskog ambijenta koji bi omogućio nove investicije.

Ključne riječi: nezaposlenost, Bosna i Hercegovina, kriza, tržište rada, državna vlast.

1. UVOD

Bosna i Hercegovina je u posljednjih godinu dana postala šampion u disciplini koja se naziva nezaposlenost. Sudeći prema zvaničnim objavama, različitim anketama kao i populističkim natpisima u dnevnoj štampi, još dugo ćemo zadržati ovu neslavnu poziciju. Međutim, postoji mogućnost da naša postojeća politička elita, koju slobodno možemo obilježiti kao jednog od najbitnijih uzročnika ovakvog stanja, izađe sa krilaticom da nismo jedini u ovakvoj situaciji te da Španija prijeti da nam ugrozi poziciju. Najnoviji podaci zaista ukazuju da je u Španiji u prvom kvartalu tekuće godine stopa nezaposlenosti

21,3% sa 4,9 miliona registrovanih ljudi bez posla, odnosno za 219.400 više nego u posljednjem kvartalu 2010. godine¹. Prema podacima Evropske komisije vezane za procjenu ekonomskog oporavka na zapadnom Balkanu u kojoj se kao jedan od najznačajnijih problema navodi nezaposlenost, rekorder je Bosna i Hercegovina sa 42,7% nezaposlenih radno sposobnih građana. Sve ostale zemlje iz okruženja imaju drastično manju stopu tako da je ona u Srbiji 20%, Hrvatskoj 11,8%, Makedoniji 32,1%, Crnoj Gori 12,1 i Albaniji 13,7%. Dugogodišnja opravdanja za Bosnu i Hercegovinu koja su se svodila na činjenicu da je zemlja izašla iz rata i stravičnih razaranja više nemaju opravdanje s obzirom da je od tog perioda prošlo 16 godina. Finansijska globalna kriza koja se prelila u realni sektor očekivano je prouzrokovala pad svih privrednih aktivnosti što se naravno očitovalo i na povećanu nezaposlenost radne snage. Bosna i Hercegovina se suočila sa značajnim deficitom prvenstveno produktivnog zapošljavanja. Nezaposlenost bi svakako bila veća da nije došlo do povećanja zaposlenosti u različitim neproduktivnim sektorima, posebno u javnim i državnim institucijama. Poboljšanje na tržištu rada koje je zabilježeno do 2007. godine posljedica je značajnih stopa ekonomskog rasta. Sve zemlje na svijetu su se suočile sa finansijskom krizom i njenim posljedicama. Razlika između Bosne i Hercegovine i ostatka svijeta je što su kod ostatka svijeta vidni oporavci posebno na polju rješavanja problema nezaposlenosti..

2. POTEŠKOĆE U REALNOM SAGLEDAVANJU ZAPOSLENOSTI I NEZAPOSLENOSTI

Ekonomске i vladine definicije kažu²:

Stanovništvo sa zaposlenjem je zaposleno; stanovništvo bez zaposlenja koje traži posao je nezaposleno; stanovništvo bez posla koje ne traži posao je izvan radne snage. Stopa nezaposlenosti je broj nezaposlenih podjeljen sa ukupnom radnom snagom. Navedene definicije su teško primjenjive na državi Bosni i Hercegovini. Obrazložit ćemo to na slijedećim primjerima:

Stopa nezaposlenosti se utvrđuje na osnovu broja registrovanih zaposlenih i nezaposlenih, što znači da imamo administrativnu stopu nezaposlenosti koja ne oslikava realno stanje. Preračunato za februar 2011. godine ti pokazatelji su slijedeći: Broj registrovanih zaposlenih i nezaposlenih prikazan je u tabeli 1.

1 Izvor podataka Nacionalnog instituta za statistiku Španije - INE za prvi kvartal 2011, www.ine.es

2 Samuelson, A. Paul and William D. Nordhaus. 2000. *Ekonomija, petnaesto izdanje*. Zagreb: Mate, str. 563.

Tabela 1. Aktivno stanovništvo Bosne i Hercegovine prema administrativnim izvorima

	II 2011	I 2011	Indeks II/I 2011
Ukupno zaposleni	695.665	696.190	99,9
Nezaposleni	527.667	526.686	100,2

Izvor: Agencija za statistiku BiH, prilagođeno

U tabeli 2. prikazana je administrativna stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini za februar

2011. godine.

Tabela 2. Administrativna stopa nezaposlenosti Bosne i Hercegovine II/2011

Administrativna stopa

$$\text{nezaposlenosti za februar 2011} = \frac{527.667}{(527.667+695.665)} \times 100 = 43,13\%$$

Izvor: Proračun autora

Kako se osnovni podaci za proračun nezaposlenosti sumiraju po osnovu broja prijavljenih nezaposlenih kod zavoda za zapošljavanje i broja zaposlenih po osnovu podataka na osnovu dostavljenih prijava zaposlenih, ovaj podatak svakako nije ni približno tačan realnom stanju. Na obje strane, i kod zaposlenih i nezaposlenih, imamo različite situacije.

Veliki broj lica koja su prema definiciji zaposlena, jer imaju posao, nisu prijavljena, odnosno rade na „crno” i ujedno su evidentirana kod zavoda za zapošljavanje radi ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu. Takođe postoji i značajan broj nezaposlenih koji sezonski obavljaju poslove u drugim zemljama kako u okruženju tako i dalje. Činjenica je da oni nemaju stalnost zaposlenja ali ona za potrebe proračuna stope nezaposlenosti u određenom trenutku nije bitna. Značajan broj nezaposlenih lica sa urednom prijavom na tržištu rada i ne traže zaposlenje. Uzmimo primjer domaćinstva gdje jedan član ima zaposlenje izvan Bosne i Hercegovine a ostali radno sposobni članovi, obično supruga, uredno se prijavljuju kao nezaposleni. Uz ovaj primjer idu i

podaci istraživanja regionalnog tržišta rada sprovedeni na Virtualnim danima karijere i znanja³ koji ukazuju da 13% ispitanika iz Bosne i Hercegovine je nezaposleno od 3 do 5 godina a čak 6% ispitanih preko 10 godina i više.

Kada je riječ o populaciji mladih koji su nezaposleni imamo dvojaku situaciju: jedan broj mladih radno sposobnih nakon završenog srednjeg obrazovanja odlazi na studije ali se prijavljuju kao nezaposlena lica koja tokom daljeg školovanja i ne traže stalno zaposlenje a na drugoj strani imamo mlade ljude koji isključivo traže posao u struci, odnosno 44% prema gore navednom istraživanju.

S druge strane, imamo značajan broj nezaposlenih lica, bez ikakvog zaposlenja, koja se ne vode kod zavoda za zapošljavanje. Ovdje je svakako riječ o stanovništvu sa ruralnih područja, sa nižim stepenom obrazovanja koji iz finansijskih razloga i pomanjkanja saznanja o obavezi redovnog javljanja u zavode za zapošljavanje se ne evidentiraju i na taj način gube status nezaposlenog lica.

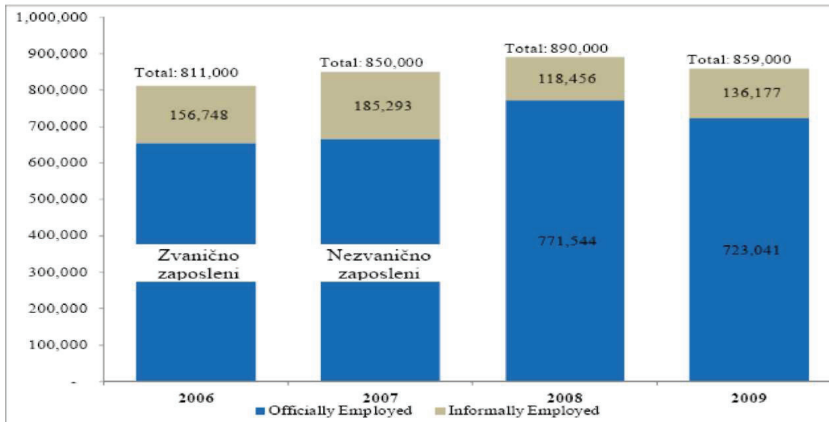
Kada je riječ o zaposlenim licima, koja su prema definiciji lica sa zaposlenjem, i koja kao takva smanjuju administrativnu stopu zaposlenosti, Bosna i Hercegovina opet ima svoju specifičnost. Ako se pod zaposlenim licem, što se podrazumjeva u svim uređenim društvenim i privrednim sistemima, smatra zaposlenik koji redovno prima naknadu za svoj rad i za koga poslodavac redovno uplaćuje poreze i doprinose, onda je i sadašnji broj zaposlenih daleko ispod objavljenog statističkog podatka.

Koristeći se zvaničnim administrativnim podacima slika o tržištu rada u BiH nema ni jednu svijetlu tačku. Od 2006.g. u BiH se takođe koriste i međunarodni standardi za statistički proračun nezaposlenosti, odnosno ankete o radnoj snazi LFS⁴. Zvanični statistički podaci i podaci iz ankete po definiciji ILO se razlikuju a osnovni razlog je postojanje sive ekonomije, odnosno rada na „crno”. Prema uputama ILO-a⁵, standardna međunarodna definicija nezaposlenosti obuhvata sve osobe starije od starosne granice određene za mjerenje ekonomski aktivnog stanovništva, koje su: 1. tokom referentnog razdoblja bile bez posla; 2. tokom tog razdoblja bile u svakom trenutku na raspolaganju za posao i 3. tražile posao, odnosno preduzimale radnje u cilju pronalazjenja posla. Sva tri kriterija moraju biti zadovoljena istovremeno. Prema zvaničnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine nezaposlenost je u 2010. godini iznosila 42,6% a prema ILO metodologiji 27,2%. Razlika od 15,4% prema ILO metodologiji spada u grupu neaktivnog stanovništva. Ta razlika je uočljiva na slijedećem grafikonu.

3 Ispitivanje sprovedeno na 2015 posjetilaca.

4 Labor Force Survey, anketa o radnoj snazi, podaci prema ILO metodologiji. Prema uputama zaposlenosti ILO-a.

5 “ International Labour Organisation, ILO, detaljnije vidjeti na www.ilo.org

Grafikon 1. Zaposlenost u Bosni i Hercegovini 2006-2009.g.

Izvor: Jedinica za smanjivanje siromaštva i ekonomski menadžment region Evrope i srednje

Azije, izvještaj 54901-BA

3. KONTROVERZAN ODNOS ZAPOSLENIH PO SEKTORIMA, KVALIFIKACIONE STRUKTURE I PLATA

Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih država koja već 20 godina nema podataka o broju stanovništva te je stoga situacija kod proračuna ekonomskih pokazatelja, kao što je na primjer GDP per capita, ali i tržište rada veoma otežano. Prema podacima Agencije za statistiku BiH broj stanovnika Bosne i Hercegovine sa 30.06.2010.g. bio je 3.843.126. Iz ovog proizilazi činjenica da je od ukupnog broja stanovnika zaposleno 18,10%, odnosno da 695.665 zaposlenih izdržava 3.147.461, odnosno 81,90% stanovnika Bosne i Hercegovine. Radi dobijanja realnije slike o stanovništvu koje je izvan radne snage, potrebno je od ukupnog broja stanovnika oduzeti populaciju mlađu od 14 godina koja prema dostupnim podacima iznosi 18,9%. Na taj način dobijamo rezultat od 1.893.443 ili 49,27% stanovnika koji su izvan radne snage. Prema podacima za februar mjesec u Bosni i Hercegovini je bilo 597.415 penzionera ili 15,54% od ukupnog broja stanovnika.

Interesantno je da su od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje 263.477 ili 49,92% žene. Prvi put zaposlenje traži 50,29% žena. Objektivno, ovdje se svakako ne može govoriti o diskriminatorskoj politici prema ženama već su drugi razlozi za veliku nezaposlenost žena. Prije svega korijene treba tražiti u našem vaspitanju i odnosu prema ženama kao majkama, suprugama i

domaćicama, niskom stepenu obrazovanja kao i u daljnjoj prisutnosti velikih razlika između urbanih i ruralnih sredina. Od ukupnog broja zaposlenih u februaru 2011.g. broj žena je bio 284.062 ili 40,83%, što svakako politiku zapošljavanja Bosne i Hercegovine ne može definisati kao diskriminatorSKU. Najveći broj žena zaposlen je u trgovini i prerađivačkoj industriji 109.727, odnosno 38,6% od ukupno zaposlenih žena. Ovaj pokazatelj upućuje na činjenicu da je riječ o ženama za nižim stepenom obrazovanja i u sektorima sa najmanjom prosječnom platom. Ohrabrujuća je činjenica koja govori u prilog ženama savišim i visokim obrazovanjem, jer npr. u finansijskom sektoru je zaposleno 63,55% žena, a ovaj sektor ima i najveće plate. Mada ovaj sektor obuhvata 16.024 radnika i to je sektor u kome su za muškarce uglavom predviđene značajnije upravljačke i bolje plaćene pozicije, pozitivan je primjer zapošljavanja žena.

3.1. Zaposlenost po sektorima

Tabela 3. Pregled zaposlenih po sektorima za februar 2012.g.

Naziv sektora	Broj zaposlenih	Procenat
Proizvodni sektor	194.495	27,96%
Usluge i trgovina	294.142	42,28%
Neproizvodni sektor ⁶	207.028	29,76%
Ukupno:	695.665	100%

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, proračun autora.

Podaci upućuju da je najmanji broj zaposlenih u proizvodnom sektoru te da je najveći dio bosansko-hercegovačke ekonomije usmjeren ka trgovini, čak 127.250 zaposlenih je u ovoj djelatnosti. Suštinski problem predstavlja odnos proizvodnog i neproizvodnog sektora, odnosno činjenica da neproizvodni sektor zapošljava za 1,8% više od proizvodnog sektora. Primjera radi, broj zaposlenih u građevinarstvu bio je 37.175 i imao je tendenciju opadanja za 0,4% a javna uprava i obavezno socijalno osiguranje zapošljava 72.311 radnika i ima rast u odnosu na januar za 0,2%. Kompletan proizvodni i uslužni sektor ima smanjenje radne snage dok je povećanje samo zabilježeno kod

⁶ Pod neproizvodnim sektorom podrazumjeva se javna uprava i obavezno soc.osiguranje, obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalna pomoć, ostale društvene, socijalne i lične uslužne djelatnosti.

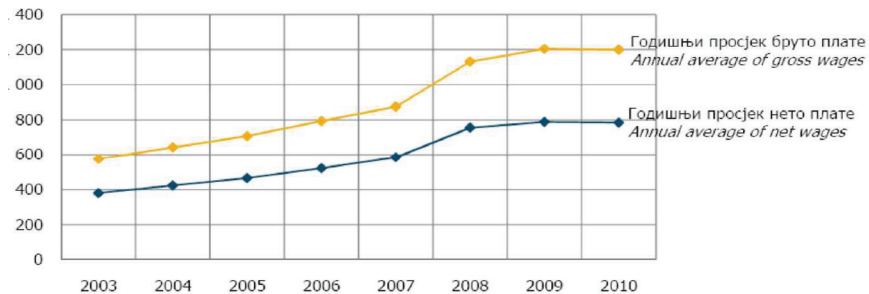
neproizvodnog sektora. Primjera radi, zaposleni u javnoj upravi, zdravstvu, obrazovanju i socijalnim uslugama predstavljali su tokom 2008. godine 28% zvanično zaposlenih lica. U februaru 2011. godine zaposlenost u ovom sektoru je veća za 1,76%. Ovdje čak postoji mogućnost da je taj procenat i veći, iz razloga što se kod proračuna ne uzimaju u obzir zaposleni u preduzećima u državnom vlasništvu u drugim sektorima privrede (npr. elektorprivreda).

3.2. Plate i kvalifikaciona struktura

Jedno od značajnih Keynesovih doprinosa je svakako istiskivanje teorije o „dobrovoljnoj” nezaposlenosti. Ovaj izuzetni ekonomista je dokazao da postoji samo „nedobrovoljna” nezaposlenost i da se pojavljuje u razdobljima u kojima kvalificirani radnici ne mogu dobiti posao uz postojeće plate. Osnova njegovog pristupa je da se nadnice ne prilagođavaju postojećoj situaciji i ne čiste tržište rada.

Ako je suditi po statističkim podacima vezanim za rast plata u Bosni i Hercegovini, uspješno smo srušili i ovu teoriju. Naime podaci u grafikonu 2 pokazuju kretanje neto i bruto plata za period 2003.-2010. godina.

Grafikon 2. Kretanje bruto i neto plata u RS za period 2003.-2010. godina

Izvor: Zavod za statistiku Republike Srpske

Sa grafikona je jasno uočljiv konstantan rast plata i njegovo značajno pomjeranje u periodu 2007. - 2008. godina, ali i zadržavanje na postojećem nivou u prethodne dvije godine. Iako Bosna i Hercegovina u svojoj kvalifikacionoj strukturi nezaposlenih ima najveći broj nezaposlenih sa VKV i KV kvalifikacijom, postavlja se pitanje kako da tržište rada sa uravnoteženim prosječnim platama ne čisti ponudu nezaposlenih sa VSS. Pregled kvalifikacione strukture nezaposlenih dat je u tabeli 4.

Tabela 4. Pregled kvalifikacione strukture nezaposlenih 02/11

Kvalifikacija	Broj nezaposlenih
NK	161.412
VKViKV	191.721
SSS	128.872
VSS	7.272
VSS (uključujući doktore nauka i magistre)	22.267

Izvor: Agencija za statistiku BiH, proračun autora

Činjenica da podaci za doktore nauka i magistre nisu posebno evidentirani ukazuje da oni lakše dolaze do zaposlenja i daju nadu da tržište rada čak i u Bosni i Hercegovini ponekad djeluje po zakonima ponude i tražnje. Poređenja radi, 2008. g. u BiH prema podacima ILO broj nezaposlenih je bio 271.000, a kvalifikacionu strukturu je činilo: NK 67.000, SSS 191.000 i VSS 13.000. Tabela 5 daje prikaz zaposlenih u RS za period 2003-2010. godina i ukazuje da se broj zaposlenih nije povećavao srazmjerno povećanju plata, odnosno da su one rasle bržim tempom, što je opet u suprotnosti sa Keynesovom teorijom. Značajan rast plata iz 2007. i njihova konstantnost do 2010.g. nije potpomogla novo zapošljavanje već samo pad zaposlenosti.

Tabela 5: Zaposlena lica u periodu 2003-2010. godina

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010	
УКУПНО	236 438	236 239	242 624	248 139	258 236	259 205	258 634	244 453	TOTAL
Мушкарци	136 276	134 834	139 682	143 514	149 201	150 569	148 713	139 554	Men
Жене	100 162	101 405	102 942	104 625	109 035	108 636	109 921	104 899	Women

Izvor: Agencija za statistiku RS, Bilten 3

Ako pak uporedimo neto plate po sektorima dolazimo do činjenice da neproizvodni sektor čak i u vrijeme krize ne smanjuje svoje zahtjeve ni želje, kako za većim platama tako i za povećanjem broja zaposlenih. Neproizvodni sektor ne dijeli sudbinu proizvodnog sektora kao niti sektora trgovine i usluga (isključujući finansijske usluge koje povećavaju prosjek ovog sektora). Tabela 6. ukazuje na tu činjenicu.

Tabela 6. Neto plate po sektorima za II/2011

Naziv sektora	Neto plata II/2011.	Najniža	- Najviša
Proizvodni sektor	865,50.	539,00	1.137
Usluge i trgovina	805,40	532,00	1.328
Neproizvodni sektor ⁷	925,75	735,00	1.129
Ukupno:	695.665		

Izvor: Proračun autora na osnovu podataka Zavoda za statistiku BiH

Najniža plata u proizvodnom sektoru zabilježena je u građevinarstvu a najviša u snabdjevanju električnom energijom, plinom i vodom, odnosno grani koja i dalje ima monopol u svojoj djelatnosti u Bosni i Hercegovini i nalazi se pod kontrolom države. Kod usluga i trgovine najniže zarade su u ugostiteljstvu, odnosno turizmu a najviše u finansijskom posredovanju. U neproizvodnom sektoru najviše plate su imali uposleni u javnoj upravi i odbrani. Do 2008. godine postojao je trend rasta plata u sektorima koji su imali pad zaposlenosti (konkretno javni sektor) a pad plata u sektorima sa povećanom zaposlenošću. Ova kontraverza se može objasniti samo značajnim rastom plata javnog sektora od 2006.-2008.g. i održavanjem istog u periodu krize. U navedenom periodu došlo je do značajne potrošnje Vlade ukupno, a potrošnja Vlade na plate zaposlenih imala je promjenu sa 9,9% BDP 2006. na 10,4% BDP 2008.g. Očito je da Vlada nije promjenila svoje navike potrošnje ni kada je cjelokupna ekonomija Bosne i Hercegovine osjetila strahovite lomove.

4. OSNOVNI MAKROEKONOMSKI POKAZATELJI

S aspekta ekonomskih kretanja u Bosni i Hercegovini i njihovog uticaja na problem nezaposlenosti, prevashodno je potrebno sagledati osnovne ekonomske indikaore koji su prikazani u tabeli 7.

Tabela 7. Godišnji indikatori

Vanjsko trgovinski bilans u hiljadama KM	-6.520.699	2010
Uvoz u hiljadama KM	13.616.204	2010
Izvoz u hiljadama KM	7.095.505	2010
Stopa nezaposlenosti po ILO definiciji (ARS)	24,1	2009
Stopa nezaposlenosti po ILO definiciji (ARS)	27,2	2010

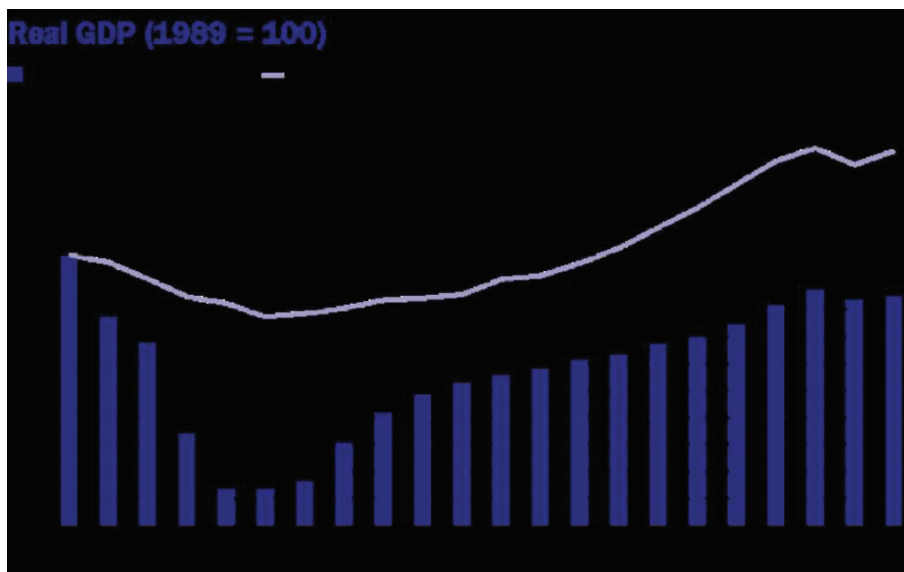
⁷ Pod neproizvodnim sektorom podrazumjeva se javna uprava i obavezno soc. Osiguranje, obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalna pomoć, ostale društvene, socijalne i lične usluzne

Prosječne neto plaće za BiH u KM	798	2010
Bruto domaći proizvod po stanovniku (GDP/C) u KM	6.246	2009
Bruto domaći proizvod (GDP) u milionima KM	24.004	2009
Umrli u BiH	34.904	2009
Živorodeni u BiH	34.550	2009

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine

Od 2008. godine u Bosni i Hercegovini dolazi do nagle promjene trendova koji su bili karakteristični za raniji period: pad deviznih rezervi i privatnog duga, stagnacija privredne aktivnosti, povećanje nezaposlenosti i ponovo kontraverze vezane za rast plata. Statistička analiza podataka pokazuje da je GDP p/c u 2010. godini na nivou 82 % visine GDP-a iz 1989. godine, što je za 2% manje od 2008. godine. Zvanični podaci pokazuju da je GDP p/c daleko od prijeratnog i da je za oko 50% GDP p/c kojeg imaju kandidati za članstvo u EU. Odnos promjene GDP u odnosu na referentnu 1989. g. prikazan je u grafikonu 3.

Grafikon3. RGDP Bosne i Hercegovine u odnosu na referentnu 1989.g.

Izvor: EBRD, Transition Report 2010, www.ebrd.com

Sa trenutnim stanjem u ekonomiji Bosne i Hercegovine veoma je teško za duži vremenski period očekivati značajniji rast zaposlenosti bez stranih direktnih investicija (SDI). SDI su veoma važne za Bosnu i Hercegovinu, kao i za svaku zemlju u procesu tranzicije, i bez njih ne može da se očkuje

ekonomski rast. Međutim potrebno je praviti razliku između SDI nastalih u procesu privatizacije (slučaj Telekomu Srpske i Rafinerije Brod) od „greenfield” investicija. U poređenju sa drugim zemljama Bosna i Hercegovina teško privlači ovu vrstu investicija iz razloga što strani a i domaći investitori smatraju da je rizik poslovanja u Bosni i Hercegovini prevelik. U cilju podsticanja SDI neophodno je razraditi primjenjivu strategiju privlačenja istih koja svakako obuhvata stimulaciju određenih industrijskih oblasti, brzo rješavanje svojinskih odnosa, jednostavnija i efikasnija administrativna procedura i dr.

Bosna i Hercegovina konstantno ima visok deficit spoljnotrgovinskog bilansa što je još jedan značajan problem za njenu privredu. Brza liberalizacija uvoza nije u kombinaciji sa efektivnim mjerama kojima se povećava konkurentnost i unapređenje izvoza, što prouzrokuje platnobilansne teškoće. Promotivno zalaganje vlasti za unapređenjem izvoznog sektora nije praćeno stvarnim aktivnostima i mjerama. Izvozna djelatnost Bosne i Hercegovine orijentisana je na sirovine i proizvode niskog stepena prerade što smanjuje mogućnost ostvarivanja boljih prihoda dok bi unaprjeđenje u više faze prerade ovih proizvoda doprinjelo i potrebi za povećanjem radne snage.

5. ZAKLJUČAK

Imajući u vidu da je država Bosna i Hercegovina i dalje podjeljena a ne ujedinjena država u kojoj se važni problemi rješavaju u entitetima problem nezaposlenosti je time teže rješiv. Zakoni tržišta, ponude i potražnje, radna snaga koja traži zaposlenje su jedini ujedinitelji ove zemlje. U zemlji u kojoj nije moguće konstituisati vlast ni 6 mjeseci nakon izbora a pri tome trošiti nezarađeno, administrativna stopa zaposlenosti može samo da se povećava. Iako cjelokupna svjetska privreda prolazi kroz krizu i povećanje nezaposlenosti, za stanovništvo Bosne i Hercegovine bezvizni režim postaje osnov preživljavanja. Veliki broj radno sposobnih građana naše zemlje ne pita i ne bira posao samo da ode što dalje sa ovih prostora. Kvalifikaciona struktura Bosne i Hercegovine je na izrazito niskom nivou. Poražavajuća je činjenica da imamo konstantan odliv mladih i školovanih ljudi koji svoje zaposlenje pronalaze u drugim zemljama. U tim slučajevima sve ono što je država uložila u njihovo školovanje toj istoj državi se ne vraća. Nekvalifikovana radna snaga je sve manje potrebna a ona sa SSS nema adekvatna znanja iz određenih oblasti, što je svakako problem obrazovanja. Izvoznička preduzeća koja trebaju da imaju bitan uticaj na poboljšanje ekonomskih prilika u zemlji ukazuju na problem nedostatka ljudi sa visokim nivoima vještina i stručnosti, te često angažuju radnu snagu iz inostranstva. Ostvarivanje konkurentne prednosti u ovoj oblasti je veoma bitan i zavistan od stručnosti i osposobljenosti

zaposlenih. Sa istim problemom se suočavaju i visoko školske institucije koje su prinuđene da za potrebe kvalitetnog sistema obrazovanja angažuju profesore iz susjednih zemalja.

Statistika domaćih zavoda za zapošljavanje je odavno alarmantna. Međutim, značajna razlika između administrativne i anketne statistike upućuje na zaključak da postoje i problemi vezani za sam odnos prema radu. Da li je sama činjenica da se sa prijavom na biro za zapošljavanje dobija zdravstveno osiguranje, određena nadoknada za nezaposlenost, uticala na pomanjkanje interesa za pronalženjem posla i povećanje broja nezaposlenosti?

Nezaposlenost sama po sebi donosi bjeđu, neimaštinu, pogoršanje zdravlja, higijene, povećanje kriminala i još mnogo negativnosti. Za starije generacije problem je u neprilagođavanju vlasničkoj strukturi i načinu poslovanja, što je naslijeđe socijalističkog sistema. Mlađi naraštaji imaju problem sa radnim navikama i realnim osjećajem da nisu adekvatno plaćeni.

Nakaradna privatizacija u Bosni i Hercegovini je jedan od uzroka lošeg ekonomskog stanja koje sa sobom neminovno donosi i nezaposlenost. Prodaja državne imovine u bescejenje i sa nikakvim programima zadržavanja postojećih i zapošljavanja novih radnika dovela je do povećanog broja otpuštenih radnika i prijevremenog penzionisanja. Najveći broj otpuštenih radnika je na isteku svoje radne sposobnosti ali nema uslove za penzionisanje. Ovo je kategorija nezaposlenih čija sudbina, na žalost, zavisi od dobre volje članova njihovih porodica.

Onaj dio domaćeg poduzetništva koji ima motiv i energiju za rad konstantno se sputava novim nametima, lošim kontrolnim službama, neefikasnom administracijom i tromim sudskim sistemom.

Anketa sa Virtualnih dana karijere i tržišta rada ukazuje da su stanovnici Bosne i Hercegovine najmanje skloni otpočinjanju vlastitog posla, odnosno samozapošljavanju. Vlasti Bosne i Hercegovine bi morale da se zapitaju šta je razlog tome? Osim finansijskih problema vezanih za otpočinjanje vlastitog posla a koji se ogledaju u teškoćama za dobijanje kreditnih i podsticajnih sredstava, visokih kamata, poteškoća vezanih za obezbjeđenje kreditnih sredstava, razlog je i nedostatak stručnosti i vještina te motivisanosti. Finansijski problem bi država mogla djelimično prevazići obezbjeđujući garantne i depozitne fondove na osnovu kojih bi se smanjila kamatna stopa i dobilo adekvatno obezbjeđenje. S druge strane nezaposleni ne bi dalje imao mogućnost da se prijavljuje kao nezaposleno lice za duži vremenski period. Prekvalifikacija koja podrazumjeva sticanje određenog nivoa stručnosti i usvajanje vještina je veoma važan momenat za zapošljavanje vojske nezaposlenih bez i sa lošom kvalifikacijom. Obrazovanje neophodno mora da prati zahtjeve tržišta a ne da proizvodi neupotreblljive kadrove.

Zaposleni, odnosno rijetki srećnici koji su ujedno za svoj rad plaćeni, a pogotovo u javnom sektoru, moraju opravdati svoje radno mjesto. Shvatanje da je radno mjesto zajamčeno do odlaska u penziju privilegija je samo zaposlenih u javnom, odnosno državnom sektoru. Proizvodni sektor je itekako osjetio da ne samo da mu nije zagantovana isplata po osnovu rada već i samo radno mjesto. Sindikalna udruživanja, zaštita prava radnika moraju biti važna čak i u zemljama u tranziciji poput naše, ali moraju biti realna. Jer nezaposleni imaju samo pravo na biro za zapošljavanje.

Najveći problem radno sposobnog stanovništva Bosne i Hercegovine nije Hamletovska dilema, ona je strah od neizvjesnosti. Najveći problem je naći izlaz iz postojeće situacije a država, koju odavno ne predstavlja narod već političari, i dalje čeka Beketovog Godoa.

6. LITERATURA

1. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, BHAS: „Bosna i Hercegovina u brojevima”, 2008.,2009.,2010.
2. Agencija za statistiku RS: Statistički bilten, broj 3, 2011.
3. Centralna banka Bosne i Hercegovine: Bilten 2-2010, 2010.
4. Efendić, A. 2000.: Macro Policy For Poverty Reduction - Bosnia and Herzegovina, dostupno na info.worldbank.org/etools/docs/library/.../bih_macropolicy_eng.pdf, maj 2011.
5. EBRD: Transition Report 2010, www.ebrd.com
6. MMF: “Bosna i Hercegovina” , br. Izvještaja MMF-a o zemlji: 10/101”, Vašington, april 2010.
7. Samuelson, A.P. and Nordhaus,W.D.:”Ekonomija, petnaesto izdanje”. Zagreb: Mate, 2000.
8. Poverty Reduction and Economic Management Unit Europe and Central Asia Region: „Are Skills Constraining Growth in Bosnia and Herzegovina?”, Report No. 54901 BA, 2010.

JAVNI RADOVI KAO MOGUĆNOST ZAPOŠLJAVANJA

PUBLIC WORKS AS A POSSIBILITY OF EMPLOYMENT

Dražen, Dražen, student Fakulteta Poslovne ekonomije Sveučilišta

„Vitez“ Travnik

SAŽETAK: Autor problematizira s jedne strane, osnovne teorijske postavke javnih radova, a s druge razmatra kako su teorijske paradigme primjenjuju u konkretnim prilikama Bosne i Hercegovine, i to u oblasti putne infrastrukture. Usto, autor ovomu se bavi pitanjima nezaposlenosti kao i pitanja stanja tržišta rada gdje ćemo vidjeti da postoji mismatch između radne snage koja je potrebna i radne snage koju u Bosni i Hercegovini odgajamo. Zaključuje da su kronična nezaposlenost, ekonomska kriza ali i stanje tržišta rada idealni za organizaciju javnih radova, ali i da javni radovi nisu trajno rješenje za privredu niti će ikada biti oni su samo prenosnica u trenutnim okolnostima i da je potrebno mnogo više učiniti izvan djelovanja javnih radova kako bismo oporavili privredu i trajno riješili problem nezaposlenosti.

Ključne riječi: javni radovi, Bosna i Hercegovina, zapošljavanje, ekonomska politika.

ABSTRACT: The author discusses the one hand, the basic theoretical concepts of public works, the other looks at how the theoretical paradigms applied in situations knkretnim Bosnia and Herzegovina, and in the field of travel infrastructure. In addition, the author of this man is dealing with issues of unemployment and the question of the state of the labor market where we see that there is a mismatch between the labor force that is needed and manpower that in Bosnia and Herzegovina raise. It is concluded that chronic unemployment, economic crisis and state labor markets are ideal for the organization of public works, and that public works are not a permanent solution for the economy, nor will they ever be the only jumper in the current circumstances and that it takes much more work to do outside of public works in order to recover the economy and permanently solve the problem of unemployment.

Keywords: public works, Bosnia and Herzegovina, employment, economic policy.

UVODNA RAZMATRANJA

U makroekonomskoj politici obično se kaže da postoje dva osnovna instrumenta, monetarni sistem i monetarna politika, i fiskalni sistem i fiskalna politika. No, što učiniti u situaciji kada se država svoje monetarne politike u neku ruku odrekne i pretvori je u rigorozan monetarni oblik zvan valutni odbor? Što se desi kada država u budžetu ima visok deficit, dobro, nije veći od država u okruženju ali je svakako visok. I kada postoji uticaj ekonomske krize globalnih razmjera po privredu zemlje? Što tada učiniti, da li tada treba uvesti i novi instrument makroekonomske politike zvan javni radovi.

Ako smo za to da treba uvesti potrebno je onda razmisliti što su to javni radovi kao i to otkuda ideja za pokretanjem istih. No mnogo važnije pitanje je svakako kakve javne radove trebamo organizirati odnosno šta trebamo graditi ili proizvoditi?

U ovom radu dat ćemo osnovne teoretske postavke javnih radova, vidjet ćemo kako su teoretski utemeljeni kao i preduslove kako iste trebamo organizirati, u ovom radu baviti ćemo se pitanjima nezaposlenosti kao i pitanja stanja tržišta rada gdje ćemo vidjeti da postoji mismatch između radne snage koja je potrebna i radne snage koju u Bosni i Hercegovini odgajamo. Vidjet ćemo također kako su kronična nezaposlenost, ekonomska kriza ali i stanje tržišta rada idealni za organizaciju javnih radova. No, treba nam uvijek biti na pameti da javni radovi nisu trajno rješenje za privredu niti će ikada biti oni su samo premostica u trenutnim okolnostima i da je potrebno mnogo više učiniti izvan djelovanja javnih radova kako bismo oporavili privredu i trajno riješili problem nezaposlenosti.

1. JAVNI RADOVI KAO TREĆI STUB MAKROEKONOMSKE POLITIKE

Ideju organizacije javnih radova razvio je i teoretski objasnio John Maynard Keynes u svom djelu "Opšta teorija kamata, zaposlenosti i novca" (1936). Naime, nakon Velike svjetske ekonomske krize Keynes se suprostavlja tadašnjoj važećoj neoklasičnoj teoriji prema kojoj je tržište u stanju da samostalno reguliše svaki poremećaj i zahtijeva aktivnu anticikličnu ekonomsku politiku. Osnovni zadatak ekonomske politike je da nisku agregatnu tražnju stanovništva i privatnog sektora poveća državnim potrošnjom. Jedan od najefikasnijih instrumenata povećanja agregatne tražnje, prema njegovom mišljenju, jeste organizacija javnih radova, jer oni imaju multiplikatorski efekat na porast obima proizvodnje, zaposlenosti i nacionalnog dohotka. Primaoci

primarnog dohotka, odnosno zaposleni na javnim radovima i preduzeća koja ih realizuju troše cjelokupni primljeni dohodak ili jedan njegov dio i na taj način svojim kupovinama povećavaju dohodak onima koji im prodaju robu. To izaziva sekundarnu potrošnju i niz daljih efekata koji utiču na rast nacionalnog dohotka i zaposlenosti.

Slobodno kapitalističko tržište nije bilo u stanju da savlada negativne pojave i posljedice Velike svjetske ekonomske krize (1929-1933). To je bio signal za promjenu suštinskih principa na kojima je do tada počivala kapitalistička privreda, kojoj je prijetio očigledno krah. U pomenutoj knjizi J. M. Keynesa prikazani su osnovi te nove makroekonomske teorije i politike, koji su primijenjeni u ekonomskoj praksi zapadnih zemalja u cilju stvaranja uslova za rast proizvodnje i prevazilaženje masovne nezaposlenosti. Neoklasična *laissez-faire* dogma slobodne trgovine imala je do tada gotovo mitsku moć, isto onakvu kao državni plan i svjesna koordinacija u SSSR.

Duboka ekonomska kriza, izazvana nedovoljnom efektivnom tražnjom i brzim padom kupovne moći stanovništva od pada cijena nametnula je potrebu izvođenja javnih radova i drugih javnih programa, u cilju ponovnog zapošljavanja armije nezaposlenih radnika. U SAD je taj program dobio naziv "New Deal". Država je iz budžetskih izvora omogućila formiranje povećane efektivne javne tražnje, a bila je u mogućnosti da emisijom novca takođe utiče na efektivnu tražnju.¹ Suština Keynesove koncepcije je u teoriji efektivne tražnje: potrebno je stimulirati i aktivirati ukupnu efektivnu tražnju (opštu kupovnu moć) i tako uticati na povećanje proizvodnje i ponudu roba. Odlučujući značaj u tome imaju investicije: što su veće investicije i što je veća njihova efikasnost, veće su granice i tempo rasta proizvodnje. Država može djelovati na investicije putem regulisanja kamatne stope ili njihovim usmjeravanjem na društvene (javne) radove. Dakle, Keynesova teorija pretpostavlja aktivnu ekonomsku ulogu države. Ona ignoriše "svemoguću samoregulativnost tržišta", zbog neizvjesnosti, rizika i mogućih špekulacija.

Na pitanje kako povećati investicije, koje imaju odlučujuću ulogu u porastu platežnosposobne tražnje, J. M. Keynes ponudio tri odgovora: prvo, treba smanjiti kamatne stope na kredite (što dovodi do relativnog povećanja granične efikasnosti kapitalnih ulaganja; drugo, treba povećati državne rashode, državna kapitalna ulaganja i državne kupovine; i treće, treba podići efikasnost kapitalnih ulaganja. Kao rezultat sprovođenja navedenih mjera, prema njegovom mišljenju, doći će do povećanja proizvodnje i zaposlenosti. J. M. Keynes je prednost davao budžetskim instrumentima regulisanja tražnje, jer novčano-kreditni instrumenti (smanjenje kamatne stope) za vrijeme depresije slabo reaguju na investicije.

1 V. Drašković 1996, s. 83.

Važnu ulogu u Keynesovoj koncepciji ima investicioni multiplikator, tj. koeficijent koji izražava odnos između prirasta dohotka i time izazvanog prirasta obima investicija. On pokazuje zavisnost prirasta nacionalnog dohotka od prirasta investicija, a povećava se u slučaju kada su potrošači skloni da koriste prirast njihovih dohodaka za porast potrošnje (i obratno, opada kada se povećava sklonost potrošača prema štednji). Multiplikacioni efekat se ostvaruje pri postojanju neiskorišćenih mogućnosti i nezaposlene radne snage, što znači da on ima ograničeno dejstvo.

J. M. Keynes je došao do zaključka da se makroekonomska ravnoteža na nivou ukupne privrede uspostavlja kada se izjednače štednja i investicije. Sva neprodana roba služi za investicije, a sav neutrošeni dohodak se akumulira kao štednja u novčanom obliku. Nacionalni dohodak se može odrediti na dva načina, tako da obje veličine budu jednake: kao zbir vrijednosti investicionih i potrošnih roba, ili kao zbir primarnih dohodaka (najamnina, profit, kamata i renta).

Ako se najamnine upotrebljavaju za potrošnju, neminovno dolazi do izjednačavanja štednje i investicija, tj. do ravnoteže. Da bi agregatna tražnja (izdaci za investicije i sve oblike potrošnje) bila jednaka agregatnoj ponudi, planirani ukupni izdaci za investicije moraju biti jednaki ukupnoj novčanoj štednji (Ibid. 85). Iako po svojoj prirodi javni radovi mogu biti vrlo različiti, oni se mogu svrstati u nekoliko grupa: (1) izgradnja puteva i drugih infrastrukturnih objekata, (2) izgradnja sistema za navodnjavanje, (3) konzervacija resursa i pošumljavanje.²

Javni radovi se sa aspekta finansiranja mogu podijeliti na: (1) javne radove koje finansira država, (2) javni radovi koje najvećim delom finansira država, ali preko koncesija privatnom sektoru i (3) javne radove koje finansiraju i izvode organi lokalne samouprave.

Javne radove najčešće organizuje država i često se formiraju određena tijela za njihovu organizaciju, kao npr. Uprava doline Tenesi³ u SAD 30-ih godina prošlog vijeka. Zajedno sa državom i preduzećima koje obavljaju radove obično se angažuju konzorcijumi banaka i drugih finansijskih organizacija, uključujući i međunarodne finansijske organizacije.

Javni radovi su se najčešće koristili radi rješavanja problema široko rasprostranjenog siromaštva, s jedne strane, i izgradnje slabo razvijene infrastrukture koja bi trebala da predstavlja okosnicu za dalji razvoj, s druge strane. Oni mogu da se kombinuju i sa različitim drugim mjerama u borbi

² D. Marsenić 1993, s. 3

³ Cilj javnih radova u dolini reke Tenesi je bio da se reguliše i iskoristi tok ove reke koja se prostirala na prostoru od oko 40.000 kvadratnih milja. Izgrađeni su brojni nasipi, kanali i sistem hidrocentrala koji su omogućili brz privredni razvoj ove oblasti (prema: L. Pejić 1993, s. 54).

protiv krize i nezaposlenosti, poput: smanjenja poreza i doprinosa, snižavanja kamatnih stopa, olakšanog pristupa kreditima i dr. Smatra se da javni radovi angažuju znatne količine mašina, opreme i materijala, čime se upošljavaju kapaciteti preduzeća i smanjuju njihove zalihe investicionog i drugog materijala, a zapošljavanjem velikog broja radnika raste njihova kupovna moć i na taj način se smanjuju zalihe potrošnih roba i se upošljavaju kapaciteti drugih proizvođača usled povećanih kupovina radnika.

S druge strane, javni radovi iziskuju visoke budžetske rashode i zato su češće bili predlagani u zemljama koje u to vrijeme nijesu imale previše problema sa finansiranjem budžeta.

Po pitanju efikasnosti, javni radovi su daleko manje ekonomski efikasni od poslova finansiranih i obavljanih od strane privatnih preduzeća. To znači da država mora da procijeni da li je značajniji kratkoročni porast zaposlenosti od utrošenih sredstava u tu svrhu.

Postoji još jedan problem u vezi javnih radova, koji se odnosi na određivanje trenutka kada sa tim programom treba prestati, odnosno, kada su stvoreni povoljni uslovi za prirodan i preduzetnički uslovljen porast zaposlenosti. Na to treba dodati činjenicu da je svakom učesniku ovakvog programa (kako zaposlenim radnicima, tako i vladi) daleko lakše da počne nego da obustavi program, te zato postoji opasnost da se program javnih radova nastavi i duže nego što je to bilo ekonomski opravdano.

Javni radovi se najčešće preporučuju onim zemljama koje nemaju razvijenu industriju i visoko koncentrisane kapitale za eksploataciju velikih prirodnih bogatstava. Ideja javnih radova polazi od činjenice da je umjesto davanja socijalne pomoći nezaposlenima koji «sjede kući», bolje da se oni angažuju na izgradnji puteva, kuća i sl. i na taj način zarade svoju nadoknadu (pomenimo da danas, zahvaljujući Internetu, postoji kategorija alternativne zaposlenosti, tj. mogućnost da se obavlja posao kući na računaru). Zapošljenje se najčešće nudi za sve koji su zainteresovani. Inicijalno se zaposleni biraju kroz prijavu preko jednostavnog administrativnog formulara. U slučajevima kada postoji višak ponude korišćene su tehnike slučajnog izbora, ograničavanja broja članova po domaćinstvu, određivanje kvota prema polnoj pripadnosti i dr. Javni radovi su uglavnom usmjereni prema kontinuirano siromašnim pojedincima, privremeno siromašnima (pojedinci koji su usled nekog ekonomskog ili neekonomskog šoka dospjeli u grupu siromašnih) i diskriminiranim grupama stanovništva (etničke manjine, žene, hendikepirana lica i sl.).

Mnoga od dosadašnjih iskustava pokazuju da javni radovi nisu uvijek postizali željeni efekat, iz jednostavnog razloga teškoće određivanja koji su to radnici kojima je neophodan ulazak u program. Drugim riječima, teško je

procijeniti koji od radnika bi mogli pronaći posao i bez postojanja programa javnih radova, a samim tim koliki je onda njihov realni uticaj na smanjenje nezaposlenosti.

Kroz javne radove realizuju se određene ekonomske funkcije države, kao što su: alokacija privrednih resursa, redistribucija nacionalnog dohotka, stabilizacija privrede i stvaranje uslova za stabilan privredni rast.

Politika organizacije javnih radova nije trajnog, već uglavnom vremenski ograničenog karaktera. Sa postizanjem pozitivne stope privrednog rasta, nastankom povoljne privredne konjunktura i veće zaposlenosti, slabi intenzitet i opseg ovog instrumenta ekonomske politike.

1.1. „New Deal“ kao primjer javnih radova

Demokrata Franklin delano roosvelt ušao je 1933. godine u Bijelu kuću spreman riješiti probleme velike depresije. Rodio se 1882.godine u političkoj obitelji, a njegovu je karijeru 1921.zamalo uništila dječja paraliza zbog koje je do kraja života teško kretao. No, svojom pobjedom na izborima pokrenuo je val reformi u SAD-u. Radilo se o novoj politici zvanoj „New Deal“, nizu mjera za državnu pomoć siromasima i stvaranja radnih mjesta za milijune nezaposlenih. U cilju organizovanja javnih radova poznatih pod nazivom «New Deal», u SAD, je utrošeno cca 10,5 mlrd. USD, što je za to vrijeme bila ogromna suma. Formirana je Uprava za unapređenje rada (Work Progress Administration). Iako ova uprava nije uspjela da riješi problem nezaposlenosti u cjelini, ona je uspjela u vrijeme kada je njena aktivnost bila na vrhuncu (1938. godine) da zaposli oko 3,8 miliona radnika i da bitno utiče na povećanje potrošnje sa značajnim multiplikatorskim efektima. Najznačajniji efekti javnih radova u ovom periodu bili su izgradnja kako slijedi:⁴

1. 122.000 javnih zgrada,
2. 664.000 milja novih puteva,
3. 77.000 novih mostova,
4. 285 novih aerodroma,
5. 24.000 novih kanala.

Uporedo su preduzimane opravke niza važnih objekata, a izgrađena su brojna igrališta, parkovi, vodoprivredni objekti i dr. Pored standardne radne snage u građevinarstvu bio je zaposlen i znatan broj eksperata: građevinskih

4 Nikola Fabris i Maja Jandrić: JAVNI RADOVI: TEORIJSKE PRETPOSTAVKE I MOGUĆNOSTI ORGANIZOVANJA U CRNOJ GORI, str. 105.

inženjera, arhitekata i dr. Nesumnjivo je da je pored rešavanja problema nezaposlenosti «New Deal» izgradio infrastrukturu na kojoj se bazirao razvoj američke privrede u kasnijem dugom nizu godina. **Roosvelta su prezirali poslovni magnati iz višeg srednjeg staleža, ali siromašni Amerikanci među njima i mnogi crnci koji su tradicionalno glasovali za republikance smatrali su ga junakom.** 1936. godine ponovno je pobijedio na izborima osvojivši veliku većinu. Usprkos podršci milijuna stanovnika, do 1938. postzalo je jasno kako „New Deal“ nezaposlenost neće privesti kraju. Već tada, iako je danas ovo veoma hvaljen način organiziranja javnih radova, pokazala se prava priroda javnih radova. Javne radove možete samo privremeno koristiti nikako na duži vremenski rok. Vidjelo se i to da javni radovi ostavljaju državu u snažnijem stanju jer infrastruktura koja se izgradi dalje služi za napredak ekonomije jedne države. Također se vidjelo i to da prevelikim korištenjem javnih radova bez reformi druge prirode možemo se vratiti u isto stanje u kome smo i prije bili. Dakle javni radovi ipak da ali javni radovi bez drugih vrsta refomi nikako NE.

1.2. Slovenački model javnih radova

Slovenačka vlada je 1998. godine otpočela ambicioznu reformu i donijela je aktivne mjere na tržištu rada. U okviru toga, javni radovi su dobili veoma značajno mesto u rješavanju problema nezaposlenosti. Slovenački program javnih radova se odnosio na kreiranje poslova za nezaposlene radnike, prvenstveno u oblasti usluga čiji su korisnici društvo kao cjelina ili određene uže društvene grupe sa specijalnim potrebama. Nacionalna služba za zapošljavanje objavila je tender na kojem se biraju tzv. ugovarači koji implementiraju programe javnih radova. U zavisnosti od prirode programa, ugovarači mogu biti: centri za socijalni rad, starački domovi, udruženja za organizaciju ljetnjih kampova za mlade, osnovne škole, biblioteke, arhivi, muzeji, centri za turističke informacije, šumska gazdinstva, institucije lokalne samouprave, itd. Osnovne oblasti u kojima se implementiraju programi javnih radova su: socijalna zaštita, obrazovanje i kultura, ekologija i razvoj sela, kao i usluge koje se tiču lokalne samouprave.

Projekti javnih radova su bili pod nadzorom javnih ili neprofitnih organizacija. Poslovi su striktno vremenski ograničeni na period do jedne godine, osim kada su u pitanju programi socijalne zaštite koji mogu da traju dvije godine. Pored toga, limit od jedne godine ne važi ni za radnike starije od 50 godina, kao ni za hendikepirane osobe.

Prema slovenačkom Zakonu o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti, svi nezaposleni imaju jednaka prava na učešće u programu javnih radova. Međutim, zbog ograničenog broja mjesta, prednost su imale

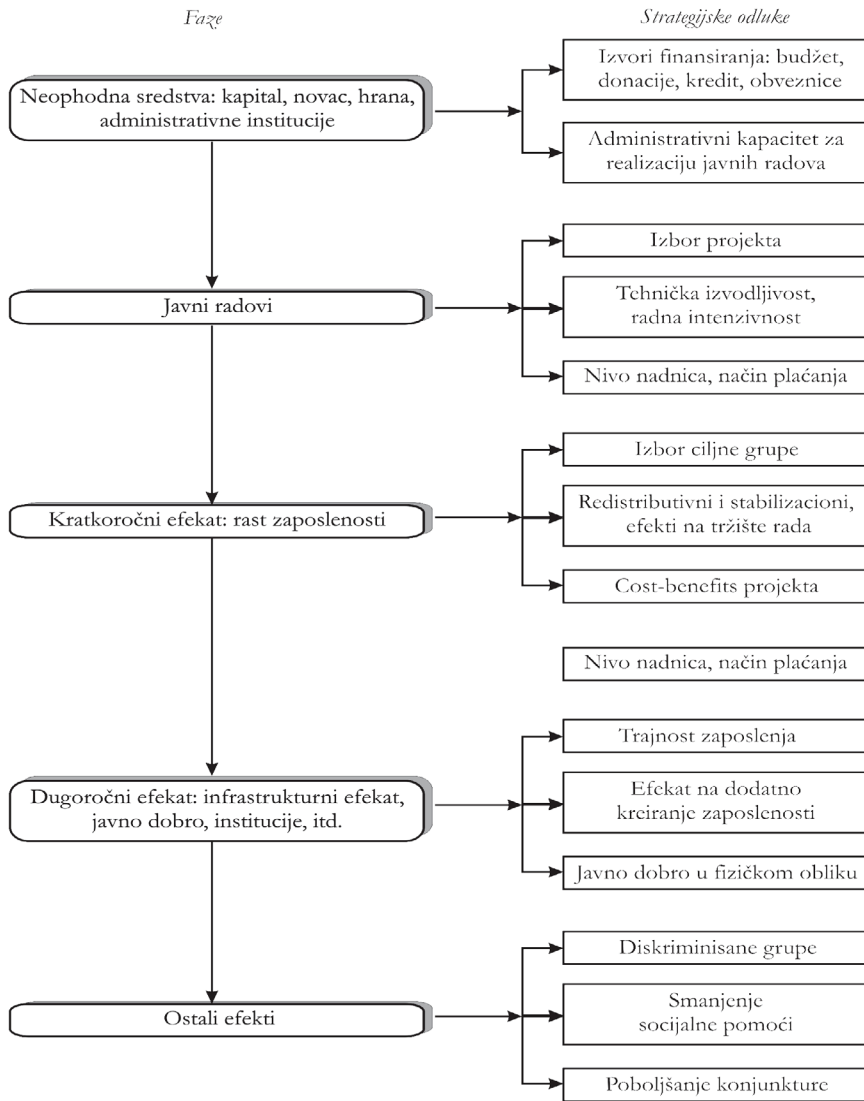
sledeće kategorije: dugoročno nezaposleni, stariji, nezaposleni sa lošijim materijalnim stanjem, kao i nezaposleni sa fizičkim teškoćama. Učesnici u programu javnih radova dobijaju nadoknadu u iznosu od 70% zarade koja je uobičajena za tu vrstu posla, kao i uplaćeno penzijsko i zdravstveno osiguranje, nadoknade za putovanje i topli obrok i pravo na plaćeno odsustvo ukoliko je učešće u programu duže od godinu dana (za godinu dana rada stiče se pravo na 18 dana odsustva). U poređenju s javnim radovima u drugim zemljama u tranziciji, slovenački program je privukao mlađe i obrazovnije učesnike. Karakteristično je i to da odbijanje učešća u programu javnih radova nije povlačilo ukidanje nadoknade za nezaposlene.⁵

1.3. Pretpostavke za uspješno organizovanje javnih radova

Javni radovi će biti uspješni samo ukoliko ne budu imali efekat kratkoročnog povećanja zaposlenosti, odnosno ukoliko omoguće zaposlenje i po isteku javnog rada, tj. ako ono što bude predmet javnog rada generiše zaposlenost u budućnosti. Moraju biti ispunjene sljedeće pretpostavke da bi se uspješno organizovali javni radovi: (1) nadnica ne smije biti viša od tržišne za nekvalifikovni rad i ona treba da ima ulogu autoselekcije, (2) jedini kriterijum koji pojedinci treba da ispune je da su spremeni da rade po ponuđenoj nadnici, (3) ukoliko je broj zainteresovanih veći od mogućnosti, onda programe treba fokusirati u siromašnijim djelovima zemlje, (4) radna intenzivnost, tj. učešće troškova rada u ukupnim troškovima, treba da bude visoko, (5) potrebno je predvidjeti poreske olakšice za radnike koji su zaposleni na ovaj način, (6) ostvareni rezultati treba da budu posebno evaluirani i kontinuirano praćeni.

Kritični faktori uspjeha javnih radova zavise od ispunjenosti sledećih uslova: radna intenzivnost projekta (učešće troškova rada u ukupnim troškovima), ciljna grupa, visina nadnice i širi društveni “benefiti” koji proizilaze kao rezultat javnih radova.

5 Nikola Fabris i Maja Jandrić, op. isto, str. 106

Šema br. 1 - Faze implementacije javnih radova

Visina ponuđene nadnice treba da bude relativno niska da ne bi stimulisala napuštanje postojećih poslova. Pojedinci koji odbiju zaposlenje trebalo bi da budu izbrisani iz evidencije nezaposlenih i da izgube pravo na sve eventualne beneficije. U slučaju prijavljivanja većeg broja radnika od mogućnosti zaposlenja, kao kriterijumu diskriminacije mogla bi se primijeniti dužina perioda u kojoj je pojedinac prijavljen na tržištu rada. Eventualna organizacija javnih radova treba da se bazira prema metodologiji koja je prikazana u šemi 2.

1.4. Mogućnosti za organizovanje javnih radova i tržište rada u Bosni i Hercegovini

Visoka nezaposlenost je jedan od najvećih problem BIH privrede već dugi niz godina. Veliki broj faktora je uticao na sadašnji nivo i strukturu nezaposlenosti. Prvo, socijalistička struktura privrede ila je zasnovana na velikim i glomaznim privrednim sistemima koji su oduvijek poslovali neefikasno i zapošljavali su mnogo veći broj radnika od optimalnog nivoa. Tranzicija privrede neumitno za sobom nosi i određene poremećaje na tržištu rada koji se u prvom redu ogledaju u MISMATCH-u ili neusklađenosti ponude i tražnje za radnom snagom.⁶

Kao i u ostalim tranzicionim zemljama, privatizacija i transformacija vlasništva iz društvenog u privatno je proces koji je otvorio prostor za mnoge promjene ne samo u ekonomskim već i u politickim, socijalnim, kulturnim i drugim sferama društvenog života. Uticaja privatizacije na promjene u strukturi tržišta rada u Bosni i Hercegovini je ogroman. Prije svega, u zavisnosti od nacina privatizacije, u jednom dijelu privatizovanih preduzeća je došlo do otpuštanja radnika i promjene djelatnosti što je izazvalo snažne potrebe na tržištu rada dok je, u drugom dijelu privatizacionih preduzeća zadržan određeni broj radnika ali se ušlo u proces restrukturiranja koji je sa sobom pokrenuo uvođenje naprednih tehnoloških rješenja za koja dio postojeće radne snage nije bio u potpunosti spreman. Investicije u nove tehnologije su istovremeno značile i potrebu za kvalifikovanom radnom snagom i novim vještinama (tehničke, komunikacijske, menadžerske, marketinške i dr.) i tu je privatizacija donijela brojne pozitivne efekte koji se ogledaju u primjeni naprednih tehnoloških rješenja i prenosu znanja i vještina posebno u slučajevima kada se kao većinski vlasnik i upravljač javljalo ugledno domace ili medunarodno preduzeće. Nažalost, takvi primjeri privatizacije sa pozitivnim efektima nisu bili brojni a i sam proces privatizacije još uvijek nije dovršen što znaci da se u buducnosti mogu očekivati novi potresi na tržištu rada. Uz sam proces privatizacije, znacajan uticaj na strukturu tržišta rada svakako predstavlja i

⁶ Centar za istraživanja i studije GEA, Nezaposlenost u BiH: (ne)efikasnost postojećeg tržišta rada, str. 11.

prisustvo FDI – stranih direktnih investicija što je posebno karakteristično za tranzicione ekonomije. Strane direktne investicije predstavljaju značaj faktor razvoja i novog zapošljavanja i one tranzicione zemlje sa većim učešćem stranih direktnih investicija su bilježile brži ekonomski rast i razvoj, primjera radi Rumunija i Bugarska.

Bosna i Hercegovina i u ovom slučaju nije dovoljno iskoristila značajan potencijal koji joj stoji na raspolaganju u vidu privlačenja što većeg broja stranih direktnih investicija. Posebno treba imati na umu razloge zbog kojih je to tako, prije svega na barijere koje postoje u vidu regulative i administrativnih procedura (npr. neriješeni imovinski odnosi, pitanje vlasništva i dr.).

Složene političke odnose i uopšte loš poslovni imidž te na ustaljeno a pogrešno prosuđivanje da su niski troškovi radne snage osnovni razlog zbog kojih se investitori opredjeljuju na ulaganje u jednu zemlju. Istraživanja provedena u tranzicionim ekonomijama govore upravo suprotno, da su osnovni razlozi koji opredjeljuju investitore na ulaganje u jednu zemlju, upravo pravna i politička sigurnost te brzina u rješavanju administrativnih procedura. Posebno je interesantno da presudni faktor, kada je radna snaga u pitanju, nisu troškovi radne snage već kvalifikovanost i stručnost za obavljanje pojedinih poslova. To ukazuje na veoma izraženu uzročno-posljedičnu vezu između stepena razvoja tržišta rada i učešća stranih direktnih investicija gdje viši stepen razvijenosti tržišta rada utiče na veći priliv stranih direktnih investicija.

Paralelno sa privatizacijom osnivaju se brojna **mala i srednja preduzeća** koja se javljaju kao novi generator zapošljavanja i stvaranja radnih mjesta. Uporedo s tim javljaju se i novi profili radne snage koji mogu zadovoljiti potrebama rastućeg SME sektora. O važnosti SME sektora govori i podatak da u razvijenim evropski zemljama preko 90% od ukupnog broja zaposlenih radi upravo u malim i srednjim preduzećima. Kao pokazatelj stepena razvijenosti SME sektora može poslužiti i podatak o gustini malih i srednjih preduzeća odnosno broju malih i srednjih preduzeća na 1.000 stanovnika. Broj malih i srednjih preduzeća na 1.000 stanovnika u Bosni i Hercegovini varira u intervalu od 15-20 za razliku od Slovenije gdje je taj broj u intervalu od 45-50 ili u Italiji i Grčkoj gdje je najveća gustina sa više 70 malih i srednjih preduzeća na 1.000 stanovnika.

Ako se detaljnije pogleda u samu strukturu SME sektora onda se može vidjeti da se radi mahom o uslužnim djelatnostima koje zahtijevaju od radne snage nova znanja i vještine koje nisu bile karakteristične za prethodni period. Pored toga, jako bitna karakteristika je i inovativnost koja je u uslovima globalizacije jedan od osnovnih preduslova za opstanak i razvoj SME na globalnom tržištu. Inovativnost za sobom nosi i potrebu za usvajanjem novih znanja i vještina što ostavlja snažne refleksije na promjeni strukture tržišta rada. Upravo zbog toga razvoj SME sektora predstavlja značajan potencijal

novog zapošljavanja ali uspostavljanja dinamičnijeg i fleksibilnijeg tržišta rada.

Iako u ekspanziji, SME sektor u BiH još uvijek nije dovoljno razvijen poredeci ga sa ostalim tranzicionim zemljama za što postoje brojni razlozi. Istraživanja provedena u Bosni i Hercegovini navode poreska opterećenja i nepovoljne izvore finansiranja kao osnovne razloge zbog kojih se SME sektor još uvijek ne razvija željenom dinamikom.

Tu je potrebno naglasiti i druge razloge koji se navode a među kojima su komplikovane i skupe procedure osnivanja i registracije te nepostojanje obucene i kvalifikovane radne snage. Upravo ovaj posljednji navedeni razlog predstavlja rezultat promjena koje su se desile u samoj strukturi tržišta rada gdje pojavu novih preduzeca i potrebu za novim kvalifikacijama i vještinama postojeća radna snaga nije u stanju da zadovolji. Uz to se nadovezuje i pitanje formalnog obrazovanja koje produkuje radnu snagu na tržištu rada koja nije u stanju da odgovori potrebama poslodavaca.

Istraživanje Svjetske banke provedeno u 2005. godini pokazalo je ozbiljne primjedbe preduzeca uključenih u istraživanje koji su najveće zamjerke uputili na formalni sistem obrazovanja, odnosno kvalifikovanost i obucenost radne snage neposredno po završetku školovanja gdje posebno istaknut problem srednjeg usmjerenog obrazovanja koje daje samo usko specijalizirane vještine za potencijalni „prvipsao“ a ne daje dovoljno široko obrazovanje za buduće promjene poslova i zanimanja.

Prema tome, uocene pojave strukturne neravnoteže na tržištu rada u Bosni i Hercegovini se javljaju u obliku kvalifikacione/obrazovne i prostorne nepodudarnosti između ponude i tražnje za radnom snagom. Uzroci nastale strukturne neravnoteže su promjene u samoj ekonomskoj strukturi koje su izazvane prelaskom na tržišnu ekonomiju, privatizacijom i pojavom većeg broja malih i srednjih preduzeca.

Sa druge strane, tržište rada nije u dovoljnoj mjeri bilo spremno za nastalne strukturne promjene zbog čega su se i javile pomenute nepodudarnosti ili MISMATCH na tržištu rada.

Zapošljavanje je isuviše kompleksan problem da bi se mogao tako brzo i jednostavno riješiti. Sve govori da će problem zapošljavanja i nezaposlenosti biti težak i dugotrajan proces.

Ovu oblast usložnjava uticaj svjetske ekonomske krize. U periodu januar-oktobar 2009. Godine broj zaposlenih u FBiH iznosio je 426.650 radnika, što u odnosu na isti period prethodne godine manje za 0,9% ili za 3731 uposlenika. Stepenn zaposlenosti iznosi 19,3%(mjeren brojem zaposlenih u odnosu na prisutno stanovništvo-2.327.000).

Nezaposlenost je jedan trenutno jedan od najvećih problema a kojima se suočava FBiH ali i Bosna i Hercegovina uopće. Sve zemlje u tranziciji, usreću se sa problemom nezaposlenosti, koji je izraženiji što je zemlja na nižem stepenu razvoja. Broj nezaposlenih u FBiH u oktobru 2009. Godine iznosio je 351.444 lica, što je više za 18.547 lica u odnosu na isti period prethodne godine. Stepenn nezaposlenosti iznosi 45,2% (mjerenn brojem nezaposlenosti u odnosu na radnu snagu u skladu sa evropskom statistikom). Ovako visokoj stopi nezaposlenosti u znatnoj mjeri doprinosi veoma velika prisutnost rada na „crno“, pri čemu su, pored nezaposlenosti u ovaj podatak uključenni i zaposleni koji rade u „sivoj“(nelegalnoj) ekonomiji.

Prema podacima koje smo predstavili vidljivo je da javni radovi se trebaju organizirati na području BiH jer blizu pola radno sposobnog stanovništva jeste nezaposleno. No kreirajući radna mjesta putem javnih radova, ne smije biti, na način da se ništa ne uradi sa problemom „sive i crne“ ekonomije pa u tom pogledu BiH mora pristupiti reformama javnog sektora kroz oštrije kontrole i monitoring poduzeća koja zapošljavaju radnike na „crno“. Jedan od načina kako poduprijeti brže zapošljavanje jeste kroz podsticajne mjere o strane Vlade umanjivanjem pristojbi i drugih nameta kojima bih poduzetnici lakše donijeli odluku o prijavljivanju radnika.

1. PUTNA INFRASTRUKTURA U BIH

Službene politike razvoja putne infrastrukture u BiH postoje na nivou RS, FBiH i BiH. Kao i u većini ostalih sektora, ovi planovi su gotovo potpuno nekoordinirani i imaju različite prioritete. Vlade FBiH i BiH se slažu da je koridor VC priortetni putni pravac i izgradnja autoputa na tom dijelu se smatra glavnim ciljem. Međutim, Vlada FBiH smatra pravac Mostar-Sarajevo-Zenica svojim apsolutnim prioritetom, dok Ministarstvo transporta i komunikacija BiH, koje bi trebalo da koordinira politike u ovom sektoru, smatra da su prioritet pravci Odžak-Svilaj i Počitelj-Capljina. Ukupni planirani troškovi radova na ovim pravcima iznose nešto preko milijardu KM i biće finansirani iz kredita EIB i EBRD.

S obzirom da je BiH iskoristila mogućnost zaduživanja kod EIB i EBRD projektima na koridoru Vc (i dionicom Banja Luka-Mahovljani), ove dionice će biti finansirane iz dodatnih poreza (akcize na gorivo od 10 feninga) i naplate na dionici Sarajevo-Kakanj koji će direktno biti transferisani Direkciji za puteve FBiH. Godišnji iznos koji će biti prikupljen po ovom osnovu neće biti dovoljan za obimnije radove u srednjem roku.

Vlada RS je također razvoj putne infrastrukture stavila u vrh prioriteta razvoja. Međutim, politike investicija i razvoja putne infrastrukture RS su

potpuno neuskladene sa planovima FBiH i BiH. Prioritetni pravci za Vladu RS su Banja Luka-Mahovljani, Bosanski Novi-Banja Luka-Doboj-Bijeljina I Banja Luka-Kupres (Split). Pored dionice Banja Luka-Mahovljani čije finansiranje je dogovoreno 2000. godine sa EBRD-om, ostale dionice su prema planovima Vlade RS trebale biti izgrađene u sklopu koncesionog ugovora sa stranim partnerom. Od 2006. godine Vlada RS je tri puta mijenjala partnera za izgradnju ovih dionica I dva puta pravila ceremonije potpisivanja koncesionih ugovora nakon kojih gradnja nikad nije započeta. Prema prvobitnom planu, neke od pomenutih dionica su već trebale biti završene, ali do danas ni dionica od Banja Luke do Mahovljana nije gotova, i veliko je pitanje da li će biti stavljena u promet do ljeta 2010. godine radovi na magistralnim putnim pravcima u RS se finansiraju iz sredstava IRB RS.

Veliki infrastrukturni projekti

Prema podacima koje smo iznijeli o tržištu rada može se zaključiti da kronični problem Bosne i Hercegovine predstavlja dugoročna nezaposlenost. U proteklih nekoliko godina bili smo svjedoci rasta BDP-a no usljed uticaja globalne ekonomske krize sa početkom u trećem i četvrtom kvartalu 2008. godine možemo vidjeti pad vrijednosti BDP-a koji se nastavio i u 2009. godini a predviđanja oporavka vrijednosti BDP-a za naredne godine svakih nekoliko mjeseci se korigiraju. Možemo dakle zaključiti da se Bosna i Hercegovina iako nadziremo oporavak još se uvijek nalazi u negativnoj fazi ekonomskog ciklusa dijelom zbog sporijeg oporavka svjetske privrede.

To govori u korist hipotezi da su javni radovi jedan od načina prevazilaženja trenutne situacije ali samo na određeni vremenski period najduže 4-5 godina u protivnom makroekonomska ravnoteža može se ponovno urušiti. Javni radovi sa sobom donose samo privremena olakšanja ali ne riješavaju probleme zauvijek. Jedino pitanje koje se nameće u ovim okolnostima da li će javni radovi u BiH koji bih uključili gradnju puteva omogućiti gospodarski rast i oporavak privrede u dugom roku? Nesumnjivo je da javnim radovima odnosno izgradnjom puteva djelovali pozitivno na smanjenje nezaposlenosti, s jedne strane, kao i na poboljšanja općeg stanja infrastrukture, s druge strane. Također dobro je spomenuti da bih ova vrsta radova izuzetno pogodovala boljoj povezanosti i iskorištenosti ekonomskog prostora u kojemu živimo kao i privlačenju stranih direktnih investicija.

Prioritetni projekat u izgradnji puteva svakako treba biti koridor 5C koji je ujedno i jedan od najznačajnijih projekata u BiH. Izgradnja ovog autoputa je već počela, ali intenzivan početak izgradnje ovog autoputa bit će ključni pokretač privrednih i društvenih aktivnosti i omogućit će uključivanje BiH u glavnu evropsku saobraćajnu mrežu, te globalni evropski društveni i ekonomski

sistem. U Finalnom izvještaju High Level Group EC (Brisel, novembar 2005. godine), trasa Koridora Vc je prihvaćena kao jedina transnacionalna osovina značajna za globalnu evropsku transportnu politiku. Autocesta u Koridoru Vc je dio Trans-evropske mreže kopnenih koridora i ona povezuje u svojim krajnjim tačkama centralni dio obale Jadranskog mora sa Budimpeštom u Mađarskoj, kao hub-om za mnoge ključne trans-evropske komunikacije.

Naročito se ističu uočene značajne promjene u prilivu stranih direktnih investicija u pojedine segmente proizvodnog sektora u zemlji i njenom neposrednom okruženju⁷, koji su uglavnom locirani unutar uticajnog područja buduće autoceste na Koridoru Vc. Ove investicije će sigurno doprinijeti daljem razvoju proizvodnog i uslužnog sektora ekonomije u zemlji putem novih investicija, ali će stvarati i nove zahtjeve za transportom.

Vjerovatno da bi optimalno rješenje podrazumevalo da se izgradnja pomenutih putnih pravaca sprovede putem koncesije. Svaki koncesionar ulazi u projekat samo ako ima sigurnu zaradu, odnosno ako može da povрати uložena sredstva i ostvari profit. Problem se javlja kada koncesionar uvidi da se obim sredstava koja je uložio ne vraćaju onim tempom koji je predvidio. To može rezultirati činjenicom da koncesionar može zahtjevati više cestarine što bih eksploataciju puteva moglo učiniti izuzetno skupim. To nužno nameće pitanje finansiranja ili sufinansiranja putne infrastrukture od strane države.

Jedna od mogućih opcija je da država preuzme na sebe obavezu održavanja putne infrastrukture. To bi vjerovatno bila najjpovoljnija varijanta za državu, ali pitanje je da li bi ponuđena kompenzacija bila dovoljna.

Druga moguća varijanta se odnosi na potpuno finansiranje države, ali i takva varijanta je teško moguća s obzirom da država ne raspolaže dovoljnim finansijskim sredstvima, a eventualno zaduživanje bi moglo imalo negativne makroekonomske implikacije. Dobra strana sve ove priče jeste da BiH nije prezadužena zemlja kao Republika Hrvatska a naučivši lekciju od naših susjeda kako upravljati javnim dugom možemo isti scenario izbjeći.

Treća varijanta se čini najpovoljnijom, a odnosi se na mogućnost da država emituje iz sopstvenih sredstava određene dionice. To bi podrazumevalo da država što prije počne izgradnju i preuzme obavezu izgradnje 1/5 ili 1/4 auto puta, a da ostatak auto puta izgradi koncesionar.

Financijska sredstva država u početku može naći kroz već odobrene kreditne linije međunarodnih finansijskih institucija. U aprilu 2009. godine Bosna i Hercegovina je imala na raspolaganju 1.549.632.300,45 KM odobrenih, a do kraja nerealizovanih kredita od međunarodnih finansijskih institucija, vlada evropskih zemalja i komercijalnih banaka. Novac je odobren

⁷ Kao primjeri navode se: Luka Ploče (R. Hrvatska), Aluminijum Mostar, Mittal Steel Zenica, GIKIL Lukavac, Birač Zvornik itd.

u razdoblju od 1998. do 2008. godine, a najvećim dijelom je namijenjen za infrastrukturne projekte. U zadnjih deset godina BiH je platila 16,8 miliona KM takse za nepovučena sredstva (commitment fee), od čega je najveća svota plaćena 2008. godine i iznosi 4,4 miliona KM⁸. Odobrena sredstva nisu iskorištena uglavnom zbog nedostatka projektne dokumentacije ili sporosti tokom izdavanja potrebnih dozvola za implementaciju projekata. Najveći odobreni kredit namijenjen je za rekonstrukciju puteva u BiH i iznosi 75 miliona eura, a odobrila ga EBRD, od čega je 45 miliona eura predviđeno za Federaciju BiH, a za Republiku Srpsku 30 miliona. Kao potporu ovom sistemu bila bi svakako emisija vrijednosnih papira prvenstveno mislimo na obveznice čija bi kamatna stopa bila veća od kamatne stope u bankama uz vremenski period dospjeća od 10-15 godina. To bi podrazumijevalo da država počne izgradnju svoje dionice i da onda raspiše javni tender za dodjelu koncesije. Na taj način bi se i potencionalni koncesionari uvjerali u odlučnost države i bili bi mnogo skloniji ulasku u takav projekat. No, to ne znači da su oslobođene ruke svim koncesionarima da zapošljavaju radnu snagu onako kako to njima odgovara nego uz zakonske odredbe da sva radna snaga koja se može naći u Bosni i Hercegovini bude i zaposlena na ovim radovima kao i to da veći dio poslova moraju raditi domaće građevinske firme. To znači da će javni radovi biti uspješni iz razloga što smo zaposlili domaću radnu snagu uz učešće domaćih građevinskih kompanija.

Na kraju, osnovni nedostatak ovakvog oblika javnih radova je što bi oni stvorili uslove samo za privremeno zapošljavanje. Međutim, imajući u vidu da je za izgradnju auto puta potreban duži niz godina, onda se otvara prostor da se s jačanjem privrede u narednim godinama apsorbuje jedan broj nezaposlenih, koji bi na ovaj način mogli “premostiti” tešku situaciju.

Ostale dopunske mjere za sniženje nezaposlenosti

Organizacija javnih radova sama po sebi neće trajno riješiti problem kronične nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini. Javni radovi nisu u stanju da riješe ovaj problem trajno iz razloga što kakve god radove organizirali oni će nakon nekog vremenskog perioda ipak stati a ljudi i strojevi koje smo uposlili morat će se opet, ljudi vratiti kućama, a strojevi vratiti u garaže. Upravo zato kroz cijeli rad smo mogli vidjeti da trajno rješenje zapošljavanju ne smijemo tražiti u javnim radovima nego izvan njih. Javni radovi moraju ostati samo metoda koju koristimo kada je ekonomska situacija takva da su potrebne intervencije države s ciljem stabilizacije prilika.

8 Dragan Vrankić, ministar financija i trezora BiH, Zahtjev za bržim korištenjem odobrenih kredita, mart, 2009.

Trenutno stanje privrede naše zemlje je takvo da su potrebni javni radovi a za to imamo potrebne projekte, početni kapital no, nemamo svu potrebnu dokumentaciju. Jasno smo mogli vidjeti na prethodnim stranicama da projekta koridora 5C predstavlja odličnu priliku za organizaciju javnih radova. Za ovaj ali i druge projekte već imamo početni kapital odobren od strane međunarodnih financijski institucija. Problem koji moramo u narednom periodu riješiti jeste dokumentacija potrebna za korištenje tih sredstava.

No, kreiramo li javne radove na koridoru 5c značilo bih iskorištavanje svih prednosti koje javni radovi sa sobom donose a koje smo u ovom radu već spomenuli. Ali moramo spomenuti da organizacija javnih radova jeste zamka u koju možemo upasti ukoliko se u periodu izgradnje previše opustimo i podatke koje sa terena dobijamo krivo protumačimo kao nešto što će se nastavljati i u narednom periodu po završetku istih.

Po prestanku javnih radova možemo očekivati veći broj nezaposlenih i u neku ruku vraćanje stanju u kojemu smo bili prije s tim da bismo imali infrastrukturu koja podupire privredu no nemamo privrede koja bih poduprla održavanje i širenje mreže puteva, ovo je scenario ukoliko ništa ne budemo pored javnih radova sa aspekta reformi državne uprave kao i malog i srednjeg poduzetništva poduzeli.

Upravo zato pored javnih radova moramo raditi duplo više na polju razvoja malog i srednjeg poduzetništa kroz osposobljavanje i unapređivanje postojećih poduzetničkih inkubatora ali i postojećih poduzetničkih zona. Moramo također raditi mnogo više na polju otvaranja novih poduzetničkih zona ali i na području subvencija privredi. Odličan način subvencija privredi bih svakako bilo subvencioniranje kamata na kredite kojima bismo osigurali jeftinije kredite a samim time i lakše poslovanje domaćih poduzeća.

Međutim, održivom povećanju zaposlenosti, kroz podršku preduzetništvu, neophodna je zajednička aktivnost svih ključnih aktera. Samo zajedničkim djelovanjem na promjeni zakonske regulative, jačanju institucija i obezbeđenju potrebne finansijske i nefinansijske podrške mogu se očekivati značajni rezultati na planu razvoja samozapošljavanja i preduzetništva. U cilju razvoja preduzetništva, malog i srednjeg biznisa i dalje treba raditi na uklanjanju svih barijera, sprovođenju opšte deregulacije poslovanja, skraćivanje rokova i troškova za obavljanje svih administrativnih procedura.

Pored svega toga potrebno i raditi na polju izmjena i dopuna zakona na polju doprinosa na zaradu i poreza s ciljem njihova smanjivanja kako bismo omogućili brži rast i razvoj poduzeća u sektoru malih i srednjih poduzeća. Pored svega istraživanja tržišta radne snage ukazala su da je potrebno

mijenjati pobrazovni sistem kako bismo mismatch promijnilo u stanje potpune proizvodnje kadra koji je zaista potreban našem tržištu. Upravo javnim radovima koje bismo pokrenuli potrebno je pridodati i reforme obrazovnog sistema tako da se ne bih dogodilo da i dalje proizvodimo kadar koje je nepotreban.

ZAKLJUČAK

Iz svega gore navedenog možemo zaključiti da uticaj ekonomske krize imao je negativne posljedice po privredu Bosne i Hercegovine. Rast nezaposlenosti tokom 2009 godine ukazao je na stanje tržišta rada. Pad obima proizvodnje odnosno pad vrijednosti BDP-a tokom posljednje dvije godine ukazuje da se nalazimo u stanju ekonomske krize koja se odražava u sim sferama života građana.

S obzirom da na tržištu rada posao traži oko pola miliona ljudi očito je da se situacija može samo pogoršati ukoliko se ništa ne učini. Na trenutno rješenje upućuju svi govoreći da je pokretanje javnih radova najbolje za ovakovu situaciju. Tokom ovog rada ukazali smo na teorijske postavke javnih radova, ukazali smo i na problematiku koja prati javne radova. Kroz konkretan primjer „New Deal“ mogli smo vidjeti da se javni radovi dugoročno ne isplate jer ruše makroekonomsku ravnotežu tekao takvi se trebaju ispravno koristiti u pravim omjerima. Javni radovi su samo kratkoročno rješenje pa je stoga potrebno više pažnje usmjeriti ka drugim reformama kako bih prestankom radova privreda ostala u ravnoteži koju smo umjetno kreirali javnim radovima. Javni radovi su i pored svega, racionalan vid ekonomske politike, a potrebno je pravilno koristiti iste uprotivnom situacija se može naglo pogoršati i vratiti ekonomiju u stanje iz kojeg je počela.

Literatura:

1. Fabri, Nikola, Jandrić, Maja, Javni radovi: teorijske pretpostavke i mogućnosti organizovanja u Crnoj Gori.
2. Hodžić, Kadrija (2010). Skripta ekonomija BiH, Sveučilište „Vitez“, Travnik.
3. Kešetović I. - Đonlagić Dž (2007). Javne finansije, Sarajevo, 2007.
4. Kešetović, Izudin (2009). Finansije (monetarne i javne), CPA-Tojšić, Tuzla, 2009.
5. Veledar, Zijo (2009). Otvoreni Univerzitet „Apeiron“ Travnik, Travnik 2009.

6. Statistički bilten – Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine
7. Izvještaj o tržištu rada za Bosnu i Hercegovinu – World Bank, decembar 2005.

DISKUSIJE

Miralem Šarić, direktor Federalnog zavoda za zapošljavanje

STANJE NA TRŽIŠTU RADA I POLOŽAJ JAVNIH SLUŽBI ZA ZAPOŠLJAVANJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Ekonomska kriza koja je krajem 2008. godine pogodila svijet i čije posljedice se još uvijek osjećaju, odrazila se očekivano i na tržište rada. Masovna otpuštanja radnika širom svijeta obilježila su 2009. godinu, nakon čega je u 2010. godini uslijedila blaga stabilizacija ekonomskih prilika i stanja na tržištu rada, ali se potpuni izlaz iz recesije i dostizanje nivoa prije početka krize, prema izvještaju Istraživačkog instituta Međunarodne organizacije rada, očekuje tek 2015. umjesto 2013. godine, kako je to ranije predviđano.

U posljednjem izvještaju Evropske komisije istaknuto je blago smanjenje nezaposlenosti u 2011. godini, što je dokaz postepenog oporavljanja evropske ekonomije od krize i njenog „buđenja“ iz recesijskog sna. Očekuje se da će rast bruto društvenog proizvoda, na nivou Evropske unije, u 2011. godini iznositi 1,5 %, a u 2012. cijela 2 %, što će direktno uticati i na tržište rada. Naime, u 2012. godini se očekuje da će stopa nezaposlenosti u Evropskoj uniji sa deset spasti na devet posto.

Za očekivati je da se pomenuti trendovi u Evropi u određenoj mjeri preslikaju i na Bosnu i Hercegovinu. Gotovo od početka 2007. pa do oktobra 2008. godine, odnosno do početka ekonomske krize, trendovi na tržištu rada u Federaciji Bosne i Hercegovine su bili vrlo povoljni – bilježen je konstantan rast broja zaposlenih, dok je broj nezaposlenih bio sve manji. Međutim, usljed globalne ekonomske krize, koja se naravno odrazila i na vrlo krhku domaću privredu, dolazi do naglog prekida tih pozitivnih trendova. U 2009. godini na evidenciju nezaposlenih u Federaciji BiH su se prijavile 53.433 po prestanku radnog odnosa, dok se u istom periodu sa evidencije zaposlilo 45.027. Prema statističkim podacima Federalnog zavoda za zapošljavanje tokom 2010. godine sa evidencije nezaposlenih zaposlene su 48.262 osoba, dok su se u istom periodu na evidenciju nezaposlenih, po prestanku radnog odnosa, prijavile 49.502 osobe. Stanje na tržištu rada u 2010. godini je bilo i dalje daleko od idealnog, no na osnovu navedenih pokazatelja možemo zaključiti da je u 2010. godini u odnosu na 2009. ipak zabilježena blaga stabilizacija stanja. U prva tri mjeseca 2011. godine broj novoprijavljenih na evidenciju nezaposlenih iznosi 12.708, dok je broj onih koji su se zaposlili sa evidencije bio 10.983. Ove brojke ukazuju na to da će izlazak iz krize u Bosni i Hercegovini, baš kao i u ostatku Evrope, ipak još malo sačekati.

Podijeljena su mišljenja o tome kada se može očekivati definitivan izlaz naše zemlje iz recesije. Neki stručnjaci tvrde da će to biti u narednoj godini, a oni pesimističniji očekuju to i kasnije. Ko god bio u pravu, jedno je sigurno, moraju se poduzeti maksimalni naponi i pokrenuti kapitalni projekti kako bi se poboljšale ekonomske prilike, a time popravilo stanje na tržištu rada. U tom smislu potrebno je da domaće vlasti nizom mjera stvaraju povoljan ambijent za investicije, što bi dovelo do ubrzanog ekonomskog oporavka i zapošljavanja nezaposlenih. Pored političke stabilizacije i stvaranja ambijenta za razvoj biznisa, potrebno je fokusirati se na ulaganje u ljudski kapital kao ključni resurs u razvoju svakog društva u ekonomskom i socijalnom smislu na način da se formira funkcionalan sistem obrazovanja koji bi bio u stanju odgovoriti potrebama poslodavaca i omogućiti razvoj karijere svakog pojedinca.

Šta su preduzele javne službe za zapošljavanje kako bi amortizirale negativne efekte ekonomske krize na tržište rada u Federaciji BiH i svojim mjerama doprinijele stabilizaciji ekonomskih prilika, a time i razvoju?

Prije svega treba naglasiti da bi javne službe za zapošljavanje trebalo da imaju razvojnu funkciju, odnosno da finansiraju projekte koji imaju za cilj obuku, stručno osposobljavanje i obrazovanje nezaposlenih osoba, tj. njihovu pripremu za tržište rada. Na taj način bi u potpunosti ostvarile svoju funkciju, a time i dale doprinos većem zapošljavanju osoba sa evidencije nezaposlenih i općem društvenom i ekonomskom razvoju. U velikom broju slučajeva, obrazovni sistem danas proizvodi kadrove za kojima na tržištu rada ne postoji potreba, što dovodi do usložnjavanja stanja na tržištu rada, jer te osobe po pravilo završavaju na evidenciji nezaposlenih bez perspektive da će u dogledno vrijeme pronaći zaposlenje u svojoj struci. Potrebno je da nadležne institucije postanu svjesne tog problema i preduzmu energične korake na usklađivanju obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada. U protivnom, doći ćemo u situaciju da, pored velikog broja nezaposlenih, uvozimo radnu snagu koja će znati odgovoriti na zahtjeve poslodavaca. U ovom kontekstu potrebno je istaći i sljedeće: prema statističkim podacima za mart 2011. godine na evidenciji nezaposlenih u Federaciji BiH su bila registrirana 120.453 NKV radnika, odnosno 32,80% od ukupnog broja nezaposlenih. Osposobljavanje i obuka tih osoba trebalo bi da bude prioritet, što za sobom povlači i pitanje angažmana javnih službi za zapošljavanje. Međutim, u uslovima kada, prema važećim zakonskim rješenjima, javne službe za zapošljavanje u Federaciji BiH oko 70% svojih prihoda daju za obezbjeđivanje materijalne i socijalne sigurnosti nezaposlenih osoba, što je prema Zakonu o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba prioritet, vrlo je teško očekivati veći efekat njihovih aktivnosti u provođenju mjera aktivne politike zapošljavanja, čime se i mogućnost njihovog doprinosa ekonomskom i društvenom razvoju dovodi u pitanje.

Naime, u 2010. godini u Federaciji BiH novčanu naknadu po prestanku radnog odnosa koristilo je prosječno mjesečno 9.305 nezaposlenih osoba, za šta su kantonalne službe za zapošljavanje utrošile 36.905.031,79 KM, dok su za pravo na zdravstveno osiguranje za prosječno mjesečno 206.739 nezaposlenih osoba utrošile 19.457.666,98 KM. Osim toga, za penzijsko i invalidsko osiguranje nezaposlenih, kojih je u predmetnoj godinu u prosjeku bilo 2.154, utrošeno je dodatnih 1.196.009,06 KM.

Posebno opterećenje za javne službe za zapošljavanje u prethodnom periodu predstavljala je i realizacija obaveza u skladu sa Zakonom o pravima demobilisanih boraca i članova njihovih porodica. U periodu 2007. – 2010. godina, Federalni zavod je na ime novčanih naknada demobilisanim borcima za vrijeme nezaposlenosti utrošio 66,762.575,07 KM, dok su kantonalne službe za zapošljavanje u istom periodu isplatile iznos od 86.618.745,14 KM, dakle ukupno 153.381.320,21 KM.

Pored tih obaveza, u 2010. godini je Finansijskim planom Federalnog zavoda za zapošljavanje za realizaciju Programa mjera za socijalno zbrinjavanje zaposlenika koji su u procesu stečaja, likvidacije, restrukturiranja i privatizacije poduzeća ostali ili ostaju bez posla je planirano 6.200.000,00 KM (20% od ukupnih sredstava ostvarenih uplatom doprinosa za osiguranje od nezaposlenosti koja pripadaju ovom zavodu), a ukupno je utrošeno 5.755.133,59 KM.

Tim sredstvima Federalni zavod za zapošljavanje je izvršio povezivanje staža kod Federalnog zavoda za penzijsko i invalidsko osiguranje za ukupno 500 radnika, od kojih je 401 steklo uvjete za penziju.

U kontekstu izmirivanja obaveza po osnovu zdravstvenog osiguranja za nezaposlene osobe potrebno je istaći da je Federacija BiH jedini teritorij u Evropi na kojem je pitanje zdravstvenog osiguranja nezaposlenih osoba riješeno na način da oni to pravo ostvaruju putem javnih službi za zapošljavanje. Iz tog razloga se javne službe za zapošljavanje zalažu za dislociranje zdravstvenog osiguranja iz javnih službi za zapošljavanje, što bi ih u znatnoj mjeri rasteretilo, odnosno stvorilo im prostor da puno više sredstava ulažu u projekte zapošljavanja i pripreme nezaposlenih za tržište rada.

No, i pored ovih problema, Federalni zavod i kantonalne službe za zapošljavanje su uložili maksimalne napore da sredstva koja im, nakon izmirenja gore navedenih obaveza, ostanu na raspolaganju, na što efikasniji način ulože u mjere aktivne politike zapošljavanja.

Provođenjem mjera aktivne politike zapošljavanja u 2010. godini zaposleno je 2.350 mladih osoba bez radnog iskustva, 357 osoba sa invaliditetom, 579 žena, 563 povratnika i 98 Roma. Osim toga, Programom rada za 2011. godinu predviđena su finansijska sredstva za zapošljavanje oko 2.500 mladih

osoba bez radnog iskustva, oko 900 žena, 500 povratnika i 50 Roma, dok će u skladu sa Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba sa invaliditetom u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom biti uplaćeno 10 % od sredstava planiranih za provođenje mjera aktivne politike zapošljavanja. Također, planirana su sredstva i za realizaciju Programa zapošljavanja specifičnih grupa nezaposlenih kao što su civilne žrtve rata, punoljetni štíćenici domova za nezbrinutu djecu, liječeni ovisnici i druge grupe nezaposlenih osoba, radi njihovog socijalnog uključivanja i sprečavanja siromaštva, a sve u skladu sa smjernicama iz Akcionog plana za zapošljavanje u Federaciji BiH za period 2010-2013. godina.

Vizija javnih službi za zapošljavanje je da svojim programima i mjerama aktivne politike zapošljavanja pomognu u dostizanju više stope zaposlenosti i da obezbijedimo odgovarajuću materijalnu i socijalnu sigurnost nezaposlenim osobama. Međutim, da bi se naša vizija u potpunosti mogla realizirati, te kako bismo na pravi način dali doprinos razvoju, potrebno je stvaranje uslova u pravcu rasterećenja javnih službi za zapošljavanje od davanja iz oblasti socijalne zaštite. Potrebno je istaći da su javne službe za zapošljavanje samo karika u lancu faktora koji direktno ili indirektno utiču na tržište rada u našoj zemlji. Neophodno je sinergijsko djelovanje tih faktora sa jasnom podjelom uloga u skladu sa zakonom predviđenim nadležnostima, što bi dovelo do veće funkcionalnosti i efikasnosti institucija.

Doc. dr Ramiz Kikanović, Fakultet poslovne ekonomije Sveučilišta „Vitez“ u Travniku

ZAPOŠLJAVANJE KA GENERATOR RAZVOJA

U ovim izuzetno turbulentnim vremenima, vremenima koja su izbacila na površinu mnogo problema, smatram da posebnu pažnju zaslužuju korupcija i nezaposlenost. Ako zaposlenog smatramo kao živog čovjeka, onda možemo konstatovati da je u FBiH, odnosno u BiH svaki dan sve manje živih, radno-sposobnih građana.

S obzirom da je ovo treća konferencija/ savjetovanje ove vrste, poslije Vlašića i Viteza, koja razmatra po meni najbitniju problematiku na ovim prostorima, s toga dozvolite mi na iskrenoj čestitki organizatoru, prije svega na ljudskoj, pa ako želite i na humanoj ideji da se razmatra ova problematika.

Molim vas, ima li humaniji gest?, nego kad zaposleni organizuju ovakav skup za rješavanja problema nezaposlenih, bilo mladih koji nisu ni počeli raditi, bilo onih koji su radili, pa su se našli na ulici, bez ikakvih izglednih prilika da se uposle u skoro vrijeme.

I na kraju ovog uvodnog dijela, mislim da se ljudsko hvala treba uputiti glavnom kreatoru i idejnom vođi, Rektoru Sveučilišta/Univerziteta „Vitez“ Travnik, prof. dr Nikoli Grabovac kao i Izvršnom menadžeru mr. Senadu Tatarević, dekanu FPE prof. dr Kadriji Hodžić, kolegici Amri Kraksner, zatim predstavnicima Privredne/ Gospodarske komore Federacije Bosne i Hercegovine sa gospodinom Avdom Rapom, kao redovnim učesnikom na sve tri dosadašnje konferencije, kao i ostalim organizatorima.

Vrlo često u posljednje vrijeme, sredstva informisanja iznose porazne podatke agencija i zavoda za statistiku iz regije, da pola Balkana gladuje a više od dva milijona ljudi je bez posla, da vlade zemalja koje su nastale raspadom bivše Jugoslavije ne rade ništa kako bi se loša situacija promijenila. U BiH prema podacima Svjetske banke, milion ljudi gladuje, a situacija se iz dana u dan pogoršava zbog činjenice da ljudi ostaju bez posla, a da cijene životnih namirnica, kao i usluga, od Nove godine divljaju li divljaju.

Razni podaci, podaci raznih izvora koji govore o rastu BDP, industrijske proizvodnje i izvoza dolaze u koliziju sa činjenicom svakodnevno sve većeg broja nezaposlenih, stanju BH privrede. Desetine hiljada zaposlenih ostaje bez posla. Hiljade nezadovoljnih radnika skoro svakodnevno traži svoja prava „štrajkom“ na ulici, ispred Vlada, Općina. Juče su bili policajci, nastavnici,

danas možda drvoprerađivači, poljoprivrednici, građevinari itd. Veliki broj privrednih subjekata je na „rubu života“.

Uzrok krize u BH privredi? BH privreda je u velikom problemu.

Vrlo važno je istaći da je BiH i prije svjetske krize bila u svojoj krizi. Ako korijene posmatramo od ratom prilično uništene privrede, zatim modelom privatizacije koji je dao za rezultat privatizaciju koja je ostavila pustoš u privredi, da je procjena analitičara da nismo imali strategiju „života“, nego da se svakodnevno problemi nagomilavali i doveli nas tamo gdje jesmo, na dno dna Evrope.

Duboko sam uvjeren da uz korupciju, nezaposlenost je najveći problem države. Nezaposlenost je gorući problem BH privrede.

Ako ovome dodamo da BiH spada u zemlju sa najvećim procentom nezaposlenih u Evropi, da na žalost mnoge statistike, pa i zvanične, ne pokazuju pravu sliku stanja, onda, iole ozbiljan građanin BiH, mora da zna u kakvoj smo se tmurnoj situaciji našli.

Svaka mjera za podsticaj zapošljavanja je dobrodošla ukoliko je „vlasti“ žele primijeniti. I ova, današnja konferencija će sigurno dati kvalitetne prijedloge uz vjerovatnoću da će i sami akteri konferencije imati različite stavove po nekim pitanjima.

Uzrok nezaposlenosti u BiH je dublje prirode. BH ekonomija zahtijeva duboke rezove, kao i neophodni novi investicioni ciklus koji treba oživjeti.

Malo se proizvodi, olako se uvozi a izvoz je u odnosu na izvoz katastrofalan.

Veliki broj kompanija je prezadužen, recesija je u međuvremenu uticala i otežala poslovanje, došlo je do krize likvidnosti, uspavanu aktivu banaka nužno je i neophodno staviti na raspolaganje privredi. Krediti za obrtna sredstva bi svakako dobro došla privredi. Imate uslovno zdrav bankarski sektor ali uništenu i bespomoćnu privredu koja rezultira sve manjim brojem uposlenih.

Vlada bi trebala identifikovati šta je to strateški interes. Vlada mora izaći sa nekoliko mjera, po meni i privremenih mjera. Mjerama kojima bi trebalo korjenitim promjenama ući u novi investicioni ciklus, mora se više proizvoditi nego trošiti.

Neophodno je više voditi računa o reprogramu, redovnosti plaćanja, neka preduzeća koja ne funkcionišu, zbog nesavjesnih menadžera koji na vrijeme ne primjenjuju restrukturiranje, niti na vrijeme ne daju prijedlog za otvaranje stečajnog postupka, do na drugoj strani dugogodišnjih stečajnih postupaka, koji opet rezultiraju armijom nezaposlenih. Takođe, inspekcijske službe

trebaju da djeluju tako što bi ušli u preduzeća i sankcijama doveli poslodavce u stanje poštivanje zakona.

Smatram da je neophodno djelovati kroz dvije vrste ekonomskih politika:

a) da u uslovima krize, interventno se reaguje, tako što subvencionisanim kreditnim mjerama za zapošljavanje i samozapošljavanje, dati podsticaj zapošljavanju. Potreba za jeftiniju kreditnu liniju preko poslovnih banaka, duplo nižih kamata od trenutno postojećih;

b) sistemskim ekonomskim mjerama, akutne probleme, kao što je konkurentnost, sa privrede koja se zasniva na velikom potrošnjom i uslugama, predemo na izveznu orjentisanu ekonomiju. Mora se pokrenuti proizvodnja, mora se uvesti oprema -mašine za proizvodnju. Umjesto sirovine izvoziti finalne proizvode.

Strukturne promjene su neminovne. Zaposlenost u javnom sektoru je takođe pretežak balast za BiH privredu. Budžet je neminovno prilagoditi privredi, posebno sa aspekta korištenja sredstava.

Sistemski uzrok rada u sivoj zoni je neminovno riješiti. Cilj mjera je zaposlene u sivoj ekonomiji prevesti što prije i bezbolnije u bijelu ekonomiju.

Danas je svjetski hit da se koristi bioenergija, da se koristi sunčeva energija, energija vjetra, hidroenergija, reciklaža otpada i mnogo još toga što bi dalo mogućnost zaposlenja mnogo ljudi u BiH, ali na žalost pomenute mogućnosti se ne koriste.

Značajnije promjene su jedina realna šansa za povećanje zaposlenih u BiH.

I danas, kao i prije dvije godine, na savjetovanju na Vlačiću, spomenuo sam niz nekoliko neophodnih mjera, koje bi se uklopile i u današnju temu razmatranja a koja se odnosi na zaposlenost, kao generator razvoja.

U veoma sažetom referatu, u vrijeme globalne ekonomske krize i nadolazeće recesije u Bosni i Hercegovini, pokušat ću jednim običnim razumnim jezikom, fokusirati prioritete aktivnosti i dati prijedlog konkretnih mjera. Pretpostavljam da ću u iznesenim navodima imati istomišljenike kao i zabrinutost u pogledu vremenske distance da je alarm za uzbunu bio već davnih dana.

U košmaru kakav vlada u Bosni i Hercegovini, mraku koji je svaki dan sve veći, često možemo čuti pitanje, da li nam ima pomoći? Postojeća kriza, a i nadolazeća recesija s pravom ledi krv oko četiri miliona građana Bosne i Hercegovine. Posebnu zabrinutost daju činjenice da sve zemlje, ne samo u okruženju, nego i šire, pripremaju strategiju vladanja krizom, dok se utisak stiže da vlast u Bosni i Hercegovini igra „jalovu igranku“ koja nema

konkretna i kvalitetna rješenja. Naravno, da sam mišljenja da u ovom tekstu nije cilj da kritikujem vlast koju narod „voli“, jer ju je regularno izabrao, već da iznesem svoju viziju koja bi zasigurno dala pozitivne efekte.

S toga bih, moj prijedlog konkretnih aktivnosti pojednostavio svrstavši ih u nekoliko koraka i predložio nekoliko mjera.

Prioritet svih aktivnosti bi bio u formiranju ekspertnog tima kog bi činili nestranački angažovani profesori (eksperti) i privrednici (biznismeni). Stavove ekspertnog tima bi morale primjenjivati vlasti na svim nivoima donošenjem privremenih mjera.

Prvi korak i ključ života po meni je zaposlenje i stimulatívna politika zapošljavanja: Politikom da bi obaveze poreza, doprinosa i drugih naknada za svakog zaposlenog u Bosni i Hercegovini smanjene na 30%, znači za najnižu plaću u ovom momentu obaveze bi bile, nešto više od stotinu KM/mjesečno. Siguran sam da bi ne samo ogroman broj zaposlenih radnika ostao pri poslu, nego bi velik broj istih bili stimulisani za nova zaposlenja. S druge strane duboko sam ubijeden da bi se tom privremenom mjerom neutralisao „rad na crno“. Naravno, protivnici ovakvog mišljenja zaboravljaju da bi državna kasa bila punija nego sada i svakako da bi bio zaustavljen trend „odlaska radnika na ulicu“.

Drugi korak je jednostavnija i brža registracija firmi. Smatram da za 100 – 200 KM, u roku do pet dana, znači u jednoj sedmici, treba stvoriti uslove registracije firme. Ovakvi uslovi bi sigurno stvorili povoljniju klimu većeg broja uposlenih.

Treći korak se odnosi na zaštitu domaćih proizvoda. Bez obzira što smo potpisnici CEFT-e, smatram da se mora pronaći metod „spasa“ kroz carinsku i poreznu politiku. Ako ovdje dodamo uvođenje poticajnih mjera od strane države posebno za hranu, gdje u konačnici dobivamo vidnu razliku u cijeni proizvoda na strani domaćeg, potenciranje nacionalne svijesti da je domaće najpreče, sigurno bi išlo u prilog zaštite domaćeg proizvoda.

Četvrti korak se odnosi na poticaj izvoza. Država mora posebno da pronade mogućnosti poticaja izvoza kao što to rade sve države u okruženju, a i šire.

Peti korak se odnosi na donošenje strategije dolaska do živog novca, brzom prodajom dijela državnih firmi. Pomenuta sredstva su prijeko nužna kako za poticaje, zatim investicije za nove proizvodne firme, tako i za nova zapošljavanja. Treba isto tako imati na umu da prije svega od jako lošeg trenutnog ambijenta u privredi Bosne i Hercegovine, ogroman broj privrednih subjekata je pred stečajem.

Ovdje treba spomenuti i ogromna neiskorištena planirana sredstva, sredstva raznih fondova za investiciona ulaganja i sl.

Šesti korak se odnosi na smanjenje javne potrošnje. Budžetskim korisnicima sa visokim primanjima smanjivati iste. Potrošnju bi trebalo prilagoditi budžetima, privremenim mjerama maksimalno ograničiti nabavke novih automobila, ograničiti nadoknade nadzornim i upravnim odborima u državnim firmama.

Sedmi korak se odnosi na sivu ekonomiju. Siva ekonomija je toliko prisutna na BH prostoru, da se često može postaviti pitanje da li je moguće, da od recimo nepuna četiri miliona građana BiH, čak su na razne načine preko 2,5 miliona građana učesnici u sivoj ekonomiji. Tako npr. imate učenika u osnovnoj školi koji u prodavnici kupuje robu bez računa do visokih političkih funkcionera, koji na pijaci kupuju markirana odijela svjetskih proizvođača. Siva ekonomija sigurno da „čuva mir«, s jedne strane, a pogubno djeluje na državu s druge strane zbog neoporezivanja, sigurno je problem, koji se mora nametnuti za rješavanje kad – tad. Siva ekonomija zasigurno zaslužuje posebno mjesto u rješavanju ali cilj u ovom kontekstu je bio da se samo spomene kao problem.

Uspion sive ekonomije u BiH je evidentan prije svega na nelegalnom uvozu i izvozu, stavljanjem u promet neevidentirane domaće i strane robe, stavljanjem u promet robe čija je evidentirana nabavna cijena višestruko manja od proizvodne i tržišne, stavljanjem u promet robe bez porijekla, stavljanje u promet robe bez dokaza o plaćenju carini, akcizi ili PDV-u, neažurnom i nepotpunom vođenju poslovnih knjiga, zapošljavanje radnika na crno, fiktivnih računa, niskih osnovica paušalnog oporezivanja i mnogo toga još protuzakonitog.

Na kraju, ovih sedam koraka nije sve. Ovo je samo temelj za daljnju nadogradnju. Nadolazeća recesija nosi svoje neprilike i nepogode, te u što kraćem roku treba početi reagovati kako bi bar na neki način spriječili i ublažili katastrofalne posljedice. A imamo jako dobre preduvjete, prije svega u proizvodnji zdrave hrane, energije, infrastrukture. Investicije usmjerene na navedena polja mogu uprkos krizi otvoriti neograničen broj novih radnih mjesta. Znači, ostaje nam samo istinsko opredjeljenje i to u kom pravcu želimo da idemo, pravcu haosa ili pravcu života. Ako je ovo drugo moramo imati na umu da je vrijeme faktor koji se ne može zaustaviti. Danas ako ne zasučemo rukave, sutra je možda kasno. Duboko sam ubijeden da gore navedenih sedam koraka mogu biti odlična polazna osnova, naravno uz obaveznu daljnju nadgradnju.”

BH ekonomija zahtijeva duboke rezove, ukoliko želimo popraviti stanje u privredi, ukoliko želimo stvoriti ambijent novih upošljavanja i rješavanja mnogih problema? Suprotno, problemi i nezaposlenost će kad-tad pokazati svoje rezultate.

ZAKLJUČCI NAKON RASPRAVE SA 3. EKONOMSKE KONFERENCIJE

„ZAPOŠLJAVANJE KAO GENERATOR RAZVOJA“

Iako je nesumljivo da ekonomija Bosne i Hercegovine u poslijeratnom periodu pokazuje pozitivne trendove razvoja, to nije značajno uticalo na povećanje zaposlenosti. Štaviše, nezaposlenost je najveći pojedinačni ekonomski problem Bosne i Hercegovine. Zemlja se tokom ukupnog tranzicijskog perioda neprekidno suočava s izazovima visoke, u nekim godinama i alarmantne nezaposlenosti, koja je na najvišim razinama u Evropi.

Aktuelna globalna recesija, čiji se utjecaji u Bosni i Hercegovini osjećaju od druge polovine 2008. godine, je dotadašnju strukturalnu nezaposlenost proširila s obilježjima ciklične nezaposlosti i zaprijetila socijalnom i ekonomskom kolapsu zemlje. Gotovo od početka 2007. pa do oktobra 2008. godine, odnosno do početka ekonomske krize, trendovi na tržištu rada u Federaciji BiH su bili vrlo povoljni – bilježen je konstantan rast broja zaposlenih, dok je broj nezaposlenih bio sve manji. Međutim, usljed globalne ekonomske krize, koja se naravno odrazila i na vrlo krhku domaću privredu, dolazi do naglog prekida tih pozitivnih trendova. U 2009. godini na evidenciju nezaposlenih u Federaciji BiH su se prijavile 53.433 po prestanku radnog odnosa, dok se u istom periodu sa evidencije zaposlilo 45.027. Prema statističkim podacima Federalnog zavoda za zapošljavanje tokom 2010. godine sa evidencije nezaposlenih zaposlene su 48.262 osoba, dok su se u istom periodu na evidenciju nezaposlenih, po prestanku radnog odnosa, prijavile 49.502 osobe. Stanje na tržištu rada u 2010. godini je bilo i dalje daleko od idealnog, no na osnovu navedenih pokazatelja možemo zaključiti da je u 2010. godini u odnosu na 2009. ipak zabilježena blaga stabilizacija stanja. U prva tri mjeseca 2011. godine broj novoprijavljenih na evidenciju nezaposlenih iznosi 12.708, dok je broj onih koji su se zaposlili sa evidencije bio 10.983. Dakle, trendovi na tržištu rada su nepovoljni i prijete socijalnom kolapsu zemlje.

Suočena s ovaim najtežim ekonomskim problemom, Bosna i Hercegovina je već donijela Strategiju zapošljavanja u BiH 2010.-2014., u kojoj su utvrđeni prioritetni ciljevi, i to:

1. Promocija inkluzivnog i zapošljavanjem bogatog rasta i smanjenje deficita produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada,
2. Unaprijeđenje zapošljivosti žena i muškaraca, a naročito iz najugroženijih grupa,

3. Unaprijeđenje djelotvornosti, efikasnosti i upravljanja politikama i institucijama tržišta rada.

U okviru trećeg cilja date su mjere koje se odnose na povećanje raspoloživosti aktivnih mjera posebno za dugoročno nezaposlene, mlade u nepovoljnom položaju i niskokvalifikovana lica i predloženi programi aktivnih mjera koji bi obuhvatili:

- Subvencionirano zapošljavanje da se omogući sticanje radnog iskustva za dugoročno nezaposlene i grupe koje su odvojene od tržišta rada;
- Programe samozapošljavanja ciljane na mlade u nepovoljnom položaju i žene podržane poreskim olakšicama i drugim podsticajnim mjerama kao što su savjetovanje i biznis obuka;
- Intervencije u stručnoj obuci radi usavršavanja vještina i omogućavanja integracije u tržište rada lica sa niskim obrazovnim nivoima;
- Usluge zapošljavanja za dugoročno nezaposlena lica.

U kontekstu novih izazova koji se očekuju na tržištu rada Bosne i Hercegovine, a u cilju unapređenja tržišta rada i zapošljavanja, smanjenja nivoa siromaštva i bolje socijalne uključenosti najugroženijih kategorija stanovništva, neophodno je preduzimanje djelovati u slijedećim pravcima

- (1) Nastaviti aktivnosti na uspostavljanju tripartitnog dijaloga na nivou BiH;
- (2) Pristupiti izmjenama postojećih zakonskih rješenja kojima bi se zavodi i službe zapošljavanja oslobodili socijalnih funkcija;
- (3) Uspostavljanje novog koncepta zdravstvenog osiguranja nezaposlenih lica;
- (4) Unaprijediti rad sa nezaposlenim licima sa nedovoljnim kvalifikacijama;
- (5) Uspostavljanje i promocija kontinuiranog stručnog obrazovanja i obučavanja odraslih;
- (6) Nastaviti aktivnosti na reformi obrazovnog sistema s ciljem prilagođavanja sadašnjim i budućim potrebama tržišta rada;
- (7) Unaprijediti sistem statističkih indikatora tako što će se koristiti međunarodna klasifikacija i metode,
- (8) Nastaviti aktivnosti na smanjivanju svih vidova diskriminacije na tržištu rada;
- (9) Nastaviti dalje jačanje kadrovskih kapaciteta i modernizaciju javnih institucija iz oblasti rada, zapošljavanja i socijalne sigurnosti,

- (10) Promovisati programe kojima se pospješuje mobilnost radne snage na cijeloj teritoriji BiH.

Preporuke za politike

Temeljem predhodno izvršene analiza stanja i tendencija nezaposlenosti u BiH, poboljšavanje performansi tržišta koje pretpostavlja s jedne strane povećanje tražnje za radnom snagom, a s druge, poboljšavanje kvaliteta ponude radne snage, moguće je izvesti slijedećim preporukama:

(1) Preporuke za povećavanje tražnje za radnom snagom

Povećana tražnja za radnom snagom podrazumjeva otvaranje novih radnih mjesta na osnovu strukturalnih reformi za poticaj investiranja i poboljšavanje poslovne okoline, i poticanja konkurentnosti:

- a) Strukturalne reforme za poticaj investiranja i poboljšavanje poslovne okoline
- Pravne reforme u pravcu uklanjanja administrativnih prepreka za privlačenje investicija i smanjivanja korupcije – liberalizovanje i pojednostavljivanje procedura za vođenje poslova i otvaranje novih preduzeća, naročito u pravcu skraćivanja rokova dobijanja odobrenja za pokretanje poslova,
 - Goljotinja propisa čija je primjena u praksi otežana s obzirom na to da su preuzete iz ranije zajedničke države
 - Dalja privatizacija: usklađenost zakona i propisa i donošenje novih zakonskih rješenja (ova dosadašnja normativna neusklađenost uzrokovala je velike poteškoće i investitorima i agencijama koje se bave privatizacijom državnih preduzeća),
 - Mjere vanjskotrgovinske zaštite: zaštitne mjere, antidamping i kompenzatorne mjere (subvencije postaju prikladne mjere kojim neke zemlje pomažu svojim kompanijama u recesiji)
 - Jačanje organizacionih i finansijskih kapaciteta Razvojne banke,
 - Integracija crnog tržišta rada u legalne tokove
 - Korišćenje sredstava iz fondova EU, naročito putem IPA programa u oblasti tržišta rada i obrazovanja
 - Reforma Fonda penzijskog/mirovinskog i zdravstvenog osiguranja, naročito u uvjetima kada je stopa rasta penzionera brža od stope rasta osiguranika,

b) Strukturalne reforme za poticaj konkurentnosti

- Povećavanje likvidnosti poslovnog sektora
- Osiguranje povoljnih podsticajnih kredita putem Razvojne banke (za potrebe finansiranja programa za otvaranje novih firmi, izvoznih preduzeća, SME, farmera, a nikako za finansiranje gubitaka visoko zaduženih formi i infstrukturnih projekata,
- Klasterska industrija u oblastima u kojima BiH ima komparativnu prednost u odnosu susjedne regione;
- Smanjenje uvozne ovisnosti, prvenstveno od prehrambenih i primarnih proizvoda za čiju proizvodnju ima prirodne resurse
- Razvijanje konkurentnosti u izvozu (CEFTA, EU).

(2) Preporuke za povećavanje ponude za radnom snagom

a) Izmjena zakonskog okvira i izmjena institucionalnog uređenja i organizacije javnog sistema zapošljavanja

- Jačanje institucionalnih kapaciteta i legislativnu strukturu za radi zapošljavanje na državnom nivou (uvođenje državnog Ministarstva za rad i zapošljavanje i Zakona o radu BiH, transformisanje državne Agencije za rad i zapošljavanje),
- Racionaliziranje i konsolidovanje službi za zapošljavanja u FBiH (konsolidacija zavoda za zapošljavanje, racionalizacija nepotrebne administracije kao posljedice pretjerane decentralizacije, povećavanjr broja savjetnika za zapošljavanje kroz ostvarene uštede,
- Harmoniziranje zakonskih odredbi u oblasti rada i zapošljavanja između entiteta (harmoniziranje ili donošenje jedinstvenog zakona o zapošljavanju na državnom nivou),
- Harmoniziranje stopa doprinosa između entiteta, što bi podrazumjevalo konvergiranje stopa u FBiH ka stopama u RS,
- Ukidanje administracije zdravstvenog osiguranja preko službi za zapošljavanje, što se može izvesti preporukama o uvođenju sistema zdravstvenog osiguranja finansiranog iz budžeta ili finansiranjem zdravstvenog osiguranja za socijalno ugrožene kategorije kroz sisteme sicijalne zaštite, što bi službe za zapošljavanje okrenulo provođenju politika zapošljavanja,
- Transformiranje politika zapošljavanja kroz razdvajanje aktivnih i pasivnih tražilaca zaposlenja (razdvajanje osoba registrovanih

kao nezaposlene iz statusno besplatnog zdravstvenog osiguranja, naknade za nezaposlenost i drugih beneficija)

b) Preporuke za segmentiranost tržišta rada

- Preciziranje institucionalnih određenja zaposlenosti i nezaposlenosti: ako je samo rad na ugovoru i samozaposlenje shvaćeno kao zaposlenost, onda sve drugo treba da se svede pod nezaposlenost ili neaktivnost,
- Usluge zaposlenja moraju revnosnije da sprovede mjere aktivizacije među nezaposlenima da bi se smanjio broj onih koji nisu zaista zaposleni. Oni koji ne žele da rade, ne treba da budu registrovani,
- Redefinisati kriterijume koji definiraju invaliditet i radnu sposobnost,
- Provoditi postupak strogog praćenja aktivnog traženja posla od strane službi za zapošljavanje,

c) Poboljšavanje aktivnih politika zapošljavanja, kojim bi se znanja i vještine radne snage prilagodile potrebama na tržištu rada

- Programi obuka i unaprjeđivanja vještina, strukturna reforma srednjoškolskog i visokog obrazovanja kako bi se uspostavila jača veza između obrazovanja i radnog mjesta preko dopunjenog obrazovanja praktičnom komponentom i učenjem na poslu i uvođenja poduzetništva u nastavne programe,
- Organizovanje javnih radova u kojima bi zaposlenja našli siromašniji slojeve
- Za mlade: podrška poduzetništvu i samopozapošljavanju (promovirane, obuka i podrška otvaranju firmi, uspostavljanja shema mikrofinansiranja za mlade, organiziranja stručnih škola u saradnji sa lokalnim firmama i službama za zapošljavanje, unapređenje mogućnosti zapošljavanja za mlade u ruralnim područjima, programi obuka, savjetovanje i usmeravanja mladih, itd.),
- Za žene: dostizanje zacrtanih ciljeva zaposlenosti iz Lisabona, eliminacija jaza u plaćama između muškaraca i žena, razvijanja programa žene poduzetnice, spolna jednakost u socijalnoj zaštiti borba protiv siromaštva, prepoznavanje rodne dimenzije u zdravstvu, borba protiv višestruke diskriminacije, posebno protiv imigranata i žena pripadnica manjinskih skupina,
- Za strajnu radnu snagu: održati i unaprijediti zdravlje i radnu

sposobnost radnika koji stare, razviti vještine i zaposlivost starih radnika, pružiti pogodne radne uvjete, kao i mogućnosti zapošljavanja radnoj snazi koja star),

- Za dugoročne nezaposlene: spriječavanje da ljudi budu dugoročno nezaposleni kroz ciljano aktivno traženje posla, pružanje nekog vida stručne obuke ili radnog iskustva, programi za one koji gube posao u masovnim otpuštanjima, ovakvim radnicima vršiti ponude druge šanse u programima obrazovanja i ciljanom obukom u osnovnim vještinama, vršiti pažljive procjene zaposlivosti i motivacije, itd.,
- Za osobe sa onesposobljenjima: politike anti-diskriminacije i inkluzije na tržištu rada, unaprijeđenje integracije nezaposlenih na tržište rada kroz saradnju sa poslodavcima, organizacijama vladinog i nevladinog sektora, sindikata, obuka i unaprijeđenje vještina, programi službi zapošljavanja, programi socijalnog rada, itd.),
- Za Rome: inkluzija i zadržavanje mladih Roma u osnovnim i stručnim školama, savjetovišta za povećavanja obrazovnih nivoa, inkluzija odraslih Roma u programe za subvencionirana radna mjesta, uvođenje i jačanje Romskih savjetnika u biroima za zapošljavanje ili općinama, programi za podizanje poduzetničkih sposobnosti Roma, itd.)

Kao hitne mjere **aktivne politike zapošljavanja** preporučuju se:

1. Javni radovi i zapošljavanje u javnim službama - privremeni programi kojima se pokušava omogućiti barem nekakva zarada nezaposlenima,
2. Posredovanje u zapošljavanju - uključuje skup raznih aktivnosti poput razgovora, savjetovanja i usmjeravanja u cilju nalaženja poslova za lica koja traže zaposlenje,
3. Obučavanje, prekvalifikacija i dokvalifikacija - omogućava posebno ugroženim grupama nezaposlenih sticanje znanja i vještina koje će im olakšati traženje posla,
4. Promocija samozapošljavanja i malih i srednjih preduzeća – omogućava promociju malih i srednjih preduzeća pomoću kreditnih sredstava, usluga tehničke pomoći i dr.
5. Subvencionisanje plata i doprinosa na plate - plaćanjem dijela plata smanjuje se poslodavcima trošak zapošljavanja licima iz ugroženih grupa.
